

Universitatea "Ovidius" Constanța
Facultatea de Istorie și Științe Politice

ANALELE **UNIVERSITĂȚII „OVIDIUS” CONSTANȚA**

Seria Istorie
Științe Politice
Relații Internaționale și Studii Europene
Studii de Securitate

Volumul 5 / 2008

ISSN -1841-138X

Ovidius University Press

Constanța
2010

**Universitatea “Ovidius” Constanța
Facultatea de Istorie și Științe Politice**

ANALELE UNIVERSITĂȚII „OVIDIUS” CONSTANȚA

*Seria Istorie
Științe Politice*
**Relații Internaționale și Studii Europene
Studii de Securitate**

Volumul 5 / 2008

ISSN -1841-138X

Ovidius University Press

**Constanța
2010**

COLEGIUL DE REDACȚIE:

Coordonator: conf.univ.dr. Mariana COJOC

Redactor-șef: lect.univ.drd. Marius-George COJOCARU

Redactor-șef adjunct: lect.univ.dr. Răzvan Victor PANTELIMON

Secretari de redacție: asist.univ.drd. Daniel CITIRIGĂ, asist.univ.drd. Mihaela MELINTE

Responsabil de număr: lect.univ.drd. Marius-George COJOCARU

Editare text: Costel COROBAN

Traduceri/rezumat: lect.univ.drd. Oana TĂTARU

Redactori: Costel COROBAN, lect.univ.drd. Cristian MOSNIANU, lect.univ.dr. Emanuel PLOPEANU, lect.univ.drd. Oana TĂTARU, asist.univ.drd. Enache TUSA

COLEGIUL ȘTIINȚIFIC:

Florin ANGHEL (Universitatea „Ovidius” Constanța), Iordan Gheorghe BĂRBULESCU (Școala Națională de Studii Politice și Administrative), Ion BULEI (Universitatea București), Vladimir BURKOV (Facultatea de Istorie, Sankt Petersburg, Federația Rusă), Daniela BUȘĂ (Institutul Nicolae Iorga al Academiei Române), Gheorghe BUZATU (Universitatea „Ovidius” Constanța), Ioan CHIPER (Universitatea Creștină „Dimitrie Cantemir”), Valentin CIORBEA (Universitatea „Ovidius” Constanța), Marian COJOC (Universitatea „Ovidius” Constanța), Harry T. DICKINSON (University of Edinburgh, United Kingdom), Mihail DOBRE (Ministerul Afacerilor Externe, România), Daniel FLAUT (Universitatea „Ovidius” Constanța), Flavia Daniela FREIDENBERG (Universitatea din Salamanca, Spania), Dinu C. GIURESCU (Academia Română), Alexey GROMYKO (Russian Academy of Sciences, Russkiy Mir Foundation, Federația Rusă), Gelina HARLAFTIS (Ionian University, Grecia), Constantin HLIHOR (Universitatea Creștină „Dimitrie Cantemir”), Adrian IVAN (Universitatea Babeș-Bolyai), Jane MCDERMID (University of Southampton, United Kingdom), Paul MICHELSON (Huntington University, U.S.A), Ioan HORGA (Universitatea din Oradea), Eduardo Araya LEÜPIN (Universitatea Catolica din Valparaiso, Chile), Luigi Mascili MIGLIORINI (Universitatea “L’ Orientale” Napoli, Italia), Lara NELSON VÁSQUEZ (Universitatea Catolica din Valparaiso, Chile), Ioan SCURTU (Universitatea București), Valentin STAN (Universitatea București, România), Cecilia TOHĂNEANU (Universitatea Creștină „Dimitrie Cantemir”), Vladimir VASILIK (Universitatea de Stat din Sankt Petersburg, Federația Rusă), Maria Alejandra VIZCARRA (Universitatea din Guadalajara, Mexico), Laurențiu VLAD (Universitatea București)

Notă: Autorii sunt direct responsabili de alegerea și prezentarea datelor conținute în articole, de autenticitatea și originalitatea acestora, cât și de opiniile exprimate. Ele nu angajează în niciun fel colegiul de redacție al Analelor Universității “Ovidius” Seria Istorie.

Manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb, precum și orice corespondență se vor trimite la adresa:

Analele Universității „Ovidius” Seria Istorie, Aleea Universității nr. 1, 900067

Constanța, România

www.ispovidius.ro

Tel./Fax: 0241/671448, E-mail:istorie_constanta@yahoo.com

**“Ovidius” University of Constanta
Faculty of History and Political Sciences**

THE „OVIDIUS” UNIVERSITY OF CONSTANTA’S ANNALS

Series
**History
Political Science
International Relations and European Studies
Security Studies**

Volume 5 / 2008

ISSN -1841-138X

Ovidius University Press

**Constanta
2010**

EDITORIAL BOARD:

Coordinating editor: conf.univ.dr. Mariana COJOC

Editor-in-chief: lect.univ.drd. Marius-George COJOCARU

Deputy editor-in-chief: lect.univ.dr. Răzvan Victor PANTELIMON

Editorial Secretaries: asist.univ.drd. Daniel CITIRIGĂ asist.univ.drd. Mihaela MELINTE,

Issue editor: lect.univ.drd. Marius-George COJOCARU

Copyediting: Costel COROBAN

Translations/abstracts: lect.univ.drd. Oana TĂTARU

Editors: Costel COROBAN, lect.univ.drd. Cristian MOSNIANU, lect.univ.dr. Emanuel PLOPEANU, lect.univ.drd. Oana TĂTARU, asist.univ.drd. Enache TUSA

SCIENTIFIC BOARD:

Florin ANGHEL („Ovidius” University of Constanta), Iordan Gheorghe BĂRBULESCU (National School of Political and Administrative Studies, Bucharest), Ion BULEI (Bucharest University), Vladimir BURKOV (Historical Faculty of Saint-Petersburg, State University, Russian Federation), Daniela BUȘĂ („Nicolae Iorga” Institute of the Romanian Academy), Gheorghe BUZATU („Ovidius” University of Constanta), Ioan CHIPER („Dimitrie Cantemir” Christian University, Romania), Valentin CIORBEA („Ovidius” University of Constanta), Marian COJOC („Ovidius” University of Constanta), Harry T. DICKINSON (University of Edinburgh, United Kingdom), Mihail DOBRE (Romanian Ministry of Foreign Affairs), Daniel FLAUT („Ovidius” University of Constanta), Flavia Daniela FREIDENBERG (University of Salamanca, Spain), Dinu C. GIURESCU (Romanian Academy), Alexey GROMYKO (Russian Academy of Sciences, Russkiy Mir Foundation, Russian Federation), Gelina HARLAFTIS (Ionian University, Greece), Constantin HLIHOR („Dimitrie Cantemir” Christian University, Romania), Adrian IVAN (Babeș-Bolyai University, Cluj-Napoca), Jane MCDERMID (University of Southampton, United Kingdom), Paul MICHELSON (Huntington University, U.S.A), Ioan HORGĂ (Oradea University), Eduardo Araya LEÜPIN (Catholic University of Valparaiso, Chile), Luigi Mascili MIGLIORINI (University “L' Orientale” Napoli, Italia), Lara NELSON VÁSQUEZ (Catholic University of Valparaiso, Chile), Ioan SCURTU (Bucharest University), Valentin STAN (Bucharest University, Romania), Cecilia TOHĂNEANU („Dimitrie Cantemir” Christian University, Romania), Vladimir VASILIK (Sankt Petersburg State University, Russian Federation), María Alejandra VIZCARRA (Guadalajara University, Mexico), Laurențiu VLAD (Bucharest University)

Note: The authors are directly responsible for the information presented in their contributions, and of their work’s authenticity and originality. The editorial board of the “Ovidius” University of Constanta’s Annals Series History is not to be held responsible in any of these issues.

The manuscripts, the exchange books and journals, and any correspondence will be mailed to:

**Analele Universității „Ovidius” Seria Istorie, Aleea Universității nr. 1, 900067
Constanța, România
www.ispovidius.ro**

Tel./Fax: 0241/671448

E-mail: istorie_constanta@yahoo.com

CUPRINS

WHIGS, TORIES AND JACOBITES DURING THE REIGN OF KING GEORGE I (1714-1727) Costel COROBAN	9
BĂTĂLIA NAVALĂ DIN GOLFUL ABUKIR (1-3 AUGUST 1798) Dr. Olimpiu Manuel GLODARENCO, Ionel Dan CIOCOIU	27
CONCEPTE DE APĂRARE A UNEI BAZE NAVALE ÎN STUDIILE DE SPECIALITATE ALE MARELUI STAT MAJOR ROMÂN ÎN PERIOADA INTERBELICĂ Drd. Andrei VOCHIȚU	33
THE SEA DIVISION HISTORICAL LOG BOOK (1901-1915; 1920-1934). AN ORIGINAL DOCUMENT HELD IN THE ROMANIAN NAVAL MUSEUM PATRIMONY Dr. Andreea ATANASIU-CROITORU	39
ACȚIUNI DE SPIONAJ LA SULINA LA ÎNCEPUTUL PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL Dr. Ion RÎȘNOVEANU	53
EMIGRAREA EVREILOR ÎNTRE SPERANȚA SALVĂRII ȘI REALITATEA DEZASTRULUI: CAZUL „STRUMA” (1941-1942) Dr. Florin STAN	65
LA FORMACION DEL ESTADO Y DE LA NACION EN AMERICA LATINA. ESTUDIO DE CASO SOBRE ARGENTINA Dr. Eduardo ARAYA LEÜPIN.....	73
RELAȚIILE ROMÂNIEI CU UNELE ȚĂRI DIN AMERICA LATINĂ ÎN PRIMUL DECENIU DUPĂ DESĂVÂRȘIREA UNITĂȚII SALE DE STAT Dr. Lavinia Dacia GHEORGHE	91
CARACTERISTICILE SOCIALISMULUI LATINO-AMERICAN CONTEMPORAN Dr. Răzvan Victor PANTELIMON.....	107

LA DINASTÍA LIBERAL: LA SELECCIÓN DE LOS CANDIDATOS A DIPUTADOS EN EL PARTIDO LIBERAL DE HONDURAS EN 2005 Margarita C. BATLLE	123
INSTAURAREA ȘI ORGANIZAREA REGIMULUI LUI HUGO CHÁVEZ ÎN VENEZUELA (1998-2000) Sabin-Dumitru COROIAN	151
BRAZILIA – O PUTERE REGIONALĂ CU VALENȚE MONDIALE. POLITICA EXTERNĂ BRAZILIANĂ ÎN PERIOADA ADMINISTRAȚIEI LUIZ INACIO LULA DA SILVA, 2002-2009 Iulian NIȚU	167
STADIUL INCIPIENT AL RELAȚIEI UNIUNII EUROPENE CU UNIUNEA NAȚIUNILOR SUD AMERICANE Marin PETRICA	181
RETORICA PROMISIUNII ÎN DISCURSUL POLITIC ACTUAL Drd. Oana TĂTARU	191
ABORDARI CONCEPTUALE ALE CONCURENTEI DE OLIGOPOL Drd. Cristian MOȘNIANU	203
CONSOLIDAREA DEMOCRATICĂ ȘI PARTIDELE POLITICE ÎN SPANIA POST-FRANCHISTĂ Anne Maria DRAGOMIR	211
SISTEMUL POLITIC EGIPTEAN: ELITE, PARTIDE ȘI ALEGERI Gabriel FLOREA	221

CONTENTS

WHIGS, TORIES AND JACOBITES DURING THE REIGN OF KING GEORGE I (1714-1727) Costel COROBAN.....	9
THE BATTLE OF ABOUKIR BAY (1–3 AUGUST 1798) Dr. Olimpiu Manuel GLODARENCO, Ionel Dan CIOCOIU.....	27
DEFENSIVE CONCEPTS FOR A NAVAL BASE AS THEY ARE CONCEIVED ON THE WORK PAPERS OF THE SPECIALISTS OF THE ROMANIAN ARMY MAJOR STAFF IN THE INTER-WAR PERIOD Drd. Andrei VOCHIȚU.....	33
JURNALUL ISTORIC AL DIVIZIEI DE MARE (1901-1915; 1920-1934.) DOCUMENT ORIGINAL AFLAT IN PATRIMONIUL MUZEULUI MARINEI ROMANE Dr. Andreea ATANASIU-CROITORU.....	39
SPYING MISSIONS AT SULINA AT THE BEGINNING OF THE FIRST WORLD WAR Dr. Ion RÎȘNOVEANU.....	53
THE EMIGRATION OF THE JEWS BETWEEN THE HOPE OF SALVATION AND THE DISASTER REALITY: THE „STRUMA” CASE (1941 -1942) Dr. Florin STAN.....	65
LA FORMACION DEL ESTADO Y DE LA NACION EN AMERICA LATINA. ESTUDIO DE CASO SOBRE ARGENTINA Dr. Eduardo ARAYA LEÜPIN.....	73
THE RELATIONS OF ROMANIA WITH CERTAIN COUNTRIES FROM LATIN AMERICA IN THE FIRST DECADE AFTER THE FINALIZATION OF STATE UNITY Dr. Lavinia Dacia GHEORGHE.....	91
THE MAIN CHARACTERISTICS OF CONTEMPORARY LATIN- AMERICAN SOCIALISM Dr. Răzvan Victor PANTELIMON.....	107

LA DINASTÍA LIBERAL: LA SELECCIÓN DE LOS CANDIDATOS A DIPUTADOS EN EL PARTIDO LIBERAL DE HONDURAS EN 2005 Margarita C. BATLLE.....	123
THE ESTABLISHMENT AND THE ORGANIZING PERIOD OF HUGO CHÁVEZ REGIME IN VENEZUELA (1998-2000) Sabin-Dumitru COROIAN.....	151
BRASIL A REGIONAL POWER WITH WORLD PERSEPECTIVES Iulian NIȚU.....	167
THE INCIPIENT STAGE OF THE RELATIONS BETWEEN EU AND UNASUR Marin PETRICA.....	181
THE RHETORIC OF PROMISE IN NOWADAYS POLITICAL DISCOURSE Drd. Oana TĂTARU.....	191
CONCEPTUAL APPROACHES OF OLIGOPOLY COMPETITION Drd. Cristian MOȘNIANU.....	203
DEMOCRATIC CONSOLIDATION AND POLITICAL PARTIES IN POST-FRANCO SPAIN Anne Maria DRAGOMIR.....	211
EGYPTIAN POLITICAL SYSTEM: ELITES, PARTIES AND ELECTIONS Gabriel FLOREA.....	221

WHIGS, TORIES AND JACOBITES DURING THE REIGN OF KING GEORGE I (1714-1727)

Costel COROBAN*

Abstract: The Hanoverian Succession of 1714 brought about important changes in the political system of Great Britain. For example, the group of ministers responsible to the House of Commons (and also other British political institutions), appeared progressively and out of necessity. The cause was the absence of the king, which spent at least half of his time at his court in Hanover. Soon, and because of the same reason, the institution of the leader of the cabinet (the Prime-Minister) also appeared. What gave the British constitution a remarkable unity was that all the three branches of power and the local institutions were in the hands of the same class. This mixed constitution, whose central point still remained the pluralistic nature of the form of government, including many obstacles and means of moderation, qualifies under the definition of the republic. But because the head of state is a monarch and that the voters elect mostly aristocrats as their representatives in the legislature, the most appropriate description of the British political system after 1714 would be a “a crowned aristocratic republic”. The point of this article, which uses mostly secondary sources, is analyzing the evolution of these political changes while also providing a view of the relationship between the main political parties, the Whigs – which were in full ascension during this period –, the Tories and the Jacobite rebels.

KEYWORDS: George I, Whigs, Tory, Jacobites, Westminster, Hanover

Motto:

“This royal throne of kings, this sceptred isle,
This earth of majesty, this seat of Mars,
This other Eden, demi-paradise,
This fortress built by Nature for herself
Against infection and the hand of war,
This happy breed of men, this little world,
This precious stone set in the silver sea,
Which serves it in the office of a wall
Or as a moat defensive to a house,
Against the envy of less happier lands,-
This blessed plot, this earth, this realm, this England.”
William Shakespeare (*King Richard II*)

* Postgraduate student in International Relations, Faculty of History and Political Science, “Ovidius” University of Constanta, Romania.

Introduction

At the elections of 1710, considered by some one of the more significant of the first half of the century¹, Queen Anne, due to her dislike for the Whigs, had offered her support to the Tories². Surprisingly even the Church declared its outright loyalty to them as “incendiary sermons were preached from the pulpit”³. Under this hail of Tory propaganda, who mainly accused them of prolonging the war and burdening the people with high taxes⁴, some Whig candidates “dared not appear upon the hustings”⁵ as “violence went far beyond I had ever known in England”⁶. Not surprisingly the Whigs lost the elections, and few would have foreseen what would happen four years later. It seemed that, for the moment, the Tories and the Jacobites as well were set for good.

On August the 1st 1714, following the death of Queen Anne and according to the Act of Settlement, the crown of Great Britain was inherited by the House of Hanover. George I (1714-1727), the great-grandson of James I of England, Prince-Elector of the Holy Roman-Empire and Protestant, was first received by his new subjects with lack of confidence⁷. Just like his heir, George II (1727-1760), he also held the title of Duke of Hanover, an Electorate of the Holy Roman Empire of the German Nation⁸, thus being unable to dedicate his full attention to his new Kingdoms⁹.

The Rise of the Whigs

Because at the end of the reign of Queen Anne, only the Whigs had been “courting” the future King, their rise to power could be foreseen¹⁰, but the King also employed a few Tory ministers until the Jacobite Rebellion of 1715¹¹. George I and his German advisors felt little sympathy for the Tories, because

¹ William Thomas Morgan, *An Eighteen-Century Election in England*, in “Political Science Quarterly”, vol. 37, No. 4, December 1922, p. 585.

² It is known that the Queen preferred politicians that were above party rivalries, such as Lord Treasurer Godolphin, and the Duke of Marlborough, Captain General, but she also appreciated the Tory loyalty towards the Stuart Dynasty.

³ *Ibidem*, p. 592.

⁴ Mary Ransome, “The Press in the General Elections of 1710”, in *Cambridge Historical Journal*, Vol. 6, No. 2, 1939, pp. 209-221.

⁵ Cooke, *Bolingbroke*, I, p. 123, apud William Thomas Morgan, *op. cit.*, p. 593.

⁶ Gilbert Burnet, *Memoirs*, p. 188, apud *Ibidem*.

⁷ Nicholas Rogers, *Crowds, Culture and Politics in Georgian Britain*, Clarendon Press, Oxford, 1998, p. 22.

⁸ The Electorate of Brunswick-Lüneburg, to be more precise.

⁹ Wilfrid Prest, *Albion Ascendant, English History, 1660-1815*, Oxford University Press, Oxford, 1998, p. 120.

¹⁰ André Maurois, *Istoria Angliei*, Editura Orizonturi, București, 2006, p. 476.

¹¹ Adrian Nicolescu, *Istoria civilizației britanice*, vol. III., Institutul European, Iași, 2001, p. 11.

they remembered than in 1713 the Tories voted and passed the Treaty of Utrecht, which meant separate peace for England.¹² Even so, their expectancies were towards a mixed-party system ruled by a majority of Whigs. However appealing this project was, the King soon discovered, just like his two predecessors had, that party rivalries made collaboration impossible¹³. Two distinguished pro-Hanoverian Tories were asked to join the government in the autumn of 1714, but they actually refused, arguing that their party does not deserve only a mere token of representation, but at least equality with the Whigs¹⁴.

Their surety came from the fact that after the last general election more Tories were elected as MPS than ever after the Glorious Revolution¹⁵, and also, during 1701-1714 they had lost only 2 elections out of seven, without much help from the Crown besides 1710. Even so, most people believed that the two parties are on par; for example, Earl Cowper reminded this to King George I when asking him to offer his support to the Whigs: “the parties are so near an equality... that ‘tis wholly in your Majesty’s power, by showing your favour in due time (before the elections) to one or other of them, to give which of them you please a clear majority in all succeeding parliaments”¹⁶. The King’s actions would be exactly opposite of those of Queen Anne before him, as he sought to remove all the Tories from offices and promote loyal Whigs instead.

The Church reacted this time too as Tory propaganda - such as the “English Advice to the Freeholders of England”, a pamphlet written by Francis Atterbury accusing the Whigs of heresy, creating a permanent army and the King of offering sinecures to his German favourites – was making its way through the country. The Whigs of course responded in their press and the King even set a bounty for finding the propagators of the pamphlet. Nevertheless, the slogan of “the Church in danger” seems to have been less potent than the one “the Succession in danger” of the Whigs, especially in this case when the Pretender had mailed a Declaration to a few people in November 1714, stating that the good relations between him and her sister, Queen Anne, were brutally halted by her death (just after aborting an invasion on Scotland in 1708). Just like in 1708, when the Whigs won because people feared the return of a Catholic King, now too this Declaration incident heavily added to the Whig cause¹⁷.

¹² Stoica Lascu, *Introducere în istoria modernă universală*, Universitatea „Ovidius” Constanța, Constanța, p. 1-23.

¹³ Wilfrid Prest, *op. cit.*, p. 121.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ W. A. Speck, “The General Elections of 1715”, in *The English Historical Review*, Vol. 90, No. 356, July 1975, pp. 508-509.

¹⁶ Lord Campbell, *Lives of the Lord Chancellors (1846)*, iv. 428-9, apud W. A. Speck, *op. cit.*, p. 507.

¹⁷ *Ibidem*, pp. 507-522.

These elections of 1714, overwhelmingly won by the Whigs, had swept away any Tory illusions of grandeur. The Whigs acquired the dominance of the House of Commons by corruption and by controlling the rotten boroughs¹⁸ too (also called “decayed boroughs”, an extremely small electorate¹⁹; similar to a “pocket borough”, which in turn is a constituency under the effective control of a single major landowner). The composition of the Parliaments of George I, both this one and the one from 1722, attest a relatively high degree of social mobility for this period²⁰.

The social position²¹ of an important number of MPS (Members of the Parliament) was lower than the ranks of the traditional ruling elite²². Also, between the deputies there were members of the commercial dynasties from mainland Europe, especially descendants of Protestant refugees²³ seeking shelter in England after the revocation of the Edict of Nantes by King Louis XIV in 1685. A total number of 62 merchants were elected in the Parliament of 1715 (out of a total of 739 MPS), but 15 of them owned their status to their ruling class predecessors. The others, for example Sir William Daines and Joseph Earle (Bristol deputies), were provincial merchants and represented the interests the

¹⁸ André Maurois, *op. cit.*, p 480.

¹⁹ For example, by the beginning of the XIX century the Old Sarum constituency in Wiltshire had diminished to only 3 houses and 7 voters (sic!).

²⁰ Ian R. Christie, *British 'Non-Elite' MPS*, Oxford University Press, Oxford, 1995, p. 38.

²¹ The English society was divided in three main classes: the yeomen, small property owners, were usually part of the 40 shilling freeholders and thereby had the right to vote; the gentry, lower and middle nobles, usually with no privileges but active in the House of Commons; and the peers, the high nobility, privileged and serving in the House of Lords. The gentry had four ranks: Baronet, higher than the other three and was introduced in 1611 by James I in order to be sold, those who bought this rank obtained the hereditary privilege of being called “Sir”; the next rank in importance was Knight and was usually bestowed as a reward for serving the Crown; the last two ranks were the Squires and the Gentlemen and they could not be offered by the Monarch because, for example, being a gentleman requested not only wealth but also a specific lifestyle, without manual labour and with connotations that include defending one’s honour, good manners &c. Some extremely wealthy gentlemen did not advance in rank because there was no automatic promotion to peerage. As a social group, the gentry traditionally lacked cohesion (John Cannon, *The Oxford Companion to British History*, Oxford University Press, Oxford, 1997, p. 405).

²² The arrival in Parliament of a citizen based entirely on his merit was a rare event, but not unknown (Ian R. Christie, *op. cit.*, p. 17). There is documentation on the case of Thomas Brereton, MP for Liverpool for many years in the Parliaments of George II. His father had been an innkeeper and a saddler and his maternal grandfather a simple barber of the town. After he married a widow with a good situation, he made a fortune by investing in the “South Sea” Company and by inheriting his father-in-law. He spent the money wisely and even did business with Walpole, managing to maintain himself in well-paid jobs. One such case was exceptional, but it truly existed, although most non-aristocratic MPS would come from families where at least two or three generations before them accumulated wealth thereby ascending the social hierarchy (*Ibidem*, p. 18).

²³ Ian R. Christie, *op.cit.*, p. 38.

towns where they ran their business²⁴. A number of 69 army and navy officers also activated in the same Parliament. As rank advancement had never been a matter of merit only, and as politics tended to influence every type of social interaction in England, it can be said that the Army and the Navy were also influenced by party rivalries²⁵.

The Tories and the Jacobites

The Tories already were pretty divided and demoralised: Viscount Bolingbroke was exiled and became a Jacobite, and Robert Harley²⁶ was imprisoned in the Tower of London²⁷. Then followed their gradual removal from all government positions, both central and local, from the army and from the county peace committees. The participation of several Tory MPs and peers in the Jacobite revolt and its disastrous failure meant unprecedented and total political triumph for the Whigs²⁸.

The Jacobites were seeking the restoration of the Stuart Dynasty by installing James Francis Edward Stuart²⁹ on the throne of Great Britain³⁰. After unsuccessful attempts in 1689 (back then their leaders were Viscount Dundee and Lord Balcaress), the Jacobites were somewhat inactive during the reign of Queen Anne. But now, some of the Tory peerage, especially John Erskine, the Earl of Mar,³¹ appreciated the new political situation not only as a change to a total Whig ministry, but also as a dangerous revolution³².

The Earl of Mar landed in Scotland where he proclaimed the “Old Pretender” as King James III.³³ At Saint-Germain, the Court in exile already had a preset strategy for landing in England in case of a major uprising, but Mar’s movement was extremely hasty, surprising even the Court. The result was expected, lack of coordination between the Jacobites in England and those on

²⁴ *Ibidem*, pp. 38-40.

²⁵ John Brewer, *The Sinews of Power: War, Money and the English State 1688-1783*, Unwin Hyman, London, 1989, pp. 45-46.

²⁶ Better known as Lord Oxford.

²⁷ André Maurois, *op. cit.*, p. 480.

²⁸ Wilfrid Prest, *op. cit.*, p.121.

²⁹ The Roman-Catholic son of James II and Mary of Modena, also known as “the Old Pretender”, even though he was only 27 years old (Adrian Nicolescu, *op. cit.*, pp. 11-12).

³⁰ John Cannon, *The Oxford Companion to British History*, Oxford University Press, Oxford, 1997, p 523.

³¹ Costel Coroban, „Sweden and the Jacobite Movement (1715-1718)” in *Revista Română de Studii Baltice și Nordice*, vol. 2, no. 2, p. 132.

³² Eveline Cruickshanks, Howard Erskine-Hill, *The Atterbury Plot*, Palgrave Macmillan, New York, 2004, p. 8.

³³ Costel Coroban, *Politică și alegeri în Anglia de la Glorioasa Revoluție la Marea Reformă 1688-1832*, Editura Pim, Iași, 2010, p. 63.

the mainland³⁴. James III arrived too late in Scotland to be able to help Mar, who despite being a very intelligent politician, proved to be a weak military leader³⁵. Even though the Jacobite rebellion of 1715 received much enthusiasm from the discontented, it was a wasted opportunity, or at least an opportunity that could easily had been exploited better. Those who were not fully convinced of the Stuart cause, feeling threatened by harsh reprisals, chose to lie and be wary on the future. The ones left to draw the lesson were the sworn Jacobites³⁶.

Having won the elections, the Whigs acted swiftly to strengthen their victory and also took repressive measures against the Tories³⁷. Among the first legislative actions of the new Parliament is the “Riot Act” (1st of August 1715), in light of the recent riots and caused by a series of anti-Whig street protests in London, Bristol and Midlands³⁸. By this act any group of 12 or more persons refusing to disperse after more than an hour since local officials (a Mayor, the Bailiffs or a Justice of Peace) ordered them so, became guilty of felony punishable by death³⁹. Guarantees were provided for those participating in the crowd dispersal, but the law had limited success, because officials were reluctant to read the proclamation, and soldiers often hesitated to open fire⁴⁰.

It should be noted in this context that public holidays were of great importance. Their purpose was to sanctify the political order, to commemorate the main events in its creation and to allow the ruling class to show liberality during the street celebrations⁴¹. The year began with the solemn commemoration of the martyrdom of Charles I (30th of January), then there were three festivals dedicated to Queen Anne (her birthday anniversary on February 6th, the ascent to the throne on the 8th and the coronation on April 23rd). In May they celebrated the birthday of King George I but also the Restoration. Unofficial and even explosive was the anniversary of the “Pretender”, in June. The 1st of August was the feast of the throne ascent of the Hanover Dynasty and it was followed by other Hanoverian or Protestant celebrations: on 20th of October the coronation of King George I, then on the 30th, his son’s birthday, on the 4th October the birthday of William III of

³⁴ Eveline Cruickshanks, Howard Erskine-Hill, *op. cit.*, p. 8.

³⁵ Adrian Nicolescu, *op. cit.*, p. 12.

³⁶ Eveline Cruickshanks, Howard Erskine-Hill, *op. cit.*, pp. 8-9.

³⁷ Wilfrid Prest, *op. cit.*, pp. 121-122.

³⁸ “Ordered, nemine contradicente, That leave be given to bring in a Bill for preventing Tumult and riotous Assemblies; and for the more speedy and effectual punishing the Rioters.” (*Journal of the House of Commons*, 1 July 1715, /apud Adrian Randall, *Riotous Assemblies: Popular protest in Hanoverian England*, Oxford University Press, Oxford, 2006, used as motto/)

³⁹ Julian Hoppit, *A Land of Liberty?: England 1689-1727*, Oxford University Press Premium, New York, 2000, p. 393.

⁴⁰ John Cannon, *op. cit.*, p. 808.

⁴¹ Nicholas Rogers, *Crowds, Culture, and Politics in Georgian Britain*, Clarendon Press, Oxford, 1998, p. 23.

Orange, on the 5th his landing at Torbay and finally, the birthday of Queen Elizabeth⁴².

Under this timetable the Whigs and Tories competed for public space, each trying to display their own symbols in every feast in order to gain more public support⁴³. The Royal Oak had long symbolized Charles' II miraculous escape from the Battle of Worcester in 1651. Oak branches and green ribbons we worn by Tories especially during the Restoration Day. Their favourite song was "The King shall enjoy his own Again". Conversely, the favourite colour of the Whigs was orange, and they used it primarily on the 4th and 5th of November, together with their most common symbol, the Sweet William⁴⁴ and with their favourite song, "Lillibullero". As for the Jacobites⁴⁵, they usually were not different from the Tories and sometimes could be heard singing prohibited songs like "Jemmy, dear Jemmy" or be seen weaving white roses on the Pretender's anniversary⁴⁶.

The Duke of Newcastle, Thomas Pelham, relying on his famous Whig Mug-houses (political clubs where they actually drank from mugs decorated with the king's image), organized anti-Jacobite processions during which they suggestively burned papal symbols⁴⁷. The Tories and the Jacobites used to burn effigies of Jack Presbyter or Oliver Cromwell, by which they accused the Whigs of religious fanaticism and of republican sympathies. In other cases, they would wave pairs of horns and turnips, mocking the episode of King George I repudiating his wife after she had an affair with the Swede Königsmarck. Popular Jacobitism would come out to light in this symbolic, ceremonial and dualist political context. It was a product of the intense rivalry between the two

⁴² *Ibidem.*, p. 24.

⁴³ *Ibidem.*

⁴⁴ A species of pink clove, *Dianthus barbatus*.

⁴⁵ The Jacobite movement, as a whole, was impressive: within 72 years they were responsible for three major uprisings, seven foreign invasions against Britain (in only two of them foreign troops actually landed on the British Isles), and between seven and ten conspiracies against the King (H. T. Dickinson, *op. cit.*, p. 83). On average, between 1689 and 1722 an important event regarding the Jacobites occurred every one or two years, while between 1740 and 1760 the same to occur every three or four years. This frequency disassembles the widespread and persistent myth of historiography that the British political system had been very stable. In no other European country, other than Poland, the "old regime" was subjected to such strong ideological and dynastic challenge by dissenting members of its own society (*Ibidem*).

Also, some historians argue that indeed Whig Jacobites existed, but this view is much disputed (*cf.* Clyve Jones, *1720-1723 and All That: A reply to Eveline Cruickshanks*, in "Albion: A Quarterly Journal Concerned with British Studies", vol. 26, No. 1, Spring 1994, pp. 41-53).

⁴⁶ Nicholas Rogers, *op. cit.*, pp. 24-25.

⁴⁷ Wilfrid Prest, *op. cit.*, p. 121.

great parties, of their struggle for the public space and for the loyalty of the people, each of them exaggerating in rhetoric and parody⁴⁸.

New Developments

Returning to the legislature, a real blow for the long-term plans of the Tory was the “Septennial Act”, voted by the House of Lords on the 10th of April 1716 and by the Commons on the 26th⁴⁹. This law extended the maximum duration of a Parliament from three years (as stated in the “Triennial Act” of 1694) to seven years, meaning that the next general elections would take place in 1722⁵⁰. The Tories were definitely against this law, 147 of them voting against it in the Commons, but also this law questioned the principles, the unity and the political integrity of the Whigs. Less frequent elections meant eluding the voters and increased chances to maintain power by other means than political struggle. Paradoxically, in the previous century, they were the very promoters of frequent elections as a mean of upholding the “popular will”⁵¹ against the king’s power, while now their argument was that “their Frequency produces insufferable Expence to the Gentlemen of England”⁵². The Tories rightly responded in their publications that spending in an election is by no means an obligation⁵³. Even so, this law also had positive effects, especially together with the extinction of religious disputes, namely the stabilization and tranquilization of political life⁵⁴.

This period also provided important changes in politics, for example the group of ministers responsible to the House of Commons (and also other British political institutions), appeared progressively and out of necessity. The cause was the absence of the king, which spent at least half of his time at his court in Hanover. Soon, and because of the same reason, the institution of the leader of the cabinet (the Prime-Minister) also appeared⁵⁵. The first Prime Minister was Sir Robert Walpole (Earl Orford) and it is considered that his mandate started in 1721. Other Whig ministers who could be informally considered as leaders of the cabinet until the elections of 1722 were James Stanhope, Viscount Charles Townshend (Secretaries of State), and Charles Spencer (Lord Keeper of the Privy Seal)⁵⁶.

⁴⁸ Nicholas Rogers, *op. cit.*, p. 25.

⁴⁹ Wilfrid Prest, *op. cit.*, p. 122.

⁵⁰ John Cannon, *op. cit.*, p. 853.

⁵¹ Julian Hoppit, *A Land of Liberty?: England 1689-1727*, Oxford University Press Premium, New York, 2000, p. 398.

⁵² Apud Owen C. Lease, “The Septennial Act of 1716”, in *The Journal of Modern History*, vol. 22, no. 1, March 1950, p. 42.

⁵³ *Ibidem*.

⁵⁴ Julian Hoppit, *op. cit.*, p. 383.

⁵⁵ André Maurois, *op. cit.*, p. 480.

⁵⁶ Adrian Nicolescu, *op. cit.*, pp. 12-13.

Sir Robert Walpole's rise followed the first split among the Whigs in 1717, which occurred when not only the party had become too broad to be able to satisfy all its members, but also because the problems in question were quite important⁵⁷. Initially, Lord Stanhope had won; his government had its merits but he also committed errors, for which he was not spared. Namely he used England's resources to support the interests of Hanover and George I and had the idea to allow dissenters to take offices in the state⁵⁸. Then he tried passing a bill ("The Peerage Bill") which would take away the king's right to appoint new peers, thus giving the lords political independence. Even the Whig MPS who voted in favour of the "Septennial Act" considered that he has gone too far and rejected the bill. The measure would have indeed helped consolidate the power of the Whigs, but it would have also thrown the political stage off-balance by leading to infinite conflicts between the two Houses of the Parliament⁵⁹.

Although this "schism" ended quickly, its end did not bring a period of political harmony. London was seized by the frenzy of the "South Sea Bubble" affair⁶⁰. The "South Sea Company" had been created in 1710 by Robert Harley and it proved to be a speculative enterprise tied to the outcome of the War of Spanish Succession (1710-1714). The project was based on the premise that by the following peace treaty the company would obtain permission from Spain to trade slaves (the "asiento"⁶¹) in the New World. Eventually the company would prove to be only partially profitable but thanks to the interference of three cabinet members (John Aislabie, Lord Sunderland and Charles Stanhope) and of the two mistresses of the king, it will obtain the assumption of the national debt after the war. Thus, in 1720, the value of its shares increased from 128 pounds in January to 1000 pounds in August, to decrease back to 124 pounds by December, hence ruining most of the investors and enriching the speculators⁶².

The outrage caused by the affair also resulted in the forming of an opposition "party" in Parliament, where "country" Whigs and Tories under the leadership of Cowper would stand against the Whig ministries accusing them of corruption. As it was the first time an opposition would be allowed to protest unchecked in pamphlets and newspapers, this moment is also considered the beginning of "the concept of loyal opposition as an acceptable part of British political life"⁶³.

⁵⁷ H. T. Dickinson, *A companion to eighteenth century Britain*, Blackwell Publishers, Oxford, 2002, pp. 63-64.

⁵⁸ *Ibidem*, p. 64.

⁵⁹ André Maurois, *op. cit.*, p. 481.

⁶⁰ Julian Hoppit, *op. cit.*, p. 404.

⁶¹ Charles Arnold-Baker, *The Companion to British History*, Routledge, London, 2001, pp. 1156-1157.

⁶² *Ibidem*.

⁶³ Clyve Jones, "The New Opposition in the House of Lords, 1720-3", in *The Historical Journal*, vol. 36, No. 2, June 1993, pp. 309-329.

This crisis was soon followed by another, the Jacobite Plot of Francis Atterbury, Bishop of Rochester. It took place before the 1722 general elections and the intention was to exploit the popular dissent that followed after the recent crisis of the government. Some viewed it as even more profound than the crisis of 1659-1660 thus thinking it seemed a good moment for a new Restoration⁶⁴. Still, the Earl of Mar's betrayal led to the arrest of the main suspects and the baffling of the whole plan. Atterbury was showed as an example and exiled after the ensuing trial, which the government had won by questionable means⁶⁵.

Sir Robert Walpole, the First Prime-minister

Walpole's appointment to the position of Chancellor of the Exchequer on April 27th 1721 marked the beginning of his political rule; furthermore, by the summer of 1722 he had already become the dominant force in British politics⁶⁶. Even though the position of "Prime Minister" did not officially exist, he remained in the memory of the British as the first person to hold it also thanks to his title of First Lord of the Treasury (King George I had transformed the Treasury into a Committee, in order to avoid endowing a single Lord Treasurer with excessive power).

One of the best definitions of the attributes of the Prime Minister is given by Clayton Roberts: 'He monopolized the counsels of the King, he closely superintended the administration, he ruthlessly controlled patronage, and he led the predominant party in parliament' (Roberts 1966:402)⁶⁷. Although initially politicians avoided using the term of Prime Minister, because it reminded of the French Prime Ministers who usurped the power of their Kings, by 1730 the term would be widely employed by both the opposition as well as the political allies⁶⁸.

Walpole also held other positions in the government thus becoming the most prominent cabinet member, and this thanks to his plan to restore the public finances after the crisis of the "South Sea Bubble"⁶⁹. Also, the first years of his administration (from 1721 until 1730) were characterised by harmony between the Crown and the Parliament, only occasionally disturbed by small frictions⁷⁰.

⁶⁴ Eveline Cruickshanks, Howard Erskine-Hill, *op. cit.*, p. 238.

⁶⁵ *Ibidem.*, pp. 240-242.

⁶⁶ Julian Hoppit, *op. cit.*, p. 407.

⁶⁷ *Apud* Robert Eccleshall, Graham Walker, *Biographical Dictionary of British Prime Ministers*, Routledge, London, 1998, p. 2.

⁶⁸ *Ibidem.*, p. 3.

⁶⁹ Eveline Cruickshanks, Howard Erskine-Hill, *op. cit.*, p. 240.

⁷⁰ S. E. Finer, *The History of Government from the Earliest Times*, vol. III, Oxford University Press, New York, 1999, p. 1353.

The greatest opportunity of his career was baffling Atterbury's plot, who despite being ready to leave the country in exile, was not allowed to without a trial. Walpole preferred to obtain, by any means, a conviction against Atterbury, to serve as a warning to other Jacobites. Arguably, the Whigs invented the "show trial", as they also used it after the Sacheverell riots in 1710, when a priest is arrested, tried and found guilty after delivering a vehement sermon against the Whig government⁷¹.

Despite the recent scandal, the general elections of 1722 did not lead to the rejection of the Whigs nor of Walpole⁷². The scenario in which the elections were held was the same old corruption under the blessing of the Crown. The King would appoint cabinet members or other senior officials, and after their appointment they would create their own clientele⁷³. The Treasury especially, which controlled departments such as the Post Office or the Customs and Excise Office, had thousands of jobs ready to be "distributed". Also the Admiralty offered a lot of jobs for dock-workers, not to mention it settling a lot of business contracts. This influence will be used by the senior officials in order to win the elections, and the system lasted for quite some time, because from 1715 to 1830 no Prime Minister in power ever lost the elections⁷⁴.

Certainly during these elections there were many appeals, even more than during other general elections held at the beginning of the XVIIIth century, but only 170 Tories (out of 673 seats in total⁷⁵) were elected to the House of Commons⁷⁶. Despite this fact and even though winning the majority in Parliament was a necessary premise for political stability, it was not sufficient. During these early times parties were not that united, so even if the MPS, for example, called themselves Whigs, they were rather private persons representing their constituencies and their businesses⁷⁷.

In the series of the Riot and Septennial Acts now followed the City Elections Act of 1725 and it too reveals the Whigs abandoning their former radicalism in favour of maintaining their political power at any costs⁷⁸. There have been discussions whether it is just lust for power or a consequence of the fact that from 1714 until the 1770's the Court-Country cleavage has been predominant over the Whig-Tory division (of course implying that the Tories were left with no "court" wing as they have been removed from all offices,

⁷¹ Eveline Cruickshanks, Howard Erskine-Hill, *op. cit.*, pp. 240-243.

⁷² Julian Hoppit, *op. cit.*, p. 408.

⁷³ S. E. Finer, *op. cit.*, p. 1354.

⁷⁴ *Ibidem*.

⁷⁵ John Brewer, *The Sinews of Power: War, Money and the English State 1688-1783*, Unwin Hyman, London, 1989, p. 45.

⁷⁶ Julian Hoppit, *op. cit.*, p. 408.

⁷⁷ S. E. Finer, *op. cit.*, p. 1354.

⁷⁸ Nicholas Rogers, "The City Elections Act (1725) Reconsidered", in *The English Historical Review*, vol. 100, No. 396, July 1985, p. 604.

while within the Whigs the cleavage still applied⁷⁹). In this case, what is the explanation of the intensity of political rivalry between the Whigs and Tories during the reign of William and Mary and the reign of Queen Anne? Most sources indicate that nostalgia caused by the peaceful accession of George I has brought back some of the pre-1660 political system⁸⁰.

The bill increased the power of the Council of Aldermen (decisively Whig in composition) and allowed it to veto the decisions of the Common Council. Some may argue that all they wanted really was to reduce bureaucracy thus improving the administration of the City, in a selfless act. No matter the point of view, it is indeed a bill in favour of the magnates and the aristocracy. Still, the tradition of freedom was not to be so easily silenced, as in 1728 Colonel Samuel Robinson, an opponent of the bill, was elected City Chamberlain⁸¹.

Walpole's primacy will last until 1742, thereby exceeding the time of the death of King George I (11th June 1727). His "rule" was based on the control of the Parliament, using the majority of the Whigs but also a certain personal political clientele⁸². For example, in the House of Lords, the Ministerial influence over the Lord Bishops, obtained mostly by moving his men from poor bishoprics to rich ones, would bring him 26 votes. This kind of influence was very helpful to him especially in 1733⁸³, when he managed to prevent England's participation in the War of Polish Succession. The Lords Bishops, in contrast to the "Lords Temporal", who were members of the House of Lords in honour of the titles they received, attended only based on their ecclesiastical office⁸⁴. Religious reform had also reduced the influence of the Bishops in the House and their number remained constant although new bishoprics were founded, while the number of the peers increased constantly. Namely, in 1719 there were 194 Lords, 26 of which were Bishops, as shown above. By analyzing their attendance at the Parliamentary sessions it seems that the Bishops took their jobs a lot more seriously than their lay colleagues⁸⁵, especially in the case of religious debates. As servants of the Anglican Church, whose ruler was the King, they have shown great loyalty towards the policies of the King and his Cabinet. Bishop Gibson of London even came to be called "Walpole's Pope"⁸⁶.

⁷⁹ J. C. D. Clark, *A General Theory of Party, Opposition and Government, 1688-1832*, in "The Historical Journal", Vol. 32, No. 2, June 1980, p. 303.

⁸⁰ B. W. Hill, "Executive Monarchy and the Challenge of Parties, 1689-1832: Two Concepts of Government and Two Historiographical Interpretations", in *The Historical Journal*, Vol. 13, No. 3, September 1970, p. 387.

⁸¹ Nicholas Rogers, *op. cit.*, pp. 604-617.

⁸² H. T. Dickinson, *op. cit.*, p. 64.

⁸³ *Ibidem*.

⁸⁴ R. W. Davis, *Lords of Parliaments: Studies, 1714-1914*, Stanford University Press, Stanford, 1995, p. 9.

⁸⁵ *Ibidem*, p. 10.

⁸⁶ Julian Hoppit, *op. cit.*, p. 410.

But there were also cases during the full political dominion of the Whigs when they opposed⁸⁷ government legislation⁸⁸.

However, despite Walpole's later success, one should be cautious not to exaggerate the importance of his early career, which is set during the Whig ascension. Carteret⁸⁹, the Secretary of State, was an important rival of him, but he managed to get him “promoted away” to Lord Lieutenant of Ireland. Also George I did not want to give all the power to just Townshend or Walpole. Townshend held the superior office of Secretary of State and even if he was a good friend of Walpole he controlled matters of foreign policy and religion. Still Walpole had an advantage to add to the scales, he was a confidant of the Duchess of Kendal, the King's mistress. Therefore, some historians have preferred to describe this period even as a duumvirate⁹⁰.

For as long as he held power, Walpole's policy was simple because he sought to strengthen British rule by increasing the prestige of the new dynasty. This objective could be achieved in the simplest way by just winning time⁹¹. He kept peace with France in particular, which in turn allowed him to keep taxes low; he continued to monitor the Jacobites to prevent their alliance with the Church of England and did all his best to politically discredit the Tories⁹². In the House of Commons he would address the Whigs presenting them the government's policy before each session. He spoke bluntly and vigorously while finely observing the MPS reactions in order to predict their behaviour⁹³. The adoption of these moderate policies, policies that are rather found in the Tory doctrine, led to the avoidance of controversy that could again divide the Whigs, or even result in the forfeiture of the Cabinet⁹⁴.

The 1720's

⁸⁷ R. W. Davis, *op. cit.*, pp. 10-11.

⁸⁸ Such as the cases of the Quaker Tithe Bill in 1736 and later, the Bill for Disarming the Scottish Highlands in 1748.

⁸⁹ The Earl of Granville, an important political figure of the times, previously served as Lord President of the Council (the fourth position in the British political hierarchy /Charles Arnold-Baker, *op. cit.*, p. 1163/). During Walpole's administration he was almost always part of the opposition and enjoyed the confidence of the King because he could fluently speak German. He was regarded as a man of high morals and beyond the petty political designs (André Maurois, *op. cit.*, p. 486) successfully employed by Walpole and thus remained a trusted advisor of the King for a long time. Being also involved on the continent he has drawn sharp criticism, especially on the part of William Pitt the Elder, who would later repeat the same mistake (Charles Arnold-Baker, *op. cit.*, p. 250).

⁹⁰ Robert Eccleshall, Graham Walker, *op. cit.*, p. 5.

⁹¹ André Maurois, *op. cit.*, pp. 482-483.

⁹² *Ibidem*.

⁹³ Julian Hoppit, *op. cit.*, p. 409.

⁹⁴ Wilfrid Prest, *Albion Ascendant: English History, 1660-1815*, Oxford University Press, Oxford, 1998, p. 127.

From a political perspective the years since Atterbury's plot to the King's death did not bring any outstanding events, and not because the bills passed were unimportant, but because they did not provoke national controversy. If during the 1690s it was not uncommon for the Parliament to reject more than half the draft legislation under debate, at the end of the reign of George I, the ratio had fallen to about one quarter. Legislative activity was so well organised now that there was no more need for meetings to be held on Saturday, and also the fact that House of Commons had the same Speaker (Spencer Compton) from 1715 to 1728 is relevant⁹⁵.

Bolingbroke⁹⁶, having returned from his exile in France in 1726, associated with the ever-discontent Whig William Pulteney and launched a weekly newspaper called "The Craftsman" (a broad hint to the political conduct of Prime Minister Walpole). Belonging to the opposition in Parliament but also outside of it, this publication aimed to expose the fraud, which as its chief editor wrote in the first issue "has crept into the camp as well as the court; prevailed in the church as well as the state; has vitiated the country in the same manner that it has poisoned the City, and worked itself into every part of our constitution"⁹⁷.

This was the start of a campaign against the Court, the executive, the Whig oligarchy, campaign reminiscent of the old "Court" and "Country" factions⁹⁸ during the early Stuarts. Their work continued through other publications, pamphlets, ballads, and plays (the most famous remaining the "The Beggar's Opera" by John Gay). Still Walpole did not give up⁹⁹, he even

⁹⁵ Julian Hoppit, *op. cit.*, p. 413.

⁹⁶ His pardon is rather an unique and bizarre event, as not many even survived impeachment by Parliament. It seems that he bribed the Duchess of Kendal (one of the King's mistresses), but even so, his restoration was only partial because even if he received his title and estates, he would be forbidden to sit in Parliament or to hold a public office (Henry L. Snyder, *The Pardon of Lord Bolingbroke*, in "The Historical Journal", Vol. 14, No. 2, June 1971, pp. 227-240).

⁹⁷ Wilfrid Prest, *op. cit.*, p. 128.

⁹⁸ With roots going back to the time of the separation of the Anglican Church – similar to the Ghibellines and Guelph's factions in Florence, here too a cause was a marriage, the one between Henry VIII and Anne Boleyn (Keith Feiling, *A History of the Tory Party 1640-1714*, Clarendon Press, Oxford, 1924, p. 13) – in the 1620's emerged two factions of MPS: The Court and The Country, the first supporting the government and the other representing the opposition. Each faction also had a rudimentary extra-parliamentary organization. Amidst the parliamentary agitations of the years 1679-1681, after the dissolution of the Knights Parliament, for the first time this cleavage would evolve into the Whig and Tory Parties, more distinctive and more accurate in terms of doctrine (Wilfrid Prest, *op. cit.*, p. 45).

⁹⁹ Although opposition propaganda had some effect, more would be needed to surpass the political prowess of Walpole. The opportunities would be given by his very own mistakes. In 1733 he tried to introduce a new tax on tobacco and wine (The Tobacco Excise Bill) in order to allow him to further decrease the taxes of the propertied class (Robert Eccleshall, Graham Walker, *op. cit.*, p 11). The people reacted as if Walpole wanted to abolish the "Magna

began his very own “public relations” campaign, spending about 50,000 pounds to found at least eight London newspapers, and then, by using governmental means, he limited the freedom of expression of his rivals¹⁰⁰. As a feature of the era, whether it was a Whig, Tory or Jacobite publication, they all agreed that avoiding luxury meant greater political stability (a lesson the Kings of France will later learn), and accused each of extravagance and effeminacy (the attributes of tyranny and anarchy) in press¹⁰¹.

A critical moment in Walpole’s career¹⁰² was the death of King George I in 1727, because it would have been very possible for him to fall into disfavour. Just like in the tradition of the German dynasties, George I and his son, the Prince of Wales, did not get along very well. Many believed that George II (11th June 1727 – 25th October 1760) would dismiss his father’s Prime Minister, because it was known that he did not appreciate the King’s Cabinet, but this was not the case¹⁰³. We must realise that if Walpole would have been dismissed in 1727 his career would follow that of less important Prime Ministers, such as Stanhope or Sunderland¹⁰⁴. It is ironic that the very death of his benefactor had settled him for the future¹⁰⁵, but the new King¹⁰⁶, just like his father before him, knew that few were as able as Walpole in manipulating the Parliament¹⁰⁷.

Charta” (André Maurois, *op. cit.*, p. 485). The rejection of this law in Parliament showed that, at least in this case, it still reflects popular will. As a result, at the general elections of 1734 the Tories gained seventeen chairs in the House of Commons (H. T. Dickinson, *op. cit.*, p. 65).

¹⁰⁰ *Ibidem*.

¹⁰¹ David Kuchta, *The Three-Piece Suit and Modern Masculinity, England 1550-1850*, University of California Press, Berkeley, 2002, p. 97.

¹⁰² Another similar episode occurred in 1736, when the Quaker Tithing Bill was rejected by the Lords (Robert Eccleshall, Graham Walker, *op. cit.*, p. 11), showing that the British were not yet ready to grant religious freedom to the dissenters. Just as before, once the “evil” had been removed (the bill being rejected), Walpole continued his administration.

It would have been very likely for him to maintain his Ministry until his death in 1745, if it were not for the following three events: in September 1737 history repeated itself and George II had an argue with his son making him leave the court, the Prince of Wales moved from St. James Palace to Leicester House rallying the Whig opposition and the Tories; two months later Queen Caroline, the strongest ally of Walpole in Court (Wilfrid Prest, *op. cit.*, p. 129), passed away; the last blow was what Walpole had always been trying to avoid, a war, an inevitable bringer of political dissensions and tax increases. The so-called “War for Jenkins Ear” (1739-1741), fought against Spain the colonies but without any major success, ended in a fair peace, of course denounced by the opposition as dishonourable (André Maurois, *op. cit.*, pp. 485-486).

At the general elections of 1741, Walpole lost his supporters in Scotland and Cornwall, thus being unable to manipulate the Parliament any longer. The Houses began rejecting his bills so Walpole realised that he is no longer useful to the King and quitted the Cabinet on 6th February 1742 (Robert Eccleshall, Graham Walker, *op. cit.*, pp. 11-12.).

¹⁰³ André Maurois, *op. cit.*, p. 484.

¹⁰⁴ Robert Eccleshall, Graham Walker, *op. cit.*, p. 5.

¹⁰⁵ *Ibidem*.

The ensuing 1727 general elections¹⁰⁸ were easily won by the Whigs but more difficulties would arise at the next elections in 1734. The Prime Minister did all he could to ensure that his chosen favourites are elected. Therefore his clientele in the House of Commons arose to about 150 people (out of 684 deputies in total¹⁰⁹), and even in the House of Lords he did not entirely rely just on majority of the Whigs¹¹⁰.

The first years of the reign of George II brought the emergence of a social trend that would exist until the 1760s or even beyond. Bills voted in Parliament regarding property increased, especially those punishing the infringement of property. The lower classes were left with no easy means of protest, the tensions and discontent now being manifested by minor revolts or by voting the opposition candidates, even those suspected of Jacobitism. Taxes for the owning classes fell from four shillings per pound to only one because of the peace, but in the same time, the poor were burdened by a new tax on salt¹¹¹. Another sign that oligarchy had made important steps since 1715 was the fact that this year has meant the end of electoral protests in quite an important share of boroughs: Pontefract, Brackley, Wigan, Stockbridge, Yarmouth, Horsham, Appleby, Buckingham, Dartmouth, Monmouth, Old Sarum &c¹¹².

¹⁰⁶ In order to survive this transition Walpole also relied on his influence over the new Queen, Caroline of Ansbach and gave George II more government finances through the Civil List (Wilfrid Prest, *op. cit.*, p. 128), but it is debatable whether a new Prime-Minister would not have offered the King more money too, while a good relation with the Queen was not that easy to obtain.

¹⁰⁷ *Ibidem*, pp. 11-12.

¹⁰⁸ Perhaps the most popular elections of the XVIIIth century were the 1754 Oxfordshire elections. The Oxfordshire constituency had the right to elect two candidates and the voters, the 40 shilling freeholders, were about four thousand. Initially the candidates tried to reach a compromise in order to avoid the costs of the electoral campaign plus the additional costs of transporting the voters to Exeter College, where the elections were held, and eventually of their bribing.

The Tory candidates were Viscount Wenman and Sir James Dashwood, while for the Whigs competed Viscount Parker and Sir Edward Turner. The local magnates were also divided in half Whigs and half Tories, so both parties could spend with liberality. The results were announced on 17th April 1754, when the officer declared both pairs elected because each candidate had obtained approximately 25% of the votes. The final decision would lie in the House of Commons as each side sent petitions asking for the disqualification of their adversaries. The MPS deliberated for months and inspected the legitimacy of many individual votes in an attempt to determine who won the majority, but in the end the decision was political, the Whigs were declared winner thanks to their numbers in the House of Commons. This also proves how, even after the times of their political ascension, the Whigs would still ruthlessly try to perpetuate their dominion.

¹⁰⁹ John Brewer, *op. cit.*, p. 45.

¹¹⁰ Julian Hoppit, *op. cit.*, pp. 409-410.

¹¹¹ H. T. Dickinson, *op. cit.*, p. 65.

¹¹² W. A. Speck, *op. cit.*, p. 521.

The Constitution

In the political system that we have witnessed here it no longer mattered, like during the XVIIth century, if the Parliament or the King had primacy, because the executive power now belonged to the Cabinet¹¹³, whose power depended on its ability to coordinate the other two institutions. The Prime Minister could not directly have the Parliament or the King take a specific measure, being able only to advise in this direction. Instead, by manipulating the Parliament he could block an initiative of the King, or by influencing the King he could block the opposition in Parliament¹¹⁴.

What gave the British constitution a remarkable unity was that all the three branches of power and the local institutions were in the hands of the same class. This mixed constitution, whose central point still remained the pluralistic nature of the form of government¹¹⁵, including many obstacles and means of moderation, qualifies under the definition of the republic. But because the head of state is a monarch and that the voters elect mostly aristocrats as their representatives in the legislature, the most appropriate description of the British political system after 1714 would be a “a crowned aristocratic republic”¹¹⁶.

Having observed these changes, it is also necessary to observe the evolution of the various political institutions and positions in contrast to their status in the previous century. During the first decade of the century, Queen Anne was the last monarch who refused to amend a law passed by the Parliament and “veto”-ed it. After this moment, all the future monarchs accepted all the bills passed in the legislature¹¹⁷. The Monarch could still summon or prorogue the Parliament as he pleased; the Court remained at the top of the aristocratic hierarchy and without its support no cabinet member would be able to pass their legislative initiatives in Parliament. They were appointed by the King, and only after this they sought to win the support of a majority in Parliament, and no matter if they obtained it or not, they could still be dismissed at any time if they lost the Monarch’s favour¹¹⁸.

The Privy Council had ceased to be a governmental institution in the XVIIIth century due to the emergence of the Cabinet of Ministers¹¹⁹, but continued to have a ceremonial role. The most important cabinet decisions were discussed in a small circle, consisting of more or less six persons: the Lord of Treasury, the two Secretaries of State (one for the North of the country and one for the South), the Lord High Chancellor and the Lord President of the

¹¹³ Wilfrid Prest, *op. cit.*, p. 133.

¹¹⁴ Robert Eccleshall, Graham Walker, *op. cit.*, p. 9.

¹¹⁵ S. E. Finer, *op. cit.*, p. 1357.

¹¹⁶ *Ibidem*, p. 1358.

¹¹⁷ H. T. Dickinson, *op. cit.*, p. 12.

¹¹⁸ *Ibidem*, pp. 12-13.

¹¹⁹ Charles Arnold-Baker, *op. cit.*, p. 1033.

Council¹²⁰. The Prime Minister, although we have seen his duties earlier, it's important to stress that he did not choose his fellow Ministers, as it happens today. This led to frequent disagreements between Ministers, who often competed in order to win the King by their side¹²¹. When the Prime Minister resigned or was replaced, it was not necessary for the entire cabinet to quit.

Epilogue – The Wider Society

Conversely, political mores did not show great signs of change. Society members, politicians and not only, met in Coffee Houses, pubs and in clubs (of which the most famous were the Whig Kit-Kat Club, Beefsteak Club, the Tory October Club). The people's pleasures were simple, regardless of class: the poor drank gin while squires and beyond preferred port wine. The Lords played cricket with their gardeners and drank with their courtesans, nor were the cabinet members ashamed to appear drunk before their Monarch¹²². A good sign was that duels tended to disappear, especially because of Richard “Beau” Nash, master of ceremonies at Bath, who prohibited visitors to wear swords¹²³. Also, as competition for influence was characteristic of the high society, women were also part of the huge networks of favours and acquaintances, them too being important in the race for power. However, in the political arena, they often expressed frustration due to gender discrimination¹²⁴. Referring to politics, the Duchess of Marlborough wrote in her diary: “I am sensible...that what I am going to write may seem impertinent, because my simple sex are not allowed to be judges in such matters”¹²⁵.

¹²⁰ H. T. Dickinson, *op. cit.*, p. 13.

¹²¹ *Ibidem*.

¹²² André Maurois, *op. cit.*, p. 494.

¹²³ *Ibidem*, p. 496.

¹²⁴ Ingrid H. Tague, *Women of Quality: Accepting and Contesting Ideals of Femminity in England, 1690-1760*, The Boydell Press, Suffolk, 2002, p. 217

¹²⁵ *Ibidem*, p. 216.

BĂTĂLIA NAVALĂ DIN GOLFUL ABUKIR (1-3 AUGUST 1798)

Dr. Olimpiu Manuel GLODARENCO, Ionel Dan CIOCOIU*

The Battle of Aboukir Bay (1–3 August 1798)

Abstract: In 1798, General Bonaparte had sought to invade Egypt, as the first step in a campaign against British India, in an effort to drive Britain out of the French Revolutionary Wars. As Bonaparte's fleet crossed the Mediterranean, it was pursued by a British force under Rear-Admiral Horatio Nelson, sent from the British fleet in the Tagus, to establish the purpose of the French expedition and defeat it. For more than two months, Nelson chased the French, on several occasions only missing them by a matter of hours. Bonaparte, aware of Nelson's pursuit, enforced absolute secrecy about his destination and was able to capture Malta and then land in Egypt without interception by the British force. The Battle of the Nile (also known as the Battle of Aboukir Bay), 1–3 August 1798, was the climax of a naval campaign that had ranged across the Mediterranean during the previous three months, as a large French convoy sailed from Toulon to Alexandria, carrying an expeditionary force under General Napoleon Bonaparte. The French were defeated by the British forces led by Rear-Admiral Sir Horatio Nelson. The battle reversed the strategic situation in the Mediterranean, allowing the Royal Navy to assume a dominant position it retained for the rest of the war. It also encouraged other European countries to turn against France, and was a factor in the outbreak of the War of the Second Coalition. Bonaparte's army was trapped in Egypt, and Royal Navy dominance off the Syrian coast contributed significantly to its defeat at the Siege of Acre in 1799, that preceded Bonaparte's return to Europe. Nelson, who had been wounded in the battle, was proclaimed a hero across Europe and was subsequently made Baron Nelson, although he was privately dissatisfied with his rewards. His captains were also highly praised, and would go on to form the nucleus of the legendary Nelsonic “Band of Brothers”.

Keywords: Abukir, attack, Brueys, fleet, fight, ship, Napoleon, Nelson, cannon, Royal Navy

În după amiaza zilei de 1 august 1798, veghea din gabia navei HMS ZEALOUS zărea flota franceză la ancoră în Golful Abukir. Semnalul a fost trimis tuturor navelor și, potrivit lui Sir Edward Berry, comandantul navei amiral VANGUARD, la bordul căreia se afla însuși Nelson, *un sentiment de bucurie părea că umple pieptul fiecăruia om de la bord, la vederea inamicului*¹. Era sfârșitul unei urmăriri care fusese începută de contraamiralul Nelson încă din luna mai, de când intrase, din nou, în Mediterana, după o absență de optsprezece luni. Rând pe rând,

* Cpt. cdor. conf. univ. dr. Directorul Muzeului Marinei Române; Cdor, Comandamentul NATO Napoli, Italia.

¹ Ernle Bradford, *Nelson: The Essential Hero*. Wordsworth Military Library, 1999, p. 237.

trecuse prin Sardinia, Elba, Citta Vecchia, Napoli, Sicilia și Alexandria pentru ca să se întoarcă din nou în Sicilia, iar succesul să îi suradă, în sfârșit, în Egipt. Urmărirea fusese cu atât mai dificilă cu cât acesta nu dispunea de baze în Mediterana, iar aliații Angliei în zonă lipseau cu desăvârșire².

Însăși flota era una constituită în contradicție cu standardele vremii. Niciuna dintre navele comandant nu era cu trei punți. Chiar comandantul flotei, amiralul Earl of St. Vicent, se afla la bordul unei nave relativ mici, cu 74 de tunuri la bord, aceasta datorită faptului că navele cu 98 sau 100 de tunuri erau considerate nave cu viteză mică care împiedicau manevra rapidă în caz de angajament. De asemenea, lipseau fregatele (acestea fuseseră detașate de flotă datorită unui incident produs la începutul campaniei de urmărire a flotei franceze) care erau, datorită vitezei și manevrabilității lor, folosite pentru cercetare și căutarea inamicului³. În ajunul bătăliei, Nelson scria: *Lipsa de fregate a dus și poate duce, din nou, la pierderea contactului cu flota franceză!*⁴ Însă, navele cu 74 de tunuri se dovedeau a fi principala forță de care dispunea, datorită atât puterii de foc cât și manevrabilității, calități care le faceau folositoare atât pe timpul luptei cât și pe timpul urmăririi inamicului. Pe lângă cele treisprezece nave cu 74 de tunuri, flota engleză mai dispunea de o navă cu 50 de tunuri, HMS LEANDER. Acest tip de navă era produsul nereușit al epocilor trecute, care nu avea nici capacitățile unei fregate, dar nici nu putea fi folosită corespunzător pe timpul angajamentului datorită mărimii sale reduse (chiar dacă, pe timpul înclăștării, LEANDER s-a comportat admirabil). În afară de acestea mai era o navă bric, MUTINE, care s-a dovedit a fi prea mică pentru a fi folosită eficient pentru recunoaștere⁵.

Escadra franceză era comandată de viceamiralul François-Paul Brueys d'Aigalliers. Acesta avea în subordine treisprezece nave de linie, tot atât ca și Nelson. Însă, puterea de foc era considerabil superioară, având în vedere nava L'ORIENT, cu trei punți și 120 de tunuri, trei nave cu 80 de tunuri și nouă cu 74 de tunuri. Incluzând fregatele, dispunea de puterea de foc a 1.196 de tunuri, pe când Nelson avea numai 1.012. Dacă echipajele navelor ar fi fost complete, atunci comandantul britanic ar fi avut în subordine 8.063 de oameni, iar Brueys 11.230⁶.

Însă, avantajul uman a fost anulat de mai mulți factori. Efectul disruptiv al Revoluției asupra marinei franceze, precauția exagerată a amiralilor francezi din ultimul secol, încrederea și profesionalismul marinarilor britanici și, nu în ultimul rând, tactica și însușirile de comandant ale lui Nelson, au contribuit pe deplin la stabilirea rezultatului luptei.

² William Laird Clowes, *The Royal Navy, A History from the Earliest Times to 1900*, vol. IV, Chatham Publishing, 1997, pp. 285-286.

³ *ibidem*, p. 291.

⁴ Juan Cole, *Napoleon's Egypt; Invading the Middle East*, Palgrave Macmillan, 2007, p. 119.

⁵ William Laird Clowes, *op. cit.*, p. 296.

⁶ Peter Padfield, *Nelson's War*, Wordsworth Military Library, 2000, pp. 158-159.

Brueys părăsise Toulon-ul în mai 1798 aproape în același timp cu Nelson, care intra în Mediterana. Escadra sa constituia gruparea de escortă a unui convoi de peste o sută de nave, la bordul cărora se îmbarcase armata comandată de noua stea a armatei franceze, generalul de 29 de ani Napoleon Bonaparte. Profitând de avantajul lipsei britanicilor din Mediterana, Bonaparte hotărâse să atace Egiptul pentru a deschide o nouă rută spre India și Orient. Englezii bănuiau ceva despre planurile franceze, dar nu au putut ghici destinația forțelor. Napoleon a profitat de surpriză și, după ce și-a refăcut forțele în Italia, a cucerit Malta de la cavalerii Ordinului Sfântul Ioan, a debarcat în Egipt și a înfrânt armatele mamelucilor în Bătălia de la Piramide, pe 27 iulie 1798⁷.

Escadra franceză a ocupat o poziție avantajoasă în Golful Abukir. Inspirat de tacticile lordului Hood folosite la Frigate Bay în 1782, amiralul francez a așezat navele în unghi obtuz, în fața golfului. Această dispunere îi oferea, în condiții normale, posibilitatea lovirii din prova a inamicului care se apropia, cu toate tunurile dintr-un bord. Numai că acest avantaj era posibil în condițiile Caraibelor, unde vânturile erau constante ca direcție, în timp ce în Mediterana vânturile erau schimbătoare, permițând inamicului apropierea din orice direcție. Mai mult, manevra de ancorare s-a executat cu o singură ancoră, ceea ce făcea ca navele să-și schimbe poziția în funcție de vânt, eliminând avantajul formației de ancorare. Ambosarea navelor, adică ancorarea lor cu două ancore, ar fi permis păstrarea poziției acestora, astfel încât să fie orientate cu toată artileria dintr-un bord spre inamic. De asemenea, distanța era prea mare între navele din formația de ancorare și între acestea și apele cu adâncimi mici dinspre vestul golfului. Dar, mai presus de toate, amiralul francez nu a dat importanța cuvenită recunoașterii permanente. Parte din fregatele avute la dispoziție au fost ancorate înăuntrul golfului, în loc să fie folosite pentru căutarea navelor engleze înspre larg. Drept rezultat, navele franceze au fost luate prin surprindere. Mai mult decât atât, parte din echipajele acestora se afla la mal, în căutare de apă și provizii, atunci când navele lui Nelson și-au făcut apariția⁸.

Relația lui Nelson cu căpitanii săi a fost cheia sistemului tactic. Dacă amiralii mai în vârstă erau rigizi în ceea ce privește inițiativele subordonaților, de pe urma cărora rezultau situații încordate, improprii coordonării luptei, Nelson privea către căpitanii săi ca la membrii unei „frății de arme”. Avea încredere în ei și le stimula inițiativa. Unul din căpitanii săi, Berry, povestea că *atunci când vremea era potrivită, toți căpitanii erau chemați la bordul lui HMS VANGUARD unde Nelson discuta cu ei modalitățile cele mai bune de atac și le expunea diferite planuri de acțiune în cazul întâlnirii cu inamicul... Așadar, toți erau la curent cu intențiile amiralului, pe mai multe variante posibile. Acest lucru avea să-și dovedească importanța pe timpul alegerii modalității de acțiune înainte de bătălie*⁹.

⁷ Juan Cole, *op. cit.*, p. 132.

⁸ Oliver Warner, *The Battle of the Nile*, B. T. Batsford, London, 1960, pp. 87-93.

⁹ L. Kennedy, *Nelson and his Captains*, London, 1975, p. 174.

La vederea navelor franceze, Nelson a hotărât să atace imediat, în ciuda apropierii serii și a pericolelor unui atac de noapte. El a ales să lovească capul formației de ancorare din partea de vest a golfului. Escadra a format, imediat, o linie de luptă aproximativă, cu GOLIATH, de sub comanda căpitanului Thomas Foley, în frunte și cu VANGUARD, pe care se afla Nelson, la mijlocul liniei. Foley, având și norocul de a reuși să observe pe lumină dispozitivul francez, a sesizat, imediat, punctul slab al acestuia. Datorită ancorării cu o singură ancoră, navele franceze au păstrat loc pentru eventuala rotire pe ancoră, la schimbarea vântului. Această distanță permitea intrarea navei sale printre nava franceză LE GUERRIER și zona apelor mici de la coastă. La 18.15, conform jurnalului de bord, GOLIATH a reușit să treacă prin prova navei LE GUERRIER¹⁰.

Nu se poate ști cât din manevră a fost planificată de Nelson și cât, mai de grabă, a fost inițiativa lui Foley. Cert este că decizia lui a fost, mai degrabă, inspirată de ceea ce Foley credea că Nelson ar fi așteptat de la el. În orice caz, manevra și-a pus amprenta pe desfășurarea ulterioară a luptei. Confuzia începea să se instaleze în rândurile francezilor. Un marinar de la bordul lui GOLIATH raporta, cu nedisimulată bucurie, că *la trecerea prin prova lui LE GUERRIER se putea vedea că tunurile de pe punțile inferioare nu erau pregătite de tragere, iar pe punțile superioare domnea dezordinea*¹¹. Intenția lui Foley a fost să ancoreze aproape de LE GUERRIER pentru a îi da lovitura de grație dar, datorită unei manevre greșite, a sfârșit prin a se afla lângă următoarea navă franceză ancorată, LE CONQUERANT. În urma lui GOLIATH, ZEALOUS, de sub comanda căpitanului Hood, s-a strecurat, ea, în poziția urmărită inițial de Foley. Cea de a treia navă engleză, CULLODEN, s-a pus pe uscat în timp ce încerca să treacă printre LE GUERRIER și țărșm¹². Următoarele nave însă, AUDACIOUS, ORION și THESEUS, adoptând aceeași tactică ca și GOLIATH, au ancorat lângă cea de a treia, a patra și a cincea navă din linia franceză. Fregata franceză SERIEUSE, care se afla la tribordul navelor engleze, a fost lovită și s-a pus pe uscat, fiind prima victimă din rândul navelor franceze. Imediat, navele au trecut la lupta de la mică distanță. ZEALOUS a distrus cu artileria, în mai puțin de douăzeci de minute, toate catargele lui LE GUERRIER, chiar când soarele își arunca ultimele raze peste apele golfului¹³.

Între timp, și VANGUARD a intrat în linia franceză. Nelson a decis să nu treacă printre prima navă și țărșm, și a ales să spargă formația franceză prin tribordul celei de-a treia nave franceze, SPARTIATE. Alte cinci vase engleze au adoptat aceeași tactică, astfel că BELLEROPHON s-a găsit, subit, singur împotriva navei amiral franceze, L'ORIENT. Lupta era inegală și, imediat, BELLEROPHON a pierdut două catarge, dar SWIFTSURE i-a venit în ajutor. Mica navă LEANDER a adoptat o altă tactică. Sesizând faptul că PEUPLE

¹⁰ C. Lloyd, *The Nile Campaign*, Newton Abbot, 1973, pp. 157-159.

¹¹ Oliver Warner, *op. cit.*, pp. 135-142.

¹² *ibidem*, p. 143.

¹³ *ibidem*, p. 144.

SOUVERAIN, a cincea navă franceză, încerca să iasă din formație lăsând spațiul necesar, s-a poziționat astfel încât să lovească prova navei FRANKLIN și pupa navei AQUILON fără a putea fi atinsă de artileria celor două. Ultima navă engleză care a intrat în acțiune a fost ALEXANDER, care a tăiat linia franceză prin pupa navei L'ORIENT¹⁴.

Astfel, primele opt nave din linia franceză au fost devastate de focul concentrat a treisprezece nave engleze. Numărul pierderilor a fost considerabil, însuși amiralul Brueys și căpitanii celor opt nave fiind uciși. De partea cealaltă, Nelson a primit o schijă în frunte, pe partea stângă, care i-a desprins carnea și pielea fără să îi afecteze scalpul. Partea de piele smulsă atârna peste ochiul teafăr, cel stâng (cel drept îl pierduse în Corsica), ceea ce l-a făcut să creadă că rana era gravă. Transportat sub punte, a fost analizat de chirurg care l-a asigurat că rana nu era foarte gravă. De acum înainte, marele amiral nu și-a mai pieptănat părul spre spate, așa cum a fost immortalizat de pictorul Abbot în timpul convalescenței după amputarea brațului drept, în 1797, ci a căutat să mascheze, cu părul, cicatricea rămasă pe frunte¹⁵.

La orele 21.00, LE GUERRIE și CONQUERANT s-au predat, PEUPLE SOUVERAIN s-a pus pe uscat, iar alte două nave franceze au fost, practic, anihilate¹⁶.

Apoi, a venit momentul care a rămas în memoria tuturor participanților – explozia navei amiral L'ORIENT. Angajată de mai multe nave britanice, aceasta se afla în flăcări de ceva vreme. În jurul orei 22.00, focul a ajuns la magaziiile de muniții, iar nava a sărit în aer. *A fost o explozie formidabilă* nota comandantul HMS VANGUARD, căpitanul Berry. Șocul s-a simțit inclusiv în cala lui GOLIATH, unde echipajul credea că pupa propriei nave a explodat, până la aflarea veștii că, de fapt, nava franceză aflată în apropiere a fost pulverizată¹⁷.

Toate navele franceze, începând cu L'ORIENT, care fuseseră ancorate spre coastă, erau scoase din luptă. Celelalte patru nave din linie care rămăseseră neatinse nu au făcut nimic pentru a sări în ajutorul celorlalte, dar nici pentru părăsi locul luptei și a se salva. Oboseala punea stăpânire pe marinarii englezi după șase ore de înclăștare, unii dintre ei adormind la posturi. Ordinele venite, însă, de sub puntea lui VANGUARD, unde Nelson zăcea rănit, erau pentru ZEALOUS, THESEUS și GOLIATH. Acestea au fost îndreptate spre celelalte nave franceze care nu fuseseră angajate. MERCURE s-a predat curând, TIMOLEON, care era ultima în linie, s-a pus pe uscat sub tirul tunurilor de pe THESEUS, iar GUILLAUME TELL și GENEREUX au reușit să scape. Alte două fregate franceze au fost scufundate, iar două au scăpat cu fuga¹⁸.

¹⁴ Peter Padfield, *op. cit.*, pp. 178-184.

¹⁵ Oliver Warner, *op. cit.*, pp. 188-194.

¹⁶ *ibidem*, p. 197.

¹⁷ *ibidem*, p. 199.

¹⁸ Peter Padfield, *op. cit.*, pp. 237-243.

A fost cea mai decisivă victorie din epoca velierelor. Francezii au pierdut unsprezece nave din cele treisprezece aflate în linie, șase distruse și cinci capturate. Trei dintre cele capturate au fost încorporate, ulterior, marinei britanice, iar FRANKLIN, redenumită CANOPUS, a servit ca model pentru construcția navelor britanice cu 80 de tunuri, pentru următorii 20 de ani. Ambele părți au avut pierderi umane grele. 218 britanici au fost uciși, inclusiv căpitanul de pe MAJESTIC, împreună cu alți cincisprezece ofițeri; 677 au fost răniți, inclusiv Nelson și căpitanii de pe ALEXANDER, ORION și BELLEROPHON. Pierderile franceze au fost mult mai mari. Nu se cunoaște numărul exact, dar Nelson a estimat la 5.225 numărul oamenilor luați prizonieri, înecați, arși sau dispăruți¹⁹.

Din punct de vedere strategic, Anglia a obținut, practic, controlul asupra Mediteranei. Napoleon Bonaparte a rămas izolat în Egipt, fiind silit să recunoască că, deși se afla încă în ofensivă pe uscat, campania era compromisă. Flota franceză, care putea să reclame o victorie strategică după a treia Bătălie de la Ushant (1794), cunoscută și sub numele de *Glorious First of June* în istoriografia engleză sau *Combat de Prairial* în cea franceză, a fost, de această dată, literalmente distrusă. Istoricii francezi o numesc “o înfrângere absolută, fără apel”, cu consecințe strategice dezastruoase pentru perioada imediat următoare²⁰.

Nelson era deja celebru după bătăliile de la Cap Saint Vicent și Teneriffe, dar bătălia de pe Nil i-a adus faima la un nivel fără precedent. A fost prima sa victorie aflându-se la comanda unei flote. Acesta a primit titlul de baron dar, mai mult decât atât, a confirmat sistemul nelsonian²¹. Conducerea inspirată, abilitatea de a instrui comandanți și de a le delega autoritatea în cazul unor decizii tactice cruciale, în toiul luptei, și asumarea unor riscuri calculate care să facă bătălia nu numai decisivă, dar și devastatoare pentru inamic, au fost principalele atuuri ale marelui amiral. Nu gesturi dramatice, nu ocheanul dus la ochiul lipsă sau semnalele memorabile au rămas în conștiința contemporanilor, ci curajul personal, decizia tactică hotărâtoare și sprijinul permanent al căpitanilor săi. Această rețetă a succesului a fost folosită și în anii următori, la Copenhaga și Trafalgar, dar marea victorie din Golful Abukir nu a fost, niciodată, egalată.

¹⁹ *ibidem*, p. 257.

²⁰ Juan Cole, *op. cit.*, p. 279.

²¹ Peter Padfield, *op. cit.*, pp. 259-261.

CONCEPTE DE APĂRARE A UNEI BAZE NAVALE ÎN STUDIILE DE SPECIALITATE ALE MARELUI STAT MAJOR ROMÂN ÎN PERIOADA INTERBELICĂ

Drd. Andrei VOCHIȚU*

Defensive concepts for a naval base as they are conceived on the work papers of the specialists of the Romanian Army Major Staff in the inter-war period

Abstrcat: Few are the records lasted until us speaking of a rare concept of the defensive doctrine for the Romanian Black Sea Shore in the years before the breaking of the World War II. Even if the construction of a naval base was considered to be an exotically concept, the officers of the Romanian Army's Major Staff, drawn schematics and defensive plans that centred around the corroborate defensive of a big military naval camp that could be a naval base situated somewhere on the Romanian shore at the Black Sea. The plans had in consideration the era's defence studies and the learning from the last war regarding complex naval tactics in the perspective of a modern use of forces.

Keywords: naval base, Black Sea, defence, interwar.

Părererea specialiștilor militari români în deceniul al 4-lea era că necesitatea unei baze navale la litoral era imperativă în vederea unei cât mai eficace defensive dinspre a mare a României. Cu toate că România nu dispunea de o flotă mare, nici măcar una proporțională cu lungimea litoralului său¹, rolul pe care l-ar putea juca un astfel de stabliment în conjuctura strategică nou creată la

* Muzeograf, Muzeul Marinei Române.

¹ „Corriere della Sera” într-un număr din octombrie 1931 titra într-un articol asupra Dobrogei referindu-se la marina română: „România care posedă o a șasea parte din întinderea coastelor Mării Negre, nu are încă o flotă. Nu este vorba de una capabilă să facă față celei rusești care este preponderentă după cum am spus, dar nu posedă nici măcar o flotă proporțională cu dezvoltarea ei pe litoral. Mica ei flotă care cuprinde, în mare parte, vase mici, de tip cât se poate de vechi, care sunt privite astăzi cu aceeași curiozitate cuc are ai privi figurinele unei mode trecute, se laudă cu patru nave ușoare, moderne și repezi că ar întrece în putere toate navele asemănătoare ale celorlalte flote din Marea Neagră, cu cea rusească cu tot...

[...] Eficacitatea acestor nave, care dacă ar fi conduse cu îndrăzneală și protejate de o bază ar putea da oarecare neliniște amenințătoarei flote rusești, este destul de redusă din cauza lipsei de pregătire maritimă a oamenilor, datorită motivelor economice, care limitează perioada de construcție și constrînge navele să rămână aproape întotdeauna în inactivitate în portul Constanța. *În afară de aceasta, portul acesta deschis și lipsit de apărare nu este apt pentru a servi drept bază navală* (s.a.)”.

litoral ar fi putu fi hotărâtor. Pentru ca o flotă să poată avea efect cu intervenția ei într-un conflict, ea ar trebui să aibă un punct de sprijin. Acest punct de sprijin îl dă baza navală. Din însăși denumirea ei se deduce că are menirea primordială deservirea unei lote. „De necesitatea existenței unei flote ca să servească de pivot intereselor noastre în Marea Neagră, în ceasuri de grea cumpănă, atârna și necesitatea existenței acestei baze navale, fără de care, flota necesară nu poate exista. Tocmai prin acest sprijin pe care o bază navală trebuie să-l dea flotei întoarsă din călătorii oboșitoare, din lupte chiar norocoase pentru a-și pansa rănilor dobândite, ea constituie un element esențial în apărarea coastei căci pune flota în situația de aporni irășii a luptă pentru apărare”². În studiul citat era considerat că factorul reprezentat de o astfel de bază nu era unul pur pasiv, ce ar fi venit prin ajutorul pe care aceasta l-ar fi putu da flotei. O bază bine plasată putea da un caracter ofensiv unei flote și prin elementele sale de atac (aviație și torpiloare) constituite ca un permanent pericol pentru forțele adverse.

Domnul I.B. Gautreau, corespondent naval la Paris a publicației de marină din perioada interbelică „Naval and Military Record”, publică o corespondență în paginile acestei reviste ocupându-se de situația creată Franței prin lansarea în Germania a noului tip de navă „Deutschland”, făcând și câteva considerații asupra influenței ce o are organizarea apărării coastelor în războaiele navale. El este de părere că pentru a se putea utiliza cu succes o flotă, trebuie să se dea cea mai mare atenție sprijinului ce ea îl poate orimi de la o organizare defensivă a coastelor. „Să nu se uite că toate bătăliile navale mari s-au dat în apropierea coastelor: Hogue, Capedown, Trafalgar, Lissa, Tsushima, Coronel, Falkland, Jutland, etc”. În prezent, cu participarea aviației la luptele navale, organizarea coastelor ia o importanță și mai mare³.

Este evidențiat din punct de vedere tactic cum în primul război mondial, flota germană, inferioară numeric celei engleze și mai ales ca poziție strategică, a reușit totuși organizarea inexpugnabilă a coastelor germane. La adăpostul acestei organizări, flota germană și-a îngăduit să facă raidurile cele mai îndrăznețe în contra comerțului aliaților, a flotei engleze și mai ales contra coastelor Marii Britanii care de sute de ani nu mai suferise astfel de injurii⁴.

Organizarea defensivă a coastelor este cu atât mai necesară cu cât flota adăpostită este mai inferioară, lucru pe care germanii l-au văzut clar din vreme și pe baza acestui principiu și-au aranjat formidabila organizare defensivă. Teoreticianul naval italian, amiralul Giuseppe Fioravanzo, exprima într-un număr al publicației „Revista Marittima” din 1932, acest lucru, spunând că flota superioară poate sta într-o „bază eventuală”, aleasă într-o poziție strategică dacă nici una dintre bazele permanente nu corespund nevoilor strategice (este de

² *Studiu de ansamblu asupra chestiunii unei baze navale*, 1938, Fondul Documentar al Muzeului Marinei Române, f. 29.

³ „Naval and Military Record”, 27 mai 1931.

⁴ *Studiu de ansamblu asupra chestiunii unei baze navale*, 1938, Fondul Doc. al Muzeului Marinei Române, f. 35.

ajuns, adaugă domnia sa, ca flota să fie garantată în contra atacului contratorpiloarelor, al submarinelor și contra atacurilor aeriene) pe când pentru flota inferioară este „necesar ca ea să fie în absolută aiguranță”, păstrându-și posibilitatea ca să poată alege momentul când să acționeze și să găsească refugiu sigur după acțiune⁵.

În ceea ce privește factorul defensiv al litoralului ce ar decurge din amplasarea strategică a unei astfel de construcții militare pe litoral, reieșea că împotriva atacurilor navale, aeriene și de pe uscat a litoralului, mijloacele de apărare se împart în mijloace ofensive și defensive.

Mijloacele ofensive acționând în depărtare sunt constituite din flotă și aviație. Flota are mai ales un rol strețgic, acela de a surprinde pe inamic și a-l ataca în condiții de superioritate. Ea va ataca flota inamică, porturile inamice, comerțul inamic și transporturile militare ale inamicului. Cea mai bună apărare a coastelor și a bazelor o formează forțele de larg, silind pe inamic să se gândească la propira sa apărare.

Flota va mai organiza câmpuri ofensive de mine în largul coastelor inamice, în drumurile sale probabile și în fața porturilor și bazelor sale.

În calea comerțului și drumurilor inamice cum și în fața porturilor sale, se vor transmite și submarinele de crucieră care să atace atât navele de război cât și cele de comerț. Submarinelor li se încredințează de asemeni și misiunea de a face baraje ofensive în apropierea unor puncte unde flota de suprafață nu s-ar putea apropia.

Aviația are rolul să supravegheze forțele inamice și porturile inamice. Va ajuta flota în operațiunile sale ofensive. Va ataca bazele aviației inamice și a flotelor inamice. Va ataca aglomerațiile din porturi. Va ataca transporturile inamice și în special pe cele ce vor lua direcția coastelor aliate. Rolul primordial flotei însă, al aviației ofensive, în apărarea bazelor, este supravegherea flotei inamice și în special a porturilor unde eventual s-ar putea organiza transporturi în vederea unei eventuale debarcări⁶.

Mijloacele defensive erau acelea ce se aflau la dispoziția imediată a bazelor. Ele erau constituite atât din apărarea de uscat cât și din apărarea pe apă care oprește pe inamic în a continua atacul asupra bazelor. După caracterul lor, se puteau împărți în apărare fixă și apărare mobilă.

Apărarea fixă trebuie să facă parte din organizarea generală a apărării coastelor și în această privință elocventă este lucrarea locotenent colonelului Ion Gheorghe din „Revista Geniului”, intitulată *Apărarea Coastelor* unde afirmă că „artileria de coastă constituie coloana vertebrală a unui sistem de apărare de

⁵ „Revista Marittima”, noiembrie 1932, nr. XII, p. 14.

⁶ *Studiu de ansamblu asupra chestiunii unei baze navale*, 1938, Fondul Doc. al Muzeului Marinei Române, ff. 49-50.

coastă, atât în cadrul unei fortificații permanente cât și în acel al unei apărări mobile”⁷.

Artileria de coastă se va instala în locuri ce nu pot fi văzute de la larg pentru ca flota atacatoare să nu poată trage direct asupra lor. Artileria de coastă trebuie să aibă tunuri de un calibru cu o bătaie mai mare decât cel mai mare calibru de pe navele flotei probabil atacatoare, altfel artileria de coastă riscând să fie scoasă din luptă înainte de a putea intervenii nemaifiind de nici un folos.

Comandorul Ginchetti spune că instalarea bateriilor de coastă trebuie să corespundă criteriilor de a face ca frontul de mare să înainteze cât mai mult posibil și legate între astfel ca nici un sector să nu rămână nebătut.

Atunci când frontul de apărare este întins și dacă mijloacele permit, este mult mai avantajos ca tunurile de mare calibru să fie instalate pe platforme de cale ferată pentru a putea fi deplasate în punctele amenințate. Cum acest lucru nu este totdeauna posibil și bateriile grele sunt de obicei fixe, este util ca ele să fie dotate cu mijloace de conducere a tirului, analoage celor de la nave, având în vedere că vor trage contra unor ținte mobile. Conducerea centralizată se impune și mai ales pentru necesitatea unei concentrări de tir asupra aceleiași ținte; centralele de tir permițând o foarte repede regulare a tirului și o mare precizie. În adoptarea acestor instalații, bateriile au avantajul că spațiul mare disponibil permite adaptarea de teletre cu mare bază și deci o mai precisă măsurare a distanțelor⁸.

Bateriile plutitoare. Dacă locul și mijloacele permit și dacă se dispune de tunuri de mare calibru de pe nave vechi sau de la nave ce nu mai pot fi utilizate la lupta de larg, aceste tunuri fie că se utilizează chiar pe nave, fie că se instalează pe corpuri plutitoare speciale, pot fi duse în locuri propice, pentru a fi utilizate la nevoie.

Baterii ușoare de calibru mic și mediu, cu trageră repede și razantă se întrebuințează pentru atacul navelor ușoare ce ar încerca să se apropie, fie pentru dragarea barajelor, fie chiar de a intra în port.

Încercarea de înfundare a portului Zeebrugge a dezvoltat modul minunat cum germanii au întărit digurile și cheiurile acestui port cu tunuri și mitraliere.

Bateriile AA – dat fiind dezvoltarea pe care o luase aviația, pericolul reprezentat de această armă prezenta pentru o bază navală impunea necesitatea dotării cu puternice baterii anti-aeriene. Ele ar trebui instalate pe împrejurimile cele mai ridicate, pentru a înetzi apropierea aviației inamice. Pentru prevenirea acestor atacuri, se vor instala posturi îndepărtate de vestire și supraveghere care să anunțe din timp apropierea aviației inamice cum și posturi

⁷ Locotenent-colonel Ion Gheorghe, *Apărarea coastelor*, în „Revista Geniului”, an. XII, 1930, nr. 3-4, Tipografia „Geniul” București, Cotroceni, p. 29

⁸ *Studiu de ansamblu asupra chestiunii unei baze navale*, 1938, Fondul Doc. al Muzeului Marinei Române, f. 51.

apropiate de ascultare pentru avioane ce vin din larg sau pentru cele ce ar scăpa neobservate de supraveghere⁹.

Estacade și stăvilare alcătuite din corpuri plutitoare, ghile și plăși de sârmă se instalează la intrările și trecerile ce fac legătura între bază și mare, pentru a împiedica pătrunderea în bază a navelor ușoare și submarine pe timp de noapte sau ceață.

În zone înaintate și bine precizate se pot instala plăși de sârmă garnisită cu mine la diferite adâncimi, pentru prinderea submarinelor ce ar supraveghea mișcările din bază.

Câmpurile se instalează pentru a interzice apropierea navelor inamice. Prin aceste câmpuri, se lasă deschideri pe unde să treacă navele apărării. Cum aceste deschideri pot fi barate de nave sau submarine inamice, ele vor fi continuu dragate și curățate pentru siguranța navelor proprii.

Un câmp de mine neapărat, este ca și pierdut și de aceea câmpurile de mine trebuiesc făcute sub bătaia tunurilor sau sub controlul tunurilor apărării¹⁰.

Posturile de ascultare. În zonele cu ape ce permit submarinelor să se apropie de coastă, îns cufundare, se instalează posturi de ascultare pentru descoperirea submarinelor inamice. Prin sistemarea mai multor posturi legate între ele, se poate stabili cu oarecare aproximație locul submarinelor, trimețându-se nave pentru a le distruge.

Stațiuni de radiogoniometrie se instalează pentru identificarea pozițiilor flotei inamice sau posturile inamice în mare activitate.

Stațiuni de radio sunt instalate pentru a comunica flotei din larg, ordine și informațiuni sau pentru a avea legătura cu comandamentul central.

Frontul de uscat se organizează în vederea unui atac ce ar veni de pe uscat sau prin o debarcare. Acest front trebuie organizat după toată tehnica războaielor de poziții, dotat cu numeroase arme automate și tunuri ușoare ce pot fi transportate cu înlesnire, în zonele periclitate.

Organizarea frontului de apărare precum și toate necesitățile bazei impun numeroase și lesnicioase căi de comunicație cu interiorul țării. Aceste legături devin și mai importante dacă se ia în considerație apărarea întregii coaste.

„Conducerea unei apărări a coastelor, mobilă și activă trebuie ușurată prin existența unui sistem de căi ferate de coastă, a cărui parte dinainte să fie scoasă din zona de acțiune a artileriei navelor adică la 30-40 km departe de malul mării. Din acest sistem, unele linii pot fi împinse până în apoierea coastei. Masa trupelor apărării va fi dispusă central, înapoia nodurilor de cale ferată sau drumurilor de pe coastă, de unde va putea fi astfel ușor și repede aruncată către punctul sau punctele de debarcare efectivă. În constituirea acestei mase vor intra toate sau cel puțin majoritatea elementelor mobile. La dispoziția acestei

⁹ *Ibidem.*

¹⁰ *Ibidem*, f. 52.

rezerve trebuie să se găsească în permanență garnituri de tren sau coloane de transport auto pentru a ușura astfel împingerea rapidă a acestor forțe către punctele unde s-ar recunoaște debarcări efectiv inamice”¹¹.

Legături telefonice vor împânzi toată coasta în tot lungul litoralului, pentru a face legătura între elementele de apărare. Aceste legături, trebuiesc studiate și parte instalate încă din timp de pace fiind de o capitală importanță și de o dificilă funcționare.

Apărarea mobilă este constituită din aviație, navele de suprafață și submarinele defensive puse la dispoziția imediată a bazelor. Față de marea rază de acțiune și puterea mijloacelor cu care erau dotate la vremea respectivă avioanele comparativ cu posibilitățile defensive din epocă, precum și datorită vitezei torpiloarelor și eficacității submarinelor, apărarea mobilă putea constitui un element foarte primejdios pentru o flotă atacatoare.

Aviația are ca obiectiv primordial împiedicarea atacurilor aviației inamice. Va supraveghea o cât mai întinsă zonă de mare pentru a vesti apropierea flotei inamice. Va supraveghea apele în jurul bazei pentru a descoperi submarinele inamice sau barajele puse de inamic. Va acoperi baza cu ceață sau fum pentru a o feri de atacul aviației inamice sau a flotei inamice. Va ataca navele inamice cu bombe sau torpile. Va conduce tirul bateriilor de coastă când flota inamică se va ascunde după perdele de ceață sau fum¹².

Vânătoarele de submarine și torpiloarele prevăzute cu ascultătoare submarine, cercetează apele din jurul bazelor pentru a descoperi submarinele inamice și a le ataca cu bombe submarine sau cu tunul, dacă iese la suprafață. Când flota inamică este în apropierea bazei, pe timp de ceață sau noaptea, torpiloarele atacă navele inamice cu torpila. Toate aceste atacuri se pot da în combinație cu aviația sau cu submarinele.

Submarinele defensive de tonaj mic stau în apropierea coastei și atacă navele inamice care se apropie de ea. Submarinele puitoare de mine pot face baraje pierdute, la o distanță mai mare de coastă, pe unde ar fi eventual drumul navelor inamice.

Navele puitoare de mine instalează baraje de mine pentru a împiedica apropierea navelor de coastă. Ele pot face deasemenea baraje pierdute și completează barajele dragate de inamic.

Dragoarele sunt nave prevăzute cu aparate de dragat mine. Ele țin libere canalele de ieșire din baze, pentru cazul când submarinele sau navele inamice le-ar fi presărat cu mine. Ele precedează totdeauna flota aliată la ieșirea din bază¹³.

¹¹ Locotenent-colonel Ion Gheorghe, *Apărarea coastelor*, în „Revista Geniului”, an. XII, 1930, nr. 3-4, Tipografia „Geniu” București, Cotroceni, p. 31.

¹² *Studiu de ansamblu asupra chestiunii unei baze navale*, 1938, Fondul Documentar al Muzeului Marinei Române, f. 53.

¹³ *Ibidem*.

**JURNALUL ISTORIC AL DIVIZIEI DE MARE (1901-1915; 1920-1934.)
DOCUMENT ORIGINAL AFLAT ÎN PATRIMONIUL MUZEULUI
MARINEI ROMANE**

Dr. Andreea ATANASIU-CROITORU*

The Sea Division Historical Log Book (1901-1915; 1920-1934). An Original Document Held in the Romanian Naval Museum Patrimony

Abstract: During his life time, 1896-1943, The Sea Division was the witness or maybe evens the creator of a very important moment of the Dobrogea history and of the maritime history, moments carefully recorded in *The Sea Division log book*. The original document is held in the Romanian Naval Museum patrimony and it was kept for two distinct periods: 1901-1915 and 1920-1934. The Sea Division is a big strategically and tactic unit of the Navy founded at February 26, 1896, through the reorganization of the Fleet Corp (constituted at October 20, 1860) from his separation in two big distinct units: the Sea Division and the Danube Division. In his first composition the Sea Division was composed from: the Arsenal with the Personnel School, the Torpedo School (The Mobile Defense), the Maritime Harbors Defense and all the sea ships (the “Elisabeta” cruiser, the brig “Mircea”, the gunboat “Grivita” and the torpedo-boats “Sborul” and “Naluca”). By successive reorganizations, The Sea Division became, in time, a large unit, very complex and his missions were the Romanian littoral defense in cooperation with other Romanian army forces categories and also, to have fight actions against the enemy ships in his responsibility zone.

Keywords: Sea Division, Naval Museum, Log Book

Pe parcursul anilor săi de „viață”, 1896-1943, Divizia de Mare a fost martora sau chiar înfăptuitoarea unor momente importante din istoria Dobrogei și a armeei reprezentate de această structură, momente consemnate cu grijă în *Jurnalul Istoric al Diviziei de Mare*¹. Document original, aflat în patrimoniul Muzeului Marinei Române, *Jurnalul* se referă la două perioade distincte: anii 1901-1915 și 1920-1934.

* Expert muzeograf, Muzeul Marinei Române.

¹ Muzeul Marinei Române (M.M.R.), Fond documentar, Mss, *Jurnalul istoric al Diviziei de Mare 1901-1934*, (va fi citat în continuare *Jurnalul istoric al Diviziei de Mare*).

Divizia de Mare² - Mare unitate tactic-operativă a Marinei Militare înființată la 26 februarie 1896 prin reorganizarea Corpului Flotilei (constituit la 20 octombrie 1860) prin separarea în două mari unități distincte: Divizia de Mare și Divizia de Dunăre³. În compunerea inițială a Diviziei de Mare intrau: Depozitul echipajelor cu Școala de cadre, Școala de torpile (Apărarea mobilă), Apărarea porturilor maritime și toate „bastimentele de mare” (crucișetorul „Elisabeta”, bricul „Mircea I”, canoniera „Grivița” și torpiloarele „Sborul” și „Năluca”). Prin reorganizarea succesivă, Divizia de Mare a ajuns, în timp, o mare unitate complexă, având ca misiune apărarea litoralului român în cooperare cu alte categorii de forțe armate ale țării și ducerea acțiunilor de luptă, împotriva navelor inamice în zona de responsabilitate. În structura Diviziei de Mare la începutul anului 1941 au intrat Forța Navală Maritimă cu următoarele unități: escadra de distrugătoare (4 distrugătoare), secția torpiloare (3 torpiloare), secția canoniere (3 canoniere), secția de puutoare de mine (3 puutoare de mine), grupul submarine și vedete torpiloare (1 submarin și 3 vedete torpiloare), unități de artilerie de coastă, infanterie marină, observare, siguranța zonei maritime Constanța, Flotila de hidroaviație și elementele necesare de logistică. Divizia de Mare a ființat din 1896 până în 1943, timp în care a trecut prin 3 războaie (1913, 1916-1918, 1941-1945) și a îndeplinit un rol deosebit de important în pregătirea și dezvoltarea flotei militare maritime. În 1943, Divizia de Mare a devenit Comandamentul Apărării Litoralului Maritim (CALM) subordonând toate unitățile de uscat ale fostei Divizii de Mare. A pierdut atributul naval (Forța Navală Maritimă), care a devenit un comandament specific de marină, dar și-a menținut funcția logistică de bază navală pentru navele și echipajele Comandamentului Forțelor Navale Maritime (CFNM) înființat la acea dată – iată definiția unei structuri

² Definiție dată de Dicționar Enciclopedic de Marină, (se va cita în continuare DEM I) autori: comandor (r) Anton Bejan (coordonator), contraamiral (r) Raymond Stănescu, comandor (r) Neculai Pădurariu, dr. Carmen Atanasiu, comandor (r) Ovidiu Victor Ionescu, comandor (r) Paul Ionescu, volumul I, Editura Societății Scriitorilor Militari, București, 2006, p. 173.

³ Mare unitate tactic-operativă a Marinei Militare înființată la 26 februarie 1896 odată cu Divizia de Mare prin reorganizarea Corpului Flotilei, cu misiunea de a coopera cu armata de uscat la apărarea litoralului fluvial și de a asigura transporturile fluviale necesare armatei și economiei. Ca și Divizia de Mare, Divizia de Dunăre a primit o organizare și înzestrare corespunzătoare având ca elemente de bază în compunerea inițială: Forța navală fluvială cu bastimentele „România”, „Bistrița”, „Oltul”, „Siretul”, „Alexandru cel Bun”, „Șoimul” ș.a.; Apărarea fixă fluvială (mine, torpile, obstrucții etc.) și Baza navală fluvială cu elementele necesare de logistică. Prin organizarea și dotarea succesivă a Diviziei de Dunăre a devenit cea mai puternică forță fluvială de la Dunăre. În preajma celui de-al doilea război mondial, Divizia de Dunăre avea în organica sa Forța fluvială cu 5 monitoare și 2 vedete, Gruparea tactică Tulcea cu 2 monitoare și 4 vedete torpiloare, Detașamentul maritim Sulina cu misiunea de a apăra Delta și gurile Dunării, Sectorul Dunării de Sus cu misiunea de apărare a Dunării în sectorul Porțile de Fier, unități de infanterie marină, artilerie de coastă, șalupe de patrulare, unități de geniu și transmisiuni etc. În 1943, Divizia de Dunăre devine Comandamentul Forțelor Navale Fluviale (CFNFI) cu misiunea de a coordona activitatea grupărilor și unităților de nave de luptă asigurându-le logistica necesară. Divizia de Dunăre a jucat în dezvoltarea Marinei Române același rol important ca și Divizia de Mare (DEM I, p. 173.)

devenită istorică a Marinei Militare Române, oferită de cel mai nou dicționar de marină românesc.

* * *

După Unirea înfăptuită de Alexandru Ioan Cuza și contopirea flotelor Munteniei și Moldovei într-un nou corp (Corpul Flotei) o primă etapă în care s-au format premisele înființării noii flote de război, se încadrează din punct de vedere istoric, în perioada imediat următoare momentului obținerii independenței noastre naționale și al revenirii Dobrogei la țară. Ieșirea la mare deschidea perspective însemnate de dezvoltare tânărului stat independent român, care acum putea să-și îndeplinească, în sfârșit, visul oricărui popor civilizată, acela de a intra în contact și pe această cale, cea a mării cu restul lumii. Ori apariția și dezvoltarea unei flote de comerț putea deveni o realitate în concepția oamenilor politici ai vremii – doar la adăpostul și sub protecția unei flote maritime de război, care a avut întâietate asupra flotei civile, reprezentând totodată și pepiniera de cadre a acesteia din urmă.

În materialul de față ne-am propus să facem o trecere în revistă a celor mai importante informații cuprinse în paginile *Jurnalului* și nu vom face un istoric al Diviziei de Mare.

În anul 1901, Ministerul de Război conducea Marina printr-o Direcție în Minister, în fruntea căreia se aflau ofițeri de marină. În același an, prin *Regulamentul pentru punerea în aplicare a Legii de organizare a Marinei* s-a stabilit noua organizare, se specifica astfel, la art. 1 că Marina Militară se compunea din: Comandamentul Marinei-cu reședința la Galați, Divizia de Dunăre-cu reședința la Galați, Depozitul Echipajelor-cu reședința la Galați, Divizia de Mare-cu reședința la Constanța, Arsenalul Marinei-cu reședința la Galați, Depozitul de Echipament cu Atelierul de Confecții cu reședința la Galați, Depozitul de Muniții și Torpile cu reședința la Galați⁴.

Potrivit noului Decret de organizare a Marinei (Înaltul Decret Nr. 1584 din 31 martie 1901) prin care Marina Militară a fost reorganizată, în concordanță cu bugetul alocat acestei arme sensibil mai mic decât de anul anterior Divizia de Mare și Divizia de Dunăre reveneau la statutul de Corpuri ale Marinei, în componerea Diviziei de Mare intrând următoarele Servicii:

1) Apărarea Porturilor Maritime și Școlile cu 3 companii: Compania Apărării Portului Constanța, Compania Apărării Portului Sulina și Compania Școlii de Marină

2) Crucșetorul „Elisabeta”⁵.

⁴ Marian Moșneagu (coord.), Andreea Atanasiu, Georgeta Borandă, Mariana Cojoc, Andrei Vochițu, *Statul Major al Forțelor Navale. 1860-2005. Tradiții și perspective*, (se va cita în continuare *Statul Major al Forțelor Navale. 1860-2005. Tradiții și perspective*) Editura Centrului Tehnic-Editorial al Armatei, București, 2005, p 38.

⁵ Georgeta Borandă, *Divizia de Mare – o structură constănțeană a Marinei Militare Române*, studiu în manuscris aflat în fondul documentar al Muzeului Marinei Române.

Pe fondul crizei financiare dar și de personal, ieșirile în mare ale navelor Diviziei de Mare au fost limitate în acest an; însă demnă de semnalat este participarea crucișătorului „Elisabeta”, în vara anului 1901, la festivitățile ocazionate de vizita la Constanța a cuirasatului rus „Rostislav”, navă de 10.000 de tone și 630 de marinari la bord și a unei escadre ruse aflată sub comanda AS Imperiale Marele Duce Alexandru Mihailovici secondat de vice-amiralul Hildebrandt⁶. Redăm un fragment referitor la momentul sosirii cuirasatului rus „Rostislav” din *Jurnal*: „La 1 Iulie se iau măsurile necesare pentru primirea ASR Marele Duce Alex. Mihailovici. Chiar în această zi seara, la bordul Crucişătorului *Elisabeta* se ambarcă D-l Prim Ministru și Ministru de Război venit pentru recepțiune. La 2 Iulie dimineața, la arătarea trenului princiar se ridică marele pavoaz la toate navele din port, prezent fiind și staționarul Englez; iar la intrarea trenului în port se salută ASR Principele Ferdinand cu 21 lovituri de tun de către Crucişătorul *Elisabeta*. Aproape în același moment sosește în rada portului Cuirasatul *Rostislav* care este condus la ancoraj de către căpitanul Ciuchi, Căpitan de Port. ASR Principele Ferdinand se îmbarcă pe *Regele Carol* unde se arborează pavilionul princiar, atunci Cuirasatul Rus, salută cu 21 lovituri de tun, fără pavilion la care răspunde bateria de la uscat, cu același număr de lovituri. După aceasta Comandantul Marinei merge la *Rostislav* ca să salute pe ASI din partea ASR. La plecarea sa de la bord *Rostislav* salută din nou cu 21 lovituri de tun, la care răspunde *Elisabeta*, având arborat pavilionul național rus”⁷.

Un moment important a avut loc în anul următor, 1902, când s-a serbat pentru prima dată Ziua Marinei. Serbarea s-a desfășurat la bodul crucișătorului „Elisabeta”, în prezența ofițerilor Diviziei de Mare, comandantul Marinei, comandorul Emanoil Koslinski; generalul Vasiliu Năsturel, comandantul Diviziei active și primul ministru Dimitrie Sturdza⁸. *Jurnalul* consemnează: „LA 15 August fiind Patronul Marinei se oficiază un Te-Deum la bordul Crucişătorului *Elisabeta* la care ia parte și D-l Ministru Sturdza. Serbarea s-a terminat cu un mare banchet”⁹.

Au urmat ani în care situația financiară a început să se redreseze, astfel, navele Diviziei de Mare și-au continuat programul de măsuri de instrucție în străinătate și de pregătire de luptă, fiind prezente în același timp la serbările și aniversările marinărești sau la anumite evenimente petrecute în portul sau în orașul Constanța; așa cum a fost la 15 mai 1905, când crucișătorul „Elisabeta”, cu prilejul festivităților ocazionate de intrarea în Serviciul Maritim Român

⁶ Locotenent-comandor Constantin Ciuchi, *Istoria Marinei Române în curs de 18 secole. De la Împăratul Traian până în al 40-lea an de domnie a Regelui Carol I*, copie dactilografiată aflată în Fondul documentar al Muzeului Marinei Române vol. II, p. 349.

⁷ *Jurnalul istoric al Diviziei de Mare*, p. 4-5.

⁸ Marian Moșneagu, *Ziua Marinei la Români*, Editura Companiei Naționale Administrația Porturilor Maritime Constanța, 2002, p. 19.

⁹ *Jurnalul istoric al Diviziei de Mare*, p. 13.

(S.M.R.) a navei de pasageri „România”, a salutat bastimentul cu 21 lovituri de tun¹⁰.

Un episod delicat care a creat chiar o situație încordată în portul Constanța s-a petrecut în luna iunie a anului 1905, când în radă au ancorat trei nave de război ale flotei ruse din Marea Neagră: cuirasatul „Cneaz Potemkin Tavricesci” și torpiloarele „Tsuape” și „Flag”, aduceau cu ele o situație inflamată, marinarii se ridicaseră împotriva ofițerilor de pe cele trei nave, aceasta și pe fondul covulsilor politice din țara lor de origine. Despre primele momente *Jurnalul* consemnează: „Cunoscându-se evenimentele revoluționare din Rusia și verificându-se datele semnalate cu documentele ce se dispune asupra caracteristicilor bastimentelor streine s'a stabilit fără dificultate că acest bastiment era Quirasatul *Kneaz Potemkin Tavticeski* cel mai mare și mai puternic vas al Marinei Ruse din Marea Neagră și al cărui echipaj se revoltase”¹¹.

Deși anunțaseră apropierea de portul Constanța pentru înnoirea proviziilor, căpitan-comandorul Constantin Bălescu (comandant al Diviziei de Mare) i-a devenit clar că va trebui să gestioneze în fapt o criză mai puțin obișnuită. El dorea evitarea debarcării marinarii revoluționari în portul constănțean și, în același timp, o rezolvare care să nu îi lezeze nici pe ruși. Prevalându-se de inexistența unui tratat de extrădare cu Rusia care să fie consemnat în „codul internațional”, căpitan-comandorul Constantin Bălescu a garantat viața și libertatea celor aproape 800 de marinari ruși, membri ai echipajelor cuirasatului și celor două torpiloare. Ulterior, cuirasatul rus a fost preluat de marina română și armat cu echipaj românesc, arborând pavilionul național, în timp ce marinarii ruși au fost convinși de locotenent-comandorul Nicolae Negru, căpitanul portului Constanța, să debarce. La 26 iunie a avut loc predarea cuirasatului „Potemkin” și torpiloarelor autorităților rusești, și anume celor două cuirasate și patru contratorpiloare rusești care sosiseră în acea zi în portul românesc și care, două zile mai târziu, au părăsit apele naționale ale României¹².

La finalul crizei se concluzionează: „Astfel s-a terminat acest eveniment extraordinar care a produs o situație unică din punct de vedere internațional, fără nici un incident cu toate că ordinele superioare s'au executat întocmai, grație în parte fermității autorităților dar mai cu seamă moderațiunii și dorinței de ordine față cu streinii a acestor oameni, care au fost un obiect de groază pentru guvernul și conaționali lor. Ei au declarat și au ținut să probeze că fac tot posibilul să câștige încrederea și simpatia opiniei publice europene. Astfel, în

¹⁰ Carmen Atanasiu, *Jurnalul Diviziei de Mare despre inaugurarea portului Constanța*, în „România de la Mare”. Revistă de istorie și de civilizație românească, anul V/1996, nr. 7, Constanța, p. 18.

¹¹ *Jurnalul istoric al Diviziei de Mare*, p. 39.

¹² Andreea Atanasiu, *Episodul „Potemkin” într-un document original – Jurnalul Istoric al Diviziei de Mare*, în „Buletinul Muzeului Militar Național Regele Ferdinand I”, nr. 6, serie nouă, Editura Alpha MDN, București, 2008, p. 55-63.

împrejurările disperate în care ei se găseau și față cu slaba noastră forță de rezistență, dacă se decideau a întrebuița forța formidabilă ce o aveau în mâinile lor, s'ar fi produs un dezastru pentru oraș și țară, rămânând numai consolațiunea că cei însărcinați a face să se respecte dreptul și cinstea țării și-au făcut datoria în mod conștiincios”¹³.

În anul următor, 1906, după ce o Diviziune Navală formată din crucișetorul „Elisabeta”, canoniera „Grivița” și torpiloarele „Smeul” și „Năluca” a luat parte la Varna la serbările ocazionate de inaugurarea portului bulgar, în luna august, crucișetorul „Elisabeta” a marcat cu prezența sa inaugurarea plajei și instalației de la Mamaia, amenajări care reprezintă începutul viitoarei moderne stațiuni balneare de pe litoralul nostru maritim. „La 13 August la ora 16.00 *Elisabeta* pleacă din port, se îndreaptă spre Mamaia unde ancorează în fața băilor comunale. În timpul nopții așează pavuazul electric și iluminează plaja cu proiectoarele până la 11.30 p.m. În acest timp băile erau foarte populate de lumea ce venise cu ocazia serbărilor și a festivităților ce se dau cu ocazia inaugurării băilor”¹⁴.

Subordonarea Diviziei de Mare a școlilor marinei, a ridicat o problema construirii unei clădiri, în care aceste instituții de învățământ să-și poată desfășura activitatea în cele mai bune condiții. La 25 iunie 1908, pe suprafața de teren unde se află astăzi sediul Muzeului Marinei Române, a fost pusă piatra de temelie a localului școlilor marinei, solemnitatea a fost salutăată cu 17 salve de tun, trase de la bordul crucișetorului „Elisabeta”. În 1909, la inaugurare, clădirea în care a funcționat Școala Navală și din anul 1969, Muzeul Marinei Române, prezenta numai tronsonul central delimitat de fațada actuală¹⁵.

Un episod frumos este descris pentru luna aprilie: „La 7 Aprilie, fiind aniversarea împlinirii a 70 de ani a MS Regelui, la ora 8 a.m. se ridică marele pavoaz de către toate vasele aflate în port, iar Crucișetorul salută cu 21 lovituri de tun în două rânduri, odată la ridicarea marelui pavoaz, iar a doua oară la ora 10.30 a.m.

În vederea sosirii în port a AS Principelui Carol Anton de Hohenzolern, moștenitorul tronului Germaniei, se ia dispoziții ca Torpiloarele să fie așezate paralel cu cheul, după ce mai întâi a ambarcat cărbuni de la Crucișetor.

În ziua de 10 Aprilie, sosesc în port AS Principele de coroană a Germaniei, însoțit de ASR Principele Ferdinand al României, însoțiți fiind de suitele respective, cărora, conform ordinului telegrafic Nr. 539, nu li se dă nici un onor, părăsind portul de la ora 4.40 ducându-se la București”¹⁶.

În 1909, instituțiile de învățământ au suferit o serie de transformări, astfel, pe baza Înaltului Decret Nr. 1620 din 6 mai 1909, „Școala de marină” a

¹³ *Jurnalul istoric al Diviziei de Mare*, p. 43.

¹⁴ *Jurnalul istoric al Diviziei de Mare*, p. 64.

¹⁵ Ion Ionescu, Carmen Atanasiu, Georgeta Borandă, Marian Moșneagu, Cornel Greavu, *Muzeul Marinei Române 1969-1999*, Editura Modelism, 1999, p. 30.

¹⁶ *Jurnalul istoric al Diviziei de Mare*, p. 98.

fost transformată în „Școala de marină a maștrilor șefi de specialități”, iar prin Decretul nr. 2928 din 29 octombrie, „Școala de aplicație a sublocotenenților de marină” a fost transformată în „Școala Navală Superioară”. Astfel, anul 1909 a marcat înființarea în Marina Militară a corpului de maștri militari ai marinei, recrutați din absolvenții „Școlii de marină a maștrilor șefi de specialități” cu scopul de a ușura serviciul ofițerilor, a îngriji și a administra materialele de la nave. În același timp, înființarea „Școlii navale superioare” a reprezentat un pas înainte în evoluția învățământului de marină în România, prin faptul că programul de învățământ al acestei școli cuprindea cursuri care se predau în școlile similare din străinătate, dar potrivit nevoilor marinei noastre¹⁷.

În anul 1912, Divizia de Mare va fi reorganizată în conformitate cu Î.D. nr. 4.225 din 31 octombrie, prin care intra în vigoare *Regulamentul de aplicare a Legii de organizare a Marinei Militare din 1898*. Acesta a înlocuit Regulamentul din 1898, modificat prin cel din 1901, modificat la rândul său prin instrucțiunile Î.D. nr. 1795 din 1907. Potrivit acestei Legi, Divizia de Mare, devenită acum Apărarea Maritimă și având rangul de unitate de comandament, avea în componență Forța Navală de mare, cuprinzând: crucișetorul „Elisabeta”, unitate de luptă și bricul „Mircea”, unitate de instrucție¹⁸. Școlile marinei erau subordonate direct Comandamentului Marinei Militare.

Regulamentul de aplicare a acestei legi prevedea că Marina Militară are printre misiunile sale să pregătească personalul militar în diferite specialități, atribuție care revenea atât școlilor marinei cât și navelor Diviziei de Mare. Ca în fiecare an, și în anul 1912, bricul „Mircea” și crucișetorul „Elisabeta” urmează programul stabilit de ieșiri în mare, exerciții de debarcare, tragere de artilerie etc, „Elisabeta” efectuând și o serie de lucrări hidrografice pe litoralul mării, însă evenimentele care se conturau deja din zona Balcanilor aveau să schimbe într-o oarecare măsură cursul normal al desfășurării activităților la bordul celor două nave.

La 2 iunie 1912 a avut loc o ceremonie grandioasă organizată la bordul distrugătorului „Mărășești”, cu ocazia intrării în rândul ofițerilor de marină a primei promoții a Școlii navale de la Constanța¹⁹.

În condițiile izbucnirii primului război balcanic între Turcia și țările balcanice, crucișetorul „Elisabeta” a fost mobilizat, armat de război și trimis la Constantinopol, pentru a asigura protecția populației românești a Legației și Consulatului român din capitala Turciei, fiind încadrat în flota internațională.

¹⁷ Vasile Nazare, *Evoluția învățământului de marină în perioada interbelică*, în „Anuarul Muzeului Marinei Române-2007”, Tom X, Editura Companiei Naționale Administrația Porturilor Maritime Constanța, Constanța, 2008, p. 280.

¹⁸ *Statul Major al Forțelor Navale. 1860-2005. Tradiții și perspective*, p 43.

¹⁹ Căpitan-comandor Ion Ionescu, *Un manuscris bogat în conținut și esență: Jurnalul Istoric al Diviziei de Mare (1901-1935)*, în „Anuarul Muzeului Marinei Române”, Constanța, 1998, p. 38.

„În ziua de 23 Iunie 1913 s'a ordonat mobilizarea armatei”²⁰. Rechemat în țară în iunie 1913, crucișetorul părăsește Constantinopolul, sosind la Constanța în ziua de 16 iunie, cu câteva zile înaintea decretării mobilizării armatei române în cel de-al doilea război balcanic. Odată cu intrarea României în război, crucișetorul va fi trimis la Sulina pentru a îndeplini serviciul de staționar pentru a asigura paza gurilor Dunării în timp ce echipajul bricului „Mircea” rămas în portul Constanța, va fi trimis la Mangalia și în diferite puncte ale frontierei sudice a țării²¹.

Campania din 1913 a arătat Comandamentului Marinei Militare care au fost punctele vulnerabile ale marinei noastre și care sunt aspectele asupra cărora ar fi trebuit insistat în practica și pregătirea marinărească. Astfel, s-a constatat lipsa unei forțe maritime adecvate, capabile să apere frontierele maritime ale țării și să protejeze flota comercială, crucișetorul „Elisabeta” fiind depășit ca unitate de luptă, iar cele trei torpiloare s-au dovedit incapabile să navighe pe mare montată. Pentru redresarea flotei române, în 1914, s-a luat decizia constituirii unei forțe maritime corespunzătoare, capabilă să apere la nevoie, frontiera maritimă a țării²². Noul program prevedea lansarea unei comenzi de patru contratorpiloare șantierelor „Pattison” din Napoli și a unui submarin în Franța, la Cassa Schneider et Cie, doar că izbucnirea primului război mondial a dat peste cap toate planurile, ultima comandă nemaifiind îndeplinită vreodată.

Cu puțin timp înainte însă de declanșarea primei mari conflagrații mondiale, la 6 iunie 1914, orașul Constanța a primit vizita familiei imperiale ruse. În portul orașului a intrat eleganta siluetă a yachtului personal al țarului Nicolae al II-lea al Rusiei, „Standard”, escortat de crucișetorul „Kagul” și „Almaz” și de 4 torpiloare, țarul și familia sa fiind primiți de familia regală română, în frunte cu regele Carol I²³. În lipsa crucișetorului „Elisabeta” aflat în reparații capitale în Arsenalul Marinei, rolul de gazdă a escadrei ruse a fost îndeplinit de bricul „Mircea” care a salutat navele rusești trăgând cu tunurile sale 21 de salve.

Sunt interesante măsurile luate cu ocazia Zilei Marinei: „Pentru ziua de 15 August patronul Marinei, se îmunătățește hrana trupei peste rația reglementară cu 150 grame carne friptă și 400 mililitri vin la dejun. Se iartă de restul pedepsei 68 de oameni rezerviști pedepsiți cu plutonul de corvoadă pentru

²⁰ *Jurnalul istoric al Diviziei de Mare*, p. 154.

²¹ *Divizia de Mare, un secol de istorie* – documentar aflat în arhiva Muzeului Marinei Române și realizat în 1996, cu prilejul aniversării unui secol de la înființarea Diviziei de Mare.

²² Georgeta Borandă, *Din istoricul Flotei Militare Maritime Românești*, în „Anuarul Muzeului Marinei Române-2010”, tom XIII, Editura Muzeului Marinei Române, Constanța, 2010, în curs de apariție.

²³ Andreea Atanasiu, *Un împărat vizitează un rege – 14 iulie 1914*, în „Anuarul Muzeului Marinei Române-2009”, tom XII, Editura Muzeului Marinei Române, Constanța, 2009, p. 19-28.

fugă din cazarmă și se dă permisioneri până la 75 % din efectiv, cum și învoiri de 24 și 48 de ore la 15 % din efectiv și numai din localități apropiate²⁴.

Din cauza faptului că mare parte din comenzile făcute statului italian nu au putut fi onorate, România a intrat în război, cu aceleași nave învechite. Cu toate acestea, în perioada neutralității armate a României din anii 1914-1916, în atenția comandanților Armatei Române și, implicit ai Marinei Militare Române, au stat organizarea apărării porturilor maritime și a zonei de litoral, dintre Balcic și Chilia Veche. Elaborând în anul 1915, Ipoteza Z, care de altfel, a fost aplicată în perioada războiului, Marele Stat Major a prevăzut flotele disponibile pentru acoperirea litoralului, care a fost împărțit în două sectoare, corespunzătoare zonelor Constanța și Sulina. Pentru sectorul de acoperire Constanța, cuprins între Balcic și Jurilovca, care urma să fie pus sub ordinele Comandantului Diviziei de Mare – comandorul Paul Rădulescu – forțele de care dispunea marina constau dintr-un grup port-mine cu barajele respective de la Constanța și Mangalia și unitățile de marină din porturile Constanța, Mangalia și Balcic. Pentru sectorul de acoperire Sulina, cuprins între Jurilovca și Chilia Veche, care urma să fie pus sub ordinele comandantului crucișetorului „Elisabeta” – căpitan-comandorul Nicolae Kirișescu – se puneau la dispoziție câteva ambarcațiuni, în rândul cărora se remarcă crucișetorul, un detașament de apărare, o baterie cu 4 tunuri de 57 mm, o baterie lans-torpilă, precum și un baraj cu 30 de mine²⁵.

„Elisabeta”, destinată acoperirii sectorului Sulina, a fost dezarmată, artileria navei fiind demontată și dusă pe malul stâng al Dunării, în capul de pod Turtucaia, formând grupul bateriilor de coastă „Elisabeta”. Același lucru s-a întâmplat cu bricul „Mircea”, care a fost dus la Galați și dezarmat. După cum se poate constata, pentru apărarea sectorului Constanța, Ipoteza Z, nu prevedea nici o navă, nici chiar dezarmată, situație de neconceput în cazul intrării României în război. De aceea, când, la 4 aprilie 1916, România a semnat la București, Convenția militară cu puterile Antantei, prin articolul 2 al acesteia, s-au stabilit următoarele: „Cu începere de la 12/25 august 1916 flota rusă va trebui să garanteze siguranța portului Constanța, să împiedice debarcarea de trupe inamice pe coastele române și orice incursiuni pe Dunăre, în susul gurilor acestui fluviu”²⁶. Zece zile mai târziu, la 14 august 1916, printr-un ordin al ministrului de Război, forțele navale ruse cărora le revenea misiunea apărării litoralului românesc al Mării Negre se constituiau într-o divizie denumită „Forțele navale ruse în România”, în timp ce apărarea Constanței era încredințată amiralului Patton, comandantul escadrei ruse. În acest mod, din forțele Diviziei de Mare, cantonate la Constanța, care a fost desființată, s-a alcătuit Apărarea Maritimă a Sectorului II Sulina, în care a fost încadrat și echipajul crucișetorului „Elisabeta”.

²⁴ Jurnalul istoric al Diviziei de Mare, p. 156.

²⁵ Georgeta Borandă, *Divizia de Mare – o structură constănțeană a Marinei Militare Române*, studiu în manuscris aflat în fondul documentar al Muzeului Marinei Române.

²⁶ Idem, *Din istoricul Flotei Militare Maritime Românești*, în „Anuarul Muzeului Marinei Române-2010”, în curs de apariție.

Singura navă capabilă de luptă, a acestei unități a fost torpilorul „Smeul”²⁷, care a făcut siguranța a numeroase nave, care efectuau transporturi în Marea Neagră, navigând spre Odessa, Sevastopol și spre alte porturi rusești. În timpul unei astfel de misiuni, la 30 septembrie 1916, torpilorul „Smeul” a înfruntat direct inamicul, reușind să avarieze un submarin german. În această acțiune a concurat și o baterie de tunuri de la gura canalului Sulina, care a tras câteva lovituri de tun în direcția unde se semnalase prezența submarinului. După ocuparea Constanței de inamic, la 9 octombrie 1916, când flota germano-turcă a început să bombardeze Sulina și Chilia cu hidroplane, bateriile marinei din Sulina au reușit să lovească și să captureze, în ziua de 25 octombrie 1916, două hidroplane germane. În aceeași perioadă, torpilorul „Smeul” a provocat mari pierderi inamicului, bombardând la Tulcea, trupele de infanterie și cavalerie ale acestuia²⁸.

După război, la sfârșitul anului 1919, prin Ordinul de zi nr. 282 al Comandamentului Marinei, din 30 decembrie, au fost scoase din ordinea de bătaie a marinei, 10 vase, printre care se număra și crucișetorul „Elisabeta”. Prin același ordin se menționa că „tuturor acestor vase li se va da întrebuințare, în serviciul auxiliar al Diviziei de Dunăre și Mare”²⁹. În acest context, crucișătorul „Elisabeta”, în 1920, odată cu înființarea la Constanța a Institutului Maritim care avea drept scop pregătirea personalului marinăresc, atât pentru marina militară cât și pentru cea civilă, a fost repartizat noii instituții de învățământ a marinei, care și-a desfășurat cursurile până în anul 1923, la bordul său³⁰.

Tot în anul 1920 a fost promulgat Înaltul Decret 835 din 11 martie, care stabilea noua structură de organizare a Marinei Militare, în compunerea căreia reapare Comandamentul Diviziei de Mare, cu reședința la Constanța, subordonat direct Inspectoratului General al Marinei. Potrivit acestui Decret, Comandamentul Diviziei de Mare avea următoarea componență:

- Forța Navală Maritimă
- Apărarea Fixă Maritimă
- Baza Navală Maritimă³¹

În același an, 1920, la data de 1 iulie au intrat în dotarea Diviziei de Mare, cele două distrugătoare, construite în Italia, botezate „Mărăști” și „Mărășești”, după numele localităților care s-au încununat de glorie în 1917. La

²⁷ Andreea Atanasiu, „Smeul”. *Tragicul sfârșit al torpilorului*, în „Marina Română”, nr. 1 (139), ianuarie-februarie 2010, p. 51-53.

²⁸ Georgeta Borandă, *Divizia de Mare – o structură constănțeană a Marinei Militare Române*, studiu în manuscris aflat în fondul documentar al Muzeului Marinei Române.

²⁹ Comandor Jianu Moldovan, *Divizia de Mare – Unitate de bază a Marinei Militare. Sfârșitul secolului al XIX-lea-începutul secolului al XX-lea (1873-1914)*, în „Anuarul Muzeului Marinei Române”, Constanța, 1998, p. 17-23.

³⁰ Ion Ionescu, Georgeta Borandă, Marian Moșneagu, *Noi contribuții la istoria Marinei Militare Române*, Editura Muntenia&Leda, Constanța, 2001, p. 162.

³¹ Carmen Atanasiu, *Preocupări privind modernizarea și întărirea capacității de luptă a Diviziei de Mare în perioada interbelică*, studiu în manuscris aflat în fondul documentar al Muzeului Marinei Române.

19 ianuarie 1921 au intrat în dotarea Diviziei de Mare și un număr de șase torpiloare, date României de marina austro-ungară în contul despăgubirilor de război, care au fost denumite: „Vifor”, „Vârtej”, „Vijelia”, „Zmeul”, „Zborul” și „Năluca”³². În anii 1921-1922 statul român a mai cumpărat din Italia patru vedete antisubmarine tip „M.A.S.”, a căror denumire reprezenta prescurtarea prin inițiale a denumirii italiene de *motoscafo anti-sommersibile*, dată acestui tip de navă, folosite în principal pentru dragaj maritim³³. În acest mod, în primii ani ai deceniului trei al secolului XX, Divizia de Mare avea în dotare cele două distrugătoare tip „M”, patru canoniere de construcție franceză intrate în dotarea marinei militare române în anul 1919, purtând numele „Lt. c-dor. Eugen Stîhi”, „Cpt. Dumitrescu Constantin”, „Lt. Lepri Remus” și „Slt. Ghiculescu Ioan” ale unor eroi din timpul primului război mondial, cele șase torpiloare deja menționate, crucișătorul „Elisabeta”, folosit, așa cum s-a arătat, ca navă-școală pentru pregătirea maiștrilor de marină, bricul „Mircea”, cele patru vedete antisubmarine tip „M.A.S.”. Acestor unități navale, în cea mai mare parte, în stare operativă, li se adăugau patru remorchere: „Alexandru cel Bun”, „Căpitan Alexandrescu”, „Locotenent Vârtosu” și „Sublocotenent Pavelescu”, șalupe, șleperi, precum și șantierul naval mobil.

În acest an, de „Sfânta Maria, patroana tuturor marinarilor, *Mărăști* salută cu 21 de lovituri de tun ridicând împreună cu toate vasele marele pavoaz. Dimineața are loc serviciu divin la bordul distrugătorului „Mărăști”. După-amiaza și seara, serbări nautice”³⁴.

Încă de la intrarea în dotare, atât distrugătoarele cât și torpiloarele au fost folosite în procesul de instrucție a echipajelor, în timp ce canonierele și vedetele tip „M.A.S.” au avut ca principală misiune dragajul maritim, până în anul 1924 aceste două tipuri de nave făcând parte din Gruparea de dragaj. În acest an, vedetele „M.A.S.”-3 și „M.A.S.”-4, împreună cu canonierele „Stîhi”, „Dumitrescu” și „Lepri” au format Grupul naval de luptă, iar vedeta „M.A.S.”-2, împreună cu canoniera „Ghiculescu” au alcătuit Grupul naval de instrucție. În același timp, pentru anumite perioade, canonierele „Stîhi” și „Dumitrescu” au fost folosite ca nave-școală. Pe lângă navele care aparțineau Forței Navale Maritime, în compunerea acestei unități subordonate Comandamentului Diviziei de Mare, intra și escadra de hidroplane sau hidroavioane (cum s-au mai numit). Este vorba în speță, de un număr de 12 hidroavioane, captură de război din campania anului 1919, de tip „Hansa-Brandenburg W12” și „Utzi”, care după ce au fost revizuite în Arsenalul aeronautic de la Cotroceni, au fost trimise la Constanța, unde au Grupul de Aviație Maritimă, pus sub comanda căpitanului Constantin Negru. Constatându-se că portul Constanța nu prezenta condiții

³² Ion Ionescu, Georgeta Borandă, Marian Moșneagu, *op. cit.*, p. 227.

³³ Comandor (r) Anton Bejan (coord.), contraamiral (r) Raymond Stănescu, dr. Carmen Atanasiu, comandor (r) Neculai Pădurariu, *Dicționar Enciclopedic de Marină*, (se va cita în continuare DEM II) vol. II, Editura SEMNE, București, 2008, p. 219.

³⁴ *Jurnalul istoric al Diviziei de Mare*, p. 213-214.

prielnice pentru activitatea de zbor a hidroavioanelor, a fost creată o bază pentru acestea, pe lacul Mamaia, în partea de nord a orașului Constanța, pe malul căruia se aflau și hangarele pentru adăpostirea acestor unități de zbor³⁵.

Modul cum era serbată ziua de 10 Mai este descris la pagina 249 a *Jurnalului*: Toate vasele Forței Navale Maritime ridică marele pavoaz cu 21 lovituri de tun trase de Distrugătorul *Mărășești*. La 10.30 Te-Deum la Episcopie, la care iau parte autoritățile civile și militare, cu toți ofițerii de marină- în urmă, defilarea trupelor ce au luat parte la paradă; din partea marinei: Șc. Navală cu stindard, Institutul Maritim și un batalion cu 3 Companii³⁶.

În primii ani de după război, în atenția forurilor conducătoare ale marinei, a reintrat vechiul bric „Mircea”, care spre sfârșitul războiului fusese transformat în navă-bază și dus pe brațul Chilia. Supus unor reparații capitale în Arsenalul Marinei din Galați, „Mircea” a fost întinerit, astfel încât, în anul 1925 a fost apt să efectueze un marș de instrucție în afara granițelor țării, având la bord un echipaj format din 81 de elevi ai Institutului Maritim și 60 de grade inferioare. În timpul acestui voiaj, bricul a parcurs 3.000 de mile marine, făcând escale în 12 porturi din arhipelagul grecesc, Marea Mediterană, Marea Adriatică și Marea Ionică. În anul următor, 1926, „Mircea” a executat un ultim voiaj în străinătate, pentru a vizita porturi din Arhipelagul grecesc, de pe coastele Italiei și ale Iugoslaviei. Pe parcursul voiajului, bricul a străbătut 5 mări, a vizitat 3 țări, arătându-și pavilionul în 14 porturi³⁷.

În noua organică a Marinei Militare stabilită prin ordinul Ministerului de Război nr. 15029 din 24 martie 1921, în cadrul Apărării Fixe Maritime, unitate subordonată – așa cum s-a arătat Comandamentului Diviziei de Mare, pe lângă serviciile de mine și torpile intrau și „tunurile de coastă” sau bateriile de coastă ale marinei, care au început a fi montate, din anul 1926. Prima baterie de coastă a marinei a fost instalată în Constanța, pe malul mării, în zona „Tataia” fiind constituită cu tunurile debarcate de pe distrugătoarele „Mărăști” și „Mărășești”, care în același an, fuseseră înlocuite cu alte nave, mai moderne³⁸.

Tot în anul 1926, fiind înființat Serviciul Hidrografic Român, pe lângă Divizia de Mare a început să funcționeze Serviciul special de hidrografie, geofizică și astronomie, unul din cele două servicii constitutive ale Serviciului Hidrografic Român. În anul următor, 1927, pentru executarea unor lucrări hidrografice la gurile Dunării, Inspectoratul General al Marinei a destinat nava „Mircea”, care, la 26 mai 1927 a părăsit Constanța plecând spre Sulina, de unde la iulie a plecat spre Jibreceni, unde a continuat lucrările hidrografice până în

³⁵ Cornel Greavu, *Centenarul Diviziei de Mare*, studiu în manuscris aflat în fondul documentar al Muzeului Marinei Române.

³⁶ *Jurnalul istoric al Diviziei de Mare*, p. 249.

³⁷ *Jurnalul istoric al bricului „Mircea”. 1882-1931*, copie aflată în patrimoniul Muzeului Marinei Române.

³⁸ Cornel Greavu, *Centenarul Diviziei de Mare*, studiu în manuscris aflat în fondul documentar al Muzeului Marinei Române.

luna septembrie. Aceste lucrări au fost descrise pe larg de locotenent-comandorul Preda Fundățeanu, într-un studiu publicat în 1928 în „Revista Marinei” din care cităm: „Personalul inferior s-a comportat în mod lăudabil, dând dovadă de mult devotament. Șeful Serviciului Hidrografic și ofițerii ajutoari s-au pasionat pentru aceste lucrări; învingând greutatea din cele mai mari, lucrând fără întreruperi de la ora 6 a.m. la ora 20 și de multe ori făcând serviciul de cart pe bricul „Mircea” la ancoră sau în navigație, pentru siguranța în timpul nopții. Ofițerii și echipajul bricului „Mircea” au contribuit în largă măsură pentru bunul sfârșit al lucrărilor hidrografice”³⁹. Ziua Marinei se serba și dacă nava era în voiaj, așa cum s-a întâmplat în august 1926: „La 11 August nava pleacă spre primul port Yugo-Slav. (...) Sosirea la Spalado are loc în ziua de 12 August. Aci se vizitează Salona, orașul de naștere al împăratului Dioclețian. La 14 August are loc la bord un dineu. În dimineața zilei de 15 August, nava pleacă spre Vela-Luka, trece prin canalul Brazzo și ancorează. (...) După-masă are loc la bordul lui *Mircea* serbarea patronului Marinei Noastre. La cursele de bărci, barca Nr. 2 a lui *Mircea* ia premiul I-iu, repurtând o victorie contra Yugo-slavilor”⁴⁰.

În anul 1927 potențialul naval al Diviziei de Mare a fost redus prin clasarea torpiloarelor „Vifor”, „Vârtej” și „Vijelia” și a vedetelor tip „M.A.S.” care prezentau deficiențe de construcție și aveau o eficacitate redusă. Din punct de vedere al pregătirii un aspect interesant este dat de faptul că „la 25 August începe examenul de admitere în școală. Din 34 de candidați reușesc numai 10. Se aprobă un al II-lea examen”⁴¹.

La 1 octombrie 1928, Școala de Mecanici și Electricieni (cu sediul la Sulina), „conform Înaltului Decret Nr. 266 se mută la Constanța și funcționează cu Institutul Maritim luând numele de Școala de Specialități a Marinei. Scopul școlii este de a scoate Maeștrii Militari de specialități”⁴².

Trei ani mai târziu însă, în 1930, parcul de nave al Forței Navale Maritime se va îmbogăți cu două noi importante unități de luptă, distrugătoarele tip „R”, „Regele Ferdinand” și „Regina Maria”. Conform Ordinului de zi Nr. 35 din a.c. al Comandamentului Marinei, distrugătoarele „Regele Ferdinand” și „Regina Maria” se socotesc intrate în serviciu pe ziua de 7 Septembrie a.c. înscriindu-se în ordinea de bătaie a Diviziei de Mare”⁴³.

La 27 mai 1931, în portul Constanța, au avut loc festivitățile prilejuite de botezul celor două distrugătoare, în timpul cărora, pentru serviciul îndelungat în marină, bricului „Mircea” i s-a conferit „Semnul onorific pentru 40 de ani de serviciu”. La aceste festivități, au fost prezenți în portul Constanța, regele Carol al II-lea, președintele Consiliului de Miniștri, Nicolae Iorga, ministrul de Război,

³⁹ Georgeta Borandă, *Istoricul cercetărilor hidrografice românești*, în „Anuarul Muzeului Marinei Române-2003”, Tom VI, Editura CNAPMC, Constanța, 2004, p. 114-139.

⁴⁰ *Jurnalul istoric al Diviziei de Mare*, p. 304.

⁴¹ *Jurnalul istoric al Diviziei de Mare*, p. 318.

⁴² *Ibidem*, p. 350-351.

⁴³ *Ibidem*, p. 370.

generalul Amza Ștefănescu, ministrul de Externe D. Ghica, comandantul Marinei viceamiralul Vasile Scodrea, împreună cu alte oficialități⁴⁴. La 20 iunie, sosește în țară, intrând în componerea Forței Navale Maritime, nava-bază pentru submarine, botezată „Constanța” care fusese construită la șantierul naval „Quarnaro” din Fiume (Italia). Odată cu intrarea în serviciul marinei a acestei nave, s-a hotărât ca ea să fie folosită ca navă-școală, până la sosirea în țară a submarinului ce fusese comandat aceleiași șantier naval italian. „Sosesc în port MSR Carol al II-lea, MS Regina Mărioara a Yugo-Slaviei, ASR Principele Nicolae și Marele Voievod Mihai, Înalții oaspeți ai NMS *Constanța* pentru a asista la botez. După oficierea Serviciului Religios în prezența Familiei Regale și a înalților demnitari se dă citire și apoi se semnează actul de botez”⁴⁵. Chiar în anul intrării în dotarea marinei, nava-bază „Constanța” a efectuat un prim marș de instrucție în Marea Neagră și în Arhipelagul grecesc, iar începând cu anul 1932, la bordul acestei nave au fost ambarcați elevii Școlii Navale, secțiile Punte și Mașini, precum și o parte din clasa de aplicație, pentru executarea programului de instrucție practică⁴⁶. În același an, 1932, două dintre navele Diviziei de Mare, canonierele „Stihi” și „Ghiculescu” au fost destinate executării de lucrări hidrografice, iar doi ani mai târziu, nava-bază „Constanța”, având la bord ofițeri ai Școlii de Hidrografie și navigație a efectuat studii hidro-biologice în Marea Neagră⁴⁷.

În cele aproape 500 de pagini sunt consemnate cu scrupulozitate, pe ore, zile și luni toate aspectele legate de Divizia de Mare, chestiuni de organizare, dotare, programe de instrucție și învățământ, relații cu marinele altor state, informații despre anumite personalități ale Marinei Militare și chiar și momente importante din istoria noastră în care a fost și Marina implicată. Am selectat, încercând să facem și o prezentare istorică a evoluției Diviziei de Mare pe perioada descrisă de *Jurnal*, informații pe care le considerăm însemnate în demonstrarea importanței acestui document care stă la dispoziția tuturor celor interesați să studieze anumite aspecte ale evoluției Marinei Militare Române.

⁴⁴ Cornel Greavu, *Preocupări ale conducerii militare a țării pentru dezvoltarea Diviziei de Mare în perioada interbelică*, studiu în manuscris aflat în fondul documentar al Muzeului Marinei Române.

⁴⁵ *Jurnalul istoric al Diviziei de Mare*, p. 383.

⁴⁶ Andreea Atanasiu, *Intrarea în serviciu a navei-bază „Constanța” descrisă în Jurnalul Istoric al Diviziei de Mare*, în „Anuarul Muzeului Marinei Române – 2009”, tom XII, Editura Muzeului Marinei Române Constanța, 2009, p. 169-177.

⁴⁷ Căpitan-comandor Ion Ionescu, *op. cit.*, p. 40.

ACTIUNI DE SPIONAJ LA SULINA LA INCEPUTUL PRIMULUI RAZBOI MONDIAL

Dr. Ion RÎȘNOVEANU*

Spying Missions at Sulina at the Beginning of the First World War

Abstract: From the documents presented above, obviously results, the hostile actions of Austro-Hungarian and Turkish military attaché against Romania during 1915 and 1916, as time as the situation on the West front was considered more and more doubtful and thus Romania entering the war besides Central Powers was absolute necessary.

Keywords: spying, hostile actions, Germany, documents.

Izbucnirea primului război mondial în anul 1914 a avut drept cauze, printre altele, accentuarea diferendelor dintre Marile Puteri europene care doreau împărțirea și reîmpărțirea sferelor de influență. Astfel, Germania dorea să-și extindă sistemul colonial fiind într-o competiție directă cu Marea Britanie, mai ales în Africa; Austro-Ungaria viza luarea sub control a Peninsulei Balcanice, prin extinderea influenței sale în Serbia, Bulgaria, Grecia și Albania; Marea Britanie căuta să elimine flota germană de pe principalele mări, să anihileze concurența industriei celui de-al doilea Reich și să-i acapareze coloniile bogate din Africa de sud-vest și de sud-est; Franța proiecta nu numai redobândirea Alsaciei și Lorenei, ci și dezmembrarea imperiului Wilhelmian, precum și anexarea Ruhr-ului, în timp ce Rusia spera să-și instaureze dominația în Balcani, în detrimentul Austro-Ungariei, dar și spre Strâmtori și în Persia¹.

În condițiile în care clasa politică de la București a hotărât păstrarea unei atitudini de neutralitate față de beligeranți, Marile Puteri angrenate în conflict au început o bătălie dură pentru atragerea României în conflict de o parte sau de alta a baricadei. De aceea, acțiunile de spionaj întreprinse pe teritoriul românesc, fie din partea membrilor corpului diplomatic, fie din partea agenților secreți, au devenit din ce în ce mai dese și au vizat culegerea de informații despre pregătirile de război ale armatei române, starea de spirit a populației sau despre legăturile guvernului de la București cu terțe puteri.

Materialele pe care le prezentăm în continuare provin din fondurile Arhivelor Naționale și reprezintă diferite note sau rapoarte ale agenților de

* Muzeograf, Muzeul Marinei Române.

¹ Ștefan Pascu (coord.), *Istoria militară a poporului român*, vol. V, Editura Militară, Constanța, 1988, p. 320.

contrainformații dislocați la Sulina care aveau în lucru operativ corul diplomatic de aici, mai exact membrii consulatelor Austro-Ungariei și Turciei.

Din aceste documente reies, în mod clar, acțiunile ostile pe care atașajii consulari austro-ungari și turci le întreprindeau împotriva statului român în condițiile în care, în anii 1915 și 1916, situația pe frontul de vest era din ce în ce mai incertă și necesita atragerea României de partea Puterilor Centrale.

Am încercat, pe cât posibil, să nu intervenim asupra textului din dorința de a păstra intact spiritul acestuia, precum și caracterul de autenticitate al unor documente emise de agenți ai Poliției Sulina sau ai Brigăzii Speciale de Siguranță Tulcea către Direcțiunea Poliției și Siguranței Generale.

xxx

Nota nr. 2107 din 11 mai 1915 trimisă de Poliția orașului Sulina
către Direcțiunea Poliției și Siguranței Generale²

Am informațiuni că în cazul intrării României în acțiune contra Austro-germanilor, unul din vapoarele germane aflate la Constantinopol-Breslau van Göeben-va încerca să străbată la Sulina spre a distruge farurile și digul cu scop ca să închidă gura Dunărei în acest punct și să facă astfel imposibil utilizarea Dunărei pentru transporturi.

Semnat

Polițai I. Negoescu

Domniei-Sale

Domnului Director al Poliției și Siguranței Generale București

Nota nr. 2108 din 11 mai 1915 trimisă de Poliția orașului Sulina
către Direcțiunea Poliției și Siguranței Generale³

Domnule Director,

În ziua de 9 mai a sosit în localitate doi germani Adolf Blücher funcționar la legațiunea română din București și Friederich Springer secretar de consulat. Imediat ce au descins din vapor au mers la Vice Consulul Austro-Ungar din localitate unde au stat 3 ore, apoi au mers la d-na Hoeling, supusă Germană.

După 15 minute au plecat cu toții la consulul otoman și după o lungă convorbire cu noul consul otoman München Bey, au mers în oraș din nou unde

² Arhivele Naționale, fond Direcția Poliției și Siguranței Generale, dosar 1617/1915, f. 1.

³ *Ibidem*, f. 2.

după ce au luat masa s-au despărțit, mergând Adolf Blücher la hotel Camberis, iar cel-lalt la d-na Hoeling.

În ziua de 10 Mai Adolf Blücher a părăsit localitatea rămânând nu-mai Friederich Springer, care este atașat pe lângă consulatul Austro-Ungar din localitate în calitate de secretar.

D-sa este găzduit la d-na Hoeling ai căror fii în număr de 3 sunt în război în Germania.

Acest Friederich Springer posedă pașaportul No. 241 eliberat de Ministerul de Externe din Berlin la 7 Mai 1915 și poartă viza legațiunii Române din Berlin.

Eri dimineață a avut la consulatul Austro-Ungar o lungă consfătuire cu d-l Wilfan de la C.P.S.

Din informațiunile pe care le am Friederich Springer, pe când se afla la masă cu d-na Hoeling, a declarat acesteia, că în Germania se lucrează cu o extraordinară activitate la un număr de 70 noi Submarine, cari vor fi complet gata cel mai târziu la 1 Iulie.

Aceste Submarine împreună cu flota Germană și Austro-Ungară vor da lupte decisive contra flotelor Anglo-Franceză.

Până atunci flotele Germano-Austriacă nu vor întreprinde nici un atac și vor sta ascunse în locurile unde se află adăpostite astăzi.

Polițai,
I. Negoescu
Domniei-Sale
Domnului Director al Poliției și Siguranței Generale București

Nota nr. 2135 din 14 mai 1915 trimisă de Poliția orașului Sulina
către Direcțiunea Poliției și Siguranței Generale⁴

Domnule Director,

Ca urmare la raportul nostru nr. 2107 din 11 Mai curent, am onoare a raporta următoarele informațiuni noi, ce am putut să obțin.

Friederich Springer, atașat pe lângă Consulatul Austro-Ungar din localitate, despre care am făcut cunoscut D-voastră cu raportul 2108 din 11 Mai a.c., într-o convorbire cu fiica D-nei Hoeling, unde locuiește, a spus că orașul Sulina, în cazul când România ar intra în război alături de Rusia, va avea o importanță capitală din punctul de vedere atât al transporturilor militare, cât și al

⁴ *Ibidem*, ff. 3-4.

transporturilor de munițiuni, ca atare va fi nevoie ca gura de intrare să fie închisă.

Această chestiune a mai fost discutată de acest german și cu secretarul consulatului Austro-Ungar. Împreună cu acesta s'a interesat foarte de aproape de adâncimea canalului de la mare până la oraș, informațiuni cari după cât am putut afla le-au fost date de Căpitanul portului Dl. Wilfan, cu care sus numitul supus german, are foarte dese întrevederi. Mai am informațiuni că tot acest Friederich Springer, s'a interesat de aproape, dacă la Comisiune se găsesc mahoane încărcate cu pietre, sau șlepuri.

Scopul acestor cercetări cred că este, că în cazul când nu s'ar putea ajunge ca unul din vapoarele turcești să poată reuși să distrugă farurile și digurile, la un moment dat cu bine-voitorul concurs al Dlui Wilfan, să aducă mahoanele și șlepurile și să le afunde în Canal.

Informațiunile de mai sus, Friederich Springer le-a comunicat Ambasadei germane, prin intermediul Consulului turc.

Cu această ocaziune caut să remarc faptul, că de la venirea acestui german la Consulatul Austro-Ungar, toate telegramele cifrate se primesc de el, care are în păstrare dicționarul cifrat, și apoi vine la Consulul turc unde le descifrează și împreună cu acesta ia toate măsurile. Se crede că nu mai au încredere în Consulul Austro-Ungar care este de origină sârb și de acea s'a adus ca atașat acest german.

În acelaș timp, tot pentru aceleași motive, după cum am arătat prin raportul nostru No 2109 din 11 Mai curent, a fost înlocuit și Consulul turc, care era de origină armeană-Munip Bey, zis Căpitanovici, actualul Consul turc este turc originar din Bosnia, cunoaște bine limba germană și sârbă și are instrucțiuni ca împreună cu actualul atașat pe lângă Consulatul Austro-Ungar, să comunice toate informațiunile privitoare pe Germania și Austro-Ungaria, direct ambasadelor germane și Austro-Ungare la București.

Comunicând Dvoastră aceste informațiuni, cred că ar fi de absolută nevoie ca paza digului să se facă în mod serios, fie prin patrulare dese ale marinei militare, fie prin grăniceri. Tot de o dată ar mai trebui, ca două șalupe să facă la intervale scurte, poliția pe canal și să aducă Comandantului punctului naval local, toate informațiunile ce s'ar putea culege în această direcțiune. Ar mai trebui să se ia măsurile convenite, spre a se preîntâmpina un atac al vapoarelor germane, atașate la flota otomană.

Tot de o dată cred că ar fi absolută nevoie, dacă acțiunea noastră se va îndrepta contra austro-germanilor, ca Dl. Wilfan, să fie înlocuit din postul ce'l ocupă, au chemat sub un pretext ori-care la Galați la CED, cu câte-va zile înainte de a se decreta mobilizarea, împiedicând cu aceasta toate scopurile austro-germane, acest Wilfan fiind principalul lor agent din loialitate.

Polițai

I. Negoescu

Nota nr. 1045 din 18 mai 1915 trimisă de Brigada Specială de Siguranță Tulcea
către Direcțiunea Poliției și Siguranței Generale⁵

Domnule Director,

Agentul nostru din Sulina, ne raportează că acum 4 zile a surprins o convorbire ce a avut loc între secretarii consulatului Austro-Ungar din oraș anume: Friederich Springer și Lutch.

Unul din ei anume Springer spunea la un moment dat convorbitorului său următoarele: „Wilfan de timpuriu a dispus facerea sondajilor –Canalului de și e foarte periculos din cauza strâmtorii lui, totuși este navigabil până la 23 picioare.- Asta Dl. Linam o știa și a dispus ca piloții pe cari îi are cu dânsul, să fie destinați cu ele. Nouă ne este de ajuns ca să putem ajunge la Reni”.

La aceasta a răspuns cel l alt anume Lutch care a spus: „bine, bine și farul digului de sud s'a încadrat, cum rămâne trecătoarea intrării?” La acestea, Springer a replicat „totul este aranjat, chiar și reparațiunea lui o să fie târăgănită”.

Față de această convorbire ce a avut loc între cei doi arătați mai sus, credem, Domnule Director, că intenția flotei turco-germane este de a intra pe canalul Dunărei, lucru pe cari l'am aflat și cu ocazia ducerii mele la Sulina în astă toamnă și raportat cu telegrama noastră A 1442 din 30 octombre 1914.

Șeful Brigăzei

s.s. Indescifrabil

Domnului Director al Siguranței Generale București

Nota nr. 1050 din 19 mai 1915 trimisă de Brigada Specială de Siguranță Tulcea
către Direcțiunea Poliției și Siguranței Generale⁶

Domnule Director,

Agentul nostru din Sulina ne raportează că, ca zilele trecute a surprins o convorbire ce a avut loc între consulul austro-ungar de acolo și și noul secretar al său anume Friederich Springer. Acest din urmă spunea la un moment dat

⁵ *Ibidem*, f. 5.

⁶ *Ibidem*, f. 6.

consulului: „trebuie, Domnule Consul, ca să facem toate posibilitățile pentru a ține foarte activă afacerea comunicațiunii la știri. Depeșile ce primim, precum și circulările cifrate, ar fi bine să le descifrăm în sens mai larg și să le afișăm. Eri seară la București s’a lansat șvonul bombardărei diferitelor porturi italienești. Astăzi poate vom avea amănunte. O propagandă de pe urma căreia să obținem succese, numai astfel se poate face. Prin localuri publice, prin cunoscuți cari ne simpatizează și prin ori ce alte mijloace, trebuie să facem în așa fel în cât să căpătăm cât mai multe simpatii. Eu atât timp cât voi sta aci, voi căuta să lucrez cât mai mult în această direcțiune. Păcat, însă, că aci populațiunea este mai mult străină. Românii nu sunt de cât numai funcționari. Dar, și orașul este mic, așa că pentru noi nu are pentru moment de cât o importanță relativă ”.

Șeful Brigăzei

s.s. Indescifrabil

Domnului Director al Siguranței Generale București

Nota nr. 1295 din 30 iunie 1915 trimisă de Brigada Specială de Siguranță Tulcea către Direcțiunea Poliției și Siguranței Generale⁷

Domnule Director,

Agentul nostru din Sulina ne comunică cum că eri s’a înapoiat acolo cu vaporul românesc, venind din susul Dunării, Friederich Springer, al doilea secretar al consulatului austro-ungar de acolo. Spre seară, acesta a avut o lungă întrevedere cu căpitanul Firrenza al zachtului C.E.D „Carolus Primus” și cu Iunghaus, magazinerul șef al Depozitelor C.E.D.

După această întrevedere, Springer întâlnindu-se cu consulul turc Munip Bey Capitanovici, a spus acestuia că: „totul s’a trimis în perfectă ordine”, la care Munip Bey a răspuns: „și astă-zi dimineață un prieten a adat și el destule informațiuni”.

După cât ne comunică agentul nostru „*prietenul*” de care vorbește Munip Bey este pilotul turc Ali Ahmet care a înmânat memoriul delegatului otoman Haidar Bey.

Șeful Brigăzei

s.s. Indescifrabil

Domnului Director al Siguranței Generale București

⁷ *Ibidem*, f. 6.

Nota nr. 1702 din 16 septembrie 1915 trimisă de Brigada Specială de Siguranță
Tulcea
către Direcțiunea Poliției și Siguranței Generale⁸

Domnule Director,

Agentul nostru din Sulina ne raportează că, de vre-o cât va timp încoace, secretarul consulatului austro-ungar Springer, face mai în fie care seară, între orele 10-12 plimbări pe dig până la far. Când ajunge aci, scoate o lunetă cu care cercetează tot orizontul spre larg.

Credem că scopul acestor plimbări ale numitului Springer sunt numai pentru a observa dacă se ăd prin apropiere vase de război rusești despre a căroro apariție să înștiințeze apoi pe cei interesați.

Șeful Brigăzei

s.s. Indescifrabil

Domnului Director al Siguranței Generale București

Nota nr. 1723 din 21 septembrie 1915 trimisă de Brigada Specială de Siguranță
Tulcea
către Direcțiunea Poliției și Siguranței Generale⁹

Domnule Director,

Agentul nostru din Sulina ne raportează că eri a sosit acolo cu vaporul românesc „Vasile Lupu” un supus german care care și-a luat nu,ele de Michelin și care a declarat că vine din Hamburg pentru niște afaceri. La debarcader, acest Dn. a fost întâmpinat de secretarul consulatului austro-ungar Springer, cu care s’a îndreptat mai întâi spre locuința familiei Hoeling din Sulina, iar de aci au ieșit amândoi și s’au îndreptat spre consulatul austro-ungar, unde au stat cca ½ oră.

⁸ *Ibidem*, f. 13.

⁹ *Ibidem*, f. 14.

După ce au ieșit de aci, s’au îndreptat amândoi, discutând, spre digul de Sud; iar la înapoere, au vizitat și palatul C.E.D.

Agentul nostru ne comunică că Springer se arată foarte respectuos față de numitul Michelin cea-ce înseamnă că numitul trebuie să fie o persoană mai sus pusă.

Agentul ne mai arată că i s’ar fi comunicat cum că pe passa-porte-ul numitului ar fi aplicată o viză din partea Onor a Direcțiunii a Siguranței Generale prin care se arată posesorul este scutit de bilet de liberă trecere în țară.

Scopul vizitei la Sulina a acestuia nu l’a putut afla agentul, dar va cerceta și în cazul când ne va comunica ceva, vă vom raporta la timp.

Șeful Brigăzei
s.s. Indescifrabil

Nota nr. 1919 din 25 octombrie 1915 trimisă de Brigada Specială de Siguranță
Tulcea
către Direcțiunea Poliției și Siguranței Generale¹⁰

Domnule Director,

Am onoarea a vă raporta următoarele:

În orașul Sulina există o familie Hoeling care are două fice: Elsa de 23 ani și Johana de 19 ani: aceste două fete se găsesc în foarte strânse relațiuni cu Dl. Friederich Springer secretarul Consulatului Austriac din Sulina, care stă în gazdă chiar la dânsle.

Sus numitele din când în când se duc, fie la Galați, fie la București și în tot d’auna sunt însoțite la vapor și de Dl. Fr. Springer.

Eu am convingerea că aceste Dre. sunt un fel de spioane a vice Consulatului austriac din Sulina și că de câte ori se duc din Sulina, trebuie să aibe corespondență de dus la Galați sau București. Ast-fel, în ziua de 20 octombrie a.c. Dra. Elsa Hoeling a plecat la Galați fiind însoțită la vapor de Dl. Springer; iar la Galați, informatorul nostru din Sulina, ce se găsea în acea zi la Galați, ne comunică că a văzuto însoțită de o Dră blondă, înaltă și care purta ochelari precum și de doi domni; unul înalt, blond și unul corpulent, roșcovan. I-a auzit vorbind de Sulina și de Springer.

La sosirea susnumitei la Sulina, a fost întâmpinată la debarcader de Dl. Springer căruia i-a dat o geantă cu care plecase din Sulina și mai multe pachete.

Am onoare a vă face cunoscut că am pus o sub strictă supraveghere.

¹⁰ *Ibidem*, f. 16.

Șeful Brigăzii
s.s. Indescifrabil
Domnului Director al Poliției și Siguranței Generale București

Nota nr. 421 din 12 octombrie 1915 trimisă de Poliția Punctului Sulina
către Direcțiunea Poliției și Siguranței Generale¹¹

Domnule Director,

Am onoare a vă comunica următoarele:

În acest oraș există o familie germană anume Hoeling, supusă germană, decedatul Hantz Hoeling, fost intendent la palatul Comisiunii Europene, ear acum Dna. Hoeling având un mare magazin. Această familie se compune pe lângă Dna. Hoeling din 3 băieți care sunt la război în Germania și 2 fice.

La această familie stă în gazdă încă de la venirea în acest oraș Domnul Springher, care este secretarul vice Consulatului austriac de aci, care e un înfocat german și care cred că este un spion al germanilor.

De când acest Domn Springher stă în gazdă la această familie, am observat foarte des că Drele Hoeling în contact cu Dl. Springher și plecând chiar de multe ori cu vaporul la Galați sau București unde cred că se duc cu scrisori din partea Dlui. Springher către superiori lui, așa că aceste Domnișoare sunt un fel de curiere ale Vice Consulatului austriac de aci.

De când Domnul Springher a venit ca secretar al Vice Consulatului austriac de aci am observat pe lângă aceste Domnișoare și pe Domnul Radvaner bătrânul, care e un misit în acest oraș și pe și pe fiul acestuia Iser Radvaner că sunt un fel de spioni a acestui Vice Consulat.

În dimineața de 8 octombrie c. au plecat de aci împreună cu vaporul Domnii Springher și Iser Radvaner la Galați, lucru lucru ce am făcut cunoscut Brigăzii Siguranță din Galați cu telegrama cifrată No 415/8 octombrie c, pentru ai avea în vedere.

Puțin mai înainte au plecat bătrânul Radvaner și cu una din domnișoarele Hoeling fiind conduși la vapor de Domnul Springher.

Până în prezent nici una din aceste persoane nu s'au întors în localitate.

¹¹ *Ibidem*, f. 17.

Eu cred că toate aceste persoane sunt spioni ai Legațiunii Germane din București.

Șeful Poliției
Subcomisar cl I
Ioan V. Săndulescu
Domnului Director al Poliției și Siguranței Generale București

Nota nr. 2191 din 4 decembrie 1915 trimisă de Brigada Specială de Siguranță
Tulcea
către Direcțiunea Poliției și Siguranței Generale¹²

Domnule Director

Am onoare a vă raporta că toți austriaci și germani din Sulina, ca Fr. Springher, Iser Radvaner, Sucov, G. Fabris, urmăresc ori ce mișcare a vaselor noastre, precum și a celor reusești pe Dunăre și Marea Neagră, așa în ziua de 3 decembrie a.c. pe la orele 10 dimineața, agentul nostru din Sulina ne comunică că, pe când încrucișătorul „Elisabeta” manevra spre a acosta la cheiul malului drept, în fața Vice Consulatului Turc, observat la poarta acestui vice Consulat pe mai mulți curioși care observau mișcările vasului printre care se aflau Fr. Springher, Sucov, G. Fabris, auzindu-i vorbind următoarele: Sucov spunea: *„aceste se pare că că vor să prepare ceva. De la gardieni de la insulă am auzit că acolo se vor face și întărituri”*. Springher a răspuns: *„Avem nevoie să precisăm aceasta pentru că nu-mi explic plecarea vapoarelor lor spre Rusia pentru cărbuni, odată ce acești cărbuni sunt contrabandă de război”*.

Pe urmă depărtându-se Fr. Springher a intrat în Vice Consulatul Turc.

Șeful Brigăzei
s.s. Indescifrabil

Nota nr. 123 din 23 ianuarie 1916 trimisă de Brigada Specială de Siguranță
Tulcea
către Direcțiunea Poliției și Siguranței Generale¹³

¹² *Ibidem*, f. 24.

¹³ *Ibidem*, f. 28.

Domnule Director,

Agentul nostru din Sulina ne raportează următoarele:

În seara de 21 ianuarie cur. pe la orele 11 fiind împreună cu Johan Schmel care a luat în exploatare remorcherul „Elisabeta” a Dlui. Carnana, am întâlnit pe Dl. Springher secretarul Vice Consulatului Austriac la Sulina. Imediat ce s’au întâlnit l’a întrebat pe Schmel despre Newman.

Acest Newman este funcționar la C.E.D. și cumnat cu Schmel.

În urmă fiind la berăria „Bella Vista”, de pe strada Carol I s’a observat Springher trecând de mai multe ori pe stradă spre a fi văzut de Newman care de asemenea se afla în berărie și care a eșit.

Agentul nostru eșind spre a se încredința despre rostul acestor treceri, a observat în colțul localului în stradă pe Springher împreună cu Newman conversând în limba Germană.

Apropiindu-se și în timpul trecerii lui a putut prinde că Springher spunea celui lalt, că în curând e vorba despre chemarea de noi contingente și că mulți austrieci din localitate vor pleca, - de asemenea spunea că corespondența urmează regulat și că crede că și pe viitor va urma în același mod.

Tot odată mai spunea Springher că dacă pleacă Micia (Michele Pernsco) trebuie să găsească o altă persoană de încredere.

La acestea Newman îi răspunde că peste două sau trei zile, cumnatul său Iohan pleacă cu remorcherul pe care l’a închiriat și atunci el îi va servi căci poate avea încredere să’i dea orice fiind de ai lor.

Îi mai comunică Springher că s’a trimes mai multe imprimare și’l roagă să le împartă.

Se mai notează de noi că acest Newman a venit în marina de război cu gradul de Sergent mecanic până în prezent nu a fost suspectat căci nu s’a constatat nimic care să dea de bănuit, însă de la sosirea în Sulina a cumnatului său Iohan Schmel a fost auzit în diferite ocazii exaltând forța germană și chiar ponegrind pe ofițerii marinei noastre de război calificându-i de inapți și ignoranți.

Șeful Brigăzii
Gh. S. Dumitrescu

Nota nr. 527 din 24 martie 1916 trimisă de Brigada Specială de Siguranță Tulcea către Direcțiunea Poliției și Siguranței Generale¹⁴

¹⁴ *Ibidem*, f. 40.

Domnule Director,

Agentul nostru din Sulina ne raportează că în ziua de 22 Martie a. c. a venit cu vaporul din Galați Dl. Springher secretarul Consului Austriac care plecase spre Galați.

După debarcare s'a dus direct la cancelaria Consulatului.

Pe la ora 8^{1/2} seara, fiind fiind în compania Consului turc anume Asan Bey, îi spunea acestuia: „Este adevărat că Rușii fac niște lucrări la gârla de la mila 64. Acolo am văzut mai multe pontoane, un remorcher și o dragă și foarte mult material pus pe mal. Ar trebui ca de la Isaccea să ni se dea mereu informațiuni. Eu duminică voi pleca și am să aranjez aceasta”.

S'au luat măsuri ca Duminică să fie supravegheat spre a se vedea dacă se duce la Isaccea spre a se vedea acolo cu cine vine în contact.

Raportez cele ce preced spre cunoștința Domniei-Voastre.

Șeful Brigăzii

Gh. S. Dumitrescu

Domnului Director al Poliției și Siguranței Generale București

EMIGRAREA EVREILOR ÎNTRE SPERANȚA SALVĂRII ȘI REALITATEA DEZASTRULUI: CAZUL „STRUMA” (1941-1942)

Dr. Florin STAN*

The Emigration of the Jews Between the Hope of Salvation and the Disaster Reality: the „Struma” Case (1941 -1942)

Abstract: The emigration of the Jews through Constanța harbor between 1940-1944 has reflected, on one side, the propensity of this minority to establish itself in Palestine, the general desire to survive by departing the space of German Nazi dominance, and on the other side, a *sui generis* tendency of Antonescu regime’s policy. The German authorities in the harbor had a minimal intervention into this movement, being unsuccessful in stopping, in the cases in which there were such attempts (respectively, the boats *Struma*), the departure from the Constanța harbor of any boat transporting Jewish passengers. The number of Jews who exited Romania by sea was of at least 4.846. Subsequent to the sinking of the *Struma* boat (769 victims) and *Mefküre* (approx. 343 victims), the number of the ones who were saved is reduced to 3.734. All the other boats have reached their destination. The exact number can’t be precisely determined, but it’s most probably that the number of Jews who emigrated through Constanța harbor between 1940 and 1944 was significantly higher. The difficulty in obtaining emigration permits has obliged many of the Jews to resort to the alternative of conspiring their embarking (for example, for April 27th 1944, *Milka* was registered transporting 273 Jewish passengers, but the actual number was of about 360).

Keywords: jewish emigration, disaster, Struma boat.

Problematika emigrării evreilor în anii celei de-a doua conflagrații mondiale reprezintă unul dintre punctele centrale ale dezbaterii privind situația evreilor din România anilor 1940-1944. În cele ce urmează expunem sintetic unul dintre cazurile care au dus la încheieri diferite în istoriografie sau literatura de specialitate. Încheierile noastre se bazează pe sursele arhivistice existente în cadrul Arhivelor Naționale ale Republicii Moldova din Chișinău, Arhivei Centrului de Studii și Păstrare a Arhivelor Militare Istorice „General Radu Rosetti” Pitești (Arhivele Militare Române), Direcției Județene Constanța a Arhivelor Naționale, ca și pe studiile și lucrările de specialitate care au abordat tematica emigrării evreilor și cazul *Struma*.

* * *

Struma a fost ultimul vas cu emigranți evrei care a părăsit portul Constanța în anul 1941, tragedia pasagerilor săi fiind elocventă pentru condițiile

* Muzeograf, șef Secție Istorie, Muzeul Marinei Române.

în care se desfășurau unele transporturi de emigranți. Această navă aparținea unor armatori greci, frații Singros, reprezentați în România de agenții maritimi Jean Pandelis și D'Andrea Stefan¹, fiind pusă sub pavilion panamez și comandată de Grigor Tomofev Garbatenco, secondat de Lazăr Ivanof Dikof, ambii de naționalitate bulgară².

În portul Constanța *Struma* a avut o singură intrare - ca barcaz pescăresc sub pavilion bulgăresc - și o singură plecare cu emigranți, ca barcaz cazarmă amenajat pentru transport de pasageri³, sub pavilion panamez⁴. Conform caracteristicilor vasului, consemnate în *Procesul Verbal* din 13 octombrie 1941, act semnat de căpitanul portului, locotenent-comandor D. Niculescu, căpitan de port Gh. Bibicescu și ing. Sever Popa ca expert, capacitatea sa permitea transportul a 650 de persoane⁵. De remarcat că, în privința mijloacelor de salvare, documentele de care dispunem indică date diferite. Astfel, în actul din 13 octombrie s-a specificat existența a „patru bărci” de salvare⁶. Într-un *Proces Verbal* ulterior, semnat de căpitanul de port locotenent-comandor C. Ulic, iar ca experți de locotenent-comandor Victor Iosif și de căpitan de port Gh. Bibicescu, datat 17 noiembrie 1941, referitor la ultimele pregătiri ale vasului înaintea plecării, se face trimitere la „două bărci de salvare”⁷. Tot aici se afirmă că, în urma noilor amenajări, *Struma* putea transporta 718 persoane⁸. În cele din urmă, pe vas se pare că s-au îmbarcat 769 de pasageri evrei⁹.

¹ D. J. A. N. Constanța, *Fond Căpitănia Portului Constanța*, dosar nr. 233/1941, f. 115.

² *Ibidem*, dosar nr. 120/1941-1942, f. 30, unde este redată lista echipajului. Din cei 10 membri ai acestuia, doi erau de origine evreiască: Alfred Solomon, mecanicul navei și Mella Golda Rogger, bucătăreasă, ambele persoane având carnete de navigație eliberate în portul Constanța.

³ Unul dintre martorii oculari ai amenajării navei, Constantin Necula, locotenent în Marina Regală la vremea respectivă, și-a amintit peste ani: „Vizitat în ultima etapă de amenajare - noiembrie 1941 - vasul curățat și vopsit proaspăt, avea aspectul unui șlep cazarmă de la Dunăre. Era masiv, curat și nu i se putea aduce nici o critică, având în vedere scopul - o singură traversadă până în Palestina. Toți cei care îl aseamnă azi cu un sicriu plutitor înseamnă că nu l-au văzut nicodată, nu au nici o pregătire competentă în domeniul naval, lansând afirmații și acuze foarte grave”, Contraamiral (r) ing. Constantin Necula, *Struma - 60 de ani de la dispariție*, Editată în regie proprie, f.l., f. a., p. 3.

⁴ Idem, *Din nou despre Struma*, în *Marea Noastră*, s. n., anul XII, nr. 2 (43), aprilie-iunie 2002, p. 20. Cf. lui Radu Lecca, *loc. cit.*, p. 170, armatorul Jean Pandelis urma să primească din partea Joint-ului (*American Jewish Joint Distribution Committee*) 500 de franci elvețieni pentru fiecare emigrant care ar fi ajuns pe coasta Palestinei. Dispunând în grabă amenajarea navei, pentru atragerea evreilor, Pandelis a apelat la conducerea sioniștilor români (Mișu Benvenisti, A. L. Zissu, Theodor Löwenstein ș. a.)

⁵ D. J. A. N. Constanța, *Fond Căpitănia Portului Constanța*, dosar nr. 123/1941, f. 125.

⁶ *Ibidem*.

⁷ *Ibidem*, f. 135.

⁸ *Ibidem*.

⁹ Idem, dosar nr. 132/1941, f. 115, f. 121. În alt loc se precizează îmbarcarea în total a 787 de emigranți, cf. Idem, dosar nr. 120/1941-1942, f. 28. Lista oficială a pasagerilor, la *Ibidem*, f. 30 și urm. (1. Abramovici Iosif, 2. Abramovici Matei, 3. Abramovici Moise, 4. Abramovici

În privința provenienței pasagerilor *Strumei*, aceștia își legaseră speranțele refugiului din cele mai diverse părți ale țării. Iată, de exemplu, cazul familiei lui Michel Schvarțberg din Chișinău. La 13 noiembrie 1941, Comitetul sionist *Alyia* din București a înaintat lui Boris Fichman, care domicilia în capitală, un act prin care acestuia i se confirma că a depus în contul grupării sioniste suma de 766.000 de lei, reprezentând „*costul a un loc cabină, două locuri comune, locuri pentru transportul dumneavoastră și a persoanelor mai jos specificate de la Constanța sau alt port românesc într-un port palestinian*“. Persoanele specificate erau: Michel Schvarțberg, Clara Schvarțberg (soția primului) și Moise Schvarțberg (fiul) din Chișinău¹⁰. Familiei Schvarțberg i s-a eliberat *Autorizația de călătorie* nr. 229 A din 14 noiembrie 1941 emisă de Comandamentul Militar al Municipiului Chișinău, sub semnătura comandantului, colonel Eugen Dumitrescu. În această autorizație se specifică baza legală a actului: „*ordinul Președinției Consiliului de Miniștri nr. 15.035 din 22 octombrie 1941, comunicat nouă de Guvernământul Basarabiei cu nr. 457 c din 25 octombrie 1941*“. Conform actului, familia Schvarțberg avea permisiunea „*de a călători cu trenul de la Chișinău la Constanța prin punctul Reni-Galați*“, în perioada 15-17 noiembrie 1941¹¹. Potrivit notei însemnate pe verso, „*Familia Schvarțberg compusă din trei persoane merge în Palestina cu plecarea din Portul Constanța în ziua de 20 noiembrie 1941. A se vedea biletul de vapor. Plecarea cu vaporul Struma*“ [nava avea să părăsească portul pe 12 decembrie 1941, n. n.]¹².

Ghizela, 5. Abramovici Jean..., 763. Zilberman Burach, 764. Zilberman Rebeca, 765. Zilberman Silvia, 766. Zilberman Frieda, 767. Zilberman Penchas).

¹⁰ Arhivele Naționale ale Republicii Moldova (în continuare, A. N. R. M.), *Fond 679*, inv. 1, dosar nr. 6.587, f. 73.

¹¹ *Ibidem*, f. 74.

¹² *Ibidem*, f. 74 verso. Se pare că familia Schvarțberg nu a mai ajuns la Constanța. La 17 noiembrie 1941 Biroul Siguranței din cadrul Chesturii Municipiului Chișinău a transmis către Guvernământul Basarabiei Adresa nr. 10.605 prin care se informa că această familie a fost găsită „*în ziua de 15 noiembrie a. c. pe peronul gării Chișinău*“ pe când încerca să plece „*cu trenul de Galați cu destinația Constanța pentru care scosese bilete*“, cf. *Ibidem*, f. 75. Dintr-un *Referat* întocmit în cadrul Siguranței Chesturii din Chișinău, aflăm că evreul Melih [Michel] Schvarțberg, aflat sub stare de arest, era acuzat pentru fuga din ghetoul din municipiu, fiind ajutat „*de un oarecare Petrescu care s-a dat drept comisar*“. Se recunoaște însă că evreul, împreună cu familia sa, rămăsese în ghetou - nefiind deportat în Transnistria - „*pe baza unei adevărinite eliberate de Comandamentul Militar al Chișinăului până la sosirea aprobării plecării în Palestina*“, *Ibidem*, f. 69. A se vedea și Arhiva Centrului de Studii și Păstrare a Arhivelor Militare Istorice „General Radu Rosetti” Pitești (Arhivele Militare Române) - în continuare A. M. R., *Fond Comandamentul Militar Chișinău*, dosar nr. 9/1941, f. 422, unde, într-o corespondență între Marele Cartier General, Secția a II-a, Biroul 2 și Comandamentul Militar Chișinău se arată că familia Schvarțberg poseda autorizație din partea Comandamentului Militar al municipiului, valabilă până la data de 25 noiembrie 1941, „*cu scopul de a pleca în Palestina*“. Explicația acestei situații poate fi pusă pe seama unei insuficiente comunicări între autoritățile instalate de puțină vreme la Chișinău și cele centrale.

Un alt evreu, Eugen Weintraub, domiciliat în București, după ce demonstra că a îndeplinit toate formalitățile pentru emigrare cu nava *Struma*, având chitanța nr. 573 eliberată de comitetul Alya din Calea Moșilor nr. 78, care a organizat emigrarea, a solicitat autorităților, la 17 noiembrie 1941, dispunerea eliberării sale de la munca de folos obștesc din Detașamentul Cariera de Nisip și Pietriș Pantelimon, unde lucra de la 1 iulie 1941¹³. La 18 noiembrie 1941, Cercul de Recrutare București era informat că Marele Cartier General a dispus ca un număr de 109 evrei aflați la munca de folos obștesc „să fie imediat lăsați liberi în vederea emigrării lor din țară” cu nava *Struma*¹⁴.

După plecarea din portul Constanța autoritățile române au bănuțit că vasul a îmbarcat în portul Varna încă 100 de emigranți. Informația nu a fost însă confirmată¹⁵.

Privind alte nereguli, menționăm refuzul unui inspector vamal care, la revizia bagajelor emigranților, nu a permis unui pasager prevăzător trecerea cu doi colaci de salvare pentru a fi folosiți în cazul unui eventual naufragiu¹⁶. După declarațiile lui David Stoliar, singurul supraviețuitor al *Strumei*, „banii, bijuteriile și alte lucruri au fost luate de vameși, (...) care s-au purtat cu noi dur, neprietenos. După ce am trecut de vamă, am fost preluați de reprezentanți ai <<Strumei>>, care au insistat să ne cântărească bagajele. (...) Nu puteam lua cu noi decât un singur geamantan care să nu cântărească mai mult de 10 kg. Tot ce era în plus trebuia lăsat pe mal”¹⁷.

Într-un raport *confidențial* adresat Căpitaniei Portului Constanța de către Subsecretariatul de Stat al Marinei, Direcția Marinei Comerciale, act semnat de directorul unității, locotenent-comandor V. Paraschivescu, se preciza: „în conformitate cu aprobarea Domnului Mareșal Antonescu obiectele rămase de la evreii ambarcați pe <<Struma>>, depozitate la Căpitania Constanța, vor fi predate Consiliului de Patronaj”¹⁸. Alte nereguli la îmbarcarea pasagerilor au fost sesizate în legătură cu contrabanda de valori, sustragerea de la controlul vamal și favorizarea sustragerii, de care s-au făcut vinovați câțiva emigranți și reprezentanți ai Comitetului *Aliyah* din București (organizație centrală a Noii Organizații

¹³ Idem, *Fond Marele Stat Major. Secția I*, dosar nr. 2.413/1941, f. 133.

¹⁴ *Ibidem*, f. 136. La ff. 137-138, lista celor 109 evrei înscriși pentru emigare: 1. Schattner Beno, 2. Grünberger Adolf, 3. Haham S. C. Herșcu, (...) 108. Gutman Alexandru, 109. Schwartz Adrian. La ff. 141-163, telegrame înaintate detașamentelor de muncă și cercurilor de recrutare pentru eliberarea evreilor înscriși pentru emigrarea cu *Struma*. Nu toți evreii înscriși pentru emigrare ajungeau însă să părăsească țara. De exemplu, prin adresa nr. 69.093 din 2 ianuarie 1941 transmisă de Marele Stat Major Cercului de Recrutare București, se arăta că numele a 15 evrei „nu s-au regăsit printre emigranți” (pe *Struma*), impunându-se căutarea și trimiterea în judecată a acestora, *Ibidem*, f. 416.

¹⁵ D. J. A. N. Constanța, *Fond Căpitania Portului Constanța*, dosar nr. 132/1941, f. 114.

¹⁶ *Ibidem*, f. 100. Autoritățile Căpitaniei au oferit cei doi colaci de salvare Societății *Salvamar*, Stația de salvare Constanța.

¹⁷ *Tragedia Strumei* (interviu cu David Stoliar, august 1999, Oregon), <http://www.alpas.net/uli/struma/Stoliarinterviu.htm> (site consultat pe 10.02.2003).

¹⁸ D. J. A. N. Constanța, *Fond Căpitania Portului Constanța*, dosar nr. 120/1941-1942, f. 16.

Sioniste)¹⁹, ca și unii dintre cei care supravegheau operațiunea. Astfel, conform unei sesizări făcute de A. I. Mihăilescu, delegatul B. N. R. pentru controlul de valute, „*Haimovici Lipa, secretarul Comitetului <<Aliab>>, (...) a fost dovedită de noi că primea bani de la emigranții evrei și obiecte prețioase pentru a le sustrage controlului vamal al organelor oficiale*”²⁰. Conform ordinului comandorului Ulic, comandantul portului, s-a dispus arestarea acelor soldați marinari asupra cărora s-au găsit sume de bani și obiecte reținute de la emigranți²¹. Nicolae Ceaciu, agent al Marinei, a fost găsit vinovat de autoritatea portului după ce a lăsat un străin care s-a prezentat drept agent de la Poliție, să plece cu circa 160.000 de lei luați de la emigrantul Osias Blank, bani primiți de acesta spre păstrare de la secretarul Comitetului *Aliyah*²².

După plecarea vasului, cu toate măsurile legale care s-au luat (arestarea celor dovediți de însușirea necuvenită de bunuri), personalul Căpitaniei era suspectat de îmbogățire pe seama emigranților chiar de către funcționari ai Direcției Marinei Comerciale²³.

Mai remarcăm că vasul nu avea pe lista de echipaj doi membri de o importanță capitală pe orice navă, în special pe cele de pasageri: medicul de bord și ofițerul radiotelegrafist²⁴.

Conform raportului privind plecarea *Strumei*, „în ziua de 11 decembrie 1941, orele 20, controlul a fost terminat. Vasul a plecat a doua zi la orele 14.30 în urma ultimei

¹⁹ Cererea Comitetului *Alyiah* de pe lângă Noua Organizație Sionistă din 23 octombrie 1941 către Direcția Generală a Poliției, legată de autorizarea plecării emigranților cu vasul *Struma*, în *Emigrarea populației evreiești din România în anii 1940-1944...*, pp. 92-93. Menționăm că între adepții sionismului din România s-au numărat și tinerii din mișcarea *Hașomer Hațair (Tânărul păzitor)*, considerați însă „*opoziționiști și nedisciplinați*” de către conducerea oficială sionistă care își avea sediul pe Str. Anton Pann din București. Vezi, Carol Buium Beniamini, *Un sionist în vremea lui Antonescu și după aceea*, Editura Hasefer, București, 1999, p. 17 și urm. Pentru activitatea sioniștilor români, pe larg în Teodor Wexler, Mihaela Popov, *Anchete și procese uitate. 1945-1960. Documente*. Vol I-II, Fundația W. Filderman, f.l., f.a.; *Sioniști sub anchetă. A. L. Zissu, declarații, confruntări, interogatorii, 10 mai 1951-1 martie 1952*, Edart-FFP, București, 1993; Itzhak Artzi, *Biografia unui sionist*, Editura Hasefer, București, 1999.

²⁰ D. J. A. N. Constanța, *Fond Căpitania Portului Constanța*, dosar nr. 124/1941-1942, f. 49-50. Autoritățile au dispus arestarea tuturor celor care s-au făcut vinovați de ilegalități.

²¹ *Ibidem*, f. 54.

²² *Ibidem*, f. 43, f. 44. Reclamantul O. Blank a declarat că a fost chemat de N. Ceaciu în subsolul Căpitaniei, unde i-a fost controlată servieta primită de la Haimovici. De față se mai afla și falsul agent al Poliției. După aceasta, Blank a fost dus într-o casă particulară, unde i s-au luat banii.

²³ Idem, dosar nr. 120/1941-1942, f. 6, *Raportul căpitanului portului Constanța*, Gh. Bibicescu, către Direcția Marinei Comerciale: „*Agentul principal de port Șerban Dumitru ne-a făcut cunoscut că personalul D.M.C. i-a comunicat că de pe urma plecării vasului STRUMA, sub pavilion panamez, cu emigranți evrei, personalul căpitaniei portului Constanța s-a îmbogățit. Cum acest caz nu constituie numai obiectul unei calomnii ci mai ales o derâdere adusă asprei noastre sârăcii, vă rugăm să binevoii a dispune să se ia măsurile ce veți crede contra celor ce cu atâta ușurință își batjocoresc colegii*”.

²⁴ *Ibidem*, f. 30.

*verificări a identității și numărului emigranților ce s-a făcut de echipajul de prize, în prezența Detașamentului român, german, delegațiilor Vămii, Poliției de frontieră, B.N.R. și Căpitaniei. S-a găsit perfectă ordine după care s-a dat plecarea vasului*²⁵.

Menționăm că, înaintea ridicării ancorei, germanii au intervenit prin Gustav Richter, consilier pentru probleme evreiești la Ambasada Germaniei de la București, încercând să oprească plecarea acestuia, conform noii strategii naziste, care stabilise că refugiații evrei reprezentau un factor care acționa în sprijinul forțelor Aliate. Demersul lui Richter pe lângă Mihai Antonescu, vicepreședinte al Guvernului, nu s-a materializat²⁶.

Sesizându-se asupra neregulilor legate de organizarea plecării, chiar a doua zi după ce *Struma* a părăsit portul Constanța, la 13 decembrie 1941, Ministerul Finanțelor a adresat *Conducătorului* Statului un *Memoriu* în care se comunicau următoarele: „a) *Afacerea <<Struma>> a fost montată de un mic grup de greci și evrei, între care au putut fi remarcați domnii Dandria, Pandelis și Singros; b) Cifra afacerii (...) este de circa 150 milioane lei (...); c) Pentru efectuarea transportului, asociații au cumpărat vasul <<Struma>>, de origine bulgară, cu o vechime de circa 40 de ani; d) deși valoarea reală a vasului este quasi nulă, valoarea sa comercială rezultată din această tranzacție n-a putut fi precizată; (...) g) De asigurarea unor astfel de întreprinderi nu poate fi vorba, deoarece nici o societate de asigurări nu riscă în împrejurările actuale; h) Afacerea este montată pe riscul exclusiv al grupului citat*²⁷. De remarcat că, în același document, se face trimitere la neîncrederea unor grupuri de evrei față de transporturile făcute cu vase grecești sau bulgărești, de reputația vasului *Struma*, încrederea acestor evrei îndreptându-se spre vase ale Serviciului Maritim Român²⁸.

Fără vize pentru Turcia sau Palestina, evreii de pe *Struma* s-au văzut repede confrunțați cu dezamăgirea imposibilității continuării călătoriei, fiind blocați în fața Istanbulului, după ce motorul navei cedase, iar autoritățile turce refuzau să accepte debarcarea emigranților²⁹. David Stoliar a mărturisit mai târziu că speranța emigranților era primirea statutului de refugiați după permisiunea debarcării în Turcia. La Istanbul însă au rămas doar 10 persoane: nouă având vize de intrare în Palestina din partea autorităților britanice, iar una, Medeea Salamovicz, fiind însărcinată și simțindu-se rău³⁰.

²⁵ *Ibidem*, f. 28.

²⁶ Dalia Ofer, *Emigrația și imigrația. Situația schimbătoare a evreilor români, în Exterminarea evreilor români și ucraineni în perioada antonesciană*, Editura Hasefer, București, 2002, p. 59.

²⁷ *Emigrarea populației evreiești din România în anii 1940-1944. Culegere de documente din Arhiva Ministerului Afacerilor Externe al României*, volum îngrijit de dr. Ion Calafeteanu (responsabil), Nicolae Dinu și Teodor Gheorghe, Silex - Casă de Editură, Presă și Impresariat S.R.L., București, 1993, pp. 96-97.

²⁸ *Ibidem*, p. 98.

²⁹ Raul Hilberg, *Exterminarea evreilor din Europa*. Vol. I, Editura Hasefer, București, 1997, p. 692.

³⁰ *Tragedia Strumei, loc. cit.* Emigranții puteau tranzita Turcia cu trenul până în Siria, de unde intrau în Palestina.

Pe 23 februarie 1942, guvernul turc, condus de Refik Saydam, a ordonat navei să execute manevrele de plecare. Cum vasul rămânea la chei, un remorcher l-a scos din port, cu toată opoziția emigranților, abandonându-l la 5 mile de țarm³¹. Emigranții tocmai aflaseră că, într-o telegramă trimisă de Marele rabin al New Yorkului, Stefan Wise, se anunțase că există 2.000 de certificate de intrare în Palestina, din care urmau să primească și pasagerii *Strumei*³². După cum se știe, aceștia au avut o altă soartă. La 24 februarie 1942 *Struma* a fost scufundată cu toți cei aflați la bord, vasul fiind atins, după toate aparențele, de o torpilă lansată de un submarin sovietic, SC-213, care îl confundase cu un vapor al Axei³³.

O ipoteză privind scufundarea vasului de către un submarin german³⁴ nu poate fi luată în considerare. „*Flotila 30 Submarine*” a *Kriegsmarine*, aflată în portul

³¹ *Ibidem*. Raul Hilberg, *Op. cit.*, p. 692. După mărturia lui C. Necula, la 23 februarie 1942, la Căpitania portului Constanța s-a aflat că mareșalul I. Antonescu a aprobat întoarcerea vasului de la Bosfor, acest lucru producând „un adevărat șoc în rândul oficialităților portuare și al organizatorilor transportului. Tuturor le era teamă că la sosirea navei în port la Constanța, vor ieși la iveală toate afacerile necurate, toate luările de mită și comisioane, pentru ușurarea plecării!”, cf. Constantin Necula, *Struma...*, p. 27.

³² *Tragedia Strumei*, *Loc. cit.*

³³ Raul Hilberg, *Op. cit.*, p. 692. Submarinele sovietice aveau misiunea interceptării sau torpilării oricărei nave care ieșea din Bosfor spre porturile bulgărești sau românești. SC-213, comandat de căpitan locotenent M. Denejko, a torpilat *Struma* la o zi după ce un alt submarin, SC-205, comandat de căpitanul de rangul III P. D. Suhomlinov, scufundase cabotierul turc *Cankaya* cu refugiați evrei din Bulgaria, cf. Nicolae Koslinski, Raymond Stănescu, *Op. cit.*, pp. 281-283. Scufundarea *Strumei* de un submarin sovietic și în raportul atașatului militar naval german la Istanbul din 27 februarie 1942, cuprins în *Jurnalul de război din 1 aprilie 1940 până la 28 august 1942*, în Ottmar Trașcă, Dennis Deletant, *Holocaustul din România în documente ale celui de-al III-lea Reich – 1941-1944* -, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2006, p. 129 și la Iacov Geller, *Rezistența spirituală a evreilor români în timpul Holocaustului (1940-1944). Viața economică, educația și cultura, asistența socială, religia, rabinatul, salvarea refugiaților și emigrarea în Israel*, Editura Hasefer, București, 2004, p. 397; dr. Dominuț Pădureanu, dr. Marian Sârbu, *Istoria Armatei și Marinei Române. Note de curs*, Editura Academiei Navale „Mircea cel Bătrân”, Constanța, 2003, p. 206; de asemenea, dr. Ephraim Ofir, *Mișcările sioniste de tineret în România în timpul Holocaustului*, la <http://www.holocaust.eforie.ro/miscari.htm> (site consultat la 12.03.2003).

³⁴ Moșe Maur, *Istoria Israelului. Din preistorie pînă după războiul de Iom Kipur*, Tel Aviv, 1987, p. 162. Într-un articol (*Cum a fost scufundat vasul „Struma”*) semnat cu inițialele A. C., publicat în cotidianul *România liberă* din 20 martie 1956, vinovat de tragedia *Strumei* a fost făcut Manfred Kleiber, atașat diplomatic al Reich-ului la Ankara, care ar fi dispus ca o vedetă rapidă germană să scufunde vasul întors de la Istanbul. Se citează concluziile „Comitetului pentru unitatea Germaniei”, care, informat de o persoană de încredere ce a consultat arhivele turce, a afirmat că la bordul *Strumei* s-au aflat mai mulți spioni germani ce aveau misiunea organizării unor acte de diversiune împotriva instalațiilor militare engleze din Palestina. După ce vasul a fost blocat în fața Bosforului, pentru ca planul să nu fie dejucat, M. Kleiber ar fi influențat autoritățile din Istanbul ca vasul să fie izolat, iar apoi a hotărât lichidarea navei spre evitarea complicațiilor.

Constanța între anii 1942-1944, formată din 6 unități de tip II B (U-9, U-18, U-19, U-20, U-23 și U-24), nu acționa în zona Bosforului³⁵.

Contraamiral (r) Constantin Necula, care în momentul tragediei a comandat remorcherul pilot *Istria* din cadrul Comandamentului Militar al Portului și Zonei Constanța trimis în așteptarea vasului întors de la Istanbul pentru a-i asigura pilotajul, a concluzionat în alt sens: „<<*Struma*>> a avut un echipaj foarte slab pregătit și o dotare nautico-hidrografică insuficientă pentru misiunile primite. Căpitanul nu era pregătit pentru navigația de larg și astronomică. Îi lipseau sextantul și alidadele. Busola era rudimentară, fără sistem de compensare. I-au lipsit total mijloacele de comunicații. Datorită acestor mari lacune, în timpul navigației, în noaptea de întoarcere - 23/24 februarie 1942 - fără posibilități de control al punctului navei, a putut intra cu multă ușurință în barajele de mine sau să întâlnească o mină în derivă, în zona cuprinsă între paralele Burgas și Șabla (60 Mm), unde era așteptată de <<*Istria*>>”³⁶.

Episodul *Struma* nu a determinat o schimbare radicală în politica Marii Britanii privind emigrarea evreilor, considerându-se că o nouă politică în Orientul Apropiat nu putea să ducă decât la tulburări în Palestina³⁷.

* * *

În concluzie, emigrarea evreilor cu ajutorul *Strumei* a exprimat, pe de o parte, dorința evadării acestora din universul antisemit european dominat sau aflat sub influența Germaniei naziste, iar pe de altă parte, contextul dificil al organizării acestei emigrări, între controlul autorităților, implicarea oneroasă a unor organizatori sioniști și condițiile externe care au limitat procesul emigrării. Tragedia pasagerilor care și-au legat speranțele de *Struma* rămâne elocventă pentru ce a reprezentat situația evreilor aflați între speranța salvării și realitatea dezastrului determinat de interese necunoscute celor înscrisi pe listele emigrării spre orizontul „Țării Promise”.

³⁵ Comandor (r) ing. Ioan Roșu, *Submarine purtătoare de rachete ale celui de-al III-lea Reich în Marea Neagră*, în *Marea Neagră*, s. n., anul XII, nr. 2 (43), aprilie-iunie 2002, p. 12.

³⁶ Constantin Necula, *Din nou despre Struma*, în *Marea Noastră*, s. n., anul XII, nr. 2 (43), aprilie-iunie 2002, p. 22.

³⁷ Andrei Șiperco, *Crucea Roșie Internațională și România în perioada celui de-al doilea Război Mondial (1 septembrie 1939-23 august 1944). Prizonierii de război anglo-americani și sovietici; deportații evrei din Transnistria și emigrarea evreilor în Palestina în atenția Crucii Roșii Internaționale*, Editura Enciclopedică, București, 1997, p. 153. În legătură cu acest episod nefast, Iacov Geller a concluzionat astfel: „Se poate spune că la această tragedie și-au dat concursul trei țări: Uniunea Sovietică, prin torpilarea navei, Turcia și Marea Britanie. Guvernul turc a refuzat primirea emigranților pe teritoriul său, interzicând și acostarea navei în portul Istanbul, din teama de a nu fi nevoit să ofere azil politic emigranților. (...) Marea Britanie se face vinovată de soarta vasului *Struma*, prin refuzul categoric de a deschide drumul emigranților spre Israel. Când într-un final a făcut-o parțial, a fost prea târziu”, cf. Iacov Geller, *Op. cit.*, pp. 397-398.

LA FORMACION DEL ESTADO Y DE LA NACION EN AMERICA LATINA. ESTUDIO DE CASO SOBRE ARGENTINA

Dr. Eduardo ARAYA LEÜPIN*

The Creation of State and the Nation in the Latin America. Study Case on Argentina.

Abstract: This article tries to describe how it were created the state and the nation in the emerging countries of Latin America in the beginning of the XIX-th century. After a short presentation of the general context in which occur the formation of the state and the nation in Latin America, is made an analyze on the conceptual nature of the state and the nation. The Argentinian model is take as a study case in order to explain better the complex process of state-building and nation-building.

Keywords: state, nation, independence, Argentina, Latin America.

1. Nación y Estado en el Contexto de la Independencia

Los procesos de emancipación en Iberoamérica, si se exceptúan los casos de Cuba y Brasil, pueden ser tratados genéricamente bajo dos lecturas diversas pero complementarias entre si. Son procesos de descolonización, pero representan también la tarea de construcción de un nuevo orden político, ideológicamente liberal y formalmente republicano;¹ adicionalmente representan en paralelo procesos de construcción de la nación, entendiendo aquí este proceso básicamente como la generación de identidades colectivas que definen una “comunidad imaginada”

¿Existía al momento de la independencia una cierta “conciencia nacional”? Algunos autores, como Eyzaguirre para el caso de Chile sostiene que si, otros como Góngora han afirmado que es el Estado el que crea la Nación.

* Profesor dr. Directorul Institutului de Istorie și Științe Politice, Universitatea Catolică Pontificală Valparaiso, Chile.

¹ El caso Mexicano representa una excepción parcial, dado que el régimen que emerge inmediatamente de la independencia, el “Imperio” de Agustín de Iturbide, (en la práctica una Monarquía Constitucional que se fundó en la misma Constitución española de 1812) representa una experiencia muy breve que duró menos de un año (Mayo 1822-Marzo 1823). Sobre la Independencia mexicana véase Hamnett, Brian, *Revolución y Contrarrevolución en México y Perú* (México, 1979) . De la Torre, E.: *La Independencia de México* (Madrid 1992)

También hay quienes afirman que se trata de procesos paralelos.² Si existía ese tipo de certidumbres a nivel de ciertas elites, esta no era en ninguna parte de América Latina extensiva a la totalidad de la sociedad ni tampoco era claro el espacio territorial que debía abarcar el estado-nación. En Argentina, a tres décadas de la Independencia, Esteban Echeverría observaba que: *“La patria para el correntino es Corrientes, para el cordobés, Córdoba, para el gaucho el pago en que nació. La vida e intereses comunes que envuelve el sentimiento racional de la patria es una abstracción incomprensible para ellos y no pueden ver la unidad de la república simbolizada en su nombre”*³

Si se toma como ejemplo el caso de Argentina, al momento de la constitución de la Junta del 25 de Mayo de 1810, la fracción predominante de la élite de Buenos Aires, asumió la representación de la soberanía real sobre la totalidad del Virreinato del Río de la Plata. Dichas pretensiones fueron cuestionadas y resistidas militarmente en diversos puntos de ese Virreinato. En la vecina Córdoba, la Junta de Mayo debió imponerse por las armas. La antigua provincia de Misiones, el actual Paraguay, tanto como la “Banda Oriental”, el actual Uruguay, debieron hacer su proceso de independencia tanto en contra de la Monarquía Española como en contra de Buenos Aires.⁴

Esto permitiría tal vez contra-argumentar, que si esto ocurrió fue por que existía algún tipo de identidad colectiva nacional o al menos proto-nacional. Ya hemos señalado que es posible que esta existiese efectivamente a nivel de fracciones de las elites, pero en ninguna parte el “espacio” del ejercicio de la soberanía nacional estaba plenamente definido. El caso de José Gervasio Artigas, una de las principales figuras de la independencia de Uruguay es ilustrativo al respecto. Por la independencia de su patria Artigas debió luchar tanto contra los realistas uruguayos, como contra los invasores portugueses, como contra las pretensiones de sus aliados-enemigos de Buenos Aires y en esta pugna contra la hegemonía de Buenos Aires, Artigas en algún momento (1815-1816) (con la denominación honorífica de “caudillo de los pueblos libres”) hegemonizó una región que incluía no solo el actual Uruguay, sino también la región “argentina” de Entre Ríos (Santa Fe - Corrientes), por la sencilla razón de que el alineamiento político mas importante y común era la oposición a la supremacía política y comercial de Buenos Aires.

Esta claro que en Iberoamérica al momento de la independencia existían regiones que habían ido adquiriendo fisonomía propia a través de los siglos de dominación colonial. Para alguien como Bolívar que siempre pensó y soñó

² Véase: Eyzaguirre, J: *Ideario y Ruta de la Emancipación Chilena* (Santiago, 1957) Góngora, M: *Ensayo Histórico sobre la Noción de Estado en Chile en los Siglos XIX y XX* (Santiago, 1981), Oszlak analiza el caso argentino como procesos paralelos, Oszlak, O, *La Formación del Estado Argentino* (Buenos Aires, 1985)

³ Echeverría, E. “El Dogma Socialista” (Buenos Aires, 1846) cit en Oszlak, op cit p 42

⁴ Véase: Narancio E. . “La Independencia de Uruguay” (Madrid, 1992) Acevedo, E.O: *La Independencia Argentina* (Madrid 1992)

Hispanoamérica dentro de un horizonte de dimensiones continentales, eran absolutamente claras esas diferencias regionales, pero al momento de escribir su célebre Carta de Jamaica⁵ Bolívar seguramente no prefiguraba los Estados Nacionales que hoy existen (se refiere por ejemplo a Chile, pero globalmente al “Río de la Plata”) sino que pensaba en la diversidad regional que se había constituido de hecho a partir de la estructura político – administrativa del Imperio Español en América. Por lo demás, el uso del término nación en el sentido que hoy le otorgamos, es bastante posterior a la independencia, su uso tradicional (derivado del latín *natio*) se refiere a lugar de origen o estirpe y Eric Hobsbawm nos recuerda que la característica central de la nación es su modernidad⁶. Antes de 1884 el Diccionario de la Real Academia de Lengua Española, le asignaba a la palabra “nación” como significado solo el de “*coleción de los habitantes de alguna región, país o reino*” a partir de esa fecha, nación se define “*estado o cuerpo político que reconoce un centro común y supremo de gobierno*” y también como “*territorio que comprende y a sus individuos ...*”, es decir recién a partir de 1884 se relacionan directamente nación con gobierno.⁷

2. Nación y Estado Nacional como problemas conceptuales

A diferencia de lo que ocurre con el concepto de Estado, respecto del cual en mayor o menor grado las definiciones apuntan al tema del poder legitimado (Weber) o su virtualidad productora de “orden” o de “relaciones de dominación” (Marx, Gramsci) el concepto de nación y sus términos afines resulta mucho más elusivo. ¿Como, cuando y porque una colectividad se define una nación? En autores tan diversos como Maritain, y Stalin una nación es una comunidad que define vínculos de pertenencia, a partir de elementos culturales comunes (idioma, tradiciones, etc.),⁸ Renan por su parte, en su célebre definición de la nación *como un plebiscito cotidiano* puso de manifiesto otro elemento central: la nación existe cuando existe la voluntad (colectiva) de que

⁵ Bolívar, S. “Carta de Jamaica” en Salcedo, J: “La Esperanza del Universo”. Collier sostiene que el uso del término “nación” en los escritos de Bolívar (aleatorio al uso de “patria”) no tiene un contenido homologable a un cierto nacionalismo. Véase: Collier, S: “Nationality, Nationalism and Supranationalism in the Writings of Simón Bolívar” en *Hispanic American Historical Review* (HAHR) Vol 63 N. 1, 1983 pp 37-65

⁶ Hobsbawm, E.: “Nación y Nacionalismo desde 1780” (Barcelona, 1991) p 24 y ss

⁷ *Ibidem*, p 23

⁸ “Una comunidad étnica puede definirse como una comunidad de normas de sentimiento arraigadas en el suelo físico original del grupo así como en el suelo moral de la historia; se convierte en una nación cuando esta situación de hecho entra en la esfera del autoconocimiento, en otras palabras, cuando un grupo étnico se torna consciente del hecho que constituye una psiquis común incosciente... Una nación es una comunidad de gentes que advierten como la historia las ha hecho ...” Maritain, J.: “El Hombre y el Estado” (texto original de 1949), (Santiago, 1973 p 30); Stalin: La Nación texto de 1912 cit. en Hutchinson, J y Smith, D: *Nationalism* (Oxford, 1994) pp 18-21

exista⁹; no obstante, resulta enormemente difícil discernir el peso de cada uno de esos factores en la construcción de estados nacionales a fin de construir una suerte de modelo explicativo de aplicación general.

En su cuna europea, la nación fue identificada como comunidad cultural y el nacionalismo, al estilo de Mazzini como la demanda de hacer simétrica la relación entre nación y estado (tantos estados como naciones), pero ni en Europa ni en ninguna parte del mundo se ha dado esa simetría de manera estricta. Un suizo que habla alemán puede sentirse mucho más afín y con sentimientos de identidad colectiva con suizos que hablan francés o italiano que con los habitantes de Viena y probablemente mucho menos con algún berlinés, ejemplos de ese tipo podrían reproducirse hasta el infinito.

En relación a la “nación”, una de las pocas cosas que están absolutamente claras es que la construcción de los estados-naciones han respondido a pautas muy desiguales en el tiempo. La Nación francesa se definió en su momento por el ideario de la revolución (ciudadanía, republicanismo) y no por la homogeneidad lingüística. Fichte y Herder, en la línea del romanticismo alemán apelaron específicamente a la idea de comunidad cultural definida por tradiciones e idioma, pero en ambos casos identificaron la nación con una suerte de “comunidad imaginada” dotada de soberanía. En algún momento, la reflexión sobre la nación también incluyó el tema de la economía nacional; en todos los casos las demandas por la construcción de la nación correspondieron a un imaginario que identificaba nación y “modernidad” (imaginario además compartido tanto por liberales como por socialistas). El nacionalismo del siglo XIX, al estilo de Mazzini fue básicamente una demanda de autonomía y unidad para comunidades culturales que existían dentro de imperios multiculturales y multiétnicos; el nacionalismo en el siglo XX se ha orientado a demandar autonomía contra estados, que a su vez se autorrepresentan como comunidades nacionales.¹⁰

El nacionalismo fuera de Europa ha sido – dependiendo del momento y del lugar - un eco de todas esas tendencias, a veces de manera segmentada, a veces de manera superpuesta, pero un eco en donde la resonancia la constituyen normalmente élites formadas o influenciadas por Occidente. En esta perspectiva resultaba evidente que el impacto de la modernización (alfabetización, reestructuración de relaciones sociales y económicas, etc.) socavan las lealtades tradicionales (clan, tribu, religión, etc.) y dejaba a los individuos disponibles para sumir nuevos valores, nuevas pautas de conducta, permitiendo la transferencia de lealtades a una entidad mayor: la nación.

Es efectivo que también se han dado ciertos procesos en donde la comunidad imaginada se define en función de patrones religiosos y con un discurso “antimoderno”, pero el fundamentalismo religioso (de cualquier tipo)

⁹ Renan, E: Que es una Nación ? (texto de 1882): en Hutchinson y Smith op cit pp 17-18

¹⁰ De Blas Guerrero, A: Nacionalismos y Naciones en Europa (Madrid , 1994)

tiene una diferencia básica respecto del nacionalismo cultural o étnico: la adscripción a la fé “verdadera” es la que salva e integra, independientemente de cualquier otra característica individual o grupal.

El punto de partida en esta reflexión, es la consideración de la nación como una comunidad imaginada¹¹ caracterizada por su limitación espacial y por su aspiración a la soberanía política. Esto supone tanto la generación de identidades colectivas como la transferencia de lealtades primarias (la patria chica, la región, el patrón, la iglesia, etc) a una entidad superior que integra y subsume a las otras. El nacionalismo sería la fuerza ideológica capaz de dar vida a esa comunidad.

La generación de identidades colectivas es un producto cultural que como tal puede ser definido y redefinido transformándose a lo largo del tiempo, esto resulta particularmente evidente en el contexto de procesos revolucionarios. La generación de identidades colectivas en cualquier grupos social supone la definición de un “nosotros” que se contrapone a “otros” por exclusión y contraste, por lo mismo, hay mucha sabiduría en un viejo aforismo de Tilly que dice que *el estado hace la guerra y la guerra hace la nación*. En algunos casos son los conflictos externos los que definen una identidad nacional, no obstante, parece ser que este en muchos casos es solo uno de los elementos, también la definición de un cierto “proyecto histórico común” resulta muy importante porque responde a aquello que Renán identificaba como un “plebiscito cotidiano”: la voluntad de ser (o de hacerse) nación no solo en función de la historia (pretendida o real) sino de cara al futuro.

La generación de identidades colectivas adquiere por tanto las características de un proceso de imposición, exclusión y cooptación y por lo mismo el Estado es normalmente el instrumento que termina por configurar o redefinir la nación y no a la inversa¹², no obstante, sería erróneo identificar el tema de la construcción del estado-nación solo como un problema de competencia o de capacidad de elites, la nación también se construye – a veces – como un diálogo entre impulsos desde arriba y desde abajo, pero este proceso es lo que Hobsbawn ha denominado *protonacionalismo popular*, asociado por ejemplo a ciertas percepciones históricas de haber pertenecido, a lo largo de la historia, a una comunidad cultural específica.¹³

Las “naciones” hispanoamericanas se originaron y consolidaron fuera de procesos de esa naturaleza, se originaron sin el impulso del nacionalismo como

¹¹ Anderson, B. *Imagined Communities*, (Londres, 1983)

¹² “... One might well define the concept of nation in the following way: nation is a community of sentiment which would adequately manifest it self in a State of its own; hence, a nation is a community wich normally tends to produce a state of its own “. Weber, M. *Essays in Sociology*, en Hutchinson y Smith op cit. Guellner: *Cultura e Identidad Política. Nacionalismo y Cambios Sociales*. (Barcelona, 1989)

¹³ Es el caso de nacionalismos europeos antiguos como el francés o ciertas imágenes como la de la “Santa Rusia” Véase Hobsbawn op cit pp 56-86

ideología, como ocurrió en muchos casos europeos, por lo mismo, nuestra tesis central en este trabajo es que el imaginario de la nación y del estado-nación es una “construcción” producida y difundida desde el Estado (o si se prefiere por las fracciones de la élites que lo dirigen), que se define en algunos casos como un proyecto modernizante, en otros en función de conflictos externos, o finalmente por combinaciones de ambos.¹⁴

La consolidación del estado nacional en América Latina es un proceso complejo y lento que se despliega a lo largo del siglo XIX. Chile en ese contexto, representa un caso excepcional en donde una confluencia de diversos factores (Espacio acotado, ausencia de tensiones centro-periferia, homogeneidad de las elites, ausencia de intereses regionales significativamente divergentes, capacidad de la elite política, etc.) permitió resolver tempranamente el tema del “orden” estatal y de la nación. La situación común de Hispanoamérica tras la independencia sin embargo fue la anarquía. La crisis de la monarquía en 1808 generó un vacío de poder que hizo colapsar el orden político. La consolidación militar de la independencia (hacia 1824) resolvió el tema de la dependencia colonial, pero no restauró el orden político. La anarquía y el caudillismo son problemas complejos que requieren de explicaciones multicausales, pero en gran medida están asociados al vacío de poder generado por la crisis de la monarquía y a la atomización de los mecanismos de dominación en un contexto de relaciones sociales de tipo patrimonial propias de una sociedad rural o “pre-moderna”¹⁵

El análisis que queremos aplicar aquí, el modelo de “nation building”,¹⁶ aunque se trata de un tipo de análisis relacionado de la teoría de la modernización (y por tanto una derivación del paradigma estructural-funcionalista) y desarrollado en función de los procesos de descolonización de la década de los 60, parece también plausible para el análisis de la construcción de estados nacionales en América Latina en el siglo XIX, con esta racionalidad común, pero con distintos matices, Oszlak y Sinkin han analizado los casos de Argentina y México. El esquema que usamos toma elementos de ambos y supone básicamente que el estado-nación se consolida en la medida que puede

¹⁴ Resulta sorprendente que en el penetrante ensayo de Marcos Kaplan “La Formación del Estado Nacional en América Latina “ (Santiago 1969), el autor desarrolle una extensa reflexión sobre el estado y la producción del orden, pero que eluda toda reflexión sobre la construcción de la nación.

¹⁵ Lynch, J “Caudillos en Hispanoamérica” (Madrid, 1992)

¹⁶ “Nation Building refers the processes by which certain groups in society act to attain political autonomy for the society. Nation building should be viewed as only one aspect of the larger process of modernization, which can be generally defined as the expanding control over the environment through closer interaction among men.”

Deutsch, Karl y Foltz, William: Nation Building (NY, 1963), Bendix, Reinhard: Nation Building and Citizenship: Studies of our changing social order (NY 1964) Sinkin, D. The Mexican Reform. A Study in Liberal Nation Building (Texas, 1979)

desarrollar capacidades (“formas de penetración”) en tres dimensiones diversas pero complementarias entre sí: coacción, cooptación y penetración material.

La capacidad coactiva supone concentrar en una sola entidad (el estado) el uso de la violencia legítima o legitimada a través de un instrumental (fuerzas armadas y un aparato policial) que garantice de manera eficiente y efectiva la asignación de decisiones colectivas. El problema no es menor, si se considera que los incipientes estados que emergen de los procesos de independencia en Hispanoamérica lo hacen en medio de guerras civiles o con una sociedad altamente militarizada y dominada por caudillos. El tema por tanto se relaciona a un proceso de transferencia de relaciones de poder atomizadas desde actores locales y /o tradicionales hacia un actor estatal que concentra y simultáneamente expande su propio poder.¹⁷

No obstante, no hay experiencias históricas en donde el orden político haya surgido solo sobre la base de la coacción. La construcción de cualquier “estado” supone recursos tanto a la coacción como a la construcción de ciertos consensos. La capacidad de cooptar grupos más allá de las fracciones dominantes de la élite resulta por lo tanto básica para la estabilización de algún tipo de orden político. Esto supone tanto la existencia de una cierta producción simbólica o un “proyecto” histórico (un cierto imaginario colectivo sobre la sociedad deseada o deseable) como un instrumental capaz de socializarlo: sistema educativo, prensa, producción cultural, en general mecanismos de comunicación que proyecten identidades colectivas.¹⁸

El problema que se conceptualiza como “penetración material” dice relación con la capacidad del estado de extraer recursos (económicos) desde la sociedad para garantizar su “reproducción material” o transformarlos en capacidad coactiva y cooptativa. Financiar aparatos coactivos, aparatos burocráticos y mecanismos de cooptación y en última instancia también la capacidad de generar bienes públicos. En otras palabras, el estado no se consolida sin que se consolide también algún tipo de economía nacional y las implicancias de este problema son particularmente evidentes en las limitaciones de los incipientes estados latinoamericanos.

2. Estudio de Caso: Argentina

En el caso argentino la consolidación del estado nacional aparece fuertemente asociado a la actividad de una élite y a la producción de un discurso que se articula sobre las ideas de “orden” y “progreso”, en donde la idea de progreso se refiere a un cierto imaginario de lo “moderno” homologable a lo que en el mundo de comienzos del siglo XIX representa “la modernidad”, es

¹⁷ Huntington. S. *El Orden Político en Sociedades en Cambio* (1968).

¹⁸ Véase: Kaplan, M: op cit pp 43 -46 Deutsch, K.: *Nationalism and Social Communication* en Hutchinson & Smith op cit pp 26-28

decir, sociedades políticamente estables, fundadas sobre un orden ideológicamente liberal y con capitalismo industrial como las de Europa Occidental o Estados Unidos. Desde esta óptica, los problemas básicos a solucionar no son solo ni prioritariamente el tipo de instituciones políticas, sino políticas de desarrollo como por ejemplo relativas a la inmigración de “portadores de la modernidad” (es decir europeos del norte) o ciertas muestras de progreso material como el desarrollo de los ferrocarriles y la navegación a vapor. En esta lógica “orden” y “progreso” se potencian mutuamente: así como la promoción del progreso debe estar en el centro del ordenamiento constitucional, el progreso refuerza el orden en tanto este supone generar condiciones para una vida “civilizada”. Este tipo de discurso no es exclusivo de la élite argentina¹⁹ pero si resulta interesante tanto su carácter precursor como el grado de sistematicidad alcanzado y que se expresa en la obra de un figura notable: Juan Bautista Alberdi .

Cuando se proclama la Independencia Argentina (1816), la mayor parte de las elites bonaerenses que habían conducido ese proceso poseían una concepción liberal-republicana respecto del Estado Nacional que se debía construir, en su imaginario, el paradigma del Estado-Nación estaba constituido por sociedades como Inglaterra, Francia o Estados Unidos. El tema del estado se asociaba tanto a una imagen de “modernidad”²⁰ y secularismo como a una inspiración liberal en el plano ideológico. En lo constitucional esto se expresaba en un proyecto de estado unitario como la forma necesaria para llevar a cabo o imponer ese paradigma .

Esta concepción reflejaba además las tradicionales aspiraciones de hegemonía de Buenos Aires y la efectividad de sus mayores recursos económicos y militares, pero chocaba sin embargo tanto con las percepciones de los estratos populares²¹ como contra los intereses de las elites locales en las pequeñas ciudades del interior, que deseaban preservar tanto los espacios de autonomía logrados en el contexto de la disolución del orden colonial como sus propios intereses económicos en pugna con los de Buenos Aires.

Esta tensión aparece muy tempranamente y se expresa formalmente en las demandas de algunas elites regionales por un orden federal. En 1820, con la derrota de las tropas de Buenos Aires se produce una verdadera explosión de demandas autonomistas en nombre de ese “federalismo” y esta fractura marca la profunda inestabilidad de la política argentina hasta fines de la década de

¹⁹ Véase: Hale , Ch: Ideas Políticas y Sociales en América Latina 1870-1930 en Bethell, L (edit) Historia de América Latina, Vol VIII (Cambridge) Bonilla, H: “Huano y Burguesía en el Perú (Lima, 1974)

²⁰ Sobre la noción de modernidad aplicada a este tema véase: Guerra, F.X.: Modernidad e Independencias (Madrid, 1992)

²¹ Germani , G.: “Política y Sociedad en una Epoca de Transición“ (Buenos Aires, 1962) Halperin, T: “Historia Argentina. De la Revolución de la Independencia a la Confederación Rosista. (Buenos Aires, 1972)

1860. Por lo mismo, el único “orden” que conoció Argentina en esas décadas fue el orden de los caudillos, de entre los cuales, la figura de Rosas destaca ampliamente.

Rosas manejó a la Argentina de su tiempo con la misma lógica con que manejaba sus estancias, el entendía que el único orden posible era el de las relaciones reales de poder que existían: caudillos y montoneras (la “barbarie” en la concepción de Sarmiento)²² y por lo mismo, como dice Lynch, Argentina en tiempos de Rosas se gobernó sola, sobre la base de la capacidad de Rosas de cooptar a caudillos regionales que en sus respectivos espacios locales eran capaces de imponer el orden o, en su defecto, competir con ellos para dominarlos o eliminarlos.²³

En un documento notable, que vale la pena reproducir quasi in extenso, Rosas expuso de manera diáfana su visión de la política de la Argentina de su tiempo. Ya en sus años de exilio en Inglaterra, ante la pregunta sobre el porque nunca, en todos sus años de gobierno, se preocupó por dictar una Constitución, Rosas responde:

... Esa fue mi ambición, pero gasté mi tiempo y mi energía sin poderla realizar. Subí al gobierno estando el país anarquizado dividido en cacicazgos boscos y hostiles entre sí, desmembrado en parte y en otras por desmembrar ... sin organización, sin finanzas, sin hábitos de gobierno, con la subversión mas completa de ideas y propósitos: un infierno en miniatura....La provincia de Buenos Aires tenía, con todo un sedimento serio de personal de gobierno y de hábitos ordenados: me propuse reorganizar la administración, consolidar la situación económica y poco a poco ver que las demás provincias hicieran lo mismo ... Los hábitos de anarquía desarrollados en 20 años no podía modificarse en un días. Era preciso primero gobernar con mano fuerte para garantizar la seguridad de la vida y del trabajo ...Todas las constituciones que se habían dictado habían obedecido al partido unitario, empeñado en hacer la felicidad del país a palos: jamás se pudieron poner en práctica. Vivíamos sin organización constitucional ... era en el fondo una arbitrariedad completa ...

El reproche de no haber dado al país una constitución me pareció siempre fútil , porque no basta dictar “un cuadernito” como decía Quiroga para que se aplique y resuelva todas las dificultades: es preciso preparar antes al pueblo para ello, creando hábitos de orden y de gobierno , porque una constitución no debe ser el producto de un iluso soñador sino del reflejo de la situación del país ...La base de un régimen constitucional es el sufragio y esto no solo requiere un pueblo consciente que sepa leer y escribir, sino que tenga la seguridad que el

²² “Instrumento ciego, pero lleno de instintos hostiles a la civilización europea y a toda forma de organización regular, adverso tanto a la monarquía como a la república porque ambas venía de la ciudad y traían aparejadas el orden y la consagración de la autoridad... De ese instrumento se sirvieron los partidos diversos, hasta que andando con el tiempo los mismos que los llamaron sucumbieron y con ellos, la ciudad, sus ideas, su literatura, sus tribunales y su civilización. Sarmiento, D. F.: “Facundo. Civilización y Barbarie” (Buenos Aires, 1957) p 64

²³ Lynch, J: “Juán Manuel de Rosas” (Buenos Aires, 1984) p 168

voto es un derecho y a la vez un deber... de lo contrario las elecciones de las legislaturas son farsas inicuas de las que solo se sirven las camarillas.

No se puede poner la carreta delante de los bueyes... era preciso pues, antes que dictar una constitución arraigar en el pueblo hábitos de gobierno, lo cual era tarea larga y penosa... Pero tengo la conciencia tranquila de que la posteridad hará justicia a mi esfuerzo, porque sin ese sacrificio mío aun duraría el estado de anarquía, como todavía se puede observar en otras secciones de América. Por lo demás, siempre he creído que las formas de gobierno son un asunto relativo, pues monarquía o república pueden ser igualmente excelentes o perniciosas según el estado del país respectivo; ese es el nudo de la cuestión: preparar a un pueblo para que pueda tener determinada forma de gobierno, y para ello lo que se requiere son hombres que sean verdaderos servidores de la nación, pues bajo cualquier constitución, si hay tales hombres, el problema está resuelto, mientras que si no los hay, cualquier constitución es inútil o peligrosa.

Nunca pude comprender ese fetichismo por el texto escrito de una constitución, que no se quiere buscar en la vida práctica sino en el gabinete de las doctrinas, si tal constitución no responde a la vida del pueblo, será siempre inútil lo que sancione cualquier gobierno... Y a trueque de escandalizarlo a Ud. Le diré que para mí, el ideal de gobierno feliz sería .el autócrata paternal, inteligente, desinteresado e infatigable enérgico y resuelto a hacer la felicidad de su pueblo, sin favoritos ni favoritas. Por eso no tuve nunca ni unos ni otros, busqué realizar yo solo el ideal de gobierno paternal en la época de transición que me toco gobernar... he despreciado siempre a los tiranuelos inferiores y a los caudillos de barrio escondidos en la sombra; he admirado siempre a los dictadores autócratas que han sido los primeros servidores de su pueblo.“²⁴

Por lo mismo, Rosas despreciaba absolutamente a quienes aspiraban a constituir en Argentina un orden constitucional de inspiración liberal. Era un “federalista”, pero su federalismo no era sino una cuestión táctica para preservar la hegemonía de Buenos Aires y combatir a sus enemigos. Si había algo para Rosas mas detestable que la democracia, era el liberalismo. La razón por la que odiaba a los unitarios no consistía en que aquellos querían una Argentina unida, sino que eran liberales que creía en los valores seculares del humanismo y el progreso “... hombres de las luces y de los principios, subversivos que socavan el orden y la tradición ...”²⁵

Aunque en el largo gobierno de Rosas (1835-1852) Argentina conoció un mayor nivel de estabilidad política que en los años previos, Rosas solo mantuvo un precario orden de facto; su gobierno estuvo plagado de violencia, guerras civiles (entre federales y unitarios) y amenazas externas (intervenciones

²⁴ Memorias de Ernesto Quezada. Entrevista concedida por Rosas a su padre en Southling en 1873 en Sierra, V. “Historia de la Argentina”, Buenos Aires, 1972. Tomo IX, El texto suscita interesantes comparaciones con el pensamiento político de Portales que también asume el tema del “orden” como problema central y de la preparación de la sociedad (“moralización”) como una precondition para la existencia de una sociedad fundada en valores liberales, no obstante Portales y Rosas se diferencian notablemente en su rol de caudillo el uno y la certeza de la necesidad de institucionalizar (es decir despersonalizar) en el otro.

²⁵ Lynch, J. op cit p 152

de potencias Europeas). Finalmente, la derrota de Rosas en Caseros (1852) a mano de otro caudillo (Justo Urquiza), permitió avanzar sobre la necesidad de institucionalizar un orden político y esto se tradujo en la Constitución de 1853, pero esta tampoco resolvió totalmente el tema de la estabilidad política ya que el problema del orden político no era solo cuestión de consensuar un texto constitucional, sino también la solución de la vieja pugna entre el “peso” y las aspiraciones hegemónicas de Buenos Aires y los intereses autonomistas de la periferia provinciana. Urquiza enfrentó los mismos problemas que Rosas, pero con menos recursos ya que su base de apoyo político la constituían básicamente las provincias de Santa Fe-Corrientes y tampoco logró resolver el problema de la construcción de un orden político estable.

En los años de la dictadura de Rosas emergió en Buenos Aires una elite intelectual nueva, una generación que se había formado con posterioridad a la independencia en el ambiente liberal del Gobierno de Rivadavia y que tenía en la “Revolución de Mayo” su propio paradigma. Esta pléyade de poetas, literatos románticos y futuros políticos entre los que se destacan los nombres de Esteban Echeverría, Vicente Fidel López, Juan Bautista Alberdi y Faustino Sarmiento entre otros, se constituyeron como grupo en el salón literario creado por el librero Miguel Cané²⁶ y posteriormente en la llamada “Asociación de Mayo” refundada en 1846 con ese nombre en el exilio de Montevideo.

De todos los intelectuales vinculados a la “generación del 37” es Juan Bautista Alberdi²⁷ el autor que más influyó en relación a transformar ese “discurso” del progreso en programa, delineando un conjunto de ideas que serían llevadas a cabo por la generación de políticos e intelectuales (Mitre, Sarmiento, Avellaneda y otros) que lograron resolver finalmente el problema de la consolidación del estado nacional en Argentina. Estas ideas fueron desarrolladas en una obra titulada “Bases y Puntos de Partida para la Organización Política de la República Argentina”, obra redactada y publicada originalmente en 1852 durante su exilio en Chile.

El análisis del título original de las “Bases” refleja las influencias intelectuales que la moldearon: por una parte el positivismo (el progreso como

²⁶ Ibañez, J: Historia de la Cultura Argentina (Buenos Aires, 1964) pp 186-195

²⁷ Alberdi nació en Tucumán en Agosto de 1810 y su vida estuvo marcada por el “espíritu de Mayo”. Se educó en Buenos Aires en el espíritu liberal impuesto por el gobierno de Rivadavia. A la par que se dedicaba a la música, a la vida intelectual y social de los Salones Literarios estudió derecho, aunque no llegó a graduarse de abogado en Buenos Aires solo por no prestar juramento al Gobierno presidido por Rosas y lo hizo solo en su exilio de Montevideo algunos años más tarde. Después de una estadía en Europa, como otros intelectuales de su generación, se radicó en Chile, en donde residió por espacio de diez años publicando varias obras. En 1861 viajó a París como representante diplomático del Gobierno Argentino, pero las veleidades de la política lo privaron de ese cargo al año siguiente. Continuó residiendo en París hasta su muerte “...en soledad y abandono” Véase: Canal – Feijoo, Juan Bautista Alberdi: La Proyección del Espíritu de Mayo (Buenos Aires, 1961)

ley universal), que también está presente en la obra de Echeverría y por otra influencias historicistas: naturaleza e historia condicionan una realización nacional de esa ley universal del progreso: *“El fin providencial de esta ley de expansión es el mejoramiento indefinido de la especie humana, por el cruzamiento de las rasas, por la comunicación de ideas y creencias”*²⁸

Esta fe positivista en el progreso también esta en “El Dogma Socialista” de Esteban Echeverría, obra publicada en 1838 y que constituyó una suerte de “programa político” de la “generación del 37”.²⁹ No es difícil entender en estos autores la estrecha relación entre orden y progreso. En un mundo carente de garantías sobre la propiedad, sobre las actividades productivas y hasta sobre la propia vida como consecuencia de la casi endémica inestabilidad política, la distancia entre la utopía de la modernidad (el progreso) y la caótica realidad aparecía mediatizada por la tarea de consolidar un orden (estatal) nacional, siendo este soporte y precondition del progreso.

El orden necesario no es empero solo un problema institucional, desde la perspectiva de Alberdi, la solución del problema de la estabilidad política bajo un orden constitucional pasa por resolver también paralelamente el tema del progreso. Según Alberdi, hasta aquí todas las constituciones surgidas en América Latina fueron producto de la necesidad de redefinir las relaciones de dependencia respecto de Europa, pero la necesidades del presente son otras:

*“... La América de hace treinta años solo miró la libertad y la independencia; para ellas escribió sus constituciones ... hizo bien, era su deber de entonces ... He aquí el fin de las constituciones de hoy: ellas deben propender a organizar y constituir los grandes medios prácticos de sacar a la América emancipada del estado oscuro y subalterno en que se encuentra... esos medios deben figurar a la cabeza de nuestras constituciones así como antes colocábamos independencia y libertad, hoy debemos poner inmigración libre, libertad de comercio, caminos de hierro, industria sin trabas ... Hoy debemos constituirnos para tener población, para ver navegados nuestros ríos, para ver opulentos y ricos nuestros estados”*³⁰

Pero contra la opinión de su contemporáneo Sarmiento, que creía firmemente que la propia geografía Argentina forzaba un régimen unitario, el sentido práctico de Alberdi se imponía a sus propios deseos. Los problemas

²⁸ Alberdi, J. B.: Bases y Punto de Partida para la Organización Política de la República Argentina (Buenos Aires, 1997) p 17

²⁹ Echeverría era un joven intelectual que había viajado por Europa siendo allí profundamente influenciado no solo por la tradición liberal-romántica sino también por las nacientes doctrinas socialistas. En Echeverría, el tema del “progreso” se constituye como idea integradora de la nacionalidad y no solo en su fundamento material. Refiriéndose a la independencia argentina Echeverría escribe: *“...La Revolución (de Mayo) es para nosotros el progreso. La Argentina creyendo que podía mejorar de condición se emancipó de España, desde entonces entro en las vías del progreso... progresar es civilizarse, constituye la “ley del ser” . Un pueblo que se estaciona no progresa, no tiene misión alguna ni llegará jamás a constituir su nacionalidad...”* Echeverría, E: “El Dogma Socialista, op cit. En OSZLAK, O. op cit. P. 51

³⁰ Alberdi, op cit pp 61-63

básicos, desde la perspectiva de Alberdi, son entonces la ocupación y el control efectivo de esos enormes espacios vacíos que se extienden entre ciudades y pueblos de una Argentina que a la época (1860) contaba con la misma población que Chile. De allí entonces el conocido lema de “*gobernar es poblar*”, en el sentido de fomentar la inmigración de europeos por cuanto ellos son los verdaderos portadores del progreso, de otro lado, el tema aparece vinculado a ciertas formas de progreso material:

“Es preciso traer las capitales a las costas o llevar el litoral al interior del continente. El ferrocarril y el telégrafo obran ese portento. El ferrocarril innova, reforma y cambia sin decretos ni asonadas.... El hará la unidad de la república argentina mejor que todos los Congresos, los Congresos podrán declararla una e indivisible, sin el camino de hierro que acerque los extremos remotos, quedará siempre divisible y dividida contra todos los decretos”³¹

En esta perspectiva, el tema del “progreso” pasa también por el fomento de un tipo de educación que se oriente en función de las necesidades del progreso, es decir, que promueva: “...*los instintos mercantiles e industriales que deben distinguir el hombre de Sudamérica. La educación para ser fecunda debe contraerse a ciencias y artes de aplicación, a cosas prácticas, a lenguas vivas a conocimientos de utilidad inmediata....*”, pero en Alberdi, el tema del progreso aparece también asociado a una específica concepción de “ciudadanía” no tanto en el sentido de quienes eran reconocidos como parte de una comunidad política sino de quienes eran reconocidos como miembros legítimos de la nueva sociedad. La “producción del progreso” no pasaba ni por gauchos (la “barbarie” de Sarmiento), ni mucho menos por la aculturación de la población indígena; solo lo europeo era “civilizado” y la población indígena era por tanto percibida solo como un lastre y en este punto solo el estilo de expresar el problema marca diferencias entre Alberdi y su contemporáneo D.F. Sarmiento.³²

Esta imagen del progreso y la modernidad asociada al mundo de las ciudades costeras en contra de un “interior” reactivo al cambio también aparece en varios autores de la “generación del 37”. En Alberdi están ciertamente influidas por su experiencia europea, pero tampoco parecen estar ajenas a su residencia en Valparaíso, ciudad que en contraste con Santiago era en aquella

³¹ *ibidem* pp 77 - 96

³² “...Haced pasar el roto, el gaucho, el cholo, unidad elemental de nuestras masas populares, por todas las transformaciones de nuestro mejor sistema de instrucción: en cien años no hareis de el un obrero inglés ... En América todo lo que no es Europeo es bárbaro , no hay mas división que esta : 1. El indígena es decir, el salvaje, 2. El europeo, es decir nosotros ... la única subdivisión que admite el hombre americano es un hombre del litoral y hombre de tierra adentro, es decir mediterráneo. El primero es fruto de la acción civilizadora de la Europa de este siglo ... el otro es obra de la Europa del siglo XVI”. señala Alberdi en las “Bases, *ibidem* p 83. Sarmiento con mas virulencia escribiría: “...Para nosotros, Colo Colo, Lautaro y Caupolicán, no obstante los ropajes nobles y civilizados con que los revistiera Ercilla, no son mas que unos indios asquerosos, a quienes habríamos hecho colgar ahora...”³². Sarmiento, D.F. “Obras Completas “ tomo II p 124 *id* Facundo *op cit* p 129 *ibidem* p 83

época particularmente “moderna” y “burguesa” (en el sentido weberiano de “mentalidad”)³³

“...Debe propenderse a sacar a nuestra juventud de las ciudades mediterráneas, donde subsiste el antiguo régimen con sus hábitos de ociosidad, presunción y disipación ... Los pueblos litorales, por el hecho de serlo son liceos mas instructivos que nuestras pretenciosas universidades ... De Chubquisaca a Valparaíso hay tres siglos de distancia y no es el Instituto de Santiago el que ha creado esta diferencia ... En Chile no han salido del Instituto los Portales, los Rengifo, los Urmeneta ... Valparaíso, compuesto de extranjeros es el lujo de la nacionalidad chilena.”³⁴

Inmigración europea, ferrocarriles, telégrafos, navegación fluvial, educación técnica, estos son las palancas que permitirían generar el “progreso” y no solo la asignación de atribuciones a algún poder del Estado. Y es el progreso como idea integradora de la sociedad quien resolverá finalmente el problema del orden político según Alberdi el positivista. No obstante, el jurista Alberdi desarrolló además en sus “Bases” un completo proyecto constitucional que completa y corona su obra y que fue tremendamente influyente en la redacción de la Constitución de 1853.³⁵ Tres generaciones pasaron sin discutir las ni ampliarlas, los compañeros de proscripción en tiempo de la dictadura de Rosas las aceptaron como expresión concordante de sus anhelos. Tanto Urquiza en 1855 como Roca en 1880 hicieron imprimir sus obras y transformaron su proyecto en una serie de normas de gobierno que reflejan el profundo impacto de su pensamiento.³⁶

La Constitución de 1853 por si misma no resolvió completamente el viejo problema pendiente del “orden”, es decir la construcción de un consenso básico sobre las complejas relaciones de poder derivadas tanto de la riqueza y el peso hegemónico de Buenos Aires por una parte como del conjunto de una periferia provinciana, celosa de la autonomía generada en la post-independencia, pero simultáneamente carente de los recursos necesarios para resolver por si misma el tema de la construcción del orden nacional. Las cifras sobre presupuestos ministeriales anuales posteriores a 1852 que recoge Oscar Oszlak en su trabajo ya citado muestran que en las áreas de defensa, relaciones exteriores, culto e instrucción pública, por citar solo tres ministerios, el Gobierno de la Provincia de Buenos Aires disponía de presupuestos mucho

³³ Lorenzo, S. y otros: *Mentalidad Burguesa*

³⁴ Alberdi, op cit p 84

³⁵ Según Stotzer, el proyecto constitucional fue agredao solo en la segunda edición de las “Bases”, a petición del diputado Juan Maria Gutierrez. Véase Stotzer, C: “Raices Intelectuales de la Constitución Argentina de 1853” en *Jahrbuch für Geschichte Staat, Wirtschaft und Gesellschaft Lateinamerika (JBLA)* 22/1985 (Köln, 1985) p 312

³⁶ La Carta de 1853 en su Art 23, refiriéndose a las tareas del Estado le señala “... promover la industria, la inmigración, la construcción de ferrocarriles, canales navegables, colonizar tierras de propiedad nacional, importar capitales extranjeros por elyes protectoras y concesiones temporales de privilegios...”

mayores que los del conjunto del Gobierno Nacional. En la práctica no existía el “monopolio de la coacción legítima” centralizado en una sola instancia (el estado), mas bien existía un “mercado oligopólico”³⁷, en donde la “Confederación” competía con Buenos Aires. El gobierno de esta provincia, en su propia Constitución de 1854 se declaró – aun cuando de manera provisoria – “estado independiente” y en esa situación se mantuvo hasta un nuevo “Acuerdo” con la Confederación en 1860 .

La solución de las eternas tensiones entre Buenos Aires y la Confederación se logró tras la derrota militar de la segunda en 1861(Pavón), pero el problema de fondo se resolvió no por una nueva “imposición” de la oligarquía de Buenos Aires sobre el resto de las Provincias sino sobre la base de un compromiso que se expresó en una forma constitucional federal, y en una reestructuración de alianzas entre la élite liberal de Buenos Aires y fracciones “modernizantes” de las elites provinciales, esto obligó a transacciones múltiples entre el tema de la “representación” y la “federalización” de las rentas del Gobierno de la Provincia de Buenos Aires .³⁸ El “federalismo” post 1862 era sin embargo precario: sobre la base de una “cláusula de intervención” se reconocía la preeminencia del Gobierno Nacional radicado en Buenos Aires por sobre cada uno de los Gobiernos Provinciales. Por otra parte, tras la caída de Rosas, las antiguas denominaciones de unitarios y federales perdieron sentido, aparecieron otras distinciones (liberales, nacionalistas, autonomistas, etc.) pero estas denominaciones no representaban “cleavages” políticos sino liderazgos personales (Mitre, Alsina, etc) y por lo mismo, los alineamientos partidarios cambiaban dependiendo de quien estuviese en el poder. No obstante, solo después del gobierno de Mitre, con la consolidación de una “arena” política institucionalizada, Argentina logró por primera vez resolver la sucesión del poder por vías institucionales.

Así como a Alberdi le correspondió el mérito de haber desarrollado de manera coherente el proyecto histórico del “estado nación”, a otras figuras de esa misma generación les cupo el honor de haber completado la tarea práctica de la consolidación del orden.³⁹ Durante mas de una década, que abarcó prácticamente las presidencias de Mitre y Sarmiento, el gobierno nacional debió

³⁷ La “Confederación Argentina” tampoco llegó a contar con un ejército nacional en sentido propio. La única fuerza a disposición de la Confederación eran las tropas de la Provincia de Entre Ríos y las fuerza militar permanente además se hallaba a destinada a custodiar la “frontera” interna contra los indios y dependían de los gobiernos provinciales La formación de una fuerza armada “nacional” fue solo producto de la Guerra con Paraguay . El Ejército coexistió con una “Guardia Nacional “ hasta 1876 Oszlak, O , op cit pp 66-69

³⁸ Etchepareborda, R.: “La Estructura Socio-Política Argentina y la Generación del Ochenta“ en “Latin American Reserch Rewiew “ XIII n N 1, 1978

³⁹ Según Botana, a la “formula alberdiana” se tradujo en 1880 en una fórmula política “a la cual no era ajena, junto con los valores liberales del progreso, la exitosa experiencia de la república portaliana en Chile ...” Botana , Natalio: El Orden Conservador (Buenos Aires 1977) p 11

enfrentar numerosas rebeliones interiores, sostenidas muchas veces por las fuerzas militares de las provincias. En general estas rebeliones estuvieron inspiradas por una motivación común: la mantención de las autonomías provinciales amenazadas por la creciente centralización del poder en un estado nacional.

La capacidad de movilizar de manera eficiente recursos coactivos fue un factor para imponer la autoridad del estado nacional. Para Sarmiento, aun en los años 60 el ejército argentino no era mas que “*montoneras con banda de música*”, pero tanto las campañas del “desierto” (la incorporación de la Pampa y la Patagonia) iniciadas bajo la administración de Rosas como la guerra contra el Paraguay (Guerra de la triple Alianza) permitieron ir generando el núcleo de un ejército relativamente profesional. Por otra parte, la administración civil del estado prácticamente no existía, en esos años mas de $\frac{3}{4}$ del gasto fiscal estaba destinado a financiar sueldos de personal militar. (En 1870, en cambio ya el 50 % del gasto fiscal se destinaba a instrucción pública). Recién en 1880 el gobierno federal, representante del estado-nación logró asumir plenamente el monopolio de la coacción legítima.⁴⁰

Pero como anota Oszlak, los largos años de guerras civiles habían demostrado la inviabilidad de la consolidación del estado solo sobre la fuerza de las armas o de efímeros pactos cambiantes. La penetración coactiva aparecía así como una condición necesaria, pero no suficiente, la creación de un proyecto “nacional” suponía la necesidad de cooptar a las elites provinciales. Esto se logró apelando a diversos mecanismos: uno de ellos fue la integración a través de cargos en el propio aparato estatal, sector que se constituyó como una fuente de empleos muy importante en la medida que la ampliación de un mercado nacional integrado, orientado hacia la exportación, redujo las dimensiones de las economías provinciales, otro fue el uso de los recursos económicos de Buenos Aires para el otorgamiento de subsidios a los Gobiernos Provinciales. Estos subsidios asociados al uso de la “Cláusula de Intervención”, preescrita en la Constitución que permitía al Gobierno Central intervenir a los Gobiernos Provinciales “*para restablecer la forma republicana cuando esta se hallare amenazada*” generó un sistema de premios y castigos que facilitó la imposición del orden nacional contra a las autonomías locales. La “Intervención” se uso sistemáticamente no solo para garantizar “*la forma republicana*”, sino para obligar a las élites provinciales a adaptarse a los requerimientos del “orden nacional”.⁴¹

Pero la consolidación del orden nacional en Argentina no puede entenderse sin referencias al tema de la “penetración material” y si el orden fue

⁴⁰ Un decreto de 1880 prohíbe la existencia de cuerpos militares provinciales de cualquier naturaleza. Véase Botana p 29 y ss, aun así, entre 1862 y 1868 se registraron 107 “revoluciones” y 90 combates en que murieron 4.782 personas. Oszlak, O op cit pp 97-102

⁴¹ Véase Botana, N. El Federalismo Liberal en Argentina 1852-1930 en Carmagnani, M (ed), “Federalismos Latinoamericanos” Mexico, Brasil y Argentina, México 1993 pp 224-263 id.: El Orden Conservador (Buenos Aires, 1978) pp 117 – 137

el problema central del gobierno de Mitre, el progreso fue el letimotiv de l gobierno de Sarmiento. Hacia 1860 Argentina se reducía a un ramillete de ciudades coloniales esparcidas en un vasto territorio vacío y como señala Oszlak “... la provincia era en sus límites mas una reivindicación originada en un localismo exacerbado que un territorio sobre el cual se ejerciese control efectivo... el país no coincide con el espacio de la soberanía, fuese esta nacional o provincial ...” en 1863, la Memoria del Ministerio del Interior señalaba: *“Puede decirse sin exageración que en la República Argentina no hay caminos, si no se da ese nombre a las huellas profundas y sinuosas formadas no por el arte sino por el ir y venir de las gentes a través de las llanuras y montañas ... En esta inmensa extensión de territorios se encuentran catorce ciudades separadas unas de otras por centenares de leguas sin que jamás la mano del hombre se haya empleado en preparar las vías que deben servir a la comunicación entre esas escasas poblaciones...”*⁴² y al inicio del Gobierno de Mitre, la Memoria del Ministro Velez-Sarsfield, señalaba que no existían ni siquiera locales aptos para los empleados de las diversas reparticiones del gobierno central. Paradojalmente, en un mundo en que Buenos Aires y las Provincias del “Litoral” representaban el 85% de las exportaciones argentinas, es muy posible que la inviabilidad económica de las provincias del interior (desarticuladas de sus mercados coloniales) hayan actuado como una fuerza centrípeta que mantuvo unida a la precaria “Confederación”, pese a las endémicas tensiones políticas.

El estado, junto con resolver el problema del orden, se constituyó efectivamente en un promotor del progreso y en el principal mecanismo de articulación entre los actores que participaban en los procesos de producción y circulación bajo diversas modalidades: garantía a la propiedad, garantías a la estabilidad en las relaciones sociales de producción, ordenamiento del sistema, financiero y comercial, y mediante su capacidad para proveer de factores productivos como bienes subsidiados (tierras fiscales, créditos, infraestructura y fuerza de trabajo a través de la inmigración).

En la década del 70, el desarrollo de los ferrocarriles permitió transformar una economía eminentemente pecuaria en una economía exportadora de cereales. Entre 1880 y 1914 la población argentina se triplicó como consecuencia de la inmigración masiva. En ese mismo período, le economía creció a tasas mas rápidas que otras regiones con características similares como Canadá o Australia. Junto con el estado, el orden y el progreso se habían consolidado.

⁴² Oszlak p 138

RELAȚIILE ROMÂNIEI CU UNELE ȚĂRI DIN AMERICA LATINĂ ÎN PRIMUL DECENIU DUPĂ DESĂVÂRȘIREA UNITĂȚII SALE DE STAT

Dr. Lavinia Dacia GHEORGHE*

The relations of Romania with certain countries from Latin America in the first decade after the finalization of state unity

Abstract: The outcome of the First World War represented a source of knowledge for humanity along with the fact that the co-operation among world states was regarded necessary in order to maintain peace. The realization of the main goal of Romanian people –complete unity-facilitated the intensification of diplomatic relations in respect world states. A strenuous Romania that was considered quite stable from the economic point of view began to have relations with distant countries. Moreover, it is necessary to emphasize the fact according to which language represented an item that related Romania to Latin America, therefore mutual knowledge and soundings were, in a considerable degree, realized. The author reminds only world geographical works that had as main target the familiarization of Romanians with countries of the Latin-American continent and the presentation of the mission of lieutenant doctor Ilarie Mitrea, Rășinari at the place of action in Mexico – at the half of the XIXth century part of the “Mexican adventure” of Napoleon the III rd- by means of Iulius Popper’s undertaken scientific expeditions-in the Fire Country together with his activity in Cuba, Brazil and Argentina, at the end of XIXth century and Emil Racovita. A perspective of Latin America was made clear by means of periodicals, namely: *Albina Românească*”, „*Curierul românesc*”, „*Icoana lumii*”, „*Jurnalul de Galatz*”, „*Gazeta de Moldavia*” that analyzed only in part not only the geography, flora, fauna but also political events, history and the economy of these countries especially in the conditions of the “gold chase”.

Keywords: emigration, internal politics, diplomacy, state unity.

După Primul Război Mondial, omenirea a învățat multe. Inclusiv faptul că era absolut necesară colaborarea dintre statele lumii în vederea apărării păcii. Realizarea dezideratului fundamental al poporului român- unirea deplină- a facilitat intensificarea legăturilor diplomatice cu statele lumii. O Românie puternică, care se desăvârșise și din punct de vedere economic, începea să aibă deja o deschidere mai mare spre țările cele mai îndepărtate. De America Latină, România era apropiată și prin limbă. Cunoașterea reciprocă și tatonările erau deja, în mare parte, realizate. Amintim doar despre lucrările de geografie universală, traduse în românește, care circulau în această parte de lume și care făceau cunoscute românilor țările continentului latino-american și, mai ales,

cunoașterea la fața locului prin misiunea, în Mexic, a locotenentului medic Ilarie Mitrea din Rășinari - la jumătatea secolului XIX, în cadrul „aventurii mexicane” a lui Napoleon III-¹, prin expedițiile științifice întreprinse, la sfârșitul secolului XIX, de Iulius Popper- în Țara de Foc, dar și activitatea sa în Cuba, Brazilia și Argentina-² și Emil Racoviță³. O imagine a Americii Latine era deja creionată de periodice românești, precum „Albina Românească”⁴, „Curierul românesc”⁵, „Icoana lumii”⁶, „Jurnalul de Galatz”⁷, „Gazeta de Moldavia”⁸, care urmăresc, e drept, trunchiat, nu doar imaginea geografică, a faunei și florei, ci și evenimentele politice, istoria, cultura și economia acestor țări, mai ales în condițiile „goanei după aur”.

I. Emigrația Românească⁹

Mai ales în acei ani, problema care ne lega direct de aceste țări latino-americeane o reprezintă emigrația. Ne referim la Argentina și Brazilia, deoarece aici putem vorbi, cu adevărat, deja, despre comunități românești.

Mult timp, America Latină a constituit un fel de „El Dorado” pentru țărani români. Cei care veneau erau, în special, țărani fără familii, care sperau să strângă bani și să se întoarcă acasă.¹⁰

Într-un document intitulat „Răspândirea românilor pe glob” se arăta că „mirajul Americii și mizeria de acasă i-au împins și pe Români să treacă oceanul în cele două Americi, de obicei însă fără gând de așezare definitivă”. De asemenea, se precizează că emigrarea în America Latină s-a dezvoltat mai ales după Primul Război Mondial,

* Muzeograf principal „Muzeul de Istorie Nationala si Arheologie Constanta”

¹ Pentru mai multe amănunte, vezi Val. Tebeica, *Străbătând lumea. Călătorii și exploratori români de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul celui de-al XX-lea*, Editura științifică, Buc., 1962, p. 27- 44.

² *Ibidem*.

³ *Ibidem*.

⁴ *Împăratul Don Pedro*, în „Albina românească”, Iași, nr. 19, 1830, p. 81-82; 1833-1834, p. 5-6; nr. 88 (supliment), p. 1-2; nr. 13, 1942, p. 272; nr. 15, 1843, p. 198-200 .

⁵ „Curierul românesc”, Buc., nr. 9, 1838, p. 1-3.

⁶ „Icoana lumii”, Iași, nr. 1, 1841; nr. 2, 1945, p. 7-8, 14- 16; nr. 2, 1946; 128, 171-172, 359-360, 363-364.

⁷ „Jurnalul de Galatz”, nr.1, 1850;

⁸ „Gazeta de Moldavia”, Iași, nr. 22, 1850.

⁹ Despre acest subiect, vezi, mai detaliat, Lavinia- Dacia Dumitrașcu, *Secolul XX. Latinii din Carpați și din Anzi. Contribuții la istoria relațiilor României cu Argentina și Brazilia (1900-1930); România și Columbia (1965- 2000)*, Ovidius University Press, Constanța, 2004; Lavinia- Dacia Dumitrașcu, *Politica revizionistă și antiromânească a unor cercuri de emigranți în America Latină în primul deceniu după Pacea de la Trianon*, în „Omagiu istoricului Ioan Scurtu”, Editura D.M. Press, Focșani, 2000, p. 207-226; Doru Bratu, *Istoria relațiilor latino-americeane*, Lumina Lex, Buc., 2000, p. 346- 399.

¹⁰ Lavinia- Dacia Dumitrașcu, *Secolul XX. Latinii din Carpați și din Anzi.....*, p. 20.

fiind determinată și de „propaganda făcută în rândul țărănimii basarabene de către trimișii fermierilor sud-americani. Au trecut astfel și s-au așezat în Argentina, în Uruguay și în satul Sao Paulo din Brazilia peste 40 000 de români- în general muncitori necalificați”. Lor li se mai adaugă „câteva sute care au fost plasați, în condițiuni extrem de neumane prin câmpiile Columbiei”.¹¹

Dacă până la Primul Război Mondial numărul românilor emigranți în Argentina era de 2105, în perioada 1925-1926 s-au stabilit în această țară 1392 emigranți, iar între 1927-1930, 6943.¹²

Componența etnică a emigrațiilor este clară: foarte puțini de origine români. De exemplu, în perioada 1924- 1929, majoritatea emigranților sosiți pe pământ argentinian din teritoriile revenite României în 1918 erau evrei, maghiari, germani (sași) și ruteni.¹³

După desăvârșirea unității de stat, România preia și gravele probleme legate de minoritățile naționale din fostul Imperiu Austro-Ungar, stabilite, înainte de 1918, în America de Sud. Emigranții, mulți de naționalitate română, nu aveau însă cetățenia română. Legat de acest subiect, ziarul „Banater Deutsche Zeitung” publică, în 1928, o serie de articole în legătură cu situația a 60 de familii de șvabi bănățeni din Argentina care vroiau să se întoarcă acasă- în România Mare, acum-, dar le era refuzată viza, deoarece nu erau cetățeni români. Unora le-a fost acordată viza, dar, celor plecați între 1923- 1925, le fusese refuzată.¹⁴

Românii emigrați în Argentina aveau propria lor presă. Astfel, la Buenos Aires, apărea, la 1 noiembrie 1918, prima publicație românească, pe criterii etnice, în America Latină. Este vorba despre „Unirea română”, care va exista până în 1922. De asemenea, românii își organizează societăți. Înainte de Primul Război Mondial, existau: Societatea israelito-română Basarabia, Societatea israelito română „Socorros Mutuos”. În 1918, se înființează Cercul „Unirea română”, în anul următor- Românii din Dock Sud și Societatea israelito- română din Bucovina. Mai ființau: Societatea israelito- română Transilvania, Societatea sașilor transilvăneni din Sibiu, Societatea israelito- română de ajutor reciproc și pentru protecția emigranților.¹⁵

Politica de stat a Braziliei în ceea ce privește emigrația, ca și în Argentina, s-a dovedit a fi eficientă. În acest sens, guvernul finanța organizațiile care-i atrăgeau pe emigranți și încheiau contracte cu societățile de navigație care, prin agenții și subagenții, recrutau emigranți din Europa. Românii erau foarte apreciați datorită seriozității lor în muncă.¹⁶

¹¹ Doru Bratu, *op. cit.*, p. 347.

¹² *Ibidem*.

¹³ *Ibidem*, p. 348, 351.

¹⁴ Arhivele Ministerului Afacerilor Externe (Arh. MAE), fond Rio de Janeiro, vol. 10, f. 12.

¹⁵ *Ibidem*, fond Buenos Aires, vol. 8, 1927- 1946, f. 1-3; Doru Bratu, *op. cit.*, p.354.

¹⁶ Dumitru Stăvărache, *Repere ale prezenței românești în Brazilia*, în „Omagiu istoricului militar Jipa Rotaru”, Ed. Comandor, Constanța, 2001, p. 418.

În Arad, existau, în 1922, numeroși agenți care atrăgeau populația spre emigrare, prezentând Brazilia ca pe un adevărat „pământ al făgăduinței”¹⁷

Rezultatele acestei politici s-au văzut și în Basarabia. Majoritatea erau tineri care emigrau pentru a scăpa de recrutare sau pentru a se îmbogăți.¹⁸

Ziarul „Universul” își trimite chiar un angajat pentru a vedea, la fața locului, condițiile care-i așteaptă pe români în Brazilia. Jurnalistul Mihai Negru, ajungea, în 1927, la concluzia că statul brazilian făcuseră totul pentru emigranții români.¹⁹ Peste un an însă, același ziar publica articole despre lipsa locurilor de muncă, despre condițiile grele, munca grea, prost plătită și despre pedepsele aplicate celor care fugeau de pe fazienda.²⁰

Calvarul emigranților, începând de la îmbarcare, este descris și în scrisorile oficiale, ceea ce explică și numărul mic de emigranți, din cei mulți plecați, ajunși pe pământ brazilian.²¹ Autoritățile române trimit „observatori” în Brazilia, care confirmă condițiile de muncă și viață absolut inumane ale emigranților români, și care nu semănau nici pe departe cu „pământul făgăduinței” promis în România.²²

După ce „Universul”, cu doar două zile înainte descria nenorocirile prin care trec emigranții români²³, Comisarul general pentru Europa al statului Sao Paulo neagă acuzațiile, catalogându-le ca fiind provocări făcute de comuniști. Situația celor 20 000 de emigranți din Transilvania- câți număra comunitatea în 1925- este prezentată ca fiind înfloritoare, rezultat al bunăvoinței statului brazilian, care a modificat, totuși, legea emigrației, datorită unor abuzuri constatate.²⁴ Anul următor, în Sao Paulo, este înregistrată o revoltă a unui grup de emigranți basarabeni.

Problemele erau însă mai vechi, fiind cunoscute, încă din 1921, de consulul României în Rio de Janeiro, Artur Wraubek²⁵. Acesta îi comunica ministrului de Externe Take Ionescu faptul că românii emigrați nu au nici un sprijin legal, mulți dintre ei nu aveau în regulă pașapoartele și propune soluții practice.²⁶ Problema nu era rezolvată nici în 1924, fiind, din nou, semnalată.²⁷ Anul următor, pe același fond, apare problema unor emigranți maghiari originari

¹⁷ „Albina”, 2, nr. 230, 1 nov. 1922, p. 3.

¹⁸ Lavinia- Dacia Dumitrașcu, *Secolul XX. Latinii din Carpați și din Anzi....*, p. 23.

¹⁹ „Universul”, 45, nr. 115, 21 mai 1927, p. 1.

²⁰ *Ibidem*, 46, nr. 14, 18 ian. 1928, p. 5.

²¹ Arh. MAE, fond Rio de Janeiro, probl. 22, Consulare generale, 1928- 1941, f.f.

²² *Ibidem*, f. 4 și urm.

²³ „Universul”, 45, nr. 11, 15 ian. 1927.

²⁴ *Ibidem.*, nr. 13, 17 ian. 1927, p. 7.

²⁵ Mai pe larg despre acesta, vezi Lavinia Dacia Dumitrașcu, *Un diplomat pentru România-Ioan Artur Wraubek. O pagină din relațiile diplomatice între România și Brazilia*, în „Istorie și diplomatie în relațiile internaționale. Omagiu istoricului Tahsin Gemil, Ovidius University Press, Constanța, 2003, p. 213- 233

²⁶ Arh. MAE, fond Brazilia 1921- 1942, probl. 82, vol. 87, f. 4..

²⁷ *Ibidem*, fond Rio de Janeiro, probl. 22, vol. 67, f. f.

din provincii austro-ungare înainte, acum românești, care doreau să se întoarcă în țară, în România, dar nu aveau calitatea de cetățeni români și nici pașapoarte.²⁸ Acestor probleme li se adaugă „scandalul Brăcăcescu”, mult mediatizat de presa braziliană. Funcționar al Legației Române, acesta înșelase aproximativ 2000 de concetățeni, cărora le promise pașapoarte în schimbul unor sume de bani.²⁹

Ca și în cazul Argentinei, în Brazilia, majoritatea emigranților români sunt de naționalitate evreiască și maghiară. Perioada de vârf a emigrației românești în această țară este înregistrată între 1923- 1926. Se pare că printre primii pionieri români pe pământ brazilian se numără viitorul consul onorific al României, Artur I. Wraubek, al cărui rol în dezvoltarea relațiilor dintre cele două țări- cea adoptivă și cea natală-, a fost unul deosebit de important. Între 1923-1926, au venit în Brazilia 40 142 de emigranți, mai ales bulgari, ruși, ruteni, ucrainenii și polonezii din Basarabia, Bucovina, Transilvania și Banat, 2 000 de maghiari din Transilvania și câteva sute de evrei. În 1925 și 1926 au solicitat pașapoarte peste 31 000 persoane. Din totalul emigranților din 1926, cca. 82% veneau din Basarabia. Această creștere a numărului de emigranți din România s-a datorat intensificării propagandei și activității agenților de emigrare, în zone mai sărace ale țării. A urmat însă, începând cu anul 1927, timp de vreo 3 ani o revenire, din Brazilia în România, a 4 664 persoane. Explicația este că se aflase adevărul despre situația precară a vieții în această țară.³⁰ Un raport oficial din 1928 avansa ca cifre ale emigranților români: 25 000 basarabeni și 7-8000 unguri din Transilvania. Peste un an, în statul Sao Paulo trăiau cca 20 000 de emigranți din România, dintre care doar 1-2% erau români din Regat. Restul erau: evrei, unguri, ruși din Basarabia și Bucovina, germani din Ardeal și Basarabia. Majoritatea trăiau în suburbiile orașelor. Ciudat însă este faptul că, între 1926-1938, au emigrat doar 10 români în Brazilia.³¹

Deși este mai greu de înțeles, mulți dintre maghiarii emigrați duc o politică clar antiromânească, atât în Brazilia, cât și în Argentina, fiind sprijiniți, în acest sens, de guvernul maghiar. Jigniri și injurii la adresa statului român și reprezentanților săi sunt publicate, uneori, și de evrei originari din România în ziarul evreesc „Carioca” din Argentina și de maghiari în presa de limbă germană din Brazilia, „Deutsche Zeitung” și „Deutsche Rio Zeitung”, dar și în „Journal do Brasil”, în „O Journal” și în ziarul de limbă maghiară „Delamerikay Magyar Hirlap”. De asemenea, în Brazilia, exista o societate ungurească, „republicană”, care avea în jur de 5000 membri socialiști și comuniști și un ziar prohortyst.³²

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ Lavinia- Dacia Dumitrașcu, *Secolul XX. Latinii din Carpați și din Anzi....*, p. 26.

³⁰ Doru Bratu, *op. cit.*, p. 358-359.

³¹ „Deutsche Zeitung”, 15 mar. 1929; 18 mar. 1929.

³² Mai pe larg, Lavinia- Dacia Dumitrașcu, *Secolul XX. Latinii din Carpați și din Anzi....*, p. 27- 29; Lavinia- Dacia Dumitrașcu, *Politica revizionistă a unor cercuri de emigranți în America Latină....*, p. 207- 226.

II. Cunoașterea Celuilalt

La baza oricărui tip de legături dintre state a stat „cunoașterea celuilalt”, ca o necesitate, în ultimă instanță. După 1918, se constată o intensificare a rețelei de cunoaștere reciprocă. De exemplu, atenția acordată evenimentelor politice din România de presa din Brazilia, într-un serial- în „Correio Paulistano” acesta se numește chiar „În jurul unei coroane”-³³ Informațiile pe care aceasta le difuzează cititorului brazilian privesc moartea regelui Ferdinand, cea a primului ministru Ionel Brătianu, încercările prințului Carol de a ocupa tronul după ce renunțase la el, ascensiunea spre putere, pe căi violente, a Partidului Național Țărănesc, toate acestea pe fundalul crizei dinastice. Analiza vieții politice este amănunțit prezentată, documentată și analizată, textele fiind însoțite de fotografii.³⁴ În același timp, presa românească publică telegrame de condoleanțe ale oficialităților braziliene referitoare la decesul înaltelor personalități române, oficierea de requiemuri pentru Regele Ferdinand în Argentina și Brazilia³⁵.

De altfel, și reciprocă: românii se dovedesc interesați să cunoască, mai mult parcă în acest deceniu, spectaculoasa și curioasa țară Brazilia. Imaginea Braziliei în România se prezintă prin evenimente cu caracter „spectaculos”- mișcări sociale, lovituri de stat-, prin exoticul unor regiuni și obiceiuri, dar și prin cataclisme, catastrofe naturale, maritime, explozii, zvonuri, viteze, morți ale unor personalități politice, toate în stare să atragă atenția asupra receptării neprevăzutului, spectaculosului unor realități din țara „celuilalt”.

O atenție deosebită este acordată de presa română economiei braziliene. În sensul propagandei, un rol deosebit îl joacă consulul României la Rio de Janeiro, Wraubek, la care ne vom referi mai târziu. Activitatea sa publicistică este una deosebită. Face propagandă României în Brazilia și invers, fiind un adevărat mijlocitor și inițiator de legături.³⁶

³³ Despre acest subiect, vezi Lavinia Dacia Dumitrașcu, *Criza dinastică din România (1927-1930) în viziunea presei braziliene din acea perioadă*, în „Lucrările celei de a XVII-a sesiuni de comunicări științifice cu participarea internațională”, Academia Navală „Mircea cel Bătrân”, Constanța, 2001, p. 466- 476; Lavinia- Dacia Dumitrașcu, *România- Brazilia. „Imaginea celuilalt” în primele trei decenii ale secolului al XX-lea*, în „Studia Universitatis <<Vasile Goldiș>>” Arad”, seria A, nr. 11, 2001, p. 16- 34.

³⁴ „Correio Paulistano”, 1 iun. 1927, 21 iul. 1927; 22 iun. 1927, 28 iun. 1927; 21 iul. 1927; Loc. cit., 21 iul. 1927; 22 iul. 1927; 24 iul. 1927; 15 sep. 1927; 23 oct. 1927; 26 oct. 1927; 6 nov. 1927; 8 nov. 1927, 9 nov. 1927, 10 nov. 1927, 12 nov. 1927, 13 nov. 1927; 23 nov. 1927; 24 nov. 1927; 26 nov. 1927; 27 nov. 1927; 1 dec. 1927, 3 dec. 1927, 4 dec. 1927, 7 dec. 1927; 7 ian. 1928; 26 feb. 1928; 21 mar. 1928; 9 mai 1928; „O Jornal”, 19 mai 1928; „Jornal do Brasil”, 1 feb. 1928; „A Noite”, 15 apr. 1929; „O Globo”, 4 apr. 1929; 8 mai 1928; „Boneco”, iun. 1928; „A Noite”, 30 iun. 1928; Arh. MAE, fond Rio de Janeiro, vol. 10, Presa, 1927- 1929, f.4; Arh. MAE, fond Rio de Janeiro, vol. 10, Presa, 1927- 1929, f. 81; Arh. MAE, fond Rio de Janeiro, vol. 10, Presa 1927- 1929, f. 29, 81 .

³⁵ „Universul”, 45, nr. 169, 25 iul. 1927, p. 3; nr. 170, 26 iul. 1927, p.5; Arh. MAE, fond Rio de Janeiro, vol. 14, Protocol, ceremonii, decorații, 1928- 1930, f. 50.

³⁶ Vezi articolele despre Wraubek.

Un alt aspect al realităților braziliene considerat important pentru opinia publică românească îl constituie politica internă și externă, privite mai mult ca o curiozitate ce ținea de alte mentalități: mișcări sociale, politice, lucrările Parlamentului, instalarea de președinți, comploturi, încercări de lovituri de stat și foarte puține serbări naționale.³⁷

Mai puține sunt știrile privind politica externă a Braziliei: o vizită a președintelui Portugaliei³⁸, un conflict cu Paraguay, în 1928³⁹, înzestrarea și pregătirea armatei- după model francez-⁴⁰ În rest, „curiozități”: vizite, asasinat, sărbătoriri diverse.⁴¹

De asemenea, curiozitatea brazilienilor în ceea ce privește România este demonstrată și de cererea de manuale, cărți de toate felurile, ziare, hărți, timbre, regulamente privind, mai ales, învățământul românesc, filme, caiete de muzică românească. La rândul lor, oficialitățile braziliene trimit materiale asemănătoare privind țara lor.⁴²

III. Relații Diplomatie:

Unele realizări în domeniul relațiilor diplomatice deja erau înregistrate. În acest sens, reprezentanțe diplomatice ale României fuseseră înființate înainte de 1918- unele pentru o scurtă perioadă, însă-, în **Argentina** (1881-1884). De asemenea, existau oficii consulare în România ale Argentinei (1900- București, devenit în 1906- consulat general onorific) și Ecuadorului (1900).⁴³

Sfârșitul Primului Război Mondial a determinat încurajarea ideii de pace și colaborare. În primul deceniu al României Mari, interesul României pentru partea aceea de lume se intensifică, fapt văzut și, oficial, prin înființarea de reprezentanțe diplomatice.

³⁷ „Universul”, nr. 152, 11 iul. 1922, p.7; 40, nr. 194, 28 aug. 1922, p.1; 4541, nr. 163, 23 iul. 1923, p.1; 45, nr. 176, 1 aug. 1927, p.1; nr. 176 bis, 2 aug. 1927, p.7; 42, nr. 157, 14 iul. 1924, p.1; nr. 158, 16 iul. 1924, p.7; nr. 159, 17 iul. 1924, p. 1; nr.160, 18 iul. 1924, p.7; nr. 162, 20 iul. 1924, p.5; nr. 165, 24 iul. 1924, p.5; nr. 169, 28 iul. 1924, p.7; nr. 170, 30 iul. 1924, p. 5; nr. 171, 31 iul. 1924, p.7; nr. 172, 1 aug. 1924, p.5; nr. 175, 4 aug. 1924, p.7; nr. 176, 5 aug. 1924, p.1; nr. 179, 9 aug. 1924, p.5; nr. 182, 13 aug. 1924, p.1 ; 44, nr. 12, 16 ian. 1926, p.1; nr. 123, 30 mai. 1927, p.1; nr. 271, 21 nov. 1926; nr. 302, 30 dec. 1926, p.7; nr. 303, 31 dec. 1926 ; 45, nr. 137, 17 iun. 1927, p.1; 46, nr. 187, 15 aug. 1928, p.2; „Albina”, 2, nr. 142, 8 iul. 1922, p.3; nr. 162, 4 aug. 1922, p. 3; nr. 213, 10 oct. 1922, p. 2;

³⁸ „Albina”, 2, nr. 240, 14 nov. 19022, p.3, “Universul”, 40, nr. 182, 14 aug. 1922, p.5

³⁹ „Adevărul”, 42, nr. 13875, 16 mai 1928, p.8.

⁴⁰ „Universul”, 37, nr. 83, 26 ian. 1919, p.3; 45, nr. 245, 21 oct. 1927, p.11; 46, nr. 181, 8 aug. 1928, p.11.

⁴¹ *Ibidem*, 37, nr. 72, 15/28 ian. 1919, p.2; 44, nr. 29, 5 feb. 1926, p.2; 46, nr. 52, 3 mar. 1928, p.11; 46, nr. 196, 25 aug. 1928, p.1; “Albina”, 2, nr. 165, 8 aug. 1922, p.2.

⁴² Arh. MAE, fond Rio de Janeiro, vol.5, Economice, 1929- 1933, f. 35; vol. 8, Culturale, 1928- 1932, f.1, 3, 87, 89, 90- 92,107- 108, 111- 115, 119 ; vol.14, Protocol, ceremonii, decorații, 1928- 1930, f. 123.

⁴³ Virgil Căndea, Constantin I. Turcu, *România și America Latină. Tradiții și actualitate*, Editura politică, Buc., 1970, p. 51, 55.

La insistențele Legației cehe din Brazilia și ale lui Take Ionescu, după discuțiile și contactele lui I.I. C.Brătianu la Conferința de pace de la Paris, pe 11 mai 1921, România își deschide primul consulat onorific la **Rio de Janeiro**, consulat ce-l are ca titular pe emigrantul român Ioan Artur Wraubek, care va deține această funcție timp de 8 ani. Acesta s-a implicat în antamarea relațiilor economice între România și Brazilia⁴⁴ și în înființarea unei legații românești la Rio de Janeiro. În ceea ce privește necesitatea stabilirii de relații diplomatice la cel mai înalt nivel, Wraubek argumenta că Rio de Janeiro este „*centrul politic al Americii de Sud, și trebuiau apărute interesele cetățenilor români din Brazilia, precum și cele legate de perspectivele relațiilor economice dintre cele două țări*”.⁴⁵ În condițiile în care existau impedimente de ordin economic în deschiderea unei legații românești la Rio, în situația în care fusese deja dezbătut în Camera Deputaților din Parlamentul Brazilian un proiect de lege ce prevedea deschiderea de noi reprezentanțe braziliene în străinătate- inclusiv în România-, consulul României în capitala braziliană opina că „*România trebuie fie înaintea Braziliei cu înființarea legației, numai astfel se poate conta pe un viitor de legături utile și practice între aceste două țări surori, legături pe care le-am studiat de aproape aici, cât și în țară și pentru care fac de mult timp și urmez a face o propagandă intensă*”⁴⁶.

Un rol important în sprijinirea ideii unei legații românești în Brazilia l-a jucat Nicolae Titulescu- personalitate cunoscută în lumea latino-americană-, care a susținut, pe 21 decembrie 1927, în Parlamentul României, un proiect de lege pentru crearea *Legației românești la Rio*. În aceeași zi, acesta este votat în unanimitate în Cameră și cu majoritate în Senat.⁴⁷ Știrea a fost primită „*cu cea mai mare satisfacție*” și privită ca „*un gest de simpatie al guvernului și parlamentului român*” de guvernul Statelor Unite ale Braziliei.⁴⁸

Titularul Legației era Caius Brediceanu⁴⁹. Acesta primește agrementul guvernului brazilian la 8 ianuarie 1928, sosește la Rio de Janeiro pe 25 aprilie, iar,

⁴⁴ Arh. MAE, fond 71, Brazilia, vol. 8, f. 63.

⁴⁵ Virgil Cândea, Constantin I. Turcu, *op. cit.*, p. 75.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 76.

⁴⁷ Reprezentanțele diplomatice ale României, vol. II, p. 225.

⁴⁸ Vezi Arh. MAE, probl. 82, vol. 87; Reprezentanțele diplomatice ale României, vol. II, p. 225.

⁴⁹ Caius Brediceanu, fiu al marelui avocat și politician Coriolan Brediceanu, absolvent al Facultății de Drept a Universității din Viena, unde a obținut doctoratul în drept și științe politice. În paralel, a urmat și cursurile de filosofie la Universitatea din Paris. Terminând studiile, Caius Brediceanu s-a întors în Banat și și-a început cariera politică. A participat la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, a fost ales membru în Marele Sfat Național Român. În 1919 a fost numit subsecretar de stat la Ministerul de Externe și a fost ales delegat al României la Conferința de Pace de la Paris, reprezentând interesele Banatului. În 1921 a intrat în guvernul lui Take Ionescu, ca Ministru de Stat pentru Ardeal și Banat. A fost numit „ministru plenipotențiar” la Rio de Janeiro, iar, în 1927, ambasador la Vatican între 1930-1931 a fost ministru plenipotențiar în Austria. În țară, a fost ales deputat în 1919 și între 1926-1927. A fost membru al Partidului Național Țărănesc.

pe 10 mai 1928, și-a prezentat scrisorile de acreditare.⁵⁰ Trimisul extraordinar și plenipotențiar al României în Brazilia a fost acreditat, în aceeași calitate, pe 15 martie 1928 și în Argentina. Deosebita sa activitate a stimulat întărirea relațiilor dintre România și Brazilia și a organizării activității diplomatice în țările latino-americe. Brediceanu a militat, încă de la începutul activității sale, pentru înființarea mai multor consulate onorifice românești în imensa țară care era Brazilia, unde exista cea mai importantă emigrație românească. Acesta a cerut înființarea unui post de atașat de presă, titularul său având posibilitatea de a călători, în interes de serviciu, în țările latino-americe, ocazii cu care putea iniția contacte și legături.⁵¹ Brediceanu a fost sprijinit, în demersurile sale, de prim secretarul Legației, Octavian Beu.

În același sens, al străngerii relațiilor între România și Brazilia, Wraubek obține, pe 22 iunie 1925, denumirea unei străzi centrale din Rio, „strada României”, eveniment mediat de presa braziliană, grație, în mare parte, acțiunilor lui Wraubek. În Sao Paulo exista deja „rua Bucarest”. Consulul român făcea apel la Guvernul României să numească, în București, o stradă „Brazilia”.⁵²

Pe 12 octombrie 1921, își deschide porțile un nou *consulat onorific al României la Buenos Aires*, avându-l ca titular pe dr. José León Suarez, cu gradul de consul general al României în capitala **Argentinei**. Deoarece, câteva luni mai târziu, acesta a primit o altă funcție, funcționarea consulatului a început abia peste 3 ani, titular fiind numit G. Pătrășcoiu. În urma demisiei acestuia, în 1925, interesele României în Argentina au fost încredințate lui Marcus Samovici, originar din România.

În 1922, pe 1 iunie, se creează și primul *oficiu consular român în Chile*, avându-l în frunte pe fostul consul al Republicii Chile la București, inginerul de origine română Catone Nicoreanu. Acestuia îi va urma în funcție, din 1926, Luis Singer. Activitatea acestui consulat este completată prin înființarea, la Sao Paulo, a unui alt consulat românesc, ce avea jurisdicție asupra întregului stat Sao Paulo.⁵³ Pe baza relațiilor consulare existente, Republica Chile a avut inițiativa deschiderii legației sale la București, pe 5 februarie 1925, în fruntea căreia a fost numit Juan Larion Alcalde, ca însărcinat cu afaceri ad interim. Și-a ocupat postul la 6 iulie 1925. Astfel, se poate afirma că aceasta a fost prima reprezentanță latino-americană în România la nivel de legație. Va funcționa până în 1931.⁵⁴

Un alt consulat onorific al României este înființat, pe 1 aprilie 1925 la Caracas, în **Venezuela**, sub conducerea lui José Antonio Olavarria- Matos.⁵⁵

⁵⁰ Dosarul său personal, în Arh. MAE, fond dosare personale, dos. 77, litera B, nr. 62/19191, f. 48.

⁵¹ Virgil Cândea, Constantin I. Turcu, *op. cit.*, p. 80.

⁵² Arh. MAE, fond 71, Brazilia, vol. 8, f. 89.

⁵³ Virgil Cândea, Constantin I. Turcu, *op. cit.*, p. 49.

⁵⁴ Doru Bratu, *op. cit.*, p. 81- 82.

⁵⁵ Virgil Cândea, Constantin I. Turcu, *op. cit.*, p.50.

În ceea ce privește alte state latino- americane, se făceau pași importanți în antamarea de relații diplomatice.

Și statele latino-americane s-au dovedit a fi interesante în înființarea de reprezentanțe diplomatice în România Mare. Este cazul **Guatemalei** (la Galați, în 1920), **Boliviei** (București-1905), **Republicii orientale a Uruguayului** (1913- București), **Braziliei** (1914- București), **Republicii Peru** (1924), **Venezuelei** (1922).⁵⁶

Observă, deci, după 1918, o adevărată explozie de reprezentanțe diplomatice.

În 1924, România era invitată de către ministrul de Afacerilor Externe peruan, Cesar Elquera, să participe, pe 9 decembrie, la festivitățile ocazionate de împlinirea a 100 de ani de la bătălia de la Ayacucho, la care erau invitate toate statele din America și Europa (mai puțin Rusia), China, Siam și Japonia. S-a ajuns la înțelegerea ca țara noastră să fie reprezentată de ministrul Belgiei. Cu această ocazie, președintele peruan i-a trimis regelui Ferdinand al României o medalie comemorativă.⁵⁷

IV. Relații Economice:

Relațiile diplomatice însă au avut drept scop primordial antamarea de relații economice. Au existat o serie de factori care au întârziat apariția de agenții comerciale: interdicția, dictată de istorie- a acestor țări de a-și alege singure partenerii comerciali, integrarea economiilor acestora unor sisteme economice care dictau relațiile de acest tip, distanțele geografice și prea mari ce determinau mijloace de transport costisitoare, economiile care nu erau complementare.

Putem afirma că relațiile economice au determinat înființarea relațiilor diplomatice, care, la rândul lor, au contribuit la o dezvoltare mai funcțională și mai pragmatică a relațiilor economice. Este adevărat că, datorită cauzelor amintite mai sus, acestea nu se puteau compara cu cele cu state din Europa și Asia. Tot atât de adevărat este faptul că, de cele mai multe ori, inițiativele de ordine economice- comercial și de colaborare- au aparținut statelor latino-americane și mai rar României. Multe dintre acestea însă nu s-au putut materializa. Astfel se explică și procentul de cca. 0,5% cât reprezenta ponderea schimburilor comerciale cu America Latină în structura comerțului exterior interbelic al României.⁵⁸

În 1912, Republica Orientală Uruguay primește acceptul guvernului român de a-l numi pe Abelardo Rey O'Shanahan ca agent comercial în România. Sediul agenției era la Fiume. Acestuia trebuiau să se adreseze oamenii de afaceri

⁵⁶ *Ibidem*, p.52-54.

⁵⁷ Doru Bratu, *op. cit.*, p. 95- 96.

⁵⁸ *Ibidem*, p. 107.

români care doreau să facă comerț cu Uruguay. Se pare însă că nu au prea fost doritori, astfel încât nu au existat urmări practice.⁵⁹

O soartă mai interesantă și cu urmări vizibile au avut-o relațiile economice cu Argentina. Rolul de pionier l-a avut inginerul argentinian de origine română George Butză, care, trimis de guvernul argentinian, a venit în România pentru a realiza studii asupra instituțiilor românești de credit agricol, cu scopul de a iniția schimburi comerciale româno-argentinieni. În urma acestei „prospecții”, George Butză propune României încheierea unei convenții comerciale și chiar a făcut oferte pentru cai, lână, cânepă. De asemenea, a subliniat că Argentina este interesată în sare, petrol și derivate de petrol, țesături și alte produse românești. De altfel, în 1913, un trimis al României a plecat în Argentina pentru a cumpăra cai. Acesta a încercat și plasarea cherestei românești pe piața argentiniană, fără a avea însă succes.⁶⁰

Ideea un ei convenții comerciale româno- argentinieni a fost sprijinită, în 1913, și de ministrul Industriei și Comerțului, N. Xenopol. Anul următor, guvernul român l-a trimis pe deputatul Dumitru Plesnilă pentru a studia, împreună cu autoritățile argentinieni, posibilitatea concretă de oficializare a schimburilor comerciale între cele două țări. Tratatul au fost însă întrerupte de începutul primei conflagrații mondiale.⁶¹

Pasul cel mai important pentru România a fost numirea lui D.M. Popovici ca atașat comercial pentru America Latină- în 1920-. Reședința sa era la Buenos Aires. Activitatea sa este deosebit de bogată. Alături de el, întâlnim des numele consulului Wraubek. Este cazul înființării, în 1921, la București, a Societății „South- American Office”, prin care se organizează, în același an, prima expoziție de produse românești în America de Sud. Societatea va rezista doar 2 ani.⁶² De asemenea, Popovici și Wraubek sunt inițiatorii înființării a unei linii maritime directe între Marea Neagră și America de Sud, proiect care n-a fost, însă, acceptat de statul român.⁶³ D.M. Popovici, abia venit la post, în octombrie 1920, insista să i se comunice din țară condițiile în care statul român ar putea exporta lemn de brad, stejar, tei, frasin, în schimbul produselor braziliene și argentinieni. În aceeași idee, a stabilirii comerțului româno-argentinian, guvernul Argentinei l-a trimis în misiune la București, pe Ernesto di Santo.⁶⁴ Consulul Argentinei în România, Ricardo Julio Gallardo, declara, în 1928, la terminarea mandatului, că schimburile comerciale între România și

⁵⁹ Virgil Căndea, Constantin I. Turcu, *op. cit.*, p. 57; Doru Bratu, *op. cit.*, p. 108.

⁶⁰ *Reprezentanțele diplomatice ale României*, vol. II, p. 235; Doru Bratu, *op. cit.*, p. 109.

⁶¹ Doru Bratu, *op. cit.*, p. 109.

⁶² Arhiva Națională Istorică a României (ANIC), Fond M.I.C., Direcția Generală a Comerțului, Serviciul Secretariat, dos. 27/1920, f. 1-2, 221, 236; Arh. MAE, probl. 75, vol. 10; Virgil Căndea, Constantin I. Turcu, *op. cit.*, p. 58.

⁶³ Întreaga odisee, în Arh. MAE, probl. 75, vol. 10.

⁶⁴ ANIC, Fond M.I.C., Direcția Generală a Comerțului, Serviciul Secretariat, dos. 27/1920, f. 236.

Argentina nu au rezultatele dorite de ambele părți, datorită a două mari inconveniente: distanța mare și similitudinea producției.⁶⁵

Aceleași probleme erau invocate și de consulul Braziliei la București (1924-1928). Acesta preciza și faptul că, în 1926, o singură navă braziliană ajunsese în portul Galați.

Prin D.M. Popovici și Wraubek, România duce o adevărată propagandă economică în statele latino americane. De exemplu, în Brazilia, amintim traducerea lucrării despre reforma agrară din România și Legea minelor, care erau puse la dispoziția brazilienilor interesați prin intermediul lui Marcos Samovici, consulul român în Argentina și a omologului său de la Rio de Janeiro⁶⁶. De asemenea, „O Jornal” amintea despre împrumutul făcut de statul român pentru stabilizarea leului⁶⁷, „Jornal do Brasil” publică un articol semnat de consulul brazilian de la Galați, articol ce poartă un titlu semnificativ: „*Interesele Braziliei în România. Progresele acestei țări, singura noastră posibilitate: Orientul European*”⁶⁸

Au mai existat tatonări economice și din partea altor state latino-americe, dar, în această perioadă, nu se va concretiza altceva.

V. Colaborări pe plan internațional:

Pe plan internațional, România și statele latino americane au colaborat, în cadrul organizațiilor internaționale, în ideea menținerii păcii și colaborării, acordându-și, reciproc, sprijinul. Perioada la care ne oprim reprezintă, însă, abia începuturile unei colaborări fructuoase româno- latino-americe. În comisia intelectuală a Societății Națiunilor, Elena Văcărescu, delegata României la Societatea Națiunilor, declara, pe 27 septembrie 1923: „*Creatori ai Pactului Societății Națiunilor, iubitori ai libertății ei, geloși de blândetea ei, o vom vedea cu bucurie lărgindu-și cerul de lumină din care mai lipseau câteva constelații exilate: America de Sud, care a văzut crescând în jurul sabiei înfipte în solul său atât de felurit de către bătrânii conchistadori, pădurea deasă a unei civilizații adolescente*”⁶⁹. Nu se referea însă doar la statele latino-americe, deja membre ale Societății, ci și la cele care încă nu erau membre și pe care România le va sprijini să adere, mai ales prin vocea reprezentantului ei cel mai de seamă, prieten al latinilor din acea parte a lumii, Nicolae Titulescu. Se va observa că voturile țărilor Americii Latine și ale României se vor situa, mai întotdeauna, fără o consultare prealabilă, de aceeași parte a baricadei.

VI. Relații cultural-științifice:

⁶⁵ *Ibidem*, fond Ministerul Propagandei Naționale, dos. 14 (1928-1934), f. 115.

⁶⁶ Arh. MAE, fond Rio de Janeiro, vol.8, f. 14; vol. 10, f.82; vol.5, f.3; probl. 82, vol. 86, f. 14.

⁶⁷ *Ibidem*, Presa 1927- 1929, f. 217- 218.

⁶⁸ „Jornal do Brasil”, 27 iun. 1928.

⁶⁹ Virgil Căndea, Constantin I. Turcu, *op. cit.*, p. 101.

Nu putem vorbi despre relații culturale și științifice oficiale în această perioadă, deoarece nu erau încheiate acorduri de acest gen între România și țările Americii Latine. Cu toate acestea, relațiile culturale deja existente s-au intensificat. E vorba, la urma urmei, despre relații umane, care nu au neapărat nevoie de un cadru oficial pentru a exista. Acordurile culturale nu au făcut decât să recunoască o realitate, pe care au instituționalizat-o și dezvoltat-o într-un cadru organizat. Pentru că, de exemplu, țările Americii Latine erau cunoscute deja prin *Enciclopedia* lui Diaconovich Loga⁷⁰, printr-o lucrare datată, aproape incredibil, în 1869, a lui I.M. Răureni⁷¹ și, mai târziu, prin publicația cu caracter strict economic *Buletinul Institutului Economic Românesc*, un lunar deosebit de bogat care apare din 1922.

Expedițiile științifice temerare în America Latină ale unor oameni de știință români din secolul XIX sunt continuate de glob-trotterii Dumitru Dan, Paul Pîrvu, Gheorghe Negreanu, care studiau la Paris, unul Geografia și ceilalți trei, Conservatorul. În 1910, în cadrul concursului organizat de Touring Clubului francez, aceștia ajung și în câteva din țările Americii Latine, unde, îmbrăcați în costume naționale, au prezentat spectacole de folclor românesc.⁷² Informațiile pe care le furnizează românilor, ca observatori direcți ai realităților latino-americe, sunt deosebite. Acțiunea lor a constituit prima manifestare culturală românească în America Latină.⁷³

În 1924, doctorul Toma Ionescu- fratele marelui om politic Take Ionescu- face o operație deosebită în Viena, despre care „se aude” și pe continentul latino- american, primind felicitări din partea colegilor săi de aici.⁷⁴

Un rol deosebit în cunoașterea „celuilalt”- în dublul sens- l-a jucat savantul neurolog român, profesorul Gheorghe Marinescu, care, în anii 1928 și 1930, la invitația forurilor științifice din Argentina și Brazilia, a susținut o serie de conferințe științifice și experiențe practice⁷⁵, care au fost mult mediatizate de presa din cele două țări⁷⁶. Concluzia vizitei sale „de lucru” în Argentina a fost că „*Activitatea mea în Argentina a fost încununată de succes și pot afirma cu toată modestia că a fost un triumf pentru România*”.⁷⁷ Impresiile sale despre țările și popoarele pe care le-a vizitat au fost foarte puternice și acestea le completau pe cele pe care deja le aveau românii.

⁷⁰ C. Diaconovich Loga, *Enciclopedia română*, Sibiu, 1898.

⁷¹ I.M. Răureni, *Imigrația în Brazilia*, Buc., 1869, 107 p.

⁷² Pentru mai multe amănunte, vezi Val. Tebeica, *op. cit.*, p. 284 și urm.

⁷³ Doru Bratu, *op. cit.*, p.17 .

⁷⁴ „Universul”, 42, nr. 233, 12 oct. 1924, p.3; Arh. MAE, fond Rio de Janeiro, vol.8, Culturale 1928- 1932, f. 111.

⁷⁵ Marioara Gh. Marinescu, *Un savant român în America Latină*, în „Magazin istoric”, nr. 8, nov. 1967, p. 62.

⁷⁶ *Nos principes di sciencia mundial*, în „O Globo”, 4 sep. 1928, p. 43; „A Noite”, 30 iun. 1928.

⁷⁷ Virgil Căndea, Constantin I. Turcu, *op. cit.*, p. 127.

Literatura latino-americană era destul de cunoscută în România. Încă din 1881, fuseseră traduse câteva catrene din folclorul brazilian⁷⁸, dar lirica argentiniană era mult mai prezentă în paginile revistelor de literatură românească. Sunt traduși Artúro Vazquez Cey, Alfredo R. Bufano, Fr. Luis Bernárdez, Guillermo Juan.⁷⁹ Poate cel mai mediatizat reprezentant al literaturii latino-americane în România de până la 1928 este nicaraguanul Rubén Dáριο. Traduceri ale poeziilor sale și analize literare le regăsim, încă din 1911, în volume și în reviste de specialitate, în traduceri ale lui Mihai Rudeanu, Al. Popescu-Telega și I. Olimpiu Stefanovici.⁸⁰

Prima traducere în română a unui text brazilian literar datează din 1915. Este vorba despre povestirea „Un nou testament” a lui Joachim Maria Machado de Assis.⁸¹

Fie chiar și ca inventar, amintim traduceri ale scriitorilor latino-americani apărute în România. În 1917 este tradus și scriitorul din Costa Rica, Ricardo Fernandez Guardia, în revista „Astra”⁸². Ovidiu Densușianu îi consacră numeroase pagini poetului peruan José Santos Chocano, a cărui operă este tradusă de Const. T. Stoika, Antonian Nour.⁸³ Literatura peruană este cunoscută în România și prin traducerea scriitorului Ventura Garcia Calderon de către Eugenia Biciolla, Al. N. Biaz.⁸⁴ Enrique Gómez Carrillo din Venezuela este tradus de Marcel Tiberiu, în „Flacăra” din 1922 și beneficiază și de o cronică.⁸⁵ Venezueleanului Rufino Blanco-Fombona îi sunt traduse „Poveștirile americane” în revista „Năzuința” din 1928, sub semnătura lui Al. Popescu Telega.⁸⁶

*

Desăvârșirea unității de stat a României a deschis cale cunoașterii reciproce dintre popoarele latino-americane, strângerii și dezvoltării relațiilor- de

⁷⁸ *Quadrinhas. Strofe din patru versuri din Brazilia (Rio Grande do Sul)*, în „Convorbiri literare”, nr. 15, 1881, p. 41-44.

⁷⁹ *Lirica argentiniană*, în „Flamura”, nr. 5, 1927, p. 229- 230.

⁸⁰ *Din mișcarea intelectuală la noi și în străinătate. Literatura spaniolă din America: Rubén Dáριο*, în „Viață nouă”, Buc., 1911, p. 20; *Rubén Dáριο. Împărăția sufletului. Versuri, ibidem.*, 1912, p. 284 - 287; *Regele burghez. Cântec vesel*, în *ibidem.*, 1915, p. 231- 235; *Cânturi de viață și de speranță. Versuri*, în „Năzuința”, nr. 1, 1928, p. 5-6. În numărul din 1916, p. 69-70 al revistei „Viață nouă” găsim necrologul poetului nicaraguan .

⁸¹ „Astra”, nr. 20, 195- 1916, p. 61- 72.

⁸² Ricardo Fernandez Guardia, *Prințesa Lulu, croitoreasa*, în „Astra”, nr. 44, 1917, p. 17- 28.

⁸³ Ovid Densușianu, *Un poet al Americii spaniole: José Santos Chocano*, în „Viață nouă”, 1912, p. 213-221, 337- 341; José Santos Chocano, *Visul condorului. Versuri*, în „Simbolul”, nr. 2, 1915, p. 31; *Arborele bun. Versuri*, în „Viață nouă”, 1916, p. 356; *Arborele bun. Versuri*, în „Datina”, nr. 6, 1924, p. 136.

⁸⁴ Ventura Garcia Calderon, *Acul de aur. Povestiri*, în „Familia”, nr. 12, 1927, Mumia, în „Adevărul literar și artistic”, nr. 398, 1928, p. 3.

⁸⁵ „Flacăra”, 1922, p. 745- 746.

⁸⁶ Al. Popescu Telega, Rufino Blanco- Fombona. *Cuentos americanos*. Madrid, în „Năzuința”, nr. 2, 1928, p. 51- 52.

toate tipurile- dintre state. „Cunoașterea celuiilalt” a stat la baza antamării și dezvoltării relațiilor economice, care au determinat încheierea sau dezvoltarea relațiilor diplomatice, care, la rândul lor au impulsionat relațiile culturale și economice, astfel încât România s-a apropiat din ce în ce mai mult de țările surori din America Latină.

CARACTERISTICILE SOCIALISMULUI LATINO-AMERICAN CONTEMPORAN

Dr. Răzvan Victor PANTELIMON*

The Main Characteristics of Contemporary Latin-American Socialism

Abstract: This article tries to analyze the evolution and characteristics of actual socialist parties and movements from Latin America. We believe that the collapse of Soviet Union and of “real socialism” states was the start of an important crisis for the Latin-American socialism, a crisis from which revives a new socialism in Latin America. The main characteristics of this new socialism could be the following: the renunciation at the traditional ideology and theories (like social classes war, the central place of the working class, the nationalization of the private business and production medias, the central place of the Communist Party like an vanguard etc); the building of a new discourse; the change of the political subject from the worker to the citizen; the acceptance of an multi-party system; strong elements of populism; the use of social movements. But the main change, and this is our hypothesis of research, is the acceptance of democracy as the “only game in town” and the substitution of the insurrectional and violent way to reach power by the use of democratic and electoral rules. In ideological terms is the passage from the Leninist “assault for the power” to the Gramscian “obtaining hegemony”.

Keywords: socialism, Latin America, crisis, democracy, reform

În acest articol vom analiza care sunt caracteristicile socialismului latino-american de astăzi și prin ce se identifică el. Credem că odată cu cădere URSS și a statelor socialiste socialismul latino-american a evoluat într-un sens interesant care a permis partidelor socialiste din această zonă să-și modifice ideologia, programele politice, strategiile și chiar liderii, aceasta fiind chiar ipoteza noastră de cercetare principală.

Dacă până la căderea „socialismului real” stânga latino-americană discuta în special despre formele sau modalitățile de realizare a schimbărilor sociale și a evoluției societății, în zilele noastre chestiunea principală este aceea a obiectivelor de realizat, a etapelor care trebuie parcurse etc.

Cea mai mare parte a secolului trecut socialismul din America Latină a dezbătut asupra metodelor de realizare a misiunii sale istorice, asupra formelor de acțiune necesare atingerii obiectivelor sale, fără a chestiona însă aceste obiective. Rezultatele care trebuiau obținute nu au fost puse în discuție, ci s-a luat ca dat un model sau altul (URSS, China, statele socialiste, Yugoslavia, Cuba etc), misiunea stângii latino-americane fiind aceea de a reproduce în spațiul acesta ceea ce se realizase anterior într-unul din aceste state. Putem spune că în

viziunea partidelor socialiste latino-americane „*ce este de făcut era foarte clar, rămânea de văzut cum să fac?*”.¹ Cea mai cunoscută dezbatere în acest sens a fost aceea între adepții luptei armate revoluționare care aveau drept model revoluția cubaneză, pe cea sandinistă sau ideile lui Che Guevara privind „*focul revoluționar*” și cei ai respectării și utilizării mecanismelor legale și electorale după modelul lui Salvador Allende în Chile.

Odată cu democratizarea sistemelor politice latino-americane realizată fie prin intermediul unor tranziții politice în unele cazuri, fie prin continuitate în alte cazuri, partidele politice din regiune au suferit mutații profunde care își au cauzele atât în aspecte endogene, cât și exogene, în chestiuni strict legate de aspectele politico-instituționale, dar și în unele cu conținut social sau economic.

Eșecul Uniunii Sovietice și a regimurilor comuniste din Europa de Est a avut consecințe majore atât asupra stângii din America Latină, cât și asupra societăților latino-americane în general. Astfel va dispărea un referent major, vor dispărea modelele pe care socialiștii latino-americani le invocaseră, se va dovedi că obiectivele pe care ei doreau să le realizeze nu au rezistat examenului istoriei.

Cei mai mulți dintre cercetători sunt de acord cu faptul că insuccesul socialismului real și pierderea unui solid referent ideologic și practic pentru majoritatea sectoarelor stângii latino-americane, a fost factorul exogen prin excelență. Efectele anului 1989 asupra Americii Latine sunt foarte evidente deoarece după căderea Zidului Berlinului s-a redus la minim sprijinul oferit de acea zonă pentru socialiștii latino-americani, în același timp a dispărut și teama Washington-ului că „*curtea sa din spate*” ar putea cădea în mâinile inamicilor ideologici, s-a deplasat centrul de interes al politicii externe nord-americane către Europa de Est și către Orientul Mijlociu etc.²

Criza prin care a trecut socialismul latino-american în ultimii ani ai secolului trecut a fost expresia regională a unei crize mondiale a „*vechii stângi*”, manifestată în decăderea tradițiilor progresiste provenind din cele două revoluții moderne, dar în același timp, există o altă componentă a acestei crize care are de a face cu strategia politică și este simbolizată de dispariția modelului leninist provenit din revoluția rusă.³ Aceste două direcții: schimbarea ideologică și schimbarea de strategie politică sunt în opinia noastră caracteristicile principale ale evoluției socialismului atât a celui mondial, dar mai ales a celui latino-american în ultimii douăzeci de ani.

* Lect. Univ. Dr., Facultatea de Istorie și Științe Politice, Constanța.

¹ Nils Castro, *Las izquierdas latinoamericanas: Observaciones a una trayectoria*, Fundația Friedrich Ebert, Panama, 2005, p. 95.

² Manuel Alcántara y Flavia Freidenberg, *Los partidos políticos en América Latina* în „*América Latina Hoy*” n° 27, 2001, Salamanca, p. 24.

³ César A. Rodríguez Garavito; Patrick Barrett, *¿La utopía revivida? Introducción al estudio de la nueva izquierda latinoamericana* în César A. Rodríguez Garavito; Patrick Barrett și Chávez, Daniel, 2005, *La nueva izquierda en América Latina. Sus orígenes y trayectoria futura*, Grupul Editorial Norma, Buenos Aires, pp. 25-26

O analiză interesantă a crizei prin care trece stânga și a transformărilor și noilor sale caracteristici o realizează într-un interviu cu un jurnalist italian, la începutul anilor '90 ai secolului trecut, Luis Maira, unul dintre cei mai importanți gânditori socialiști din Chile. Astfel el pleacă de la constatarea că la începutul anilor '90 stânga nu mai este protagonistă importantă a vieții politice, de multe ori fiind minoritară. În acest context partidele și mișcările de stânga trebuie să se reinventeze și să se redefiniească, iar potrivit lui Maira această redefinire constă în principal în asumarea fără echivoc a democrației, ceea ce presupune ca socialiștii să înceapă să dorească o democrație politică care să corespundă unor certe valori universal recunoscute. Astfel stânga latino-americană va căuta o civilizație în care drepturile omului să fie recunoscute, un respect pentru principiul suveranității populare, reînnoirea periodică în funcțiile publice, recunoașterea alternanței la putere, valorizarea unui pluralism ideologic și a libertății de opinie și de exprimare etc.⁴

Această revalorizare a democrației și a valorilor sale este potrivit lui Maira principalul element de diferențiere al socialismului de după 1989, față de cel al perioadei anterioare. În ceea ce privește cauzele acestor transformări ele sunt în opinia autorului chilian două: eșecul modelului și sfârșitul socialismului real pe de o parte, și pe de altă parte experiențele de represiune trăite de mișcările de stânga în timpul regimurilor militare ale modelului securității naționale.⁵

Încercarea de a găsi modele proprii care să integreze în același proiect socialismul și democrația, constituie o adevărată ruptură față de stânga tradițională latino-americană, iar diferențele majore se văd în viziunea asupra economiei. Astfel, dacă anterior viziunea tradițională socialistă promova naționalizarea totală a mijloacelor de producție și existența unei economii socialiste centralizate și planificate, noul model economic socialist se identifică cu satisfacerea unor necesități de bază ale tuturor componentelor societății, cu existența unui „minim demn” pe care statul trebuie să îl garanteze prin redistribuire și nu neapărat prin naționalizare.⁶

Experiențele anterioare și mai ales cea a Unității Populare din timpul lui Allende au convins mișcările socialiste că nu poate fi asociat socialismul cu anarhia spontană, cu schimbarea violentă a formelor de proprietate în economie, cu distrugerea proprietății private etc, care anterior constituiseră puncte programatice ale socialismului latino-american. După 1989 problema căreia stânga a trebuit să îi răspundă nu a fost cum să preia puterea economică și politică, ci cum să facă să coexiste un proiect socialist redistributiv cu exigențele pieței libere și neîngrădite, cu existența unui spațiu amplu de libertate de acțiune și decizie pentru întreprinzătorii privați.

⁴ Luis Maira; Guido Vicario, *Perspectivas de la izquierda latinoamericana. Seis dialogos*, Fondo de Cultura Economica, Santiago de Chile, 1991, pp. 14 – 15.

⁵ *Ibidem*, p. 16.

⁶ *Ibidem* . p. 33.

Sintetizând o serie de caracteristici putem spune că socialismul latino-american contemporan privește mai mult către viitor și nu către trecut și nu mai utilizează simboluri, mituri și figuri ale fazei „epice” a politicii latino-americane; a lăsat la o parte tradiționalele analize și interpretări care aveau în centru conceptele de „clasă” și „luptă de clasă” și nu mai gândesc în termeni de „hegemonie/dictatură a muncitorilor sau proletariatului”; cunosc noi forme de organizare specifice anterior mișcărilor sociale sau altor tipuri de structuri și nu tipului clasic de organizare partidistă; nu mai resping total economia de piață și politicile neo-liberale ci caută modalități de a atenua efectele negative ale acestora și de a redistribui bogăția pe cale legală; utilizează tot mai mult noile tipuri de canale comunicaționale mediatice în defavoarea modelului care presupunea o intensă mobilizare și activism direct al militanților.⁷

Toată transformare anterioară nu poate fi înțeleasă decât în contextul unor profunde mutații induse de o criză de proporții. Sunt mulți autori care au scris asupra crizei și decăderii stângii la începutul anilor 90, unul dintre cei mai cunoscuți fiind politologul mexican Jorge Castañeda care inaugura lucrarea sa celebră din 1993 cu o sentință categorică: „*Războiul Rece s-a terminat și blocul socialist s-a prăbușit. Statele Unite și capitalismul au triumfat. Poate că în nici o altă parte acest triumf nu este atât de clar și de bine evidențiat ca în America Latină. Niciodată înainte democrația reprezentativă, economia liberă de piață și efuziunile oportuniste sau sincere pro-nordamericane nu au apărut cu o asemenea persistență într-o regiune unde anterior bărbați și femei din lumea întreagă deposedaseră credința lor revoluționară în alte idealuri care plecau de la altă victorie: cea a revoluției cubaneze.*”⁸

Care pot fi cauzele acestei discreditări ale socialismului? Marta Harnecker o observatoare atentă a panoramei politice latino-americane de stânga consideră că socialismul latino-american a rămas desconcertat și fără un proiect alternativ, trăind o profundă criză care afectează trei domenii principale: cel teoretic, cel programatic și cel organic.

În opinia sa criza teoretică a stângii latino-americane avea o origine triplă: incapacitatea sa istorică de a elabora o gândire proprie, pentru că în majoritatea cazurilor tendința a fost aceea de a extrapola scheme de analiză proprii altor latitudini; faptul că nu a fost în stare să realizeze un studiu riguros al experiențelor socialiste – atât a succeselor, cât și a eșecurilor acestora – și nici a unei analize serioase asupra cauzelor înfrângerii acestora; inexistența unui studiu critic al capitalismului de la sfârșitul secolului XX – capitalismul revoluției electronico-informatic, al globalizării și al războaielor financiare.⁹

În același timp stânga latino-americană a trecut printr-o criză programatică la începutul anilor 90, când a avut mari probleme la momentul elaborării unui proiect transformator care să poată asuma datele noii realități

⁷ *Ibidem* p. 58.

⁸ Jorge Castañeda, *Utopia desarmada*, Ariel, Buenos Aires, 1993, p. 9.

⁹ Martha Harnecker, 1999, *Haciendo posible lo imposible: la izquierda en el umbral del siglo XXI*, Ed. Siglo XXI, Mexic, p. 223-224.

mondiale și care ar fi putut să aglutineze în jurul său toate sectoarele sociale afectate de regimul dominant.¹⁰

Criza organică sau instituțională a partidelor de stânga s-a exprimat atât în pierderea capacității sale de atracție și mobilizare în rândul cetățenilor, și mai ales al tinerilor, ca și într-o evidentă disfuncționalitate a structurilor sale, obiceiurilor, tradițiilor și modurilor de a face politică, cu exigențele pe care realitatea socială le cere de la un actor politic de caracter popular și socialist.¹¹

Procesul acesta de transformare al stângii nu a început însă după 1989 ci el a fost anterior, căderea socializmului real accelerând transformările și regândirea proiectului socialist în America Latină. Stânga latino-americană a început să împărtășească valorile democratice și să lupte pe cale pașnică pentru construirea proiectului lor socialist în contextul proceselor și experiențelor de tip capitalist, încă din anii 80 ai secolului al XX-lea. Aceste sectoare ale stângii reformate și decise să adopte calea democratică urmau, potrivit lui Luis Maira, să fie cele de succes în ultimii ani ai secolului XX pentru că ele erau cele care aveau posibilitatea de a reprezenta electoral o mare parte a cererilor populare, în timp ce partidele și mișcările socialiste ortodoxe deveneau tot mai slabe.¹²

Dispariția „socializmului real” nu a avut numai efecte negative asupra socializmului latino-american, ci și o serie de efecte care pe termen lung au dus la regândirea ideilor de stânga și la reverimentul acestora. Maurice Duverger afirma că „*prăbușirea comunizmului la Răsărit nu slăbește socializmul, ci-l întărește descotorosindu-l de propria-i sperietoare.*”¹³

Totodată eșecul regimurilor din Est demonstrează existența uneia dintre greșelile fundamentale ale lui Marx: „*nu se poate făuri socializmul în absența unor instituții democratice statornicite: sufragiu universal, parlament pluralist, guvern răspunzător în fața cetățenilor la fiecare alegere generală. Proprietatea colectivă nu generează astfel de instituții. Dacă ea le precede, devine o piedică în calea lor, prin dezvoltarea unei nomenclaturi care scapă oricărui control popular, instalându-se pe viață în privilegiu a căror păstrare și largire devin obiectivul ei prioritar. Democrația nu este fiica socializmului, ci mama lui.[...] Statul de drept nu este o suprastructură a relațiilor de producție. El este una din bazele socializmului, pe picior de egalitate cu nivelul de dezvoltare economică și tehnică.*”¹⁴

În același timp dispariția lumii bipolare a avut ca efect modificarea modului în care Washington-ul aborda relațiile cu această zonă, mult timp considerată „*curtea din spate a SUA*”. Componenta geopolitică anterioară prin intermediul căreia era privită stânga latino-americană va lăsa loc unei noi abordări predominant economice care se baza pe modelul neoliberalist. Deoarece

¹⁰ *Ibidem* p. 232.

¹¹ *Ibidem* p. 238.

¹² Luis Maira; Guido Vicario, *Perspectivas de la izquierda latinoamericana. Seis dialogos*, Fondo de Cultura Economica, Santiago de Chile, 1991, pp. 27 – 29.

¹³ Maurice Duverger, *Europa de la Atlantic la Delta Dunării*, Editura Omegapres, București, 1991, p. 125.

¹⁴ *Ibidem* p. 126 – 127.

neoliberalismul și politicile promovate de acesta au fost considerate ca una dintre explicațiile pentru reverimentul stângii, după cum vom vedea în continuare, este interesant de observat, ca o paranteză, că neoliberalismul a fost legat de globalizare, iar majoritatea criticilor și protestatarilor anti-globalizare își justifică discursul pe respingerea modelului neoliberalist. La începutul anilor 90 o serie de partide și mișcări socialiste din America Latină au negat existența globalizării, în loc să caute modalitățile de transformare a acesteia sau de contracarare a efectelor sale pentru a dobândi sprijinul populației.¹⁵

Chiar dacă erorile conceptuale ale acestui model, precum și o serie de consecințe negative ale sale sunt destul de bine documentate empiric, o bună bucată de timp socialiștii latino-americani nu au reușit să sistematizeze o contra-propunere sustenibilă teoretic și eficientă practic. Chiar și după ce socialismul a început să câștige teren în America Latină, cei mai mulți lideri ai săi nu au înțeles că nu este suficient să înfrângă conceptual și politic neoliberalismul ci trebuie să construiască o propunere alternativă capabilă să asume noile circumstanțe globale, care trebuie înțelese ca un conglomerat de forțe și oportunități contradictorii și să ofere un nou model. După cum spunea Maurice Duverger „*elaborarea unui nou socialism nu se va face într-o zi și pe baza sugestiilor unui singur om. Va fi necesară colaborarea multora.*”¹⁶

Dispariția amenințării sovietice a permis, în mod paradoxal, dezvoltarea mișcărilor de stânga din America Latină și chiar venirea lor la putere deoarece dispărând logica Războiului Rece în care orice partid socialist sau guvern de stânga din America Latină era considerat de analiștii americani ca un cap de pod al comunismului, Statele Unite nu s-au mai opus acestor mișcări pe care au încetat să le mai privească ca pe niște amenințări la adresa intereselor sale strategice.¹⁷ Hegemonia militară a SUA a lăsat loc unei agende economice care cuprindea: comerțul liber, dominația pieței, reducerea intervenției statului în economie, stabilitatea macroeconomică etc.¹⁸

Ca atare socialismul latino-american modern a început să se adapteze noilor realități, să se recreeze sau să se reconstruiască și să încerce să își redefinească obiectivele sau chiar să creeze unele noi. După cum afirmam anterior odată cu eșecul modelului socialismului real, stânga s-a văzut într-o criză de modele, de obiective, astfel încât a fost nevoită să găsească noi scopuri și să dea naștere unui nou proiect, care ilustrează, deocamdată schematic, dar pe zi ce

¹⁵ Nils Castro, *Las izquierdas latinoamericanas: Observaciones a una trayectoria*, Fundația Friedrich Ebert, Panama, 2005, *passim*.

¹⁶ Maurice Duverger, *Europa de la Atlantic la Delta Dunării*, Editura Omegapres, București, 1991, p. 126.

¹⁷ Teodoro Petkoff, *Las dos izquierdas* în „Nueva Sociedad”, Caracas, no. 197, mai/iunie 2005, p. 115 – 116.

¹⁸ Wilfredo Lozano, *La izquierda latinoamericana en el poder. Interrogantes sobre un proceso en marcha*, în „Nueva Sociedad”, Caracas, no. 197, mai/iunie 2005, p. 132.

trece tot mai clar, o nouă paradigmă pe care o putem numi „noul socialism latino-american”.

Dacă la începutul anilor 90 evoluția stângii latino-americane era departe de a fi pozitivă, letargia politică, înfrângerile electorale și deruta, discreditarea și insuccesul modelului socialist, fiind un loc comun al analizelor despre stânga latino-americană, situația s-a schimbat în ultima perioadă. Treptat, treptat în ultimii ani tot mai multe partide și mișcări socialiste încep să se impună atât în preferințele cetățenilor, cât și în rezultatele electorale, anunțând un nou reviriment al socialismului latino-american și al partidelor de stânga.

Sunt multe interpretări privind cauzele apariției unui nou model de socialism în America Latină, în cadrul unei conjuncturi mondiale destul de puțin favorabilă acestui tip de politici. Vom prezenta în continuare opiniile lui Atilio Borón, cunoscut analist al socialismului latino-american modern, care într-o lucrare recentă evidențiază patru puncte sau cauze principale care explică apariția unui nou socialism și care sintetizează majoritatea dezbaterilor actuale.¹⁹

În primul rând, la începutul anilor nouăzeci au început să apară o serie de probleme și de limitări ale modelului neoliberal bazat pe politicile Consensului de la Washington. Pe măsură ce se multiplicau crizele economice și scandalurile de corupție relaționate cu reforme structurale, au apărut ori s-au întărit partidele și mișcările socialiste care se opuneau acestui tip de politici economice.

Un al doilea factor care poate explica renașterea stângii în America Latină este apariția unor noi actori politici care compensează declinul vechilor actori și preiau locul unora dintre aceștia, cum ar fi cazul sindicatelor. Chiar dacă organizarea clasică pe sistemul de partid se menține, în permanență apar noi tipuri de organizații (mișcări indigene, organizații țărănești, mișcări ale șomerilor, organizații feministe etc).

Al treilea factor explicativ a fost erodarea, discreditarea și crizele interne ale partidelor politice tradiționale, care au dat naștere unor noi structuri și modele socialiste. Cazul cel mai clar este Venezuela, unde „fenomenul Chávez” și consolidarea sa la putere nu pot fi înțelese dacă nu ținem cont de situația partidelor tradiționale care au pierdut întreaga încredere a electoratului ca rezultat al celor aproape patruzeci de ani ai Pactului de Punto Fijo, prin care puterea era exercitată pe rând, într-o adevărată „rotativă guvernamentală” de cele două partide tradiționale.

Un ultim factor care a întărit socialismul latino-american a fost revitalizarea stângii la nivel internațional plecând de la o mișcare generalizată contra globalizării, neoliberalismului și războiului.

¹⁹ Atilio Borón, *La izquierda latinoamericana a comienzos del siglo XXI: Promesa y desafíos* în César A. Rodríguez Garavito, Patrick Barrett și Daniel Chavez, 2005, *La nueva izquierda en América Latina. Sus orígenes y trayectoria futura*, Grupo Editorial Norma, Buenos Aires, pp. 405 – 433.

O altă opinie sintetizează cauzele care au dus la creșterea votului popular pentru partidele socialiste, acestea fiind, bineînțeles în funcție de țară într-un mai mic sau mai mare grad, expresia unei nemulțumiri față de neoliberalism, față de dominația imperialistă, față de ordinea internațională stabilită și care caută o alternativă radicală la structurile sociale existente – independent de limitele programatice ale uneia sau alteia dintre organizațiile sau structurile politice socialiste.²⁰

Am văzut cauzele apariției unui nou socialism, înainte de a analiza însă în detaliu schimbările ideologice și noile strategii politice care caracterizează acest socialism, trebuie să dăm o definiție a acestui nou tip de gândire și acțiune politică. Pentru aceasta vom utiliza o definiție a Martei Harnecker, citată de Ronald H. Chilcote într-un articol asupra stângii în America Latină: a fi socialist astăzi semnifică să lupti pentru sau să sprijini un proiect de societate care se opune logicii capitaliste de *profit-making* și care încearcă să construiască o societate pe baza unei logici umaniste.²¹ Este o definiție destul de largă dar tocmai de aceea considerăm că ea acoperă toate organizațiile sau structurile care în prezent sunt cunoscute drept „socialiste” sau de „stânga” și care sunt extrem de diverse după cum vom vedea în continuare.

O altă definiție a noului socialism afirmă că poziția ideologică și politică a stângii se referă la o articulare între egalitate și libertate care se orientează către emanciparea ființelor umane, însă aceasta nu semnifică absența diversității și nici eradicarea forțată a diferențelor fundamentale. Cu alte cuvinte socialismul actual în America Latină promovează justiția socială și democrația la toate nivelurile de relații între ființele umane.²²

După ce am citat aceste opinii privind cauzele apariției unui nou model de socialism și am văzut o posibilă definiție a sa vom încerca să vedem în continuare care sunt caracteristicile acestuia. Chiar dacă în prezent există o pluralitate de partide și mișcări în interiorul socialismului latino-american cu experiențe foarte diverse putem să observăm câteva trăsături comune care constituie caracteristici principale ale acestor formațiuni și care diferențiază socialismul actual de un socialism tradițional.

Sintetizând aceste caracteristici putem spune că în ceea ce privește strategiile de urmat și modul de a face politică dacă socialiștii tradiționali susțineau unitatea teoretică și centralizarea strategică, în actualitate socialismul latino-american se caracterizează printr-o pluralitate de strategii și de forme de articulare organizative descentralizate. În locul ideii potrivit căreia partidul este

²⁰ Michel Löwy, 2007, *El marxismo en América Latina. Antología, desde 1909 hasta nuestros días (edición actualizada)*, Editorial Lom, Santiago, p. 66.

²¹ Ronald H. Chilcote, *The Left in Latin America: Theory and Practice* în “Latin American Perspectives”, Issue 131, Vol. 30 No. 4, Iulie 2003, Sage Publications, p. 10.

²² Edelbert Torres-Riva; Enrique Gomariz Moraga, *¿Qué significa ser de izquierda en el siglo XXI?* în „Cuadernos de Ciencias Sociales”, no. 147, Flacso Costa Rica, San Jose, 2007, p. 34.

avangarda proletariatului, subiectul politic unitar specific leninismului, în prezent formele predominante sunt fronturile ample de partide și mișcări, asociațiile coordonatoare și adunările (termeni cei mai utilizați în titulatura acestor structuri sunt *frente amplio*; *coordinadoras* sau *encuentros*). Altă caracteristică a noilor structuri socialiste este lărgirea bazei sociale și a agendelor politice pentru a include alte teme cum ar fi lupta contra discriminării, drepturile minorităților etc. O temă recurentă și comună a forțelor socialiste actuale este revendicarea societății civile ca spațiu de acțiune politică (aici se poate observa foarte clar influența ideilor lui Antonio Gramsci). Spre deosebire de socialismul tradițional cel actual pune accentul pe reformism și lasă la o parte revoluția sau strategiile insurecționale. O ultimă caracteristică este accentul pus pe democrație ca „unica regulă în oraș” pentru a utiliza o frază celebră a lui Juan Linz și Alfred Stepan, ceea ce semnifică „reconcilierea socialismului cu democrația”.²³

Analizând mișcarea Zapatistă ca exemplu al noilor forme de organizare și realizare a politicii în America Latină, cunoscutul autor italian Antonio Negri, consideră că aceste „se definește nu ca mișcare revoluționară tradițională (modelul asaltului asupra Palatului de Iarnă etc.) ci ca o mișcare care combate și care construiește, respingând în același timp ideea de putere și contra-putere, atât de dragi tradiției socialiste, și prin urmare însuși ideologia privind luarea puterii. Nu mai este vorba deci de a opune puterea și contra-puterea, ci de a construi o altă putere comunitară, diferită de cea a sistemului de producție bazat pe unicitatea puterii. Comunitatea nu este unică ci o aglutinare dinamică de singularități, experiențe și procese. A te elibera de sistemul capitalist modern consistă în producerea unei noi modernități.”²⁴

Dacă înainte de căderea statelor “socializmului real” socialiștii latino-americani dezbăteau asupra modalităților și formelor utilizate pentru a schimba societatea și a implementa socialismul în aceste țări, în prezent chestiunea principală este aceea cum se poate obține cea mai bună justiție socială într-o economie de piață. Asistăm astfel la „declararea morții ideologilor. Evenimentul care a dat naștere acestei deziluzii a fost sfârșitul socialismului real, considerat ca eșecul marilor discursuri sau ale discursurilor care pretindeau susținerea unei teorii a istoriei, care legau de o manieră puternică, prin intermediul legilor, prezentul cu viitorul”.²⁵

Astfel, concepte ca lupta de clasă, proletariat, exploatare, imperialismul ca ultim stadiu al capitalismului, internaționalismul proletar, dictatura proletariatului etc care toate făcuseră parte din discursul marxist clasic au fost

²³ César A. Rodríguez Garavito și Patrick Barrett, *¿La utopía revivida? Introducción al estudio de la nueva izquierda latinoamericana* în César A. Rodríguez Garavito, Patrick Barrett și Daniel Chavez, 2005, *La nueva izquierda en América Latina. Sus orígenes y trayectoria futura*, Grupo Editorial Norma, Buenos Aires, pp. 31 – 37.

²⁴ Antonio Negri, *Goodbye Mr. Socialism* (ediție îngrijită de Raf Valvola Scelsi), Giangiacomo Feltrinelli Editore, Milano, 2006, p. 63 – 64.

²⁵ Tomás Moulian, *El sistema de partidos en Chile* în Marcelo Cavarozzi și Juan Manuel Abal Medina (coordonatori), *El asedio a la política. Los partidos latinoamericanos en la era neoliberal*, Homo Sapiens Ediciones, Rosario, 2002, p. 244.

înlocuite cu o serie de idei și concepte noi care diferă mai mult sau mai puțin de cele ale socialismului clasic latino-american. Se vorbește astăzi de suveranitatea națională împotriva imperialismului, de drepturile populației indigene, de integrarea și unitatea latino-americană, de reformă agrară, de redistribuire și de justiție socială însă în cadrul pieței. Cele două teme centrale ale noului socialism sunt căutarea unor alternative la neoliberalism și democratizarea politicii și societăților latino-americane (aici fiind inclusă democratizarea propriilor organizații socialiste).²⁶

De aceeași părere este și autorul argentinian Alberto Pla, ale cărui scrieri denotă însă destul de mult subiectivism și implicare ideologică, care după ce enumeră printre principalele motive ale transformării socialismului actual, căderea comunismului în Europa de Est și în URSS, afirmă că nu se poate vorbi de socialism fără democrație și că „*democrația ca alternativă la socialism este o idee absurdă deoarece doar prin socialism se poate vorbi de democrație lărgită și de depășirea democrației ca simplă formă de guvernare.*”²⁷

Ceea ce a rezultat după căderea socialismului real a fost un model a ceea ce Luis Maira numea o „*revoluție democratică*” care încerca să caute legitimitatea schimbării sociale în sprijinul votanților prin confruntarea electorală care să le ofere sprijin pentru un proiect împărtășit de marea majoritate. Dispare astfel ideea unei minorități progresiste, a avangardei sau a partidului călăuzitor care să impună majorității, chiar împotriva voinței acesteia, transformări economice și o dinamică revoluționară care să le îmbunătățească viața. Proiectul noului socialism este unul care nu se mai vrea impus cu forța ci pe cale electorală, prin sprijin democratic.²⁸

Dacă până la începutul anilor nouăzeci ai secolului trecut socialismul se prezenta pe sine ca o unică alternativă la modelul social existent, astăzi el constituie doar una dintre alternativele existente în cadrul ofertei politice. De multe ori pentru a lărgi bazele sale de susținere și legitimitatea sa democratică, socialismul trebuie să se prezinte cu un discurs mai puțin “de stânga” decât alte partide situate în centrul sau la dreapta spectrului politic. Poate că nu este un exemplu mai clar și mai concis al aplicării faimosului slogan privind “moartea ideologiilor” decât această dilemă ideologică cotidiană care obligă organizațiile de stânga să își adapteze discursurile la cerințele sociale, în timp ce trebuie să se aibă în vedere și păstrarea bazelor partidului precum și îndeplinirea unor condiționări electorale.²⁹

²⁶ César A. Rodríguez Garavito și Patrick Barrett, *loc.cit.*, p. 37.

²⁷ Alberto J. Pla, *América Latina mundialización y crisis*, Homo Sapiens Ediciones, Rosario-Santa Fe, 2001, p. 153.

²⁸ Luis Maira; Guido Vicario, *Perspectivas de la izquierda latinoamericana. Seis dialogos*, Fondo de Cultura Económica, Santiago de Chile, 1991, pp. 48 – 49.

²⁹ Carlos M Villas, *La izquierda latinoamericana. Búsquedas y desafíos* în „Nueva Sociedad”, no. 157, septembrie/octombrie 1998, Caracas p. 80.

Referințele sociale colective tradiționale la clasele sociale, la relațiile de muncă, la pământ, la bunurile naționale etc au lăsat loc unor noi actori sociali care sunt preocupați de drepturile individului, de echitate socială, de globalizare, de piața internațională etc. Clasele sociale și în special proletariatul ca subiect principal al unei reforme politice sau al unei mișcări revoluționare, au lăsat locul fie unor concepte integratoare foarte largi, care încearcă să înglobeze cât mai multe persoane, de genul „popor”, fie unor grupuri reduse care luptă pentru drepturile indigenilor, pentru protecția mediului, pentru aspecte concrete (cum au fost mișcările împotriva privatizării distribuției apei sau gruparea „*cocaleros*” în Bolivia).

De altfel un aspect interesant al evoluției mișcărilor de stânga latino-americană este creșterea gradului de implicare a cetățenilor în viața politică și socială, în proteste și mișcări alternative. Acest lucru aflat în contradicție cu ceea ce se întâmplă în SUA sau în Europa Occidentală (vezi Robert Putnam) este demonstrat de datele Latinbarometrului din 2005 potrivit cărora 16% din latino-americieni au semnat o petiție, 13% au asistat la manifestații și 5% a participat la blocaje rutiere.³⁰

În actualitate dezbaterile asupra democrației și reformelor au ocupat spațiul care până în urmă cu câțiva ani aparținea ideilor de schimbare sistemică sau de revoluție socială. Noua stângă nu mai susține un socialism văzut ca o formă de organizare a întregii societăți, ci ca un capitalism mult mai echilibrat și ca atare mult mai reglementat. Apare astfel o stângă latino-americană gradualistă și pragmatică, fără definiții ideologice dure. În loc de o respingere în bloc a structurii capitaliste neoliberale sau chiar de susținerea a unei drastice schimbări a modelului macroeconomic, se postulează un capitalism atenuat, cu un stat care în loc să intervină direct în mecanismele pieței, regularizează și controlează evoluția acesteia pentru a spori competitivitatea, articulând cerințele pentru rentabilitate și exigențele investițiilor de capital cu aspirațiile de bunăstare socială ale populației, cu apărarea drepturilor omului și funcționarea efectivă a instituțiilor democratice.³¹

Pozițiile și discursurile liderilor politici de stânga din America Latină ilustrează foarte bine această transformare a idealurilor și ideologiei de stânga. Astfel Hugo Chávez, poate cel mai cunoscut exponent al noului socialism latino-american, declara: „*nu sunt de acord că în prezent trăim o perioadă de revoluții proletare; realitatea ne confirmă zilnic aceasta. Dar dacă mi se spune că în această realitate nu se poate face nimic pentru săraci, atunci voi răspunde că nu voi accepta niciodată imposibilitatea redistribuirii bogăției în societate. Cred că este mai bine să mori în bătălie decât să menții un*

³⁰ Fernando Calderon, *Panorama electoral de America Latina: ¿qué reemplaza al modelo neoliberal?* în „Nueva Sociedad”, Caracas, Ediție specială, martie 2006, p. 15.

³¹ Carlos Villas, *La izquierda latinoamericana y el surgimiento de regimenes nacional-populares* în „Nueva Sociedad”, Caracas, no. 197, mai/iunie 2005, p. 88 – 91.

*ideal revoluționar foarte înalt și foarte pur, dar să nu faci nimic. Prefer să avansez un pic, fie și un milimetru, în direcția corectă, în loc să visez utopii.”*³²

Un alt lider important al socialismului latino-american, este vorba de Tabaré Vázquez, președintele Uruguayului, declara la câteva zile după preluarea mandatului: „*Dacă mă întrebați faptul că dacă punct de vedere ideologic programul nostru de guvernare este unul socialist, le voi spune că nu este. Este un program național, profund democratizator, un program care caută pe drumul solidarității, justiția sociale, creșterea economică cu dreptate, este vorba de dezvoltarea umană (...) Schimbările pe care dorim a le face vor fi fie schimbări în stil uruguayan, fie nu vor fi deloc (...) este o schimbare pașnică, graduală, meditată, serioasă, profundă, responsabilă, cu ampla participare a tuturor actorilor vieții economice, politice și sociale a țării, care urmărește obiectivul central al guvernului nostru, care este acela al îmbunătățirii calității vieții tuturor uruguayenilor, care începe cu mandatul istoric pe care îl avem, care cuprinde idealul artiguist, al celui Artigas care spunea că cei care au mai multă nevoie vor fi cei mai privilegiați și că cauza poporului nu admite nici cea mai mică șovăială”*.³³

Daniel Astori, senator uruguayan, care după câștigarea puterii de către Tabaré Vázquez va fi numit Ministru al Economiei, declara că guvernul va trebui „*să ducă la capăt politici pe care ei însuși le-au criticat. Se va întâmpla exact același lucru ca în Brazilia*”.³⁴

Un caz interesant de evoluție este cel al Partidului Socialist Chilian, deoarece în prezent acesta a renunțat la vechile idei revoluționare și promite să mențină caracteristicile centrale ale reformelor neoliberale ale regimului pinochetist. În actualitate PSCh nu are nici o continuitate istorică cu trecutul și și-a refundat istoria, a renegat trecutul, convertindu-se într-un curent social-democrat după ce toată istoria sa, încă de la înființare a fost un partid revoluționar. Ricardo Lagos Escobar, președinte al Republicii Chile între 2000 și 2006 afirma că el nu vroia să fie „*al doilea președinte socialist al Chile (după Allende) ci al treilea al Concertacion (după doi lideri creștin-democrați)*”.³⁵ Același Lagos, răspunzând unei întrebări asupra chestiunii dacă după alegerile din 2005 – 2006 se poate vorbi despre o orientare către stânga a regiunii, afirma că putem spune că „*America Latină se orientează mai mult către profundizarea sistemului democratic, decât către stânga*”.³⁶

³² Tariq Ali, *¿Por qué gano Chávez?* în „La Jornada”, Mexic DF, 19 august 2004.

³³ *El País*, Montevideo, 4 martie 2005 *apud* Carlos Villas, *La izquierda latinoamericana y el surgimiento de regimenes nacional-populares* în „Nueva Sociedad”, Caracas, no. 197, mai/iunie 2005, p. 93 – 94 .

³⁴ Larry Rother, *Tiptoeing Leftward. Uruguayan Victor’s Moment of Truth* în „The New York Times”, New York, 2 noiembrie 2004, p. A8.

³⁵ Joséph M. Colomer, *Las elecciones primarias presidenciales en América Latina y sus consecuencias* în Marcelo Cavarozzi și Juan Manuel Abal Medina (coordonatori), *op. cit.*, p. 131.

³⁶ Daniel Zovatto, *América Latina después del «rally» electoral 2005-2006: algunas tendencias y datos sobresalientes* în “Nueva Sociedad”, no. 207, ianuarie/februarie 2007, Caracas, pp. 24 – 26.

O altă opinie pe care o vom cita aici este cea a liderilor MAS (Movimiento al Socialismo) partidul politic câștigător al alegerilor bolivieni. Astfel în opinia lui Hugo Salvatierra, Ministrul Agriculturii, „*MAS trebuie să dezvolte ideea unui socialism <<a la boliviana>>, un model care nu pleacă de la teoriile sociale sau politice, ci de la experiența concretă.*” El vorbește de exemplu despre un sistem de proprietate colectivă, care nu este opera intelectualilor tradiționali, ci a vieții și evoluției satelor însuși. Tot Salvatierra afirmă că principala contradicție nu este cea care separă indigenul de ne-indigen, ci cea care contrapune Bolivia – imperialismului. Un alt lider bolivian, Asterio Romero, vede Bolivia ca „*patria tuturor*”, acest model integrator trecând astfel peste clasicele diferențieri care țineau cont de clase sociale.³⁷

Una dintre caracteristicile discursului socialist actual este aceea că el nu este adresat muncitorilor sau proletariatului, ci unor concepte unificatoare foarte largi, precum „popor” care integrează multe grupuri sociale (această schimbare a alimentat opiniile celor care consideră că socialismul actual poate fi echivalat cu populismul, dar despre aceasta vom discuta mai târziu). Acest tip de discurs nu este total nou deoarece socialismul latino-american a recrutat bazele sale sociale, cadrele sale și liderii săi, dintr-un spectru destul de larg: proletariat urban și rural, țărănime săracă și medie, mica-burghezie rurală și urbană, zone de recrutare generațională sau ideologică (mișcările studentești de exemplu). Ca atare a fost o stângă mai mult *populară* decât strict *proletară*, sprijinită și susținută de/orientată către un spectru larg de actori sociali, unificați printr-un denominator comun, acela al *opresiunii* – sociale, naționale, culturale – și nu doar de către *exploatarea* de clasă. În consecință „frontiera” care a separat socialismul de restul spectrului politic a fost difuză și cu un caracter mai mult politico-ideologic decât social.³⁸

Dacă însă înainte de 1989 existau o serie clară de referințe la clasa muncitoare, la proletariat etc, care dădeau partidelor socialiste un caracter mai mult sau mai puțin de clasă, în prezent discursul acesta renunță în totalitate la orice referință despre diferențele de clasă și utilizează concepte mai difuze precum „cetățean”, „popor” sau „populație” care îi oferă un caracter integrator. Dacă pentru socialiștii tradiționali clasele sociale erau actorul principal al înfruntărilor și al luptelor sociale, pentru socialismul contemporan principala diferență există între guvernanți și guvernați, sau în termeni gramscieni între cei care dețin hegemonia și clasele subordonate.

Heinz Dieterich, unul dintre cei mai importanți ideologi ai socialismului secolului XXI promovat de președintele Hugo Chávez, afirma, vorbind despre noul model de socialism, că ceea ce se caută nu este ca poporul să fie un simplu receptor pasiv al actelor guvernamentale, ci dimpotrivă, în consonanță cu noua

³⁷ Rafael Archondo, *¿Qué le espera a Bolivia con Evo Morales?* în „Nueva Sociedad”, Caracas, no. 202, ianuarie/martie 2006, pp. 7 – 8.

³⁸ Carlos M. Villas, *La izquierda latinoamericana. Búsquedas y desafíos* în „Nueva Sociedad”, no. 157, septembrie/octombrie 1998, Caracas p. 82.

paradigmă democratică protagonică și participativă, se impulsionează o adevărată și absolută participare a populației în guvernare, oferind în acest mod un nou sens democrației respective.³⁹

Pentru a rezuma noile valori și ideii ale socialismului contemporan vom utiliza Preambulul Constituției Republicii Bolivariene Venezuela. Am citat din acest document deoarece Venezuela este cazul cel mai vizibil și mai vocal de stat în care se afirmă „noul socialism” care aici a devenit politică de stat. Potrivit Constituției sarcina statului este *„stabilirea unei societăți democratice, participativă și protagonică, multietnică și pluriculturală într-un stat de drept, federal și descentralizat, care să consolideze valorile libertății, independenței, păcii, solidarității, binelui comun, integritatea teritorială, respectarea și dominația legii pentru generațiile prezente și cele viitoare; să asigure dreptul la viață, la muncă, la cultură, la educație, la justiția socială și la egalitatea de șanse fără discriminări sau subordonări de orice fel; să promoveze cooperarea pacifică între națiuni și să impulsioneze și să consolideze integrarea latino-americană de acord cu principiile non-intervenționismului și autodeterminării, garantarea universală și indivizibilă a drepturilor omului, democratizarea societății internaționale, dezarmarea nucleară, păstrarea echilibrului ecologic și a bunurilor naturale ca patrimoniu comun și la care nu se poate renunța al umanității.”*⁴⁰

De asemenea s-a schimbat mult și modelul organizativ al partidelor socialiste, modificare care are de face cu schimbarea viziunii asupra strategiei politice pentru preluarea puterii, despre care am vorbit anterior. Dacă înainte partidele erau organizate în marea lor majoritate pe baza modelului leninist sub forma avangardei proletariatului care trebuia să realizeze asaltul asupra puterii, în actualitate într-o lume mai complexă, modelul organizativ este foarte mult influențat de teoriile și conceptele lui Antonio Gramsci despre „războiul de poziții” și „hegemonie”. Ca atare este necesară captarea și organizarea societății civile, a organizațiilor sociale, și abia ulterior se poate obține victoria electorală (astfel se poate explica importanța mișcărilor sociale, a mișcărilor indigene etc în victoriile democratice ale stângii contemporane).

Chiar dacă nu toate partidele și mișcările socialiste utilizează într-o manieră explicită conceptele gramsciene de mai sus, în practică majoritatea au urmat o cale comună prin care au încercat să-și construiască capacitatea politică necesară și să diminueze și să depășească dificultățile și problemele pe care trebuie să le înfrunte. Pentru aceasta au utilizat o strategie graduală, de atingerea pas cu pas a obiectivelor propuse, care începe cu succese în alegerile locale, se continuă cu modele de administrare eficiente (cazul cel mai celebru este modelul administrativ echitativ și redistributiv implementat de Partidul Muncitorilor din Brazilia în municipiul Porto Alegre) pentru ca în final să se obțină victorii electorale în confruntări naționale. Cum s-a demonstrat pe baza documentelor și

³⁹ Hanz Dieterich, 2007, *Hugo Chávez y el socialismo del siglo XXI*, Editorial Quimantú, Santiago, p. 23.

⁴⁰ <http://www.constitucion.ve/documentos/ConstitucionRBV1999-ES.pdf>.

a unui număr în creștere de studii guvernele locale socialiste au fost în mod invariabil punctele de sprijin pentru lansarea unor candidaturi și platforme politice naționale.⁴¹

Asistăm astfel la una dintre cele mai importante noutăți în strategia socialismului actual, care în formularea celebră a lui John Holloway constă în *proiectul de a schimba lumea fără a lua puterea*.⁴²

Concluzionând putem spune că noul socialism latino-american se caracterizează prin: abandonarea în ideologie și practica politică a exclusivismului bazat pe conceptul de „clase sociale”, prevalând o viziune mai deschisă asupra obiectivelor luptei politice, binelui public, relațiilor de alianță și colaborare politică; recunoașterea mecanismului democratic pentru a obține și exercita puterea; renunțarea la o transformare totală (revoluționară) a sistemului socio-economic sau la o restructurare radicală a formelor de proprietate și acceptarea ca normale și chiar dezirabile a relațiilor economice de piață și a funcționării mecanismului competiției; accentul ridicat pe interesele naționale, pe sentimentul de demnitate națională și pe contrapunerea solidarității latino-americane față de globalizarea neo-liberală; afirmarea factorului etno-politic sub forma indigenismului care devine tot mai puternic.

⁴¹ César A. Rodríguez Garavito și Patrick Barrett, *¿La utopía revivida? Introducción al estudio de la nueva izquierda latinoamericana* în César A. Rodríguez Garavito, Patrick Barrett și Daniel Chavez, 2005, *La nueva izquierda en América Latina. Sus orígenes y trayectoria futura*, Grupo Editorial Norma, Buenos Aires, pp. 54-55.

⁴² John Holloway, *Cambiar el mundo sin tomar el poder. El significado de la revolución hoy*, Universidad Autónoma de Puebla, Puebla, 2001, p. 174.

LA DINASTÍA LIBERAL: LA SELECCIÓN DE LOS CANDIDATOS A DIPUTADOS EN EL PARTIDO LIBERAL DE HONDURAS EN 2005*

Margarita C. BATLLE**

Abstract: This paper analyses the legislative candidate selection process held by the Partido Liberal de Honduras in 2005. The study approaches issues such as the origin of the organization and its institutional culture and the influence of external and internal rules over the candidate selection mechanism used by the party in this opportunity compared with those used before. Therefore, this article determines the most important characteristics of the candidate selection process and its effects on other areas.

Keywords: Candidate selection, Political parties, Honduras, Partido Liberal de Honduras (PLH).

I. Introducción

Los partidos políticos son piezas fundamentales en el funcionamiento de la democracia y la decisión de presentar a un individuo determinado a la contienda electoral por un cargo de elección popular es un momento clave para comprender mucho de lo que sucede dentro de estas instituciones. El estudio sobre selección de candidatos constituye una manera de aproximarse al funcionamiento de los partidos políticos. Estos procesos reflejan, a la vez que definen, el carácter de determinado partido y echan luz sobre la existencia de luchas por cuotas de poder al interior del mismo (Rahat y Hazan, 2006).

En el presente trabajo se entenderá a la selección de candidatos como el proceso por medio del cual un candidato es electo entre una lista de potenciales competidores (Siavelis y Morgenstern 2004:6). El documento busca analizar el proceso de selección de candidatos llevado a cabo por el Partido Liberal de

* Este trabajo fue realizado para el Observatorio de Instituciones Representativas (<http://iberoame.usal.es/OIR>), que dirige Manuel Alcántara Sáez, y como parte de un Equipo de Investigación sobre "Selección de Candidatos en América Latina", coordinado por Flavia Freidenberg y adscrito al Instituto Interuniversitario de Iberoamérica de la Universidad de Salamanca. Una versión previa de este artículo se encuentra colgada en el portal OIR.

La autora agradece los comentarios Georgina Paolino y José Ricardo Puyana así como los de todos los miembros del equipo de investigación. Además agradece especialmente a Michelle Taylor-Robinson por la orientación y los comentarios y a Hugo Picado León y Eduardo Martell por la colaboración con información y datos electorales.

** Politolog, absolventă a unui master în Studii Latino-Americane, doctorandă în Științe Politice la Universitatea din Salamanca

Honduras (en adelante PLH) en 2005, cuyo objetivo consistía en elegir a las personas que conformarían las listas para las elecciones a diputados nacionales en noviembre de ese año, luego de la reforma electoral de 2004.

El trabajo se estructurará en seis partes. En primer lugar se describirá y analizará el origen y desarrollo del partido. En segundo lugar, se determinará la influencia del entorno sobre los procesos de selección de candidatos llevados a cabo por el PLH. Aquí se prestará especial atención a la existencia de una ley nacional que regula el proceso de selección así como a las características que comporta el sistema de partidos. En tercer lugar, se analizará la cuestión de las reglas internas de la organización respecto de la selección de sus candidatos a cargos de representación popular así como las percepciones de los integrantes del partido. En cuarto lugar, se intentará determinar los efectos que ha producido el proceso de selección de candidatos sobre la vida partidista y el sistema político hondureño.

Teniendo en cuenta la falencia en la literatura respecto a conocer qué pasa dentro de las cajas negras que a menudo constituyen los partidos, este trabajo se plantea el objetivo de describir el proceso de selección de candidatos en el Partido Liberal de Honduras para las elecciones al Congreso de 2005. Para esto se observará también cuáles han sido las tradiciones y prácticas que operan al interior de la organización así como aspectos de la vida política hondureña en general. Sin embargo, se debe puntualizar que el objetivo de este trabajo es el de conocer cómo se seleccionan y han seleccionado a los candidatos al interior de la organización. Una vez que se tenga esta información se podrá avanzar en un análisis explicativo que permita determinar el por qué de la manera de selección.

El trabajo constituye un aporte en el sentido de que logra echar luz sobre el proceso de selección de los candidatos describiéndolo y comparándolo con anteriores procesos. Sin embargo, es un primer acercamiento a esta temática que no ha sido desarrollada en el caso hondureño. Si bien se logran identificar elementos clave, la investigación no busca avanzar hacia una explicación de dicho proceso sino, en este primer momento, describirla utilizando diversas fuentes. Para esto se utilizan tanto entrevistas como fuentes periodísticas y bibliográficas.

II. Origen, desarrollo organizativo y cultura institucional

El PLH fue creado en 1891 y es, por lo tanto, el partido político más antiguo de Honduras. Luego, entre 1916 y 1919 se produce una escisión descontenta del PLH que acaba por fundar el Partido Nacional de Honduras (en adelante PNH). Ambas organizaciones políticas nacieron como herramientas de los intereses de las compañías bananeras estadounidenses (*United Fruit Company* y *Cuyamel Fruit*). A pesar de su temprana constitución como organizaciones estables, su carácter no dejaba de estar signado por un sistema político y social oligárquico caracterizado por prácticas clientelares fuertemente arraigadas (Ajenjo Fresno, 2001:188).

Respecto a la historia del PLH, siguiendo a Salomón (2004), a finales del siglo XVIII Celeo Arias intentó unir a las diferentes facciones de los “rojos” o liberales en un partido disciplinado. Imbuido por los ideales de la Revolución Francesa, cristalizados en la Declaración de los Derechos del Hombre, redacta una declaración a la que tituló “Mis Ideas”. Este manifiesto buscaba proclamar determinadas nociones básicas de lo que, desde su fundación, sería la filosofía y el programa del Partido Liberal. De todos modos, es cuando Policarpo Bonilla asume el control del partido, en la Convención Liberal de 1891, que se redactan los estatutos y el Acta Constitucional a la vez se elige el primer Jefe del PLH, que sería el propio Bonilla². Así se comienza a producir una voluntad cierta de dotar al partido de estructuras organizativas sólidas que se cristalizaban en la creación de un comité central, comités departamentales y subcomités municipales.

La historia de estos partidos hondureños se encuentra estrechamente relacionada con un largo período de inestabilidad política signado por guerras civiles y golpes de Estado. En 1933 el General Tiburcio Carías Andino da inicio a la dictadura que se denominará “Cariato” y se extenderá hasta 1949. Una vez finalizada, Honduras se encuentra inmersa en el nuevo contexto internacional que se caracterizaba por la primacía de los Estados Unidos.

Teniendo en cuenta el contexto descrito, era evidente la necesidad de adaptarse a las nuevas reglas de juego y a mediados del siglo XX los principales partidos comienzan a pensar en la necesidad de modernizar las instituciones. Se intentaba responder no sólo a los cambios en el escenario internacional sino también a los que habían tenido lugar en el país fundamentalmente en términos socioeconómicos y demográficos. Se pueden destacar diferentes cuestiones que se relacionan con el relevante papel que jugaron los partidos políticos en el contexto descrito y, sobre todo, en las dos fases de transición a la democracia que se iniciaron en 1980. Cabe destacar que la polarización ideológica originó enfrentamientos entre los principales partidos hondureños respecto a diversos temas durante todo el siglo XX. Una de las cuestiones más importantes fue la relación con las Fuerzas Armadas. Por un lado, el PNH abogaba por una posición conservadora que favorecía el papel represivo de las Fuerzas Armadas y, por el otro, el PLH reivindicaba los nuevos grupos sociales y una nueva manera de relacionarse con el Estado. El PLH fue durante el siglo XX el principal opositor de la política llevada a cabo por los militares en el poder, lo que lo convirtió en el principal abanderado de la democracia.

La incapacidad para adaptarse a un nuevo contexto internacional relacionado con el fin de la Guerra Fría y nuevas realidades, tanto regionales como nacionales, llevó a ambos partidos a asumir posiciones contradictorias e improvisadas que fueron perfilando diversas tendencias en su interior. Entre

² Cabe destacar la importancia de líderes como Ángel Zúñiga Huete y Ramón Villeda Morales, ideólogos clave del partido durante el siglo XX (Ajenjo Fresno, 2001:196).

otras discusiones, una de las fracturas más importantes dentro de ambas agrupaciones se relacionaba con la modernización y renovación *vs.* el *conservadurismo*. De todas maneras, nuevas cuestiones fueron generando fracturas al interior de ambos partidos y la existencia de grupos con liderazgos diferenciados aparece como un rasgo que ha acompañado el devenir de estas organizaciones hasta la actualidad³.

En 1985 el PLH y el PNH deciden firmar el Acta de Compromiso de 1985, mediante la cual se proponían avanzar en términos de democratización respecto, sobre todo, al modo en el que se seleccionarían los candidatos. De esta manera, aparece en escena la necesidad de pensar en la adopción de elecciones internas como una estrategia de mejorar el rendimiento de los partidos y su relación con la sociedad.

Estructura y Organización interna del partido

El Partido Liberal se declara en su Estatuto como una organización que se rige por los ideales democráticos, promoviendo la paz social y la tolerancia política en el país⁴. Asimismo, se hace especial hincapié en el pensamiento de antiguos liberales como orientadores de la doctrina del partido⁵. El PLH está constituido por diversos órganos que lo dotan de una estructura organizativa considerablemente densa⁶, siendo la reunión de Bancada o de Directorio la instancia formal donde se toman las decisiones más importantes.

³ Tanto en el PLH como en el PNH la aparición de tendencias se puede remontar a sus orígenes. En el caso del Partido Liberal ya durante el gobierno de Policarpo Bonilla se manifestaban divisiones que se observaron claramente durante las elecciones de 1899. Los enfrentamientos se relacionaban con la aceptación o el rechazo de Bonilla como candidato. Para 1902 el partido contaba con un sector radical, uno moderado y tres precandidaturas para la presidencia del país. En 1985, luego de décadas de inestabilidad, reaparecieron las facciones (Ajenjo Fresno, 2001:197).

⁴ “[...] Por esa circunstancia, en esta etapa, el Partido toma posición a favor de los pobres y se ubica en la línea doctrinaria del liberalismo social, en cuya concepción se reconoce la importancia de la persona humana, concebida como fin en si misma y como eje y centro de la preocupación de nuestro Instituto; también de manera explícita destaca su naturaleza social y política y, desde luego, su responsabilidad con el resto de los seres humanos, de la comunidad viviente y con el ambiente en general (Estatuto PLH).

⁵ “[...] una institución de derecho público, con personalidad jurídica y patrimonio propio, de duración indefinida, cuya existencia y libre funcionamiento garantizan la Constitución y demás leyes de la República (...). Los principios ideológicos de carácter político, económico, social y otros del Partido Liberal de Honduras, se encuentran postulados en su Declaración de Principios. (...) El Partido Liberal de Honduras hace suyo el pensamiento liberal de Francisco Morazán, su ideal por la Unidad de Centroamérica, y la vocación americanista de José Cecilio del Valle” (Art. 1, Estatuto PLH).

⁶ Cuenta con una Convención Nacional, un Consejo Central Ejecutivo, la Comisión Política, el Directorio Nacional, la Asamblea Departamental, el Consejo Departamental, la Asamblea Local, el Consejo Local, los Subconsejos de aldeas, caseríos, colonia y barrios y la Comisión Nacional Electoral. Existen dos órganos especiales: el Instituto de Estudios Económicos, Sociales y Políticos y el Instituto de Educación Popular. También cuenta con seis organismos

La estructura de carácter vertical y la interacción entre regla formal e informal son elementos clave para comprender su funcionamiento. Diversos autores han destacado tres características distintivas del PLH. En primer lugar, el alto grado de faccionalismo que reviste el partido⁷; en segundo lugar, las prácticas clientelares que subyacen a las luchas de poder; en tercer lugar, el nepotismo y, por último, el activismo⁸, que se relaciona con el papel que juegan los mediadores políticos en la vinculación partido-clientela. Esto, desde ya, aparece estrechamente relacionado con las prácticas clientelares hondamente arraigadas en la forma de hacer política en Honduras. Respecto a la cuestión del nepotismo, Salomón (2004) sostiene que en el PLH existe una “concepción dinástica del partido”. Los líderes de la organización actúan de manera tal que gran parte de su familia comienza a formar parte del partido, ocupando puestos relevantes a los que no hubieran podido acceder si no fueran parientes de quienes son.

Asimismo, se debe tener en cuenta que los órganos del partido suelen funcionar de manera diferente en la práctica y esto aparece reflejado, sobre todo, en la cuestión de la democracia interna. La atomización que comporta el partido responde a los numerosos quiebres que han originado diversas corrientes luchando por una cuota de poder dentro de la organización. Históricamente, el caudillo de cada corriente seleccionaba a los posibles candidatos y configuraba las listas. Este comportamiento se ha visto relativamente atenuado a partir de las elecciones internas de 2005, aunque todavía no se haya logrado ponerle fin a este tipo de estrategias arraigadas profundamente en el funcionamiento del partido y las conductas de sus líderes (Salomón, 2004)

CUADRO 1- CARACTERÍSTICAS DE LA ORGANIZACIÓN

ORIGEN CRONOLÓGICO	Antes de 1925. Creado en el año 1890.
ORIGEN TERRITORIAL	Por penetración territorial, del centro a la periferia.
FUENTE DE CREACIÓN	Por integración. Sin la presencia de una organización social externa.
CARÁCTER ORIGINARIO	Neutro.
TIPO DE	Civil colectivo.

auxiliares: Frentes Femeninos Liberales, Asociación de Campesinos Liberales, Asociación Liberal de Profesionales y La vieja Guardia del Partido Liberal.

⁷ Los términos facción y movimiento se utilizarán indistintamente para referirse a los grupos diferenciados al interior de un partido que, respondiendo a fracturas partidarias, compiten por cuotas de poder.

⁸ Véase Salomón (2004); Taylor-Robinson (2006); Ajenjo Fresno (2001); Mejía (2006), entre otros.

LIDERAZGO ORIGINARIO	
LÍDER FUNDADOR	Gral. Policarpo Bonilla
NIVEL DE FACCIÓNALIZACIÓN	Alto. Expresado en liderazgos en pugna y en familias internas. Relativamente constantes.
IDEOLOGÍA	Flexible. Progresismo. Centro, Centro-izquierda.
NIVEL DE FORMALIZACIÓN DE SU PROGRAMA	Elaborado

Fuente: Elaboración propia en base a Ajenjo Fresno (2001), Alcántara (2004) y Taylor-Robinson (2006).

III. ¿Cómo influye el entorno sobre los procesos de selección de candidatos?

III.1 Reglas de juego externas

La Ley electoral y de las organizaciones políticas (en adelante LEOP) determina que el sistema electoral hondureño se caracteriza por la elección de diputados al Congreso Nacional en distritos uninominales y por mayoría simple. Asimismo, esta ley determina que los partidos políticos, las alianzas y las candidaturas independientes son canales de participación política para los ciudadanos.

La LEOP, sancionada en el año 2004, modifica la antigua Ley sobre esta materia y establece nuevas normas para las elecciones internas a autoridades partidarias y la selección de candidatos a cargos de elección popular. Se inspira en la necesidad de garantizar el acceso efectivo a la posibilidad de gobernar a todas las fuerzas políticas por medio de procesos electorales limpios y competitivos⁹ y da cuenta de cuatro innovaciones relevantes respecto de la anterior ley vigente.

En primer lugar, introduce innovaciones relacionadas estrictamente con la selección de candidatos. En ese sentido, establece la obligatoriedad y simultaneidad de las elecciones internas. Las mismas serán cerradas con lo cual podrán votar solamente los afiliados desprendiéndose de esta restricción el hecho de que solamente se podrá votar en la consulta interna de un (1) partido¹⁰.

⁹ “[...] la participación equitativa de las fuerzas políticas con el objeto de acceder al poder de la Nación, mediante un sistema electoral fiable, puro, libre, imparcial y transparente para la consolidación de nuestra democracia” (Encabezado LEOP).

¹⁰ “Los Partidos Políticos están obligados a practicar elecciones primarias para la escogencia de sus candidatos a cargos de elección popular, las que se llevarán a cabo el tercer domingo del mes de febrero del año electoral. Las elecciones primarias se realizarán bajo la dirección,

La presentación de las precandidaturas se debe realizar sin excepción por parte de los “Movimientos internos” de cada partido, debiendo aportar una lista de ciudadanos, que cumplan determinados requisitos, para apoyar su posible candidatura¹¹. En el caso de que no existan dichos movimientos o la presentación de una única lista o candidatura por parte del partido, no será necesaria la celebración de elecciones internas¹².

En segundo lugar, crea el Tribunal Supremo Electoral (en adelante TSE) que es el órgano encargado de supervisar y administrar las consultas dentro de cada partido. Este nuevo órgano sustituye la figura del Tribunal Nacional de Elecciones, que funcionó durante veinticinco años cumpliendo funciones similares. A partir de la creación de esta nueva institución realizan cambios en relación a la modernización y democratización de los procesos electorales.

El TSE está conformado por tres magistrados propietarios y un magistrado suplente que ocupan su cargo por un período de cinco años. Se establece, también, que la convocatoria a primarias la realizará dicho tribunal seis meses antes de la fecha de su realización¹³. Respecto a las atribuciones del tribunal, sólo éste puede autorizar la publicación de cualquier tipo de anuncio relacionado con partidos políticos, movimientos o candidatos. Si un medio de comunicación llegara a publicar información de este tipo se le aplicaría una sanción en forma de multa¹⁴.

En cuarto lugar, la mencionada LEOP determina por primera vez el periodo de propaganda electoral. El Art. 144 limita la propaganda electoral a cincuenta (50) días antes del día de las elecciones internas y a noventa (90) días antes de las generales¹⁵. El Art. 145 regula por primera vez las encuestas y

control y supervisión del Tribunal Supremo Electoral con el apoyo de la Comisión Nacional Electoral del Partido Político respectivo” (VII, capítulo II, artículo 113).

¹¹ “(...) un listado de ciudadanos, que respaldan su inscripción conteniendo: número de Tarjeta de Identidad, nombres y apellidos, domicilio, firma o huella dactilar, en un número no menor al dos por ciento (2.0%) del total de los votos validos obtenidos por el Partido Político respectivo, en el nivel electivo de mayor votación, en la última elección general (...)” (Artículo 116).

¹² “Si no existe más de un movimiento en contienda, la autoridad central del Partido Político lo notificará inmediatamente al Tribunal Supremo Electoral y si dentro de los cinco (5) días siguientes a dicha notificación, no se hubiere interpuesto impugnación ante dicho Tribunal, este lo comunicará a la Autoridad Central del Partido Político. Este fue el caso de los segundos partidos, el PINU y el PDCH, quienes no realizaron consulta interna ya que su lista definitiva ya había sido consensuada previamente” (artículo 118).

¹³ Véase artículo 115 de la LEOP.

¹⁴ Fijan reglas de publicidad, propaganda y encuestas, *Diario El Heraldo*, 19 de julio de 2004.

¹⁵ “Fuera de los plazos establecidos en el presente artículo, queda prohibida la propaganda electoral mediante la utilización de la televisión, la radio, periódicos escritos, revistas, vallas publicitarias en sitios o lugares públicos, altoparlantes fijos o móviles y concentraciones públicas” Informe Honduras, Sociedad Interamericana de Prensa, 2004. Disponible en http://www.sipiapa.org/espanol/pulications/informe_honduras2004o.cfm

sondeos de opinión. El mismo sostiene que: “no se podrán publicar los resultados de las encuestas y sondeos de opinión dentro de los cincuenta (50) días antes de las elecciones primarias y noventa (90) días antes de las elecciones generales”¹⁶.

En quinto lugar, la modificación de la LEOP comporta cambios importantes a nivel de modernización respecto al diseño de la papeleta electoral. La antigua papeleta limitaba al elector a escoger el candidato a presidente sin contar con la posibilidad de decidir sobre las posibles candidaturas de los diputados que lo acompañarían. Por el contrario, la nueva Ley, impone la utilización de papeletas que permitan al elector escoger sus candidatos al congreso libremente y cuenta, asimismo, con la fotografía de todos los postulantes¹⁷.

Por último, la ley garantiza un mayor acceso de la mujer a cargos de elección popular. Por medio del artículo 105 de la LEOP se establecen cuotas para la participación. Esto significa que en las listas a Diputados al Congreso nacional y al Parlamento Centroamericano deben contar, al menos, con un 30% de mujeres. Asimismo, se intenta garantizar el acceso de mujeres a puestos de dirección en los partidos políticos y en las alcaldías (Suazo, 2005).

III.2 Competencia interpartidista

El sistema de partidos hondureño constituye el ejemplo clásico de bipartidismo. Dos partidos han sido los más relevantes en todo el siglo pasado: el Partido Liberal Hondureño y el Partido Nacional de Honduras, alternándose en el poder continuamente.

Hacia mediados de la década de 1970, ambos partidos debieron negociar, debido a la presión de los militares, la transición hacia la democracia que tuvo lugar entre 1980 y 1981. Luego del retorno a la democracia, a los dos partidos se han sumado otros tres. Por un lado, el centrista Partido Innovación y Unidad Nacional (PINU)¹⁸, que logró en la asamblea constituyente de 1980 ganar 3 de las 71 bancas (Taylor-Robinson, 2006: 116). El segundo partido es el

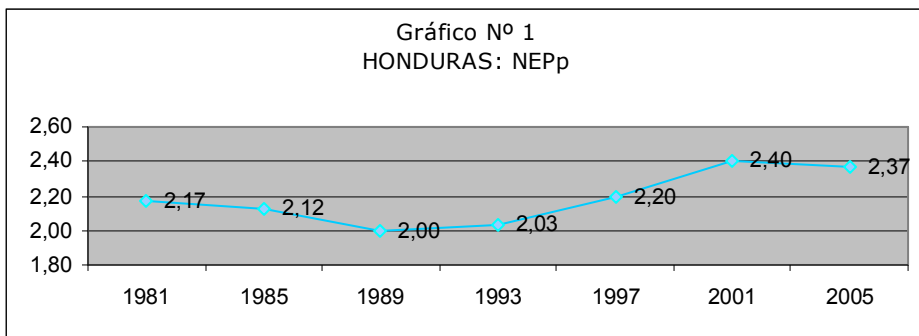
¹⁶ De este modo, la empresa encuestadora deberá registrarse ante el Tribunal Supremo Electoral, y deberá notificar sobre los métodos y procedimientos que utilice para llevar a cabo las encuestas con el objetivo de solicitar su autorización previa, en un plazo máximo de cinco (5) días hábiles

¹⁷ “La papeleta utilizada en el nivel de Diputados al Congreso Nacional por cada Departamento, contendrá en forma vertical y en el margen izquierdo, el nombre, insignia, emblema o fotografía del candidato presidencial de cada Movimiento Interno, a continuación, en forma horizontal, la fotografía y el nombre de cada candidato, en el orden establecido por cada movimiento. Debajo de la fotografía de cada candidato a Diputado se dejará un espacio para que el elector pueda marcar por el candidato de su preferencia” (Artículo 122).

¹⁸ El partido PINU se ubica en el centro del espectro ideológico (Taylor-Robinson, 2006:116).

Partido Democrático Cristiano (PDCH)¹⁹, que compitió en elecciones por primera vez en 1981. Por último, el partido de más reciente creación, el Partido de la Unificación Democrática (PUD)²⁰, que logró su primer escaño en el Congreso en 1997.

Dado que el sistema partidista presenta las características de un bipartidismo clásico, se observa que el número efectivo de partidos (NEP) desde la primera elección democrática en 1981 se ha mantenido estable, oscilando constantemente alrededor de los dos puntos. Cabe destacar que las subas más altas se han registrado a partir del año 1997, año en el que el quinto partido relevante (PUD) logra alcanzar su primer escaño. A partir de esta elección se visualiza una tendencia hacia el crecimiento que se verá atenuada por una caída de 0,03 puntos en las elecciones de 2005²¹.

Fuente: Elaboración propia.

De todos modos, el bipartidismo hondureño continúa funcionando solidamente, ya que los cambios en el NEP son considerablemente leves. EL PLH y el PNH siguen alternándose en el poder y repartiéndose entre sí casi la totalidad de escaños²². El nivel de competitividad del sistema en términos de escaños logrados por los principales partidos políticos en las elecciones de 1981 fue de 12,20. Asimismo, se registran cifras similares en las elecciones de 1989 y 1993 pero una fuerte caída del nivel de competitividad en las posteriores contiendas²³.

La volatilidad electoral media, calculada sobre el porcentaje de votos obtenidos por cada partido, en el período comprendido entre 1981 y 2005 ha sido de 7 puntos. Los bajos niveles de volatilidad electoral que presenta comparativamente con la media de los países latinoamericanos se puede explicar

¹⁹ “El PDCH es un partido centro-izquierdista dentro de l política conservadora hondureña y, aunque no siempre ha obtenido curules en el congreso, su votación y número de sillas en el congreso se ha incrementado en las últimas elecciones” (Taylor-Robinson: 116).

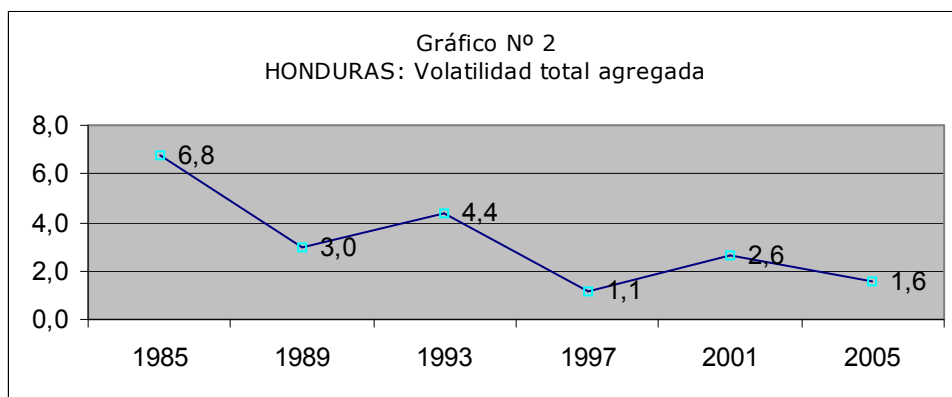
²⁰ El PDU es un partido de izquierda (Taylor-Robinson, 2006:116).

²¹ Aquí se utiliza la fórmula propuesta por Laakso y Taagapera (1979).

²² En la actual legislatura, resultante de las elecciones de 2005, entre ambos partidos controlan el 96% del Congreso.

²³ En 2005 el nivel de competitividad fue de 5,67.

por las características mismas del sistema de partidos, un bipartidismo fuerte donde toda contienda se dirime entre el PLH y el PNH. Las identidades y pertenencias serían más fuertes y la posibilidad de cambio del voto de una elección respecto de otra no sería tan factible.

Fuente: Elaboración propia.

A pesar de lo expuesto anteriormente sobre la ausencia de incentivos ideológicos y la manera en que el votante decide su voto, a partir de la Tabla número 1 se puede apreciar el porcentaje de votos que desde el regreso a la democracia han obtenido los diferentes partidos. Se observa, a simple vista, una constante en la cantidad de votos obtenidos por los dos partidos tradicionales

CUADRO 2 - HONDURAS: PORCENTAJE DE VOTOS ELECCIONES LEGISLATIVAS

	1981	1985	1989	1993	1997	2001	2005
PLH	53,90	51,00	44,30	53,00	49,50	52,20	45,00
PNH	41,60	45,50	52,30	43,00	41,50	44,30	40,00
PINU	2,50	1,50	1,90	2,80	4,10	1,10	5,00
PDCH	1,60	2,00	1,50	1,20	2,60	1,50	4,00
PUD	NP	NP	NP	NP	2,30	1,00	1,00
Otros	0,40	NP	NP	NP	NP	NP	NP

Fuente: Elaboración propia en base a datos del TSE.

IV. ¿Cómo influyen las reglas internas, la experiencia organizativa y las percepciones de los militantes y las élites sobre el proceso de selección del candidato?

IV. ¿Qué dicen los Estatutos sobre cómo se seleccionan candidatos en el plh?

Luego de transcurridos ocho años desde el retorno a la democracia, los liberales se reunieron en una Convención Nacional Extraordinaria en julio de 1988, en la Ciudad de San Pedro Sula, Cortes, con el objetivo de reformar los

Estatutos del PLH. Esta reforma se veía como impostergable debido a la necesidad de adaptar la norma partidaria a las modificaciones introducidas a la Ley Electoral y de las Organizaciones Políticas, mediante Decreto Legislativo n° 147-86, del 27 de Octubre de 1986²⁴.

La principal modificación a la que se debieron someter los Estatutos se relacionaba con la contemplación de las elecciones internas para los candidatos que propusiera el partido para las elecciones a diferentes cargos de elección popular. De este modo, se establecieron elecciones internas tanto para candidatos como para autoridades del partido. Los delegados a la Convención Nacional ya no serían electos en las asambleas locales sino que surgirían de las elecciones internas del partido. En estas elecciones participarían los diferentes movimientos al interior del partido.

En el Estatuto vigente del PLH se estableció que el partido pueda organizarse internamente en movimientos para competir en las elecciones internas por las candidaturas a cargos de elección popular²⁵. Asimismo, en el Artículo 54 se destaca la existencia de una Ley Nacional (LEOP) que regula la cuestión de las elecciones internas a autoridades y las elecciones internas para la selección de candidatos²⁶. Respecto a la cuestión de la militancia, se considera a éstos sujetos de plenos derechos y deberes, teniendo que cumplir determinados requisitos para poder presentarse a cargos tanto al interior del partido como a aquellos de elección popular²⁷.

²⁴ Esta Ley buscaba democratizar la vida interna de los partidos políticos la esencia de esta reforma a la Ley Electoral vigente en aquellos años, era la democratización interna de los partidos políticos, estableciendo las internas para elección de autoridades y candidatos a cargos de elección popular.

²⁵ “Para la práctica de elecciones internas y primarias, se reconoce el derecho de los miembros liberales a organizarse en Movimientos Internos, que tendrán libertad de organización y funcionamiento, pero deberán respetar y acatar la Declaración de Principios, el Programa de Acción Política, los presentes Estatutos y las Resoluciones de las Autoridades constituidas del Partido”(Capítulo II, Artículo Capítulo II (dos), Artículo 50 Estatuto PLH).

²⁶ Para la celebración de las elecciones primarias en lo que se refiere a requisitos y procedimientos, se observará lo que al respecto establece la Ley Electoral y de las Organizaciones Políticas.

²⁷ “Frente a la disyuntiva de un Partido de masas o de cuadros, el proyecto adopta una postura ecléctica donde los militantes son sujetos plenos de derechos y deberes, y la misma es requisito indispensable para optar a cargos; sin embargo se respeta el derecho de los simpatizantes al voto y a su participación decisoria en los Consejo Municipales, a la vez que se deja expedita la vía para que el Poder Constituyente del Partido pueda tomar decisiones mas profundas al respecto en el futuro. (...) El proyecto sistematiza y desarrolla su organización en los siguientes principios organizativos del Partido: Unidad, Legitimidad, Democracia, No reelección, Prohibición del Nepotismo, Transparencia en la Gestión, Planificación y Evaluación por Objetivos y Metas, Rendición de Cuentas, Derecho a Disentir, Libertad y Responsabilidad, Solidaridad, militancia y Capacidad Gerencial. Los principios iluminan toda la estructura orgánica del Partido y son fuentes obligatorias de inspiración para su correcta aplicación e interpretación” (Estatuto PLH).

IV.2 ¿Cuáles han sido los patrones comunes de selección de candidatos en el partido?

El PLH celebró sus primeras consultas para elegir candidato presidencial en 1992 y el PNH lo hizo por primera vez 5 años después (Taylor-Robinson, 2006:116). Cinco elecciones internas ha llevado a cabo el partido para escoger su candidato a la presidencia y demás cargos electivos. El número de corrientes participantes en todos estos procesos ha sido un promedio de 5 y 6 movimientos, excepto en las de 2005 donde participó el mayor número registrado hasta ahora: ocho movimientos (Mejía, 2006:5).

En las elecciones previas a la del 2005 los candidatos a presidente de cada partido configuraban, a su vez, una lista de posibles candidatos al Congreso por cada departamento, siendo esta lista cerrada. Según argumenta Taylor-Robinson, estas elecciones tenían sólo carácter consultivo y no eran vinculantes ya que los líderes de los partidos acababan negociando la composición y el orden de los candidatos de la lista final. En dichas elecciones los líderes precandidatos a presidente determinaban a dedo quiénes lo acompañarían en la lista de su movimiento y el triunfo del candidato significaba el triunfo de la lista completa ya que éstas eran cerradas. De este modo, el partido aparece controlado por las elites tanto nacionales como regionales que son quienes determinan los nombres de los candidatos a diputado, alcaldes y regidores. La organización en movimientos no hacía posible la competencia fuera de esta lógica para personas que no mostraran afinidad alguna con las cabezas de las tendencias.

Asimismo, en el pasado y hasta las elecciones de 2001 éstas se realizaban en fechas separadas entre los partidos, lo que generaba que las campañas no acabaran por cruzarse de un partido a otro y tomaran nivel nacional siendo cuasi intrapartidistas como sucede hoy en día.

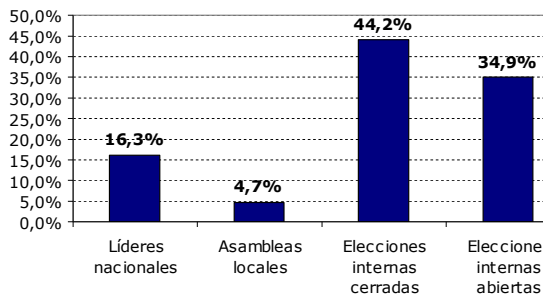
IV.3 Percepción de las elites sobre el nivel democracia interna y selección de candidatos en su partido

En la selección de candidatos temas como el dinero y los recursos son especialmente importantes. “La selección de candidatos se realiza por la promoción personal” (Ajenjo Fresno, 2001:226). Se premia el contar con una larga trayectoria en política así como la militancia. De este modo, se incluye en las listas de candidatos a diputados tanto a políticos de trayectoria como a aquellos militantes que han pertenecido al partido y trabajado por éste durante varios años (Ajenjo Fresno, 2001:226).

En los siguientes gráficos se puede apreciar la opinión de los congresistas electos para la presente legislatura sobre la manera en que se suele elegir a los candidatos a diputados en su partido así como el mecanismo que se utilizó para su elección en particular. Éstos destacan la utilización de elecciones internas con la participación sólo de sus militantes. Como segundo método más

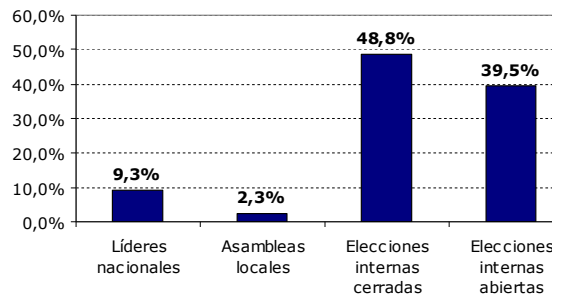
utilizado ubican la celebración de elecciones internas con la participación de ciudadanos. En el gráfico número cuatro se puede observar el modo en el que manifiestan haber sido electos los diputados para esta legislatura puntualmente. Las respuestas demuestran una tendencia similar a la registrada en el gráfico anterior. Las elecciones internas cerradas son el método más utilizado, seguido por las elecciones internas cerradas.

GRÁFICO N° 3 - MODOS MÁS HABITUALES QUE TIENE EL PLH PARA NOMBRAR A LOS CANDIDATOS A DIPUTADOS

Fuente: Elaboración propia con datos de PELA (2006). La encuesta responde a la pregunta: *Me gustaría que me indicara cuál es el modo habitual que tiene su partido de nombrar a los candidatos a Diputado.*

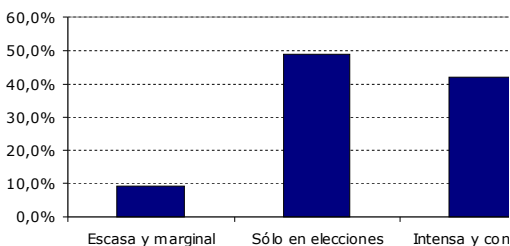
GRÁFICO N° 4 - ¿CÓMO FUERON SELECCIONADOS LOS CANDIDATOS QUE FUERON ELEGIDOS DIPUTADOS EN 2005?

Fuente: Elaboración propia con datos de PELA (2006). Los datos responden a la pregunta: *Y me podría decir, ¿cómo fue nombrado Ud.?*

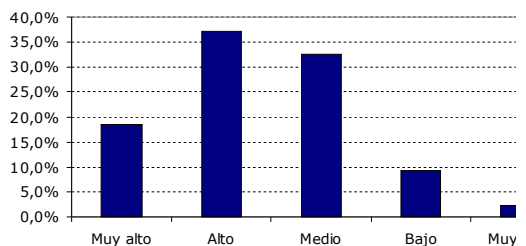
Respecto a la visión de los diputados electos sobre el nivel en el que las bases participan de las decisiones tomadas en el partido, como se observa en el gráfico número cinco, la respuesta más frecuente se asocia con que la participación tiene lugar sólo en época de elecciones pero aparece seguida muy de cerca por la consideración de que la misma es intensa y constante. Asimismo, a la pregunta sobre el nivel de democracia interna del propio partido, la mayoría de los legisladores entrevistados opina que es alta o media.

GRÁFICO N° 5 - NIVEL DE LA PARTICIPACIÓN DE BASE EN LA VIDA DEL PLH

Fuente: Elaboración propia con datos de PELA (2006). La encuesta responde a la pregunta: *¿Cómo calificaría Ud. el nivel de la participación de base en la vida de su partido: escasa y marginal; sólo en las elecciones, o intensa y constante?*

GRÁFICO N° 6 - GRADO DE DEMOCRACIA INTERNA EN EL PLH

Fuente: Elaboración propia con datos de PELA (2006). La encuesta responde a la pregunta: *¿Cómo evaluaría Ud. el grado de democracia interna en su propio partido, muy alto, alto, medio, bajo o muy bajo?*

IV.5. Nivel de faccionalismo interno y competencia intrapartidista

Siguiendo a Ajenjo Fresno (2001), en el retorno a la democracia existían dos facciones en el PLH: el Movimiento Liberal Rodista (MLR) y la facción Alianza Liberal del Pueblo (ALIPO), fundada por Carlos Roberto y Jorge Arturo Reina. La primera se caracterizaba por representar al ala conservadora del partido y la segunda se encontraba más cercana al centro-izquierda. Luego, en 1985 se producen nuevas fracturas. ALIPO se divide en dos, dando origen a Movimiento Liberal Democrático Revolucionario (M-Líder) y a la corriente de Jaime Rosenthal (ver Cuadro 3).

Por su parte el MLR se divide en otras tres nuevas facciones: la primera liderada por Suazo Córdova, la segunda por Efraín Bu Girón y la tercera por José Azcona Hoyo. En el año 2001 existen tres facciones fuertes en el PLH. Por un lado la de Pineda Ponce, por otro lado la de Zelaya Rosales (anteriormente vinculado a la facción de Pineda Ponce) y la de Jaime Rosenthal (2001:225-6).

El origen y la pervivencia de los movimientos se encuentran estrechamente relacionados con la existencia de liderazgos en pugna al interior del partido y los fuertes lazos que estos líderes establecen con vastos sectores de la sociedad. Las diferentes facciones dentro del PLH no responden a diferencias o enfrentamientos de tipo ideológico sino que han sido originadas, más allá de los cambios destacados más arriba, como resultado de la existencia de liderazgos fuertes al interior de la organización. En las diferentes regiones del país se puede observar la existencia de diferentes caudillos locales que “dominan” determinado territorio y han establecido sus bastiones en cada departamento. En el siguiente cuadro se puede observar la relación entre departamento y caudillo liberal para todo el país (ver Cuadro 4).

CUADRO 3 – MOVIMIENTOS AL INTERIOR DEL PLH

1980 RETORNO A LA DEMOCRACIA 2 FACCIÓNES:

**MOVIMIENTO LIBERAL RODISTA (ROBERTO SUAZO CÓRDOVA) Y
ALIANZA LIBERAL DEL PUEBLO (CARLOS ROBERTO Y JORGE ARTURO
REINA)**

1965: MOVIMIENTO LIBERAL RODISTA (conservadores) se divide en tres corrientes:

- Roberto Suazo Córdova
 - Efraín Bu Girón
 - José Azcona Hoyo
-

1985: ALIPO (centro izquierda) se divide en dos corrientes:

- M-LÍDER
- Jaime Rosenthal

2001 (tres corrientes):

- Rafael Pineda Ponce
- Esperanza Liberal
- Liberal Jaimista

2005 (ocho corrientes)

- Esperanza liberal
 - Liberal jaimista
 - Nueva mayoría
 - Liberal reinista
 - Siglo XXI
 - Marlon Lara
 - Unión liberal
 - Pineda Ponce
-

Fuente: Elaboración propia con datos de Ajenjo Fresno (2001).

Hasta las elecciones de 2001, previas a la sanción de la nueva LEOP de 2004²⁸, la verticalidad respecto a la toma de decisiones al interior del partido así como el alto nivel de faccionalización del mismo generaba que sean los líderes de cada uno de los movimientos quienes determinaran, no solamente la composición de las listas de los candidatos a diputados, sino también la posición que éstos ocuparan en ellas (Ajenjo Fresno, 2001). En las elecciones internas de 2005 son ocho los movimientos que han presentado posibles candidatos a cargos de elección popular. Cada uno de estos movimientos aparece liderado por un precandidato a presidente pues la lógica de verticalidad en las decisiones y caudillismo propia del partido parece no haber sufrido modificaciones.

²⁸ La anterior Ley Electoral, promulgada en 1979 y reformada en 1986, para ordenar a los partidos políticos celebrar comicios internos, constituyó el marco regulatorio de los seis procesos electorales generales que se desarrollaron en 1981, 1985, 1989, 1993, 1997 y en el 2001 (Conexión Edición No. 22 16 al 28 de Febrero, 2005)

CUADRO 4 – RELACIÓN DEPARTAMENTO-CAUDILLO

DEPARTAMENTO	CAUDILLO
Atlántida	Rosario Bonano
Colón	Juan R. Salgado
Comayagua	Juan Alvear
Copán	Manuel Sandoval
Ocotepeque	Luis Santos
Cortes	Jaime Rosenthal
Choluteca	Gustavo Simón
El Paraíso	Rodrigo Castillo
Fco. Morazán	Carlos Flores
La Paz	R. Suazo Córdova
Lempira	Flia. Rodríguez
Intibuca	Flia. Del Cid
Santa Bárbara	Vidal Cerrato
Yoro	Roberto Micheletti

Fuente: Elaboración propia.

V. ¿Cómo fue el proceso de selección de candidatos en esta elección?

V.1. La contienda y la evolución de las preferencias electorales

En las elecciones que se analizan estaban autorizados a participar los movimientos internos que inscribieran candidatos a Presidente y vicepresidente, Diputados al Parlamento Centroamericano, Diputados al Congreso de la Nación y de los Miembros de las Corporaciones Municipales²⁹.

El lunes 14 de febrero a las 12 de la noche se puso fin a la campaña y a la propaganda electoral de los partidos en material impreso, audiovisual, electrónico y radiofónico. La LEOP establecía que dentro de los cinco días previos a la celebración de las elecciones internas estaban prohibidas las manifestaciones públicas y toda propaganda de tipo político (Díaz Galeas, 2005). El PLH presentó ocho precandidatos a presidente con sus consiguientes precandidatos a Diputados, organizados en los siguientes movimientos: Esperanza liberal (liderado por Manuel Zelaya Rosales), Liberal jaimista (Jaime Rosenthal), Liberal pinedista (Rafael Pineda), Siglo XXI (Vera Rubí). De los precandidatos liberales inscritos cuatro de ellos ya habían participado en las internas del partido anteriormente. Este es el caso de Pineda Ponce –candidato a la presidencia en 2001–, Zelaya Rosales y Vera Rubí, que participaron en el 2001 así como el de Rosenthal que lo hizo en las de 1992, 1996 y 2001.

Los nuevos nombres respecto a las elecciones de 2001 fueron los de Gabriela Núñez, economista y ex ministra de finanzas, por el movimiento Nueva mayoría; Marlon Lara, Alcalde de la ciudad caribeña de Puerto Cortes,

²⁹ Véase artículo 116 de la LEOP.

reconocido por su exitosa administración municipal durante tres periodos consecutivos, por el Movimiento Marlon Lara-Presidente; Hugo Noe Pino, economista y ex presidente del Banco Central de Honduras, por Unión liberal y Jorge Reina, antiguo político liberal y ministro asesor del ex presidente Carlos Roberto Reina, por el movimiento Liberal reinista.

CUADRO 5- PRECANDIDATOS QUE COMPITIERON EN LA ELECCIÓN DE 2005

Movimiento	Candidato
Esperanza Liberal	Manuel Zelaya Rosales
Liberal Jaimista	Jaime Rosenthal Oliva
Nueva Mayoría	Gabriela Núñez
Liberal Pinedista	Rafael Pineda Ponce
Siglo XXI	Verá Rubí Ávila
Marlon Lara Presidente	Marlon Lara
Unión Liberal	Hugo Noé Pino
Liberal Reinista	Jorge Arturo Reina

Fuente: Elaboración propia.

En mayo de 2004 las encuestas³⁰ dejaban entrever la superioridad de Manuel Zelaya para las elecciones internas a presidente del PLH. Se destacaba que Zelaya ya se posicionaba primero en las encuestas sobre intención de voto en enero del mismo año. Se destaca que el apoyo a Rafael Pineda Ponce había disminuido y que Jaime Rosenthal se ubica en el segundo lugar seguido por Gabriela Núñez. También cabe destacar que Manuel Zelaya y Porfirio Lobo Sosa, precandidato presidencial por el PNH, eran las dos figuras más nombradas por la ciudadanía en vistas a las elecciones generales de noviembre.

V.2. Los temas y las estrategias de movilización de la campaña

Bajo el lema de “Urge el cambio” y embanderando la consigna del poder ciudadano, Manuel Zelaya estructuró su campaña al interior del partido. Este dirigente representa una corriente centrista, con ciertos tintes populistas de izquierda y con un fuerte énfasis en conceptos tales como participación ciudadana, transparencia y auditoría social, control social sobre la gestión pública y descentralización del Estado. Muchos de sus colaboradores más cercanos, tanto en la dirección del partido como en la campaña electoral, provienen de la izquierda universitaria de la década de 1970³¹.

Al movimiento de Zelaya se sumaron los otros siete ya descritos, liderados por los precandidatos a presidentes del partido y secundados por los candidatos a cargos de diputados y alcaldes. Las figuras más visibles durante la campaña fueron los candidatos a presidente. Los precandidatos de ambos

³⁰ Datos encuesta CID-GALLUP, en Diario La Prensa, mayo 2004.

³¹ Semanario Confidencial, 2005.

partidos llegaron a las elecciones internas sin haber presentado un verdadero plan de gobierno en ninguno de los tres niveles (presidencial, diputados y alcaldes) y esto se repitió durante la campaña electoral para las elecciones generales. La Iglesia Católica y las organizaciones evangélicas han cuestionado la ausencia de propuestas por parte de los principales candidatos. Asimismo, otras entidades de la sociedad civil han instado a la ciudadanía, por medio de diversas campañas, a que escojan el candidato más idóneo y aprovechen la nueva posibilidad de elección que brinda la papeleta electoral acompañada de la fotografía.

Respecto a los enfrentamientos entre los precandidatos en el marco de la campaña electoral para las internas, se produjo una diferencia respecto a ocasiones anteriores. En esta oportunidad, los precandidatos liberales no se atacaron mutuamente durante la campaña, como si sucedió al interior del PNH³². La dirigencia Liberal estableció claramente que el partido debía mantenerse unido y la prohibición de cualquier tipo de estrategia que descalificara a los contrincantes estaba prohibida. Como ejemplo de esta directiva y, sobre todo, del acatamiento que existió por parte de los precandidatos aparece la decisión de la precandidato del movimiento “Nueva Mayoría”, que tuvo que retirar un *spot* donde descalificaba a su contrincante de “Esperanza Liberal”, Manuel Zelaya, luego de que éste sufriera un traspie en un debate televisivo en la Corporación Televicentro (Gallegos, 2005).

La utilización y centralidad de las encuestas, que fue característica de anteriores campañas, quedó en segundo plano en esta oportunidad dado que la nueva LEOP lo prohibía expresamente. De todas maneras, algunos movimientos las utilizaron de manera sutil, logrando que las mismas llegaran a algunos medios de comunicación. Valentín Suárez, diputado por Comayagua y precandidato para el mismo cargo destaca que para muchos de los contrincantes uno de los defectos más importantes del nuevo sistema de votación (la utilización de listas

³² Como uno de los ejemplos más concretos de estos enfrentamientos aparece la pelea entre los dos movimientos más fuertes del Partido Nacional, “Nuevo Tiempo” y “Trabajo y Seguridad”. “Nuevo Tiempo”, quien no contaba con un slogan de campaña, excepto el nombre del movimiento, decidió embanderarse bajo la propuesta de luchar contra la corrupción. En este sentido utilizó el escándalo del “gasolinazo”, un sonado caso de nepotismo y contrabando en las aduanas, sucedido durante del gobierno del nacionalista Maduro. El líder de “Nuevo Tiempo” planteó que esos fondos están siendo utilizados en la campaña de “Trabajo y Seguridad” y que detrás del caso existe una red de funcionarios del gobierno. Los coordinadores de “Trabajo y Seguridad”, en cambio, han respondido que, lejos de estar involucrados en este hecho de corrupción, los verdaderos gestores de esa campaña es un grupo de asesores salvadoreños vinculados con “Nuevo Tiempo”. Los precandidatos liberales, por el contrario, se han mantenido ajeno a las peleas por instrucciones de la máxima dirigencia (Gallegos, 2005).

abiertas)³³ es que desfavorece a aquellos candidatos que no cuentan con recursos propios para montar una campaña publicitaria³⁴.

V.3 Las estrategias comunicativas

Tres mecanismos fueron los más empleados durante las campañas para las elecciones internas y generales de 2005: la campaña proselitista, la campaña clientelista y el uso masivo de los medios de comunicación. Por campaña proselitista, “puerta a puerta”, vinculada al trabajo de base, individual, de giras y concentraciones y actos que llevan a cabo los precandidatos. Las visitas a barrios de nivel socioeconómico bajo, reuniones con diversos sectores, visitas, recorridos por distintas zonas del país, actos públicos, entre otras. Si bien todos los partidos políticos utilizaron este tipo de mecanismo, fueron el PLH y el PNH quienes se destacaron pues cuentan con estructuras más fuertes y mayores recursos para la movilización (Mejía, 2006:6).

Por su parte, la campaña clientelista es aquella que acompañada de las visitas, los aspirantes políticos llevan consigo regalos de todo tipo, desde bolsas de comida y materiales para la construcción de viviendas hasta la promesa de trabajo en caso de ganar la elección. Este tipo de mecanismo comunicativo se considera clientelar pues los candidatos actúan con un fin utilitario, intentando condicionar el voto de los electores (Mejía, 2006:6). El tercer tipo de estrategia fue la de utilización de los medios de comunicación a niveles nunca antes registrados en campañas internas y para elecciones generales.

Respecto a los temas más importantes en los que se centró la estrategia de comunicación de la campaña para las elecciones internas, estos fueron: seguridad ciudadana y violencia, por un lado y corrupción y transparencia, por otro. La autora plantea que el debate sobre la manera de tratar la cuestión de las maras o pandillas fue central en la discusión sobre la violencia y seguridad ciudadana. Fue respecto a este tema donde se generó un profundo y controversial debate en torno a la necesidad de legislar sobre la aplicación de la pena de muerte en el país.

Como respuesta a la cuestión de la financiación de las campañas se debatió, aunque no prosperó, la posibilidad de una moción de equidad en el acceso a los medios. De esta manera, la publicidad política adquiriría nuevas características que permitirían a los candidatos hacer propaganda de su candidatura a un costo (económico) relativamente bajo. Según argumenta Mejía (2006:9), una de las prácticas más utilizadas fue la de los llamados “combos electorales”, entre los que destaca el “combo del chorizo”, que consistía en regalar chorizos y longanizas en plazas públicas con el objetivo de captar la atención, y el posible voto, de los ciudadanos de determinada región. También

³³ Sobre lo que se volverá más adelante.

³⁴ “Esta es la campaña más costosa que he visto en toda la historia”, admite el Diputado por Comayagua, que ha rifado más de 400 bicicletas (Editorial en Conexión, 2005).

se describe el “combo de Las Lomas”, donde las que actuaban eran mujeres de clase alta candidatas a diputadas que regalaban besos y camisetas a la par que hacían declaraciones a los medios de comunicación.

Todas estas estrategias de campaña se transmitían por televisión a la vez que aparecían en los diarios de mayor tirada del país. Los dos partidos mayoritarios coparon los principales programas de televisión y radio para incluir sus anuncios publicitarios. Se sostiene que se gastaron alrededor de 15 millones de dólares cada uno. El gasto se incrementó a 100 millones más en el último mes, según lo plantea el Centro de Investigación y Promoción de los Derechos Humanos en Honduras (CIPRODEH).

Lo más importante a destacar en estas elecciones es la ausencia de debate presidencial tanto a nivel de elecciones internas como generales. La incapacidad de los precandidatos de establecer un diálogo o discusión seria sobre temas de actualidad e importancia en el país llega también al nivel de diputados. Los planes de gobierno no fueron claros y las propuestas de campaña casi inexistentes y, por otro lado, la presencia de los candidatos a diferentes cargos de elección popular en los medios fue exorbitante (Mejía, 2006:7).

V.4 El papel del Tribunal Supremo Electoral

Este máximo organismo electoral del país tuvo bajo su responsabilidad la conducción del proceso electoral de las internas, llevadas a cabo el 20 de febrero del año 2005 y de las elecciones generales el último domingo del mes de noviembre del mismo año. Respecto a las elecciones internas, si bien se registraron desperfectos técnicos relacionados con el conteo de los votos, el informe elaborado por la misión que la OEA envió a Honduras con el objetivo de supervisar el desarrollo de las mismas, las caratuló como aceptables. Cabe destacar que, un mes antes de celebrados dichos comicios, el organismo internacional planteaba diversas falencias en términos de capacitación, divulgación e información a los electores, así como temas relacionados con el escrutinio y transmisión de los resultados³⁵.

Una semana después de las elecciones, durante el lento conteo de votos circulaban denuncias de fraude, de “lavado de votos” y quejas de dirigentes de algunos movimientos del PLH y PNH, cuestionando la transparencia del proceso electoral³⁶.

³⁵ OEA, (2005) Misión de Observación Electoral de la Organización de los Estados Americanos realiza su primera visita a Honduras Primer Informe de Observación 17 – 21 de enero de 2005.

³⁶ Una semana después de celebradas las elecciones internas, el Diario El Heraldo destaca diferentes irregularidades denunciadas frente al TSE. “El escrutinio de votos para el nivel presidencial no concuerda con el escrutinio relacionado con la elección de diputados, efectuados en una misma mesa receptora. Adulteración de las actas de cierre de las urnas; falta de documentación; alteración de las actas por empleados del TSE que son afines a determinadas corrientes ya sea del PL o del PN; centenares de credenciales de movimientos

También en el caso de las elecciones generales, donde el caudal de personas que acudieron a las urnas fue mucho mayor, se visualizaron problemas importantes respecto al recuento de votos. Los periódicos caratularon como “crisis de incertidumbre” al malestar desatado una vez cerradas las mesas de votación³⁷. Sin estar todas las mesas escrutadas, uno de los magistrados que compone el tribunal (perteneciente al Partido Liberal) le otorgó el triunfo a Zelaya, lo que desató una gran polémica teniendo en cuenta el poco margen existente entre ambos candidatos hasta ese momento y sin haber completado el escrutinio. Cuestiones como la descrita sumadas la lentitud en el recuento de los votos, perjudicaron la ya negativa impresión que del TSE tiene la ciudadanía.

De este modo, luego del año electoral, el TSE se encontró frente a fuertes acusaciones sobre politización³⁸ y se ha caratulado su desempeño en las pasadas elecciones generales como un total fracaso³⁹.

V.5. Resultados electorales

Como resultado de la nueva LEOP, que establece la adopción de las listas abiertas, se esperaba que la interacción entre los precandidatos a presidente y generalmente líderes de los movimientos internos, y los posibles candidatos a diputados varíe considerablemente. Los precandidatos presidenciales no son ya quienes cuentan con el monopolio de la decisión sobre la conformación de las listas y los precandidatos a diputados podrían “despegarse” de las figuras presidenciables de cada facción.

Otra cuestión que se debe tener en cuenta sobre los efectos de la nueva LEOP es que en este proceso se han presentado muchos más candidatos que en elecciones internas pasadas. La visión por parte de los ciudadanos de que

pequeños habrían llegado a corrientes grandes, con lo cual les daba un control de las mesas electorales, abandono de mesas electorales; cuestionamientos a representantes de las mesas electorales receptoras; atraso de tres días en el conteo de votos por parte del TSE, el destino de una partida de dinero para “ayudar” a representantes de mesas o simplemente comprar votos durante el proceso de la elección” (“Crecen dudas de transparencia de las internas”, Diario EL Herald, 26 de febrero de 2005).

³⁷ “La llamada “crisis de incertidumbre” creada pocas horas después del cierre de las urnas, a las cinco de la tarde del pasado domingo 27, tiene su causa principal en la incapacidad del Tribunal Supremo Electoral (TSE) para dirigir correcta y eficientemente todo el proceso electoral” (Semanao Confidencial, 2005).

³⁸ “El TSE, debido a su alto grado de politización partidaria (tres magistrados: uno del Partido Nacional, otro del Partido Liberal y un tercero del minúsculo partido demócrata cristiano, aliado fiel del PN), fue incapaz de actuar en forma independiente de las cúpulas partidarias en él representadas. Las razones alegadas de fallas técnicas en el sistema electrónico del Tribunal, sólo fueron una excusa para ocultar al público las discrepancias internas y los intereses partidarios de los propios magistrados” (Confidencial, 2005).

³⁹ Al respecto véase: Honduras. Balance 2006 (2006), FOSDEH Foro Social de la Deuda Externa y Desarrollo de Honduras. Disponible en www.fosdeh.net; CONADEH (2005). *Informe Final*. Disponible en http://www.conadeh.hn/pdf/informes/congreso/CONADEH_Informe_Anuual_2005.pdf

resultaría más fácil ser electo candidato a diputado, ya que la preeminencia de los precandidatos a presidentes no es tan fuerte como lo era en elecciones anteriores y los ciudadanos tienen la posibilidad de elegir entre varias listas sin tener que votar en “plancha”⁴⁰, generó expectativa e hizo que muchas personas se presentaran como precandidatos por los distintos movimientos (tanto al interior del PLH como del PNH)⁴¹.

En las elecciones del 20 de febrero de 2005 se impuso el movimiento “Esperanza Liberal”, liderado por el candidato a presidente Manuel Zelaya⁴². El segundo lugar lo obtuvo el movimiento de Jaime Rosenthal Oliva, el Liberal Jaimista. En tercero se ubicó el Movimiento Nueva Mayoría con Gabriela Núñez a la cabeza y en el cuarto Marlon Lara, liderando el movimiento con su nombre. Los últimos puestos los ocuparon Rafael Pineda Ponce (Movimiento Pineda Ponce), Hugo Noé Pino (Movimiento Unión Liberal); Jorge Arturo Reina (Movimiento Liberal Reinista) y Vera Rubí (Movimiento Siglo XXI).

Por un lado, la tendencia a votar en línea fue clara y aquellos electores que decidieron votar por determinado candidato a presidente en su gran mayoría también lo hicieron por los diputados que acompañaban dicha lista (Taylor-Robinson, 2006). Aparentemente, este resultado se deriva de que los votantes siguieron el mismo patrón tradicionalista y presidencialista de los últimos procesos electorales de los 22 años pasados. Los electores votaron por los candidatos a diputados y alcaldes tomando como referencia a la figura que representa el posible candidato presidencial. Sin embargo, se espera que el cambio se dé poco a poco teniendo en cuenta, por ejemplo, la excepción que representa la elección del candidato Chelato Uclés, un candidato a diputado que figuraba en la planilla del Movimiento Marlon Lara que ocupó el tercer lugar en las internas. Definitivamente esto fue posible gracias a los cambios en LEOP⁴³.

Por otro lado, el voto de las alas conservadoras del partido fue decisivo para el triunfo del movimiento de Zelaya, produciéndose una tendencia similar en las elecciones internas del PNH. Las estructuras tradicionales de ambos partidos determinaron el triunfo de Porfirio Lobo y Manuel Zelaya.

Respecto a la presencia de la mujer, en análisis periodísticos sobre el proceso interno también se enfatiza en que falló el voto personalizado en este sentido. Las mujeres, quienes representan casi el 50% de los electores, siguieron

⁴⁰ Refiriéndose a la votación de toda una lista sin tachar a ningún candidato ni elegir un nombre de otra lista.

⁴¹ Han sido muchos los hondureños que se han inscrito en los diferentes movimientos buscando un cargo de elección popular, especialmente en el nivel para diputados, que a diferencia de los años anteriores, serán electos bajo la modalidad del más votado (Conexión Edición No. 22 16 al 28 de Febrero, 2005).

⁴² El Movimiento de Manuel Zelaya Rosales se impuso por el voto duro del viejo Rodismo que comanda en Cortés, Francisco Morazán, El Paraíso, Olancho y Colón, mientras que Jaime Rosenthal Oliva continuó conservando su fuerza electoral en municipios como Ocotepeque y Copán (La Prensa, 22 de feb).

⁴³ Ver <http://www.laprensa.hn>, publicado el 22 de febrero de 2005.

con su conducta tradicional de votar por hombres⁴⁴. Asimismo, en muchas agrupaciones no se respetaron las cuotas establecidas por la ley para la participación de las mujeres en las listas⁴⁵.

Por último cabe destacar el alto nivel de abstencionismo, el mismo se corresponde, probablemente con el descrédito de los partidos políticos (especialmente los dos tradicionales) y la preocupante situación socioeconómica que atraviesa el país (Gallegos, 2005).

VI. Efectos de la selección de candidatos sobre la vida partidista y el sistema político

Uno de los principales resultados, originado como efecto del cambio en la LEOP fue que muchos de los líderes políticos locales de larga trayectoria que se presentaron a las consultas internas de los partidos, las hayan perdido. Sólo el 30% de aquellos congresistas que resultaron electos para conformar el Congreso 2006-2010 habían formado parte de la legislatura anterior (Taylor-Robinson, 2006:119). De este modo, se rompe la tendencia a la reelección que había tenido lugar en Honduras hasta el momento. Como consecuencia de esto también se produce un importante recambio de la élite política. Muchos de los diputados que ya habían ocupado una banca en el Congreso se encontraron con la negativa de la ciudadanía para una nueva reelección.

Si bien se produjo este recambio en la élite, se debe destacar que entre las nuevas caras que llegaron al Congreso muy pocas mujeres lo lograron. Con las innovaciones impuestas por la LEOP en materia de acceso e igualdad para la mujer se preveía un mayor número de legisladoras mujeres en la conformación del nuevo Congreso pero sólo “52 candidatas a diputadas de 410 elegibles salieron favorecidas” (Suazo, 2005).

Estrechamente relacionado con lo anterior, la adopción de las listas abiertas para las elecciones a diputados ha ido configurando una nueva relación entre electores y candidatos. Dado que ya no es el precandidato a presidente quien decide los nombres de los precandidatos a diputados para conformar las listas, éstos entablan una relación más directa con los ciudadanos que les permite acercarse fuera de las estructuras del partido.

Lo descrito produce también una modificación importante en la dinámica partidista pues los candidatos se buscan “despegar” de la organización para ganar los votos que, con el anterior sistema electoral, les aparecían garantizados al sumarse a la lista de un caudillo precandidato a presidente

⁴⁴ Ver <http://www.laprensa.hn>, publicado el 22 de febrero de 2005.

⁴⁵ “Un informe del Instituto Nacional de la Mujer (INAM) reveló que no todas las corrientes internas de los partidos políticos cumplieron con el 30% de los cargos para la cuota de género que establece la ley electoral. Los que la cumplieron, apenas tres movimientos (dos liberales y un nacionalista) en su mayoría asignaron a las féminas cargos de suplencia y no de propietarias” (SUAZO, M. 2005).

exitoso (Taylor-Robinson, 2006:123). A partir de estas novedades, parecen estar cambiando las relaciones entre el Poder Ejecutivo y Legislativo, ya que probablemente resultará más difícil que antes lograr el apoyo del Congreso, incluso de los diputados oficialistas (Castellanos, 2006).

Respecto al éxito electoral del partido, como se mostró en las encuestas citadas, la tendencia ganadora de Zelaya, se percibía desde 2004, lo que estaría diciendo que las elecciones internas no generaron grandes cambios sobre lo previsto para las generales. El éxito electoral del PLH se puede explicar por el amplio espectro ideológico en el que opera y que le ha permitido dirigirse a sectores muy diferentes de la sociedad (Ajenjo Fresno, 2001:205).

Del hecho de que las fracturas en el PLH han estado signadas en alguna medida por el debate ideológico se desprende una posible fortaleza de las mismas comparativamente con el PNH, donde las líneas de división se han estructurado en torno a liderazgos. De todas maneras estas cuestiones han cambiado en los últimos tiempos y la excesiva proliferación de precandidaturas en ambos partidos, pero especialmente en el PNH, permite pensar en que tal fortaleza no tiene lugar.

Si se intenta comparar entre ambos partidos en términos de permanencia o volatilidad de las precandidaturas se puede observar que respecto a las elecciones que se estudian, el PLH comporta niveles mucho más altos de permanencia que el PNH. De hecho, en el PNH no han vuelto a presentarse en las elecciones de 2005 ninguno de los candidatos que se presentó en las internas de 2000. Asimismo, lo interesante es que tampoco ha vuelto a presentarse ninguno de los movimientos. Sin embargo, en los últimos procesos electorales internos se ha podido observar una tendencia al no debate y a la debilidad de los movimientos que acaban por negociar espacios es propia de los dos partidos.

La cohesión del PLH, acostumbrado ya a las elecciones internas, no se ha visto afectada considerablemente. En este sentido, cabe destacar que integrantes de los movimientos perdedores ocupan en la actualidad cargos en el gobierno de Zelaya y muchos de ellos ya están pensando en los próximos comicios internos⁴⁶. Asimismo, caudillos regionales del partido encuentran un espacio en la administración Zelaya. Todo esto permite observar que aparecen representadas diversas fuerzas de PLH, tanto regionales como nacionales.

De todos modos, el fuerte bipartidismo hondureño genera una lógica en la que toda contienda se dirime entre el PLH y el PNH y esto no se modificó en las pasadas elecciones teniendo en cuenta que los dos partidos controlan casi la totalidad de los escaños del Congreso Nacional⁴⁷.

⁴⁶ Como ejemplos se pueden citar los siguientes: Yani Rosenthal, Ministro de la Presidencia (movimiento Liberal Jaimista), Jorge Arturo Reina, Gobernación y Justicia (movimiento Liberal Reinista), Gabriela Núñez (precandidata a la presidencia por Nueva Mayoría), Presidenta del Banco Central.

⁴⁷ El Partido Liberal obtuvo el 48,4%, el Partido Nacional el 42,9% y los tres partidos minoritarios, el 8,5% de las bancas.

VI. Comentario final

A partir de la nueva alternancia entre PLH y PNH se fortalece la idea de que el partido perdedor cuenta con posibilidades ciertas de ganar la próxima contienda presidencial (Taylor-Robinson, 2006). Esto permite pensar que el sistema de partidos hondureño continuará por la senda del bipartidismo exhibiendo valores similares en términos de competitividad y volatilidad electoral. De todas maneras, se debe tomar nota sobre el aumento de la abstención en un país donde el voto es obligatorio.

El papel del TSE ha sido cuestionado tanto por los medios de comunicación como por los ciudadanos que ven en el mismo un instrumento de los partidos tradicionales y no una instancia fiscalizadora. Esta situación, desde ya, resta legitimidad a su accionar y hace necesario repensar su papel.

Otra cuestión que no se debería perder de vista es el poco cambio que ha habido en términos de utilización de la nueva opción del voto cruzado. Se ha mantenido la decisión de votar en “plancha”, dado que el candidato presidencial “arrastra” a los candidatos a otros cargos de representación popular como los diputados. Asimismo, la presencia de las mujeres no ha aumentado lo que se esperaba. De todos modos, algunas caras nuevas han llegado al Congreso y otros tantos caudillos tradicionales han sido rechazados.

Teniendo en cuenta los citados elementos, bastará esperar a las próximas elecciones para poder establecer en qué medida las nuevas reglas de selección de candidatos al interior de los partidos así como el papel del TSE ayudan a incentivar la democracia interna y generan cambios en el sistema político hondureño.

VI. REFERENCIAS BIBLIOGRÁFICAS

AJENJO FRESNO, Natalia. Honduras en ALCÁNTARA Manuel y FREIDENBERG, Flavia (eds.). *Partidos políticos de América Latina: Centroamérica, México y República Dominicana*. Salamanca: Ediciones Universidad de Salamanca, 2001.

AJENJO FRESNO, Natalia. Honduras: nuevo gobierno liberal con la misma agenda política. *Revista de Ciencia Política*, No. 165, Volumen especial, 2007, pp.165 – 181

ALCÁNTARA SAÉZ, Manuel. *¿Instituciones o Máquinas ideológicas? Origen, programa y organización de los partidos políticos latinoamericanos*. Barcelona: Institut de Ciències Polítiques i Socials, 2004.

Manuel Alcántara (dir.). *Proyecto de Elites Parlamentarias Latinoamericanas (PELA)*. Universidad de Salamanca (1994-2009).

CASTELLANOS, Julieta. Honduras: gobernabilidad democrática y sistema político. *Nueva sociedad*, edición especial, marzo 2006.

CONFIDENCIAL, Semanario de información y análisis. Edición n° 465. Nicaragua, 2005.

DÍAZ-GALEAS, Manuel. Honduras: elecciones primarias 2005, 2005. Disponible en <http://www.observatorioelectoral.org>.

GALLEGOS, Eris. Elecciones primarias, una cita más con la democracia. *Conexihon.com*, Edición No. 22, 16 al 28 de febrero, 2005. Disponible en www.Conexihon.com

LAAKSO, Markku y TAAGAPERÄ, Rein. Effective Number of Parties: A Measure with Application to West Europe. *Comparative Political Studies*, Vol. 12, N°1, 1979. pp 3-27.

LUNDELL, Krister. Determinants of candidate selection. *Party Politics*, Vol. 10 N° 1, 2004, pp. 25-47.

MEJÍA, Telma. Medios de comunicación y campaña electoral en honduras: las elecciones de 2005. Centro de Competencia en Comunicación para América Latina, Friederich Ebert, 2006. Disponible en: www.c3fes.net.

MEJÍA, Telma. Involución política, protagonismo a las “maras” y pasión primaria caracterizó campaña electoral. *Conexihon*, nro. 41, 25 al 30 de noviembre de 2005. Disponible en www.conexihon.com

NORRIS, Pippa. *Passages to power, legislative recruitment in advanced democracies*. Cambridge: Cambridge University Press, 1997.

NORRIS, Pippa. Recruitment. En KATZ, Richard y CROTTY, William (eds.). *Handbook of Party politics*. London: Sage, 2006.

RAHAT, Gideon y HAZAN, Reuven. Candidate selection methods. *Party Politics*, Vol 7, N° 3, 2003, pp. 297-322.

SALOMÓN, Leticia. *Democracia y Partidos políticos en Honduras*. Honduras: Centro de Documentación de Honduras (CEDOH), 2004.

SIAVELIS, Peter y MORGENSTERN, Scott. Political Recruitment and Candidate Selection in Latin America: A Framework for Analysis. Pathways to power.

Political recruitment and democracy in Latin America, Wake Forest University Conference, abril 2004.

SUAZO, Marcela del Mar. Mujer y Ciudadanía Política en Honduras: Valoración Preliminar del Impacto de la Ley de Igualdad de Oportunidades y la Ley Electoral, 2005.

Disponible en
http://www.undp.un.hn/proddal/pdf/Marcela_Suazo_070405.pdf

TAYLOR-ROBINSON, Michelle. La política hondureña y las elecciones de 2005. *Revista de Ciencia Política*, Vol. 26, n° 1, 2006, pp. 114-124.

Taylor-Robinson, Michelle. The difficult road from caudillismo to democracy. The impact of clientelism in Honduras. En Helmke, Gretchen y Levitsky, Steven (eds.). *Informal Institutions and Democracy. Lessons from Latin America*. Baltimore, The Johns Hopkins University Press, 2006.

Documentos consultados

Estatuto Partido Liberal de Honduras
Ley Electoral y de Organizaciones Políticas. Disponible en
<http://www.tse.hn>

Periódicos consultados en Internet

Diario La Prensa de Honduras. Disponible en
<http://www.laprensa.hn>

Diario La prensa-El Diario de los Nicaragüenses. Disponible en
<http://www.laprensa.com.ni>

Diario El Heraldo. Disponible en <http://www.elheraldo.hn/>

Revista digital Conexihon. Com. Disponible en
<http://www.conexihon.com>

INSTAURAREA ȘI ORGANIZAREA REGIMULUI LUI HUGO CHÁVEZ ÎN VENEZUELA (1998-2000)

Sabin-Dumitru COROIAN*

The establishment and the organizing period of Hugo Chávez regime in Venezuela (1998-2000)

Abstract: Hugo Chávez is one of the most renowned leaders of Latin America, in this article we will analyze the pattern of his political way to power, which was the political background of Venezuela in those times, and how did he managed to change people's perception about himself, a former military officer imprisoned in 1992 for a failed *coup d'état*. He was the most widely supported candidate and won the 1998 presidential elections and was sworn as president of Venezuela. He stated in those moments that the constitution of his country must be changed because his political reforms which were presented in his winning electoral platform are against current constitution and those values presented in it. The new constitution was adopted in 1999 and soon after that a new presidential elections were set, he won the 2000 elections and that was the moment when he started to implement radical political and economical reforms which were not very well accepted by foreign powers with high economical influence in South America.

Keywords: Hugo Chávez, Venezuela, constitution, elections, parties, socialism, democracy

Hugo Rafael Chávez Frías, pe numele său complet, este președintele în funcție al Venezuelei. Lucrarea de față are ca scop analizarea regimului instaurat în Venezuela în urma alegerilor prezidențiale din anul 1998, alegeri câștigate de către unul dintre cei mai controversați lideri actuali ai Americii Latine, Hugo Chávez.

Articolul de față are ca obiect de cercetare studierea evoluției regimului Hugo Chávez începând cu momentul cheie, acapararea puterii prin câștigarea alegerilor prezidențiale din anul 1998. Ulterior acaparării puterii urmează – în ordine cronologică – procesul de adoptare a noii constituții în anul 1999. O parte semnificativă a acestui studiu o constituie analizarea articolelor controversate ale textului constituțional. Reinvestirea lui Hugo Chávez ca președinte al Venezuelei la alegerile prezidențiale din anul 2000, reprezintă momentul final al cercetării datorită consolidării regimului său politic.

Cercetarea întreprinsă are două părți distincte, în prima sa parte se discută campaniile electorale din anii 1998 și 2000 dar și adoptarea Constituției din

* Masterand, Secția de Relații Internaționale, Facultatea de Științe Politice, Universitatea din București.

1999. Evoluția în sondaje a candidaților la alegerile prezidențiale, analizare partidelor și a coalițiilor implicate în campaniile pentru alegerile parlamentare cât și procesul rescrierii și adoptării noii constituții reprezintă obiectul de studiu al acestei prime părți. A doua parte a cercetării se concentrează asupra analizării Constituției Venezuelei din anul 1999 – Constituția Bolivariană – una dintre cele mai lungi și mai ample constituții care a fost redactate vreodată, conținând nu mai puțin de 350 de articole, unele dintre ele având un ridicat caracter democratic.

Prima parte a studiului are ca punct de plecare decizia lui Hugo Chávez de a candida la funcția supremă în stat la alegerile prezidențiale din 1998. Această hotărâre a fost luată în urma unui sondaj național organizat în anul 1996 de către mișcarea cu caracter politic și social MBR, *Movimiento Bolivariano Revolucionario*, al cărei președinte era. Din rezultatele sondajului reieșea că la alegerile generale din 1998 peste 50% din cei intervievați l-ar alege ca președinte al republicii pe Hugo Chávez, iar peste 65% ar vota platforma sa politică MBR.¹

Adunarea Națională a MBR a hotărât – în urma rezultatelor acestui sondaj – participarea la alegerile din 1998 iar ca și candidat la alegerile prezidențiale a fost propus Hugo Chávez, care de altfel a și acceptat. Înainte de a alege calea electorală MBR a contestat atât alegerile prezidențiale din 1993 cât și pe cele locale din 1995 datorită dorinței membrilor săi de a se convoca o Adunare Constituantă care să rescrie constituția făcând astfel o trecere pașnică spre un nou tip de regim politic, total diferit de cel aflat în criză în acei ani.²

Înainte de a vorbi despre modul în care Hugo Chávez a ajuns la putere în anul 1998, consider că trebuie spuse câteva cuvinte despre ce s-a întâmplat din punct de vedere politic înainte de acel moment în Venezuela. AD, *Acción Democrática*, și COPEI, *Comité de Organización Política Electoral Independiente*, sunt cele două partide care și-au împărțit puterea în Venezuela încă din anul 1958 prin pactul care a rămas în istorie sub numele de strategia puntofijismo.

Numele acestei strategii vine de la numele casei în care a fost semnat protocolul între cele două partide – *Punto Fijo* – locuință ce era în acel moment în proprietatea lui Rafael Caldera, unul dintre liderii cei mai importanți ai COPEI.³ Tratatul de colaborare și de neagresiune între cele două forțe politice, AD (*social-democrați*) și COPEI (*social-creștini*), s-a semnat în anul 1958, ca urmare a înlăturării ultimului caudillio, generalul Marcos Pérez Jiménez. Acordul a mai

¹ CANACHE, Damarys, „From Bullets to Ballots: The Emergence of Popular Support for Hugo Chávez”, *Latin American Politics and Society*, Vol. 44, No. 1 (Spring, 2002), pp. 69-90, pag 71-72.

² TRINKUNAS, Harold A. , „The Crisis in Venezuelan Civil-Military Relations: From Punto Fijo to the Fifth Republic”, *Latin American Research Review*, Vol. 37, No. 1 (2002), pp. 41-76, pag 43-46.

³ ELLNER, Steve, „Political Party Factionalism and Democracy in Venezuela”, *Latin American Perspectives*, Vol. 23, No. 3, Postbonanza Venezuela (Summer, 1996), pp. 87-109, pag 91.

fost semnat și de URD, *Unión Republicana Democrática*, însă partidul respectiv a dispărut în scurt timp de pe scena politică.

Sfârșitul erei Punto Fijo este considerat a fi cel de-al doilea mandat al președintelui Rafael Caldera obținut în anul 1993 cu ajutorul platformei politice *Convergencia* și fără susținerea vreunui dintre cele două partide ale pactului. După alți autori sfârșitul strategiei puntofijismo îl reprezintă câștigarea alegerilor prezidențiale din anul 1998 de către Hugo Chávez.⁴ Concluzionând, pe parcursul a aproape o jumătate de secol, din anul 1958 și până în anul 1998 – sau anul 1993 după alte surse – s-a petrecut o rotativă prezidențială. AD a obținut cinci mandate de președinte iar COPEI doar două mandate, fiecare a câte cinci ani. Doar Carlos Andrés Pérez și Rafael Caldera au obținut fiecare câte două mandate, cel de-al doilea mandat obținut de Rafael Caldera în anul 1993 se consideră a fi – după unele surse – înafara erei Punto Fijo.

Alegerea lui Hugo Chávez în decembrie 1998 ca președinte al Republicii Venezuela trebuie privită din două perspective diferite, perspective referitoare la indivizii ce formează cele două categorii de votanți care au susținut platforma sa politică. În prima categorie de votanți se regăsesc cei care au fost dezamăgiți de strategia puntofijismo – mai ales de ultima sa parte – și care nu prețuiau în mod vădit democrația.

Mai intră în această categorie și cei care prețuiau democrația dar au considerat că liderul loviturii de stat din februarie 1992 – adică Hugo Chávez – și-a înțeles greșeala iar acum încercă să schimbe sistemul politic pe calea electorală.⁵ Democrația nu le adusese acestor indivizi aproape nimic, nu le-a îmbunătățit nici condițiile de muncă și nici condițiile de trai. Majoritatea acestui tip de electorat își are originile în suburbiile orașelor unde trăia o populație foarte săracă și fără un nivel elementar de învățământ, și care se identificau cu Hugo Chávez datorită originii modeste a acestuia.⁶

A doua categorie de votanți – cei cu venituri medii – prețuiau democrația însă la un nivel destul de scăzut, datorită condițiilor grele de trai ale anilor 1990 dar și a reformelor economice ce au avut efecte dezastruoase. Din aceste motive s-au hotărât să își asume riscul de a alege un fost lider de rebeliune militară considerându-l convertit la democrație.⁷

Punctul comun al acestor două categorii de votanți se afla în nevoia de schimbare, mai bine zis a îmbunătățirii sistemului politic respectiv, datorită eșecurilor pe scară largă ale politicilor neolibérale inițiate de administrația președintelui Carlos Andrés Pérez începând cu anul 1988. Slabele îmbunătățiri

⁴ GOTT, Richard, *Hugo Chávez and the Bolivarian Revolution*, London, Verso, 2006, pag 38-40.

⁵ CANACHE, Damarys, Op cit, pag 76.

⁶ ROBERTS, Kenneth M, „Social Correlates of Party System Demise and Populist Resurgence in Venezuela”, *Latin American Politics and Society*, Vol. 45, No. 3 (Autumn, 2003), pp. 35-57, pag 36-38.

⁷ CANACHE, Damarys, Op cit, pag 77.

ale administrației Rafael Caldera – care și-a început al doilea mandat în anul 1993 – au accentuat această situație culminând cu alegerea lui Hugo Chávez ca președinte în anul 1998.

Pentru a înțelege cât mai clar rezultatul alegerilor prezidențiale din anul 1998 este nevoie să facem și o radiografiere a evoluției în sondaje, pe parcursul respectivului an, a lui Hugo Chávez dar și o descriere a partidului său MVR, *Movimiento V [Quinta] República*. Numele partidului a fost schimbat din MBR în MVR deoarece era interzis prin lege să se folosească numele lui Simon Bolívar în campania electorală. MVR – litera V vine de la cifra romană cinci – a fost fondat la finele anului 1997 și avea sediul central la Caracas.

La începutul anului 1998, în pre-campania pentru alegerile prezidențiale din Venezuela din luna decembrie a aceluiași an, Hugo Chávez era cotate prost în sondaje, ocupând doar locul trei, locul doi fiind ocupat de Salas Römer iar locul întâi în preferințele alegătorilor era deținut de Irene Sáez. Fostă Miss Univers încoronată în anul 1981, o femeie tânără care venea dinafara peisajului politic și părea să nu aibă nici un fel de legături cu cele două mari partide tradiționale, AD și COPEI. Programul ei electoral era unul cu o pronunțată tentă populistă, temele principale priveau eliminarea corupției și reducerea birocrăției, teme ce ocupau un loc important și în programele electorale ale celorlalți doi candidați, fapt care demonstrează uniformizarea mesajului politic în acea campanie.⁸

Partidul cu ajutorul căruia a candidat Irene Sáez a fost platforma politică IRENE, Integración y Renovación Nueva Esperanza. Ea era cunoscută datorită realizărilor sale ca primar al unui oraș din periferia Caracasului, Chacao. A reușit să transforme radical zona respectivă, implementând o serie de reforme economice și sociale dar aducând și multe investiții străine. Motivul căderii libere în sondaje pe parcursul anului 1998 ce a culminat cu rezultatul dezastruos înregistrat la alegeri, 2,8% din totalul voturilor, este strict legat de greșeala imensă pe care a făcut-o Irene Sáez.

Tânăra și neexperimentata candidată a acceptat titlatura de candidat la alegerile prezidențiale din partea partidului COPEI, unul dintre cele două partide ale strategiei puntofijismo acuzate că au sărăcit țara. Însă spre sfârșitul lunii octombrie a anului 1998, partidul COPEI și-a retras sprijinul acordându-l de aceasta dată lui Salas Römer, deoarece acesta era deja mai bine cotate în sondaje.⁹ Acceptarea de către Irene Sáez a sprijinului acordat de COPEI trebuie privită și dintr-o altă perspectivă, ea l-a acceptat nu din convingere ci pentru că partidul său nu era în stare să organizeze o campanie electorală la nivel național, nedispunând de suficiente fonduri. Irene Sáez a mai candidat și la funcția de guvernator în statul Nueva Esparta la alegerile organizate pentru acest post în

⁸ VANDEN, Harry E., PREVOST, Gary, *Politics of Latin America: The Power Game*, Second Edition, Oxford University Press, 2006, pag 483.

⁹ CORRALES, Javier, „Strong Societies, Weak Parties: Regime Change in Cuba and Venezuela in the 1950s and Today”, *Latin American Politics and Society*, Vol. 43, No. 2 (Summer, 2001), pp. 81-113, pag 95-97.

anul 1999, funcție pe care a obținut-o fiind sprijinită de această dată de PP, *Polul Patriotic*, platforma electorală a lui Hugo Chávez.¹⁰

Candidatul cotate cu a doua șansă la începutul anului 1998 și care s-a clasat pe locul doi la alegerile din decembrie a fost Salas Römer. Platforma s-a electorală s-a numit *Proyecto Venezuela*, era un partid nou fără legături cu partidele tradiționale. Salas Römer era cunoscut la nivel național ca și guvernator al statului Carabobo, unul dintre statele de coastă ale Venezuelei și printre cele mai dezvoltate.

Salas Römer a avut practic aceeași soartă ca și Irene Sáez. În perioada campaniei pentru alegerile prezidențiale din 1998 își cristalizase o imagine publică pe discursuri împotriva strategiei puntofijismo. Poziția sa a fost totuși duplicitară pentru că în trecutul său politic avusese legături strânse cu COPEI, fiind chiar membru al partidului o perioadă de timp. Relația sa cu AD a fost însă una mai tensionată pe perioada întregii sale activități politice, câștigând chiar postul de guvernator în statul Carabobo în dauna AD. Alegerile au fost pierdute de către Salas Römer tot datorită suportului pe care l-a primit pe ultima sută de metri din partea partidelor puntofijismo, sprijin acceptat chiar dacă întreaga campanie electorală el pozase ca lider anti-sistem. Scorul obținut după numărătoare voturilor a fost considerabil, Salas Römer a strâns aproape 40% din totalul sufragiilor, totuși trebuie subliniat faptul că rata participării la vot a fost una destul de ridicată, însumând aproape 65% din totalul populației.¹¹

Hugo Chávez a câștigat cu ajutorul unei coaliții de mici partide alegerile prezidențiale din 6 decembrie 1998, obținând aproape 56% din numărul total de voturi exprimate, aceste procente însumând în jur de 3.5 milioane votanți, luând în considerare că a fost o prezență la urne de aproape de 65%, foarte mare în raport cu alegerile din 1993 câștigate de Rafael Caldera și platforma sa *Convergencia*, ruptă practic din partidul COPEI.

Alegerile pentru parlament și pentru posturile de guvernatori ce au avut loc tot în anul 1998 la data de 9 noiembrie. MVR era portavoce coaliției PP, *Polo Patriotic*, cel mai important partid după MVR din această coaliție era MAS, *Movimiento al Socialismo*. Mai făceau parte din coaliție și mici partide politice, dar fără ca vreunul dintre ele să aibă suport la nivel național, punctul comun al acestor actori politici era orientate spre stânga eșichierului politic din Venezuela.¹²

Platforma electorală PP a reușit să adune aproape o treime din totalul voturilor exprimate, devenind astfel și cel mai mare grup parlamentar din Parlamentul Venezuelei. Pe lângă aceste locuri în parlament platforma politică

¹⁰ MARTZ, John D. , „Political Parties and Candidate Selection in Venezuela and Colombia” *Political Science Quarterly*, Vol. 114, No. 4 (Winter, 1999-2000), pp. 639-659, pag 643-644.

¹¹ MARTZ, John D, Op. cit, 645.

¹² ROMERO, Anibal, „Rearranging the Deck Chairs on the Titanic: The Agony of Democracy in Venezuela”, *Latin American Research Review*, Vol. 32, No. 1 (1997), pp. 7-36, pag 9-14.

PP a mai câștigat și 15 posturi e guvernatori, opt dintre ele fiind câștigate de MVR. Pentru aceste posturi fiecare partid din coaliție a avut candidați proprii dar fără a candida doi candidați ai coaliției pe același post în același stat. Un succes răsunător l-a avut obținerea postului de guvernator în statul Barinas – statul natal a lui Hugo Chávez – de către tatăl său Hugo de los Reyes Chávez, demnitar care a fost reconfirmat în funcție atât la alegerile pentru guvernatori statelor Venezuelei din anul 2000 cât și în anul 2005.¹³

O problemă importantă a acestor alegeri a constituit-o noua lege electorală elaborată de administrația Caldera. În toamna anului 1997 a fost promulgată o nouă lege electorală care stipula faptul că votul trebuie să se facă cu ajutorul unor mașini speciale de vot, care înregistrau amprente. Aceste măsură era adoptată mai ales datorită faptului că un procent important din populația Venezuelei nu știa să scrie sau să citească. Scandalurile au început în momentul în care firma ce a câștigat licitația și care a organizat partea tehnică a alegerilor s-a confruntat cu probleme organizatorice. Pe lângă faptul că oferta propusă de această firmă a fost peste prețul pieței, s-a produs și o întârziere cu aproape cu trei ore a deschiderii urnelor în dimineața zilei de 6 noiembrie 1998, ziua alegerilor parlamentare. La toate aceste probleme s-a adăugat și una foarte importantă, lipsa unui personal autorizat care să se ocupe cu administrarea mașinilor de vot.¹⁴

Procesul investiri lui Hugo Chávez în funcția de președinte al Republicii Venezuela la data de 2 februarie 1999 a produs rumoare în sala în care s-a desfășurat evenimentul. Punctul culminant la constituit îndeplinirea îndatoririi de a jura pe constituția statului – aflată în vigoare încă din anul 1961 – și fiind constituția care a rezistat cel mai mult de la proclamarea independenței Venezuelei în anul 1811. Pe lângă jurământul clasic el a adăugat că jură pe o constituție muribundă dar prin adoptarea unei noi constituții, mai apropiată de spiritul momentului, va aduce democrația și celor care nu au beneficiat de ea. Prin acest discurs confirma proiectul adoptării noii constituții în conformitate cu promisiunile din campania electorală a anului 1998, acesta fiind unul dintre punctele forte care au convins populația săracă să-l voteze.¹⁵

La scurt timp după investire, Hugo Chávez a propus un referendum național ce a avut loc la data de 25 aprilie 1999, referendumul a conținut două întrebări. Prima întrebare făcea referire la dorința de a se forma o Adunare Constituantă care să rescrie constituția iar a doua întrebare făcea referire la adoptarea mecanismului propus de președinte pentru alegerea membrilor Adunării Constituante. Procentele la acest referendum au fost clarificatoare,

¹³ ROBERTS, Kenneth .M, Op. cit. , pag 42-44.

¹⁴ VANDEN, Harry E., PREVOST, Op. cit, pag 484-486.

¹⁵ STOICA, Gheorghe, PANTELIMON, Răzvan Victor, *Tendențe actuale în politica latino-americană*, Editura Institutului pentru Științe Politice și Relații Internaționale, București, 2007. pag 215-216.

92% dintre alegători a votat DA la prima întrebare, respectiv 82% la a doua întrebare din numărul total al votanților.¹⁶

Acest referendum a demonstrat nevoia accentuată de schimbare în Venezuela, o majoritate covârșitoare dintre cei care s-au prezentat la urne fiind de acord cu rescrierea constituției în conformitate cu ideile președintelui. Trebuie subliniat și faptul că rata absenteismului la acest referendum a fost foarte mare, aproape 65% din totalul populației cu drept de vot nu s-a prezentat la urne. Motivele acestei rate ridicate a absenteismului sunt multe, cel mai important dintre ele este cel privind dezastrul natural ce a lovit nordul Americii de Sud chiar în perioada premergătoare votării referendumului.

La data de 25 iunie 1999 au avut loc alegerile pentru Adunare Constituantă, organism constituțional care avea misiunea să rescrie constituția. Alegerile s-au desfășurat după mecanismul de alegere a reprezentanților adunării propus de președinte și aprobat de referendumul din aprilie din același an. Platforma politică PP în frunte cu partidul MVR – partidul președintelui Hugo Chávez – au obținut aproape 70% din mandatele pentru reprezentanții Adunării Constituante, ceea ce însemna 121 de mandate dintr-un total de 128. Proaspăta constituție a fost supusă votului popular printr-un nou referendum la data de 15 decembrie 1999. Rezultatele au fost îmbucurătoare pentru administrația Chávez, noua constituție a fost votată cu peste 70% din numărul total al voturilor exprimate; rata absenteismului fiind și de această dată destul de ridicată. Noua constituție, purtând numele de Constituția Bolivariană a intrat în vigoare la data de 20 decembrie 1999, stârnind totuși multe controverse în ciuda procesului democratic prin care a fost adoptată.¹⁷

Alegerile din iulie 2000 sau desfășurat sub climatul noii constituții a Venezuelei adoptată în anul 1999. În anul respectiv au avut loc alegeri atât pentru parlamentul unicameral, noua constituție prevedea un parlament unicameral, cât și pentru președinte. Mandatul președintelui era extins de la 5 la 6 ani iar clauza privind mandatele succesive era înlăturată, rămânând totuși limita de doar doua mandate, limită ce practic a dus la crearea unui nou referendum privind modificarea unor articole ale constituției din 1999 și care s-a desfășurat în anul 2007.¹⁸

Alegerile pentru parlamentul unicameral, intitulat Adunarea Națională, s-au desfășurat la data de 30 în luna iulie a anului 2000. Principalul învingător al acestor alegeri a fost partidul MVR care a intrat într-o alianță electorală cu socialiștii din MAS, alianța numindu-se MVR-CONVIVE, a câștigat 91 de mandate, MVR a câștigat 80 de mandate iar MAS a câștigat 21 de mandate,

¹⁶ ELLNER, Steve, HELLINGER, Daniel, *Venezuelan Politics in the Chávez Era: Class, Polarization, and Conflict*, Lynne Rienner, 2003, pag 75-77.

¹⁷ ELLNER, Steve, HELLINGER, Daniel, Op. cit, pag 78.

¹⁸ MOLINA, Jose E. , PEREZ, Carmen B. , „Radical Change at the Ballot Box: Causes and Consequences of Electoral Behavior in Venezuela's 2000 Elections”, *Latin American Politics and Society*, Vol. 46, No. 1 (Spring, 2004), pp. 103-134, pag 105.

practic voturile acordate acestei alianțe au reprezentat aproape 50% din totalul voturilor exprimate liber pentru nou creată Adunare Națională.¹⁹

Pe locurile doi și trei s-au clasat social-democrații de la AD, respectiv social-creștinii de la COPEI, diferențele dintre cele două locuri fiind însă destul de mari. Cele două partide din fostul pactul Punto Fijo, și mai ales AD, care și-a asumat practic dezastrul administrației Pérez, au obținut un rezultat foarte bun, în condițiile în care dezaprobară față de fostul regim era încă foarte mare. AD a obținut 30 de locuri în parlament, fiind votați de 15% dintre alegători, iar COPEI a obținut 8 mandate fiind votați de 5% dintre alegători.

Făcând o comparație cu alegerile din 1998 pentru Camera Deputaților și cele din 2000 pentru Adunarea Națională, vedem un trend ascendent în ceea ce privește MVR și coaliția chavistă, respectiv un trend descendent pentru AD și COPEI. Multe dintre celelalte partide care au candidat la alegerile din 1998 s-au dezintegrat, spre exemplu IRENE, platforma cu ajutorul căreia a candidat Irene Sáez sau Proyecto Venezuela a lui Salas Römer, ce a devenit doar un partid local, cu rezonanță doar în statul Carabobo, stat ce era condus de Salas Römer.²⁰

Un alt partid cu tradiție în istoria Venezuelei, atât în perioada Punto Fijo cât și după, partid care a participat la alegerile parlamentare din anul 1998 și anul 2000 este La Causa R. În anul 1998 partidul a format împreună cu alte partide coaliția PP, ce l-a susținut pe Chávez la alegerile prezidențiale din decembrie 1998, însă la scurt timp după câștigarea alegerilor de către coaliția chavistă, La Causa R a devenit unul dintre criticii regimului Chávez, principala acuză pe care i-au adus a fost moderația ce înconjură reformele sale. La Causa R a reușit să obțină în anul 1998, 3% din voturi, respectiv cinci mandate în Camera Deputaților, iar în anul 2000, 5% din voturi, respectiv trei mandate în Adunarea Națională.²¹ Ar mai fi e adăugat faptul că în nou formată Adunare Națională, populația indigenă avea dreptul să își numească trei reprezentanți separați, pe lângă reprezentanții celor 23 de state federale și districtul capitalei. Numărul total al mandatelor pentru Adunarea Națională a fost de 165.²²

Alegerile prezidențiale din anul 2000 s-au desfășurat concomitent cu cele pentru parlament, situație ce nu a mai avut loc în următorii anii datorită diferențelor numărului de ani dintre un mandat prezidențial și cel de parlamentar. Principalii contracandidați la alegerile prezidențiale din anul 2000 au fost Hugo Chávez și Arias Cárdenas, cei doi având însă un trecut comun. Arias Cárdenas a fost generalul venezuelan din cadrul MBR care a condus rebeliunea din februarie 1992 de la Maracay – rebeliune ce a avut succes – însă rezultatele ei nu au putut fi valorificate datorită faptului că, la Caracas lovitură de stat organizată de Hugo Chávez eșuase.

¹⁹ MOLINA, Jose E. , PEREZ, Carmen B, Op. cit, pag 107.

²⁰ MOLINA, Jose E. , PEREZ, Carmen B. , Op. cit, pag 110.

²¹ ELLNER, Steve, HELLINGER, Daniel, Op. cit, pag 75-77.

²² ROBERTS, Kenneth .M, Op. cit, pag 48-50.

Arias Cárdenas s-a înscris în cursa electorală pentru alegerile prezidențiale cu câteva zile înainte de data limită prevăzută de lege, deși mesajele sale electorale anti Chávez și anti MVR au început să apară încă de la începutul anului 2000. În campania sa electorală a mizat pe o platformă anti sistem – neafiliindu-se nici unui partid politic – pe parcurs întregii sale campanii. S-a comportat ca un individ care nu are de dat socoteală nimănui, nici măcar față de partidele care s-au pronunțat clar pentru susținerea sa la alegerile prezidențiale. Dar cel mai mult, a încercat să elimine orice legătură s-ar putea întrevedea între persoana sa și partidele din fostul pact Punto Fijo, adică AD și COPEI.

Rezultatele obținute de Arias Cárdenas alegerile prezidențiale din 20 iulie 2000 sunt apreciabile, el a obținut 38% din totalul voturilor exprimate, acest procent însemna practic aproape 2,5 milioane de voturi. Rezultat ce nu i-a fost însă de ajuns ca sa-l depășească pe președintele aflat în acel moment în funcție – Hugo Chávez – care a acumulat cu aproape 1,5 milioane de voturi mai mult, adică aproape de 60% din voturi. Chiar dacă nu ar fi acumulat peste 50%, Hugo Chávez tot ar fi ieșit președinte deoarece nici vechea și nici noua constituție nu prevedeau un al doilea tur de scrutin în cazul în care nici un candidat nu ar obține peste jumătate din voturile legal exprimate.²³

Programul electoral al lui Hugo Chávez miza și în acea campanie electorală tot pe dezaprobarea constantă a populației față de fosta strategie puntofijismo și de reprezentanții acesteia. Recunoștea însă faptul că încă nu reușise să ridice nivelul de trai și bunăstarea generală, dar asta se datora – în concepția lui – timpului scurt pe care l-a avut la dispoziție. Motiv pentru care cerea acum un nou mandat cu ajutorului căruia să ducă la bun sfârșit reformele sociale și politice începute deja.²⁴

Atacurile lui Hugo Chávez s-au îndreptat în mare măsură asupra lui Arias Cárdenas, practic principalul său candidat și omul cu care împărțea un trecut revoluționar comun. Cei doi se acuzau reciproc de același lucru, trădarea idealurilor revoluționare de la 1992. Chávez îl considera pe Arias Cárdenas un *Iuda* care se afla acum da partea fostului sistem puntofijismo și care încerca să îl readucă la putere prin orice mijloace. Arias Cárdenas îl acuza pe președintele în funcție ca a menținut corupția sistemului puntofijismo, amplificând-o însă pe o scară mult mai largă.²⁵

Ruptura dintre cei doi a apărut în momentul în care Arias Cárdenas împreună cu alți doi participanți importanți la lovitura de stat din 1992, generalii Jesus Urdaneta și Acosta Chirinos, au scris un raport privind administrația Chávez. Acest raport fusese dat publicității la data de 4 februarie 2000 – data

²³ ELLNER, Steve , „The Radical Potential of Chavismo in Venezuela: The First Year and a Half in Power”, *Latin American Perspectives*, Vol. 28, No. 5, Free Trade and Resistance (Sep., 2001), pp. 5-32, pag 8-10.

²⁴ Ibidem, pag 13.

²⁵ ELLNER, Steve, HELLINGER, Daniel, Op. cit, pag 78.

aniversa opt ani de la lovitura de stat orchestrată de MBR – acuzele aduse erau grave, se afirma că administrația Chávez intensificase corupția. În textul acestui raport, Hugo Chávez era acuzat de trădare a idealurilor revoluționare de la 1992. Nici partidul prezidențial MVR nu a fost cruțat, deoarece era considerat ca fiind principalul exponent al corupției generalizate datorită trecutului politic al numărului doi al partidului, Luis Miquelena, președintele la acel moment al Consiliului Legislativ Național.

Disputele dintre cei doi foști lideri de rebeliuni militare s-au amplificat în lunile premergătoare alegerilor din iulie 2000. Arias Cárdenas a fost întâmpinat cu ostilitate în cartierele periferice ale capitalei, fiind chiar și incidente grave. Unii dintre susținătorii lui Hugo Chávez au aruncat cu pietre sau cu diverse obiecte în Arias Cárdenas și în însoțitorii săi, datorită acestor împrejurări mesajul său politic nu a reușit să pătrund în rândul păturilor sărace ale populației orașelor.

Rezultatul favorabil al alegerilor din anul 2000 îl ajută pe Hugo Chávez să își consolideze fotoliul de președinte al republicii pentru un nou mandat de 6 ani. Primul său mandat nefiind contorizat în cadrul limitei de doua mandate ce o prevedea Constituția din 1999. În conformitate cu noua constituție se prevedea legalitatea a doua mandate prezidențiale consecutive, spre deosebire de cea veche care interzicea expres acest lucru. Hugo Chávez își putea asigura astfel fotoliul de președinte până în anul 2012, lucru care s-a și întâmplat obținând cel de-al doilea mandat la alegerile din 2006.²⁶

A doua parte a studiului de față se ocupă de analizarea Constituției din 1999 –Constituția Bolivariană – adoptată în urma unui referendum național și considerată printre cele mai avansate din punct de vedere al drepturilor omului și al protecției minorităților indigene. Problemele acest constituții apar în chestiunile legate de separația puterilor în stat, instituția referendumului sau de prerogativele președintelui. Chestiuni ce au avut ca efect diverse manifestații, greve la nivele naționale cum a fost cea a petroliștilor din aprilie 2002 sau chiar lovitura de stat îndreptată împotriva Hugo Chávez din aceeași lună.

Una dintre cele mai importante schimbări pe care la aducea noua constituție este cea privitoare la numele statului care urma a fi schimbat din *Republica Venezuela* în *Republica Bolivariana a Venezuelei*. Au fost multe discuții privitoare la această chestiune în timpul redactării constituției în cadrul Adunării Constituante, chiar dacă majoritatea membrilor ei făceau parte din alianța prezidențială PP. Schimbarea numelui aducea cu sine schimbarea tuturor actelor

²⁶ ELLNER, Steve, „The "Radical" Thesis on Globalization and the Case of Venezuela's Hugo Chávez”, *Latin American Perspectives*, Vol. 29, No. 6, Globalization and Globalism in Latin America and the Caribbean (Nov.,2002), pp. 88-93, pag 91.

pe care apărea numele țării, a tuturor siglelor, în concluzie, implica un efort financiar consistent din partea statului pentru a face aceste revizuiuri.²⁷

Până la urmă acest articol a fost adoptat, Hugo Chávez și MVR au reușit să convingă celelalte partide din coaliție să adopte acest articol, argumentând că, dacă se adoptă acest nume se evidențiază faptul că Venezuela nu este singura ci doar una dintre republicile bolivariene. Subliniind astfel faptul că fostele state din confederația *Gran Columbia* adică, Ecuador, Venezuela, Columbia și Panama ar putea crea o confederație a republicilor bolivariene împreună cu Venezuela. La aceste se republici se pot adăuga Peru și Bolivia, care au fost la rândul lor eliberate de Simon Bolívar.

Majoritatea detractorilor actualului regim din Venezuela consideră ca această măsură a fost luat pe un principiu pur ideologic, acela de a întări noul sistem pe care si-l dorea Hugo Chávez și de a da naștere celei de-a cincea republicii, din punct de vedere cronologic. A cincea republică era practic numele și scopul partidului prezidențial MVR, care se traduce prin, Mișcarea pentru a Cincea Republică.²⁸

Trebuie însă adăugat că nu e prima dată când Venezuela își schimbă numele, această istorie a titlaturii oficiale începe cu obținerea independenței față de Spania în anul 1811 sub numele de Venezuela, după care noua republică se alătură celorlalte state din Confederația *Gran Columbia*.²⁹ În 1830 sub președinția generalului Páez, Venezuela se retrage din *Gran Columbia* și își proclamă din nou independența sub numele de Republica Venezuela, fiind păstrată titlatura până spre mijlocul secolului XIX. După Războaiele Federale din anii 1860 Venezuela își schimbă din nou numele, de această dată în, Statele Unite ale Venezuelei, iar în anul 1952, în timpul ultimului caudillo, Marcos Pérez Jiménez, se revine la titlatura inițială de la proclamarea independenței, Republica Venezuela, titlatură păstrată până la adoptarea Constituției din 1999.³⁰

O serie de alte modificări au fost aduse de noua constituție și în ceea ce privește drepturile omului. Secțiunea privind drepturile omului este foarte amănunțită prevăzându-se clar dreptul al educație gratuită, la tratament medical gratuit sau dreptul la un mediu înconjurător curat. Pe lângă aceste drepturi vitale sunt prevăzute și cele privind indigenii, amero indienii, garantându-le acestora dreptul la limbă, cultură, tradiții, chiar obligația de a-și trimite trei reprezentanți în Adunarea Națională.

Un alt capitol important din Constituția de la 1999, este cel referitor la drepturile femeilor și egalizarea drepturilor lor, din toate punctele de vedere, cu cele ale bărbaților. O măsură interesanta este cea privind ambivalența denumirii funcțiilor în stat, adică fiecare funcție, primar, președinte, ministru sau altele de

²⁷ ELLNER, Steve, HELLINGER, Daniel, Op. cit, pag 103-104.

²⁸ ELLNER, Steve, HELLINGER, Daniel, Op. cit, pag 105

²⁹ VANDEN, Harry E., PREVOST, Op. cit, 472-474.

³⁰ GOTT, Richard, Op. cit, pag 128-131

acest tip, are și varianta feminină, spre exemplu președintă, această măsură poate fi privită ca egalitar, nefiind stipulată în alte constituții la ora actuală. Un alt articol foarte interesant este cel referitor la femeile casnice, acestea având dreptul să primească salariul chiar dacă se ocupă doar de treburile gospodărești nefiind angajate în vreun loc anume. Aplicarea acestui articol a rămas totuși la nivelul discuției deoarece nu s-a reușit până în acest moment implementarea acestor măsuri extrem de bizare însă cu un pronunțat caracter de echitate socială.³¹

Instituția Președintelui, în conformitate cu noua constituție din 1999, este cea mai importantă funcție în stat, despre drepturile și obligațiile președintelui se vorbește începând cu articolul 225 și terminând cu articolul 237. Dintre aceste articole voi face referire la cele care sunt mai importante sau care au stârnit controverse. Articolele 225-226 stipulează faptul că puterea executivă este exercitată de președintele statului, el fiind și șeful guvernului.³² Important este și articolul 230 care prevede că mandatul președintelui este de șase ani și el mai poate fi ales doar o singură dată, fiind posibilă realegerea imediată.³³ Atribuțiile președintelui sunt stipulate în articolul 236, printre acestea se numără: dreptul de a schimba vicepreședintele sau guvernul; dreptul de a dizolva adunarea națională; dreptul de a da decrete prezidențiale cu valoare de lege dreptul de a administra trezoreria națională.³⁴

Schimbarea survenită în legătură cu durata mandatului, durată ce a fost prelungită de la cinci ani la șase ani, cât și dreptul de a deține această funcție două mandate succesive - vechea constituție interzicea ca cele două mandate să fie succesive - sunt elemente care au agitat mult spiritele pe scena politică din Venezuela, fiind considerate ca măsuri cu un pronunțat caracter autoritar.

Principalul argument adus de Hugo Chávez în cadrul Adunării Constituante pentru inserarea acestui articol, prin reprezentanții săi din MVR, se referea la faptul că pentru a reface din temelii Venezuela este nevoie de două mandate succesive. Mai apoi, tot el a afirmat că, pentru a-și duce la bun sfârșit toate planurile referitoare la îmbunătățirea condiției sociale a întregii populații ar avea nevoie de mai mult de două mandate, anul pe care el l-a estimat în această privință fiind 2021. Mai trebuie subliniat faptul că, în momentul în care Hugo Chávez a candidat pentru al doilea mandat prezidențial, în anul 2006, au fost voci care s-au opus acestei candidaturi, deoarece era practic a treia oară când candida, însă s-a decis că mandatul obținut pe baza vechii constituții nu conta, având o durată destul de scurtă, cam un an și jumătate de la investirea în funcție, și a reprezentat doar o perioadă de tranziție spre noul sistem ce își dorea să-l implementeze.

O parte interesantă a Constituției din 1999 este cea referitoare la Adunarea Națională, constituția prevedea ca Adunarea Națională - parlamentul Venezuelei

³¹ VANDEN, Harry E., PREVOST, Op. cit, pag 478.

³² *Constitución de la República Bolivariana de Venezuela* Art. 225-226.

³³ *Ibidem*. Art.230.

³⁴ *Ibidem*. Art. 236

- să fie unicamerală, această măsură a fost luată pentru a reduce birocrăția și corupția, dar poate fi interpretată și altfel. Spre exemplu, lipsa unei a doua camere care să aibă un rol de control față de prima și viceversa, poate duce la nenumărate excese, deoarece nu mai există nici un fel de instanță care să poată stopa o lege sau o măsură greșită luată de una dintre cele două camere. Părerile sunt împărțite în această chestiune, cea mai logică interpretare ar fi cea privitoare la faptul că un parlament unicameral ar facilita implementarea reformelor de toate tipurile ale administrației Chávez, mai ales că acesta era mai ușor de manipulat, fiind un număr restrâns de membri și majoritatea afiliați președintelui.³⁵

Separarea puterilor în stat este o chestiune foarte sensibilă în ceea ce privește Constituția din 1999, articolele ce fac referire la această problemă sunt criticate pe scară largă de detractorii regimului Chávez și chiar de organizații internaționale care se ocupă cu investigarea drepturilor democratice, deoarece nu mai este întâlnit în nici o constituție principiul celor cinci puteri în stat. Cele cinci puteri în stat sunt, legislativul, executivul, puterea judecătorească, puterea electorală și puterea publică. Modul în care conlucrează cele cinci puteri este și el foarte interesant, puterea populară pare a fi cea mai importantă, aceasta acționează ca un fel de observator al celorlalte patru, ea veghează la constituționalitatea măsurilor luate de celelalte puteri în stat.³⁶ Cele mai interesante dintre aceste cinci puteri sunt cele două noi care nu mai apar în alte texte constituționale, puterea publică și puterea electorală, fiind analizate în rândurile următoare.

Puterea publică este împărțită la rândul ei în trei instituții distincte: Avocatul Poporului, Procurorul General și Controlorul General. Fiecare dintre aceste trei instituții are atribuțiuni diferite: Avocatul Poporului veghează asupra respectării drepturilor omului de către stat; Activitatea Procurorul General se concentrează asupra respectării drepturilor cetățenești de către instanțele judecătorești; iar în final, Controlorul General veghează asupra bunei administrații a finetelor publice și bineînțeles, asupra eventualelor acte de corupție.

Constituția din 1999 stipulează în articolul 274, articol care face referire la puterea cetățenilor - Puterea publică - următoarele: aceasta trebuie să prevină, să investigheze și să sancționeze faptele care sunt împotriva eticii publice și a moralității administrative; ea trebuie să vegheze la buna administrare și la legalitate în folosul patrimoniului public, la împlinirea și la aplicarea principiilor legalității în toate activitățile administrative ale statului.³⁷

Înainte de a încheia problematica separației puterilor în stat mai trebuie analizat și scopul pe care-l are cea de-a cincia putere, puterea electorală. Puterea

³⁵ ELLNER, Steve, HELLINGER, Daniel, Op. cit, 103-104.

³⁶ GOTT, Richard, Op. cit, pag 122

³⁷ *Constitución de la República Bolivariana de Venezuela Art 274.*

electorală este reprezentată prin Consiliu Național Electoral care veghează asupra respectării procedurilor electorale. În special, acest consiliu se ocupă de alegerile prezidențiale, parlamentare sau regionale însă poate avea atribuții și în ceea ce privește alegerile din cadrul organizațiilor aparținătoare societății civile, cum ar fi diversele tipuri de sindicate. Consiliul poate să intervină în cadrul scrutinelor din aceste organizații prin dorința expresă a acestora sau în urma unei hotărâri a Curții Supreme de Justiție. Crearea acestei puteri electorale este criticată de către opoziții regimului, deoarece consiliul electoral care reprezintă puterea electorală a manifestat de multe ori o putere discreționară, fiind un element politic extrem de eficient în mâna celor care conduc statul.

Puterea discreționară a consiliului s-a manifestat în anul 2004 când s-a încercat printr-un referendum înlăturarea administrației Chávez, acest tip de referendum fiind stipulat în Constituția de la 1999.³⁸ Consiliul Electoral Național a anulat în două rândurile listele de semnături pe care opoziții regimul Chávez le-au strâns pentru a activa referendumul, consiliul a decis că aceste liste erau false, chiar dacă ele întruneau și chiar depășeau cu câteva mii de persoane numărul limită pe care îl prevedea constituția referitor la acțiunea de suspendare a președintelui. În urma protestelor de stradă, listele au fost acceptate iar referendumul a avut loc, însă numărul celor care au votat pentru menținerea lui Hugo Chávez ca președinte al republicii a fost mai mare decât al celor care au votat pentru înlăturarea sa de la putere.

Instituția Referendumului deține o parte importantă în cadrul Constituției din 1999, fiind un fel de instrument popular cu ajutorul căruia cetățenii îi pot trage le răspundere pe cei care conduc statul, inclusiv pe președinte care poate fi revocat din funcție. Problematika referendumului este dezvoltată începând cu articolul 71 și terminând cu articolul 74, aceste articole vorbesc despre diversele tipuri de referendumuri ce pot fi aplicate, în anumite situații, procentul necesar din numărul total al celor ce au fost la urne sau procedura de aplicare a unui anumit tip de referendum, diferă foarte mult de la caz la caz.

Referendumurile în Venezuela, conform Constituției din 1999, sunt de patru feluri: referendum consultativ, referendum de revocare din funcție, referendum de aprobare și referendum abrogativ. Referendumul poate fi inițiat atât de președinte cât și de Adunarea Națională sau printr-o petiție cu un număr de semnatori variabil între 10% și 20% din totalul populație cu drept de vot, aceste procente diferă în funcție de tipul referendumului pentru care una dintre aceste trei părți se hotărăște să-l aleagă.³⁹

Scopul Referendumului Consultativ este acela de a adresa populație o întrebare referitoare la o chestiune de interes național, spre exemplu, dacă statul ar trebui să se alăture unei anumite piețe de liber schimb. Inițial opoziții

³⁸ BARCZAK, Monica, „Representation by Consultation? The Rise of Direct Democracy in Latin America”

Latin American Politics and Society, Vol. 43, No. 3 (Autumn, 2001), pp. 37-59, pag 41-42.

³⁹ *Constitución*, Art. 71-74.

regimului Chávez, cum am supus și mai sus, s-au folosit de acest tip de referendum pentru a revoca din funcție președintele, întrebând populația dacă ar trebui sau nu ca Chávez să demisioneze. Opoziția a ales această metodă a referendumului consultativ deoarece implica un număr mai restrâns de petiționari minimum 10%, planurile acestora au fost practic spulberate prin decizia Curții Constituționale care a hotărât că această întrebare adresată într-un referendum consultativ este neconstituțională deoarece referendumul de revocare a fost creat exact cu acest scop.⁴⁰

Referendumul Revocativ, sau de revocare, poate fi aplicat în momentul în care cel în cauză a ajuns la jumătatea mandatului cu care a fost investit, acesta poate fi revocat printr-o petiție ce strânge cel puțin 20% din numărul total al populației cu drept de vot dintr-o anumită circumscripție. Bineînțeles că numărul petiționarilor variază foarte mult în funcție de persona oficială ce se dorește a fi revocată din funcție, adică primari, guvernatori, membrii ai Adunării Naționale, înalți magistrați sau președinte statului; în cazul revocării președintelui este nevoie de 20% din totalul populației Venezuelei cu drept de vot.⁴¹

Articolul 73 din Constituția Venezuelei, articol ce dezbate problematica referendumului revocativ, mai precizează și următorul aspect important referitor la revocare: „Când un număr de votanți, este egal sau mai mare decât cel al celor care au ales un anumit oficial al statului, votează în favoarea revocării, se prevede că numărul acestora trebuie să fie egal sau mai mare cu 25% din numărul total al votanților înregistrați au votat în scrutinul de revocare, mandatul respectivului oficial trebuie să fie revocat din funcție...”⁴²

Celelalte două tipuri de referendumuri, referendumul de aprobare, sau Referendum Aprobator și referendumul de abrogare sau abrogator, au o importanță mai redusă, administrația Chávez nu s-a folosit încă de ele într-un mod foarte eficient. Referendumul Aprobator este folosit pentru a trece legile importante care ar putea încălca suveranitatea poporului, se apelează la el pentru a legitima acțiunile statului. Ultimul dintre cele patru tipuri, Referendumul Abrogator, este folosit pentru a abroga unele legi, parțial sau total, care contravin într-o măsură sau alta intereselor cetățenilor Venezuelei.⁴³

În concluzie, prima parte a articolului de față explică, cele trei momente importante ale regimului Chávez, câștigarea alegerilor din 1998, rescrierea constituției în anul 1999 și reinvestirea în funcție în urma alegerilor prezidențiale din 2000. Câștigarea alegerilor prezidențiale din anul 1998 de către Hugo Chávez, a reprezentat un punct de cotitură în cariera sa politică, acest mandat obținut pe cale legală deschizându-i drumul spre implementarea reformelor sociale și

⁴⁰ BARCZAK, Monica, Op. cit, pag 44.

⁴¹ GOTT, Richard, Op. cit, pag 123-127

⁴² *Constitución*, Art. 73

⁴³ *Constitución*, Art. 71-74.

politice pe care el le considera necesare și care au constituit baza discursului său electoral în acel an.

Noua Constituție, adoptată în anul 1999, care a înlocuit-o pe cea din 1961, a fost prima din istoria Venezuelei supusă unui referendum popular, ca atare acest procedeu democratic i-a conferit Constituție Bolivariene, cum mai este ea numită, un important aport de legitimitate. Alegerile din anul 2000 au demonstrat forța politică pe care Hugo Chávez cât și coaliția ce-l susținea, *Polul Patriotic*, coordonată de MVR, partidul prezidențial, au reușit să-o dețină pe plan național, obținând o mare parte din mandatele puse în joc.

A doua parte a studiului de față se concentrează pe analizarea Constituției din 1999. Scopul acestei părți este de a evidenția schimbările ce au avut loc în Venezuela în urma adoptării acestei constituții. În analiza textului constituției intră articolele inovatoare cum ar fi cele referitoare la drepturile omului, articole apreciate de toate forumurile și organizațiile internaționale care se ocupă de această chestiune. Analiza de față punctează și articolele contradictorii sau evazive al constituției cum ar fi cele referitoare la separația puterilor în stat, tipurile de referendumuri, parlamentul unicameral sau la schimbarea numelui țării.

**BRAZILIA – O PUTERE REGIONALĂ CU VALENȚE MONDIALE.
POLITICA EXTERNĂ BRAZILIANĂ ÎN PERIOADA
ADMINISTRAȚIEI LUIZ INACIO LULA DA SILVA, 2002-2009**

Iulian NIȚU*

Brasil a Regional Power with World Persepectives

Abstract: The international political scene went in the last twenty years through a series of profound political and economic transformation: a new world order based on the mechanism of global markets and the gradual emergence of new global political players are just some of the factors that have contributed to the change course of the world today.

Brazil has also gone through major changes illustrated by the increasing influence in the area of South America and its recognition as a premier global player. These changes in Brazil's position in the region and the world have occurred as a result of both the processes of regional and global objectives in areas that affect the South American giant in different ways, and decisions taken by the government of Luiz Inacio Lula da Silva. Structural and systemic changes that marked the early 1990s Brazil, require a brief review. First, there has been a huge effort to open the economy. This plan started during the presidency of Fernando Collor (1990-1992), and because it was a success, was followed by the Real Plano (Real Plan), a macroeconomic stabilization plan launched by the Minister of Economy Fernando Henrique Cardoso during the Itamar Franco administration (1992-1994). Plano Real, was continued and strengthened during the two presidential mandates held by Fernando Henrique Cardoso (1995-1999 and 1999-2002), despite numerous financial crises that hit Brazil, leading to the negotiation of stand-by agreements with the IMF (1998, 2001, 2002). Cardoso administration period witnessed a complex process of legislative and institutional changes which have exerted significant effects on domestic Brazilian macroeconomic realities, but also a set of relevant foreign policy, most of them manifested in regional integration schemes with Mercosur and negotiations in accordance with U.S. proposal to create a free trade area of the Americas (FTAA). The stabilization process allowed a new international projection of Brazil, mainly due Cardoso established good relations with some of the most important world leaders (the G-7). Whatever the relative weight of Brazil in global and regional supply schemes in the early 1990s, it is noteworthy that due to the impressive economic mass, diplomatic projections, it's capacity to attract foreign direct investment on a regular basis and other factors, Brazil had already a degree of influence in the region.

Keywords: reforms, multilateralism, regional power, Mercosur, UNASUR

* Masterand, secția Politică Mondială și Europeană, Facultatea de Istorie și Științe Politice, Universitatea “Ovidius” Constanța

Scena politică internațională a trecut în ultimii douăzeci de ani printr-o serie de transformări politico-economice profunde: o nouă ordine mondială bazată pe mecanismul piețelor globale și apariția progresivă de noi jucători politici globali sunt doar câțiva dintre factorii care au contribuit la modificarea parcursului lumii de astăzi.¹

Brazilia a trecut de asemenea prin schimbări majore ilustrate de creșterea influenței în spațiul Americii de Sud și recunoașterea sa drept un jucător global de primă mână. Aceste modificări în poziția Braziliei în regiune și în lume au avut loc ca urmare atât a proceselor obiective în domeniile regionale și globale, care afectează gigantul sud-american în diferite moduri, precum și a deciziilor luate de către guvern Luiz Inacio Lula da Silva². Schimbările structurale și sistemice care au marcat Brazilia de la începutul anilor 1990, necesită o scurtă examinare. În primul rând, s-a depus un efort uriaș pentru deschiderea economiei. Acest plan a demarat în perioada președinției lui Fernando Collor (1990-1992), și, datorită succesului de care s-a bucurat, a fost urmat de Real Plano (Planul Real), un plan de stabilizare macroeconomică demarat de către ministrul Economiei Fernando Henrique Cardoso³ în timpul administrației Itamar Franco (1992-1994). Plano Real, a fost continuat și consolidat în timpul celor două mandate prezidențiale deținute de Fernando Henrique Cardoso (1995-1999 și 1999-2002), în ciuda mai multor crize financiare care au afectat Brazilia, ducând la negocierea unor acorduri stand-by cu FMI (1998, 2001, 2002).⁴ Perioada administrației Cardoso a fost martora unui complex proces de modificări legislative și instituționale care au exercitat efecte semnificative asupra realităților braziliene interne macroeconomice, dar și o serie de elemente relevante în domeniul politicii externe, cele mai multe dintre acestea manifestându-se în schemele de integrare regională, cu Mercosur și negocierile în conformitate cu propunerea SUA de a crea o zonă de liber schimb a Americilor (FTAA). Procesul de stabilizare a permis o nouă proiectie

¹ Ignacio Ramonet, *Teatrul lumii*, în *Atlas Le Monde Diplomatique*, SC Societatea de Editură LMD SRL, București, 2006, p. 9.

² Luiz Inacio Lula da Silva (1954-), lider politic și președinte al Braziliei (2002-2007; 2007-2010), născut în Garanhuns, Pernambuco. Se trage dintr-o familie de activiști; tatăl său a fost unul dintre liderii mișcării muncitorești care s-a format după îndepărtarea de la putere a lui Getulio Varga. A fondat Partido dos Trabalhadores (Partidul Muncitorilor, sau PT) în 1980 și a fost principalul ideolog și lider al partidului. A avut un rol activ în redactarea Constituției din 1988 și s-a implicat active în problemele societății braziliene, devenind un lider de opinie cu multă influență atât în țară, cât și în străinătate (Teresa A. Meade, *A Brief History of Brazil*, Checkmark Books, New York, 2004, p. 182).

³ Fernando Henrique Cardoso (1931-), intelectual, lider politic și președinte al Braziliei (1995-1999; 1999-2003). Administrația Cardoso s-a remarcat printr-un program dur de refacere economică și începutul unei campanii de implicare activă a Braziliei în problemele continentale și internaționale (Teresa A. Meade, op. cit., p. 188).

⁴ Joseph L. Love & Werner Baer (Ed.), *Brazil Under Lula. Economy, Politics, and Society Under the Worker-President*, Palgrave Macmillan, New York, 2009, p. 167-168.

internațională a Braziliei, în special datorită relațiilor bune stabilite de Cardoso cu unii dintre cei mai importanți lideri ai lumii (în cadrul G-7). Indiferent de ponderea relativă a Brazilia în schemele de alimentare regională și globală la începutul anilor 1990 este demn de remarcat faptul că, datorită impresionantei mase economice, proiecțiilor diplomatice, capacității de a atrage investiții străine directe în mod regulat, precum și altor factori, Brazilia deținea deja un anumit grad de influență în regiune.

Operatorii de piață se temeau, în timpul campaniei din 2002, că alegerea lui Luiz Inacio Lula da Silva ar putea declanșa schimbări radicale în politica economică, deschizând astfel calea spre o deteriorare semnificativă a riscului de șară, cu o creștere marcantă a ratelor dobânzilor, inflației și a parității ratei de schimb, precum și declinul valorii obligațiunilor de datorie externă braziliene negociate pe piețele financiare. De fapt Lula a promis nu numai că va păstra acordurile semnate cu Fondul Monetar Internațional (FMI), dar va menține și nucleul dur al mecanismelor puse în aplicare de Real Plano: responsabilitatea fiscală (excedentul bugetar pentru plata datoriei publice), ținta de inflație, și rata de schimb fluctuantă. De asemenea, el a anunțat schimbări semnificative în politica externă, începând cu procesul de integrare regională.⁵

Liderii brazilieni au fost întotdeauna cunoștiți de poziția extraordinară a Braziliei în regiunea continentului sud-american, dar au aspirat, în anumite etape istorice, pentru accesarea Braziliei într-o poziție de importanță mai mare la nivel mondial. Acesta este motivul pentru care, începând cu conferința de pace de la Versailles (1919) și crearea Ligii Națiunilor, diplomații brazilieni au declarat deschis că obiectivul lor primar este de a vedea Brazilia promovată în rândul membrilor organizației. La sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial Brazilia a sperat să-și asume unul dintre locuri permanente în Consiliului de Securitate ONU, un obiectiv neîmplinit în primul rând din cauza opoziției unora dintre jucătorii cu greutate de decizie (Marea Britanie și URSS), și în al doilea rând datorită lipsei capacităților militare și financiare naționale.⁶ Această aspirație continuă la un statut important în așa-numitul cerc interior al oligarhiei din lumea politică devine un motiv recurent printre liderii militari și politici brazilieni. Acești lideri au sperat să consolideze poziția Braziliei de nouă putere economică, și eventual atomică, pentru a permite țării să se alăture grupului de conducere în fruntea economiei globale și politice. Acest obiectiv a fost frustrat în repetate rânduri de către mai multe crize economice suferite de Brazilia în ultimele trei decenii ale secolului XX: criza petrolului din 1973 și 1979, datoria externă din 1982 și procesul inflaționist incontrollabil din următorii ani, culminând cu seria de crize financiare de la sfârșitul anilor 1990. Din ce în ce mai mult țara a fost percepută ca un candidat care nu dispune de condițiile reale

⁵ Ignacy Sachs, Jorge Wilhelm & Paulo Sergio Pinheiro (Ed.), *Brazil. A Century of Change*, The University of North Carolina Press, North Carolina, 2009, p. 300-301.

⁶ Teresa A. Meade, *op. cit.*, pp. 134-136.

de conducere. În ciuda obstacolelor apărute în procesul de creștere economică, a dificultăților financiare, precum și a procesului inflaționist din anii 1980, Jose Sarney, președintele în timpul perioadei de redemocratizare (1985-1990), a anunțat în 1989 că Brazilia este gata să-și asume un loc permanent în Consiliul de Securitate. În acel moment, conștient de dificultățile care ar putea apărea în regiune (în special cu Argentina), Sarney nu a prezentat Brazilia drept un candidat “regional”, subliniind faptul că ar putea accepta scaunul chiar și fără drept de veto. Mult mai importantă decât această afirmație a fost decizia luată de Sarney să implice decisiv Brazilia în procesul de integrare regională care a început cu oferte sectoriale și protocoale bilaterale cu Argentina. În 1986, Brazilia și Argentina au demarat un program bilateral de integrare și cooperare economică, urmat de un tratat de integrare în 1988, având în vedere o piață comună, pe o perioadă de 10 ani.⁷

După o decizie luată în luna iulie a anului 1990 de către cele două țări pentru a scurta intervalul de timp și anticipa piața comună până în 1995 negocierile au fost extinse în conformitate cu cererea altor vecini, și a Tratatului de a crea Piața Comună a Sudului, sau Mercosur⁸ (acest tratat a fost semnat la Asuncion, în 1991), alăturându-se Paraguay și Uruguay. Cu toate acestea, metodologia pentru a realiza o piață comună a suferit modificări multiple: în loc de o abordare graduală și sectorială, pentru desființarea barierelor din calea schimburilor comerciale reciproce, un proces de comerț liber a început cu scopul de a finaliza o uniune vamală completă până la 31 decembrie 1994.⁹ Președintele Fernando Collor de Mello a făcut pași decisivi în redirecționarea politicii externe braziliene de neproliferare nucleară, renunțându-se la programul nuclear militar, și s-a redus protecționismul comercial, aducând Brazilia mai aproape de filosofia economică a țările membre ale Organizației pentru Cooperare Economică și Dezvoltare (OCDE). Președintele Collor (demis din funcție pe baza unor fapte de corupție la mai puțin de doi ani după obținerea mandatului) se spune că a declarat că ar prefera să vadă Brazilia pe ultimul loc în grupul țărilor dezvoltate, decât ca prima dintre țările în curs de dezvoltare. Această declarație a reprezentat o schimbare semnificativă față de standardele tradiționale ale diplomației naționale, care a luptat mereu pentru a menține statutul Braziliei de țară în curs de dezvoltare.¹⁰

⁷ Lael Bernard & Leonardo Martinez-Diaz (Ed.), *Brazil as an Economic Superpower? Understanding Brazil's Changing Role in the Global Economy*, Brookings Institution Press, Washington, D.C., 2009, p. 113-114.

⁸ Mercosur – tratat comercial regional sud american (state membre: Brazilia, Argentina, Paraguay, Uruguay și Venezuela) ale cărui baze au fost puse în 1991, prin tratatul de la Asuncion. Scopul acestui tratat este comerțul liber și mișcarea liberă a bunurilor, oamenilor și valutei (<http://en.wikipedia.org/wiki/Mercosur>).

⁹ Lael Bernard & Leonardo Martinez-Diaz (Ed.), *op. cit.*, p. 116.

¹⁰ Joseph L. Love & Werner Baer (Ed.), *op. cit.* p. 170.

În cursul președinției lui Itamar Franco diplomația braziliană a început să opereze o schimbare minoră, dar relevantă din punct de vedere conceptual, față de renunțarea la vechea adeziune la ideea de “America Latină”, percepută strict din perspectiva dimensiunii sale geografice, în schimbul unei noi emfaze puse pe conceptul de “America de Sud”, un termen mult mai generos, cu multiple valențe economice și politice. Acest lucru a fost evidențiat de încercările repetate de intrare în asocieră sau în acorduri de liberalizare a schimburilor comerciale între Mercosur și vecinii săi din America de Sud. De asemenea, reacționând la sprijinul oferit de către SUA Zonei de Liber Schimb Americane (FTAA) Brazilia a răspuns prin propunerea creării unei organizații similare, Acordul de Liber Schimb Sud American (SAFTA), care a stârnit un val de entuziasm redus în regiune.¹¹

Cele două mandate deținute de Cardoso sunt relevante, în vederea reformelor economice notabile, cu importante modificări constituționale, deschizându-se economia braziliană procesului de globalizare. Printre altele, președintele Cardoso a confirmat denuclearizarea completă a Braziliei, cu ocazia aderării la Tratatul de Neproliferare Nucleară (TNP), tratatul de neproliferare din 1968, tratat considerat timp de trei decenii de către diplomați și oficialitățile militare ca unul nedrept și discriminatoriu. Cu sprijinul diplomaților a luat măsuri cu privire la problemele dificile ridicate de asimetriile rămase în cadrul Mercosur, probleme care au împiedicat consolidarea uniunii vamale. Cel de-al doilea mandat prezidențial a fost marcat de problemele create de existența deficitelor în creștere în cazul tranzacțiilor străine, deficite serios agravate de crizele din Asia, Rusia și Argentina și parțial exonerat, prin cele trei contracte financiare succesive cu FMI (1998, 2001 și 2002) și țările dezvoltate. De asemenea, relevanță pe ordinea de zi diplomatică de la sfârșitul anilor 1990 a fost sponsorizarea de către SUA a FTAA, fapt salutat negativ de către sectoarele industriale, diplomație sau alte oficialități guvernamentale. Cardoso nu a participat la nici una dintre întâlnirile G-7.¹² Într-adevăr, precum alți lideri în democrațiile emergente importante, el nu a fost niciodată invitat la întâlnirile închise G-7/G-8, dar a menținut contact foarte bune cu diverși lideri social-democrați din grup, cum ar fi Bill Clinton și Tony Blair. Această apropiere s-a tradus într-un fel de parteneriat informal între Cardoso și președintele american, care a manifestat o puternică simpatie față de omologul său brazilian. Clinton dorea ca rolul Braziliei în conflictele regionale, precum cel din Columbia și lupta împotriva narco-guerilei (traficantii de droguri columbieni care și-au declarat independența față de guvernul de la Bogota) să crească, pentru a deveni în scurt timp un factor de stabilitate regional.¹³

¹¹ *Ibidem*, p. 172.

¹² Subhash C. Jain (Ed.), *Emerging Economies and the Transformation of International Business. Brazil, Russia, India and China (BRICs)*, Centre for International Business, University of Leeds (CIBUL), United Kingdom, 2006, p. 92-93.

¹³ *Ibidem*, p. 94.

Semnificative schimbări în politica externă și poziția economică a Braziliei s-au înregistrat în timpul primului mandat deținut de Luiz Inacio Lula da Silva (2003-2006). Diplomația noului președinte, sprijinită de Partido dos Trabalhadores (Partidul Muncitorilor - PT) a impus noi alianțe preferențiale. În această perioadă a apărut o schimbare majoră în discursul relațiilor externe, cu unele corecturi de stil și, de asemenea, de priorități la începutul celui de-al doilea mandat (2007). Deși o mare parte din agenda diplomatică a arătat mai multe elemente de continuitate decât de ruptură cu politicile anterioare, unele elemente inovatoare ar trebui să fie evidențiate ca elemente de identificare a noilor accente și priorități. Pe lângă un puternic accent pus pe multilateralismul politic, tradițional pentru diplomația braziliană (dar acum cu un evident discurs anti-hegemonic îndreptat împotriva politicii unilaterale promovate de SUA), acesta a căzut brusc pe diplomația Sud-Sud, precum și pe o mărire a efortului pentru a vedea Mercosur consolidat și extins, ca bază pentru integrarea politică și de creare a unui spațiu economic unic în America de Sud.¹⁴ Politica de lobby foarte intensă dusă pentru obținerea unui loc permanent în Consiliul de Securitate ONU și alegerea unor parteneri privilegiați ca aliați strategici (Africa de Sud, India, China și Rusia) alcătuiesc axe principale ale noii diplomații duse de administrația Lula. Deși retorica privitoare la rolul de conducere al Braziliei în America de Sud este redusă în mod substanțial pe întreaga perioadă a primului mandat intenția a fost clară de la început, chiar dacă a fost afirmată într-o manieră indirectă. Președintele Lula a vorbit despre o diplomație “a generozității”, bazându-se pe dimensiunea și puterea industriei braziliene pe continent, recomandând ca importatorii interni să cumpere mai multe produse din țările vecine, chiar și la prețuri relativ dezavantajoase, ca o modalitate de echilibrare a fluxului comercial și de contribuție la prosperitatea comună în regiune. Cu toate acestea, promisiunile făcute în țările vecine pentru finanțarea directă de către Banca Națională de Dezvoltare Economică și Socială (BNDES) nu s-au materializat, și numai câteva proiecte de inginerie ale unor companii din Brazilia care lucrează în aceste țări s-au aprobat. Activismul diplomatic din America de Sud, de preferință cu un Mercosur extins, precum și demararea unei politici coordonate ca fundal pentru diferite inițiative întreprinse în regiune poate provoca, în mod paradoxal, o serie de reacții adverse la adresa extinderii influenței Braziliei. Chiar și în cadrul Mercosur, grijile manifestate în legătură cu “greutatea excesivă exercitată de Brazilia” au influențat decisiv țările mai mici să sprijine “admitere politică” a Venezuelei în schema de integrare a Conului de Sud.¹⁵ Într-un sens mai larg, ceea ce autoritățile diplomatice și liderii brazilieni au trebuit să propună partenerilor regionali și alte țări în curs de dezvoltare din afara regiunii a fost o “coalitie a Sudului” la “schimbarea relațiilor de putere din

¹⁴ Joseph L. Love & Werner Baer (Ed.), *op. cit.* p. 172-173.

¹⁵ Anca Gabriela Ilie, *Integrare și regionalism pe continentul american*, p. 24, (http://www.contabilizat.ro/cursuri_de_perfectionare-categoria-economie-nume_integrare_si_regionalism_pe_continentul_american.html).

lume”. Alte propuneri, incluse în discursurile diplomatice de către președinte și de ministrul de externe, au adus în discuție capacitatea țărilor din Sud de a deschide calea spre o nouă geografie mondială a comerțului, bazată mai mult pe schimburile Sud-Sud decât pe dependența și inegalele schimburi comerciale cu Nordul. Rezultatele inițiativei braziliene au fost destul de modeste, în ciuda investițiilor diplomatice și financiare considerabile făcute în America de Sud și Africa. O atenție specială a fost acordată statelor lusofone¹⁶ din Africa - Angola, Mozambic, Guineea Bissau, Capul Verde, Sao Tome e Principe.

Pentru a explica diferența dintre obiectivele și realizările concretizate unui observator au afirmat că problema nu a venit din partea serviciului diplomatic brazilian, ci a reprezentat-o chiar fundamentele care au stat la baza noului tip de diplomatie dus de Brazilia. Această nouă politică externă a fost puternic influențată de elementele de politică diplomatică de partid din cadrul Partidului Muncitoresc (formulate în timp ce acesta era încă un partid de opoziție), cum ar fi: “solidaritatea între țările în curs de dezvoltare” și “mișcările de eliberare națională”, reforma instituțiilor economice, “identitatea Sudului” (desigur, împotriva țărilor hegemonice) și așa mai departe. Aceste presupuneri au, ca o chestiune de fapt, mai mult de-a face cu ideea de politică în cadrul partidului dominant în coaliția de guvernare, care este PT-ul, decât cu ideile tradiționale și conceptele diplomatice ale Ministerului de Externe, cunoscut sub numele de Itamaraty.

Rezumând, schimbările care au avut loc au fost mult mai puțin semnificative sau importante decât sugera agenda “de integrare suverană” în economia mondială, cu redefinirea consecventă a ordinii internaționale politice și economice. Acest lucru se datorează, probabil, importanței reduse de care se bucură Brazilia în cadrul schimbului global de bunuri, servicii, tehnologie, și a capitalurilor, precum și în furnizarea de asistență tehnică și cooperare, în raport cu tot mai pregnantul său rol în unele din principalele forumuri mondiale.¹⁷ Bazată pe recolta modestă a rezultatelor, punerea în practică a diplomației regionale și orientarea Sud-Sud (reafirmată, cu toate acestea, la începutul celui de-al doilea mandat obținut de Lula) pare a se îndrepta spre un pragmatism mai mare decât a fost cazul în perioada primului mandat.

Noile priorități ale politicii externe braziliene au fost declarate în mai multe rânduri, începând cu discursul de inaugurare al președintelui Lula, în luna ianuarie a anului 2003. Acest set de priorități a fost reafirmat în călătoriile pe care Lula le-a efectuat în străinătate, de asemenea, printr-un program intens de contacte diplomatice păstrate prin întâlniri regionale și multilaterale, precum și prin reafirmarea acestor priorități în momentul obținerii celui de-al doilea mandat prezidențial. Într-adevăr, la 1 ianuarie 2007, Lula a declarat că Brazilia s-

¹⁶ State lusofone – state vorbitoare de limba portugheză (Portugalia, Brazilia, Angola, Mozambic, Guineea Bissau, Insulele Capului Verde, Sao Tome e Principe).

¹⁷ Ignacy Sachs, Jorge Wilhelm & Paulo Sergio Pinheiro (Ed.), *op. cit.*, p. 306.

a schimbat în bine în ceea ce privește “stabilitatea monetară; coerență fiscală; calitatea datoriei sale externe; accesul la noi piețe și tehnologii și a scăzut vulnerabilitatea externă”. Lula a reafirmat “alegerea clară (a Braziliei) a multilateralismului”, “excelentele relații politice, economice și comerciale (menținute) cu marile puteri ale lumii,” dar el a confirmat de asemenea că legăturile “cu lumea din Sud” au rămas o prioritate, în special cu Africa, pe care a descris-o ca fiind “unul dintre leagănele civilizației braziliene”. Lula a remarcat că “America de Sud” a fost “centrul” politicii sale externe, adăugând că Brazilia “asociază politica sa, economia și destinul social cu restul continentului, Mercosur, precum și cu Comunitatea Națiunilor Sud-Americane”¹⁸ (mai târziu redenumită UNASUR, Uniunea Națiunilor Sud-Americane¹⁹, la o întâlnire în Venezuela, în luna aprilie a anului 2007).

Acestea sunt prioritățile politicii externe braziliene. Ele sunt bazate pe o viziune globală care corespunde cu prioritățile tradiției guvernamentale braziliene. Acest set de priorități este fidel urmat în tendințele noii politici externe, în special în cazul diplomației Sud-Sud și în alianțe strategice cu unii dintre cei mari, nonhegemonici, jucători. Aceste priorități au fost avansate printr-o varietate de mijloace, unele dintre ele tradiționale, sau printr-o diplomație prezidențială activă. Totuși, această diplomație nu se numeste “prezidențială”, într-un efort de a se distinge de stilul diplomatic al președintelui Cardoso. Există, de asemenea, un nou tip de acțiune externă, care ar putea fi descrisă drept o diplomație de partid alcătuită din legături privilegiate și alianțe între mișcările progresiste și cele de stânga, care au fost anterior în opoziție, cum este cazul partidelor marxiste latino-americane (grupate în Forumul de la Sao Paulo), precum și așa-numitele mișcări sociale, a căror agendă politică este în mod evident mult mai apropiată de cea a Forumului Social Mondial decât de cea a Forumului Economic Mondial de la Davos.²⁰

Aceste obiective noi reprezintă o combinație de factori legați de politicile naționale și sectoriale, de exemplu, cu accentul pus pe o agendă progresivă sau socială (pentru a compensa pentru acceptarea tacită a unei politici economice conservatoare). De asemenea, ele sunt legate de unele tradiții mai vechi ale diplomației braziliene, cum ar fi așa-numita politică externă independentă, pusă în aplicare de către guvernele progresiste care au precedat regimul militar care a preluat puterea în 1964. Această ultimă agendă poate fi văzută ca o afirmare a

¹⁸ Lael Bernard & Leonardo Martinez-Diaz (Ed.), *op. cit.*, p. 122-123.

¹⁹ UNASUR (Comunitatea Națiunilor Sud-Americane) – uniune interguvernamentală sud-americană (state membre: Brazilia, Argentina, Venezuela, Peru, Bolivia, Chile, Paraguay, Uruguay, Ecuador, Columbia și Suriname) care integrează două uniuni vamaie: Mercosur și Comunitatea Națiunilor Andine. Tratatul constitutiv al uniunii a fost semnat în 2008, dar nu a intrat în vigoare nefiind ratificat de cele nouă națiuni, conform procedurii de ratificare. Este modelată după Uniunea Europeană (http://en.wikipedia.org/wiki/Union_of_South_American_Nations).

²⁰ Joseph L. Love & Werner Baer (Ed.), *op. cit.* p. 178.

autonomiei (cu privire la Statele Unite, evident) în domeniile de politică și economie internațională sau în materie de securitate. În plus, Lula a reafirmat ca o prioritate integrarea regională din America de Sud, prin extinderea Mercosur.²¹ Având în vedere aceste obiective, Brazilia s-a implicat în mai multe inițiative diplomatice, principalul promotor fiind chiar președintele. Acest tip de activism a fost pus în mișcare încă din prima zi a noii administrații, atunci când, profitând de prezența miniștrilor de externe din India și Africa de Sud în Brasilia, cu ocazia investirii președintele Lula a propus crearea unui G-3, constând din India, Brazilia și Africa de Sud. Același tip de activism a fost prezent și în cadrul summit-ului G-20, din cadrul reuniunii ministeriale a OMC de la Cancun (septembrie 2003), și este văzută ca un instrument esențial pentru realizarea unei schimbări în raporturile de putere mondială și de stabilire a unei noi “geografii internaționale a comerțului”. De asemenea, guvernul încearcă să transforme conceptul de BRIC (Brazilia, Rusia, India și China)²² într-un efort diplomatic cu adevărat funcțional, prin propunerea de reuniuni periodice a celor patru miniștri de externe și, dacă este posibil, a șefilor guvernelor statelor membre. De fapt, toate tipurile de activități diplomatice sunt în curs de dezvoltare, cu scopul de a întări Braziliei capacitatea de a influența politica la nivel regional și la nivel global. Acele zone care au o interfață directă cu societatea civilă, cum ar fi cei implicați în protejarea mediului, grupurile de țărani sau lupta împotriva SIDA, devin tot mai importante în cadrul politicii de “diplomație progresivă”.²³ Jucătorii sau agenții politici care participă la formularea și punerea în aplicare a actualei politici externe braziliene sunt numeroși și se găsesc la diferite niveluri. Uneori, aceștia se deplasează prin acțiuni aparent lipsite de coordonare sau au diferite tipuri de discursuri, care ar putea da impresia că procesul decizional este fragmentat. Politica externă, prin urmare, rezultă din convergența unui set vectori distincți, în contrast cu unitatea relativă de organizare descoperită în administrațiile anterioare.²⁴

Administrația Lula a pus în mișcare toate tipurile de instrumente și toate formele de politică externă - multilateralismul, relațiile bilaterale, precum și mecanismele informale de cooperare - , în vederea promovării noilor sale priorități diplomatice. Forumuri multilaterale sunt în mod natural într-o poziție bună pentru a gestiona problemele globale, în special în politica comercială, de mediu, tehnică și financiară de cooperare pentru dezvoltare, drepturile omului, și dezarmare. În domeniul integrării regionale, există o combinație de instrumente

²¹ Anca Gabriela Ilie, *op. cit.*, p. 28.

²² BRIC – un acronim care se referă la primele patru state (Brazilia, Rusia, India și China) care se dezvoltă rapid din punct de vedere economic la ora actuală (<http://en.wikipedia.org/wiki/BRIC>).

²³ Antonio Dias Leite, *Energy in Brazil. Towards a Renewable Energy Dominated System*, Earthscan, United Kingdom, 2009, pp. 23-25.

²⁴ *Ibidem*, p. 26.

bilaterale, mai ales cu Argentina, și a eforturilor de coordonare multilaterale spre crearea unor condiții favorabile pentru avansul de integrare fizică în America de Sud: infrastructura, energie, transporturi și comunicații. Una dintre prioritățile principale ale diplomației promovate de administrația Lula este lupta pentru obținerea unui loc permanent în Consiliul de Securitate al Națiunilor Unite, un obiectiv în numele căruia o varietate de strategii și instrumente sunt utilizate de către diplomați și președintele însuși.²⁵ Acest subiect a fost introdus în toate agendele bilaterale și apare în practic toate discuțiile și declarațiile bilaterale convenite între președintele brazilian și alți lideri în timpul vizitelor de stat sau chiar comunicatele care rezultă din întâlnirile de lucru. Pentru a obține sprijin pentru această cauză, compensații financiare sau de anulare a datoriilor vechi bilaterale au fost oferite în unele cazuri, cum este cazul pentru diferite state din Africa și America Latină, precum și creșterea promisiunilor în ceea ce privește cooperarea bilaterală tehnică pentru statele mai puțin dezvoltate. Acest obiectiv a fost, probabil, elementul de bază în decizia Braziliei de a conduce misiunea de stabilizare a ONU din Haiti, cu mobilizarea de importante resurse militare, diplomatice, umanitare, tehnice și financiare. Aceasta a oferit de asemenea oportunitatea pentru o dezbatere la nivel înalt și de coordonare a eforturilor cu alți membri din Consiliul de Securitate ONU.²⁶ Din aceste discuții a apărut G-4, (Brazilia, Germania, India, și Japonia). Grupul are ca scop de a stabili o poziție comună pentru extinderea Consiliului de Securitate, pentru a include și un reprezentant din Africa. Brazilia a primit sprijin de la cel puțin doi dintre actualii membri permanenți, Franța și Marea Britanie, plus suportul ambiguu al unui al treilea membru, Rusia. Brazilia s-a confruntat cu o poziție mult mai ambiguă (“non-opoziție”) din partea Statelor Unite (de fapt, aceasta din urmă susține Japonia și “o altă țară”, care este, probabil, India).²⁷ Brazilia, de asemenea, a solicitat sprijin din partea Chinei. În ciuda opoziției deschise manifestate în regiune din partea Argentinei, și lipsa de entuziasm a Statelor Unite pentru o “exagerată” expansiune a Braziliei se depun în continuare eforturi susținute pentru atingerea obiectivului propus. Elitele diplomatice și militare braziliene văd în câștigarea unui scaun permanent în cadrul Consiliului de Securitate, chiar și fără dreptul de veto, recunoașterea statutului țării de actor mondial important. Cu toate că problema este dezbătută în termeni de reprezentare regională, Brazilia nu ia în considerare în mod necesar candidatura sa ca provenind dintr-un mandat care ar putea decurge din rolul său regional. Mai degrabă, se dorește un scaun în Consiliul de Securitate ca o confirmare de importanță a țării la nivel global.²⁸ Deși costurile și compensațiile de a obține un loc în Consiliul de Securitate au fost puțin dezbătute în afara cercurilor elitiste există un consens stabilit că nu există sprijin la nivelul fiecărui strat social pentru acest obiectiv.

²⁵ Joseph L. Love & Werner Baer (Ed.), *op. cit.* p. 180-181.

²⁶ Ignacy Sachs, Jorge Wilhelm & Paulo Sergio Pinheiro (Ed.), *op. cit.*, p. 313-314.

²⁷ Subhash C. Jain (Ed.), *op. cit.*, p. 104-105.

²⁸ Lael Bernard & Leonardo Martinez-Diaz (Ed.), *op. cit.*, pp. 159-162.

În ultima vreme, aceeași idee a fost susținută de activiști din mai multe state din regiune și este acum transformată într-o organizație politică cunoscută sub numele de Uniunea Națiunilor Sud-Americane (UNASUR), cu un secretariat oficial stabilit în Quito, Ecuador. Buna funcționare a acestor aranjamente politice este complicată de instabilitatea politică din multe țări din regiune, prin acțiunile lor inconsecvente sau neregularităților diplomatice. La nivel economic și financiar Statele Unite pot supralicita Brazilia în accesul pe piață, de finanțare, sectorul serviciilor, precum și investițiile în zone cheie, punct în care Brazilia se confruntă cu mult mai puține resurse și capacități. Neînțelegerilor dintre țările din regiune în ceea ce privește o listă comună de priorități, agendele intereselor naționale, precum și neîncrederea istorică vis-a-vis de greutatea Braziliei în această zonă, împreună cu protecționismul brazilian au făcut foarte dificilă pentru administrația Lula exercitarea a ceea ce mulți observatori consideră a fi o conducere naturală din regiune.²⁹ În plus, continentul nu este încă bine integrat din punct de vedere fizico-geografic (există în continuare foarte multe obstacole în mai multe zone) iar marile disparități economice și sociale, așa-numitele asimetrii, limitează considerabil puterea Braziliei. Însăși noțiunea de conducere regională nu a fost niciodată o aspirație a diplomației tradiționale braziliane, deoarece vechii diplomați erau conștienți de problemele și suspiciunile cu care s-ar confrunta în regiune în urma unei astfel de declarații. Cu toate acestea Lula a flirtat cu țările mai mici, care erau fost dornice să obțină suportul tehnic, cooperarea financiară și economică a Braziliei. Brazilia se bucură de același interes și în spațiul african, aici statele din spațiul lusofon profitând din plin de pe urma programelor de cooperare demarcate de partea braziliană. În America de Sud Brazilia a demarat unilateral un program de dezvoltare a infrastructurii și capacităților economice în statele mici. Brazilia a fost de accord de asemenea cu majorarea cu 70 la sută a finanțării pentru un mecanism de compensare în cadrul Mercosur numit Focem, un fond de corectare a asimetriilor. În paralel, Brazilia participă la discuții și negocieri care au ca obiectiv crearea unor scheme de finanțare pentru dezvoltarea regională și utilizarea eficientă a resurselor publice. Între timp, în octombrie 2007, președintele Venezuelei Hugo Chavez a propus crearea Banco del Sur (Banca de Sud), cu norme și reguli, poate, mai flexibile decât cele urmate în cadrul IADB (Banca de Dezvoltare Inter-Americană) sau CAF (Corporația pentru Dezvoltare Financiară Andină).³⁰ Unele dezacorduri au apărut între Brazilia și unele țări din regiune, statele exportatoare de petrol și gaze naturale, în ceea ce privește cooperarea în domeniul energetic, precum și ponderea relativă a combustibililor fosili și a energiilor regenerabile. Brazilia este un mare producător și exportator de etanol obținut din trestia de zahar. Aceasta a propus deja acțiuni de cooperare tehnologică cu Statele Unite pentru a stimula

²⁹ xxx, *Accese de Independență în America Latină*, în *Atlas Le Monde Diplomatique*, SC Societatea de Editură LMD SRL, București, 2006, p. 89.

³⁰ Anca Gabriela Ilie, *op. cit.*, p. 56-57.

utilizarea acestuia pe plan internațional, ceea ce nu a oprit statul din urmă de a proteja producția proprie de etanol prin impunerea unor taxe ridicate pentru produsele braziliene.³¹ Brazilia, deoarece continuă să caute o înțelegere posibilă pentru o integrare fizică completă a continentului, a urmat o strategie prudentă în sectorul energetic de integrare. Acest lucru este mult mai complicat decât a fost inițial prezis, deoarece include țările furnizoare de petrol și gaze naturale, mai ales Venezuela și Bolivia, dar și Peru și Ecuador, și țările consumatoare precum Brazilia, Argentina și Chile, ale căror interese nu sunt neapărat în conflict sau contradictorii, dar nu coincid exact cu privire la toate punctele. Bolivia are dificultăți în îndeplinirea tratatelor sale de explorare și a semnat mai multe acorduri de gaze naturale cu Brazilia în anii 1990, iar în cursul anului 2006 le-a modificat unilateral. (De fapt Bolivia chiar a expropriat unele dintre activele Petrobras în această țară.) În plus, propunerea Venezuelei pentru o conductă de gaz transcontinentală pentru Brazilia și Argentina trebuie să fie atent analizată, deoarece implică costuri enorme, bariere de mediu și multe costuri neprevăzute.³²

Cel de-al doilea mandat prezidențial obținut de Lula se desfășoară pe baza unor ipoteze cu mult mai prudente și realiste decât în perioada primului său mandat. Proiectul cel mai ambițios pe care Lula l-a sprijinit în mod deschis a fost acela de a asigura expansiunea Mercosur, ca bază pentru rolul de lider regional, atât pentru binele statului brazilian, cât și ca un fel de rezistență continentală împotriva avansului Statelor Unite. Dar guvernul său a fost în imposibilitatea de a depăși dificultățile care au paralizat grupul de comerț în perioada crizei schimbului înregistrată în cursul anului 1999: concurența dintre statele membre, o poziție de apărare împotriva concurenței străine, precum și nonintegrarea și incomplementaritatea structurilor industriale naționale. Toți acești factori continuă să împiedice funcționarea uniunii vamale, prin intermediul unui tarif extern comun.³³ Procesul de negociere FTAA a fost blocat la summitul prezidențial din Mar del Plata (noiembrie 2005), la instigarea președinților Lula, Kirchner, și Chavez, numai pentru a reveni sub forma unor noi serii de acorduri comerciale bilaterale elaborate de Statele Unite pentru statele care împărtășesc aceleași valori (inclusiv unii parteneri din cadrul Mercosur, cum ar fi cazul Peru-ului). În 2006, Mercosur a fost extins pentru a include Venezuela, dar adeziunea sa a fost o decizie în esență politică, lăsând încă nerezolvată problema termenelor limită pentru încorporarea sa completă în uniunea vamală. În planul de integrare din America de Sud “povara conducerii” nu a fost niciodată preluată, în măsura în care proiectul Comunității Națiunilor Sud Americane a fost oprit în momentul în care Brazilia și-a făcut cunoscută intenția de a stabili secretariatul viitoarei comunități pe teritoriul său.³⁴ În cele

³¹ Antonio Dias Leite, *op. cit.*, p. 42.

³² *Ibidem*, p. 44-45.

³³ Joseph L. Love & Werner Baer (Ed.), *op. cit.* p. 184.

³⁴ Ignacy Sachs, Jorge Wilhelm & Paulo Sergio Pinheiro (Ed.), *op. cit.*, p. 320.

din urmă proiectul a fost acceptat, însă într-un cadru general schimbat: s-a adoptat numele de UNASUR, la propunerea lui Hugo Chavez, cu secretariatul stabilit în Quito. Un lucru este cert: noua entitate organizațională poate depăși diferențele de viziune și obiective, printre liderii din regiune.

Rezumând, Brazilia va continua să avanseze, dar se pare că nu într-un ritm care o va aduce în fruntea economiei mondiale în viitorul apropiat. Este previzibil faptul că Brazilia va continua să prezinte caracteristici similare cu cele observate în prezent la punerea în aplicare efectivă a foarte prudentei sale diplomații: o poziție de lider în forumurile comerciale, o prezență puternică în contextul regional, o importanță relativ mică în domeniile financiare și tehnologice, precum și continuitatea angajării sale active în organisme multilaterale. Alianțele din Sud, în special cele din regiunea sud-americană, vor continua să dețină un puternic accent în politica sa externă, în același timp, dialogul cu marile puteri va continua să se intensifice. Scenariul preferat de acțiunea diplomatică va continua să fie în America de Sud și, eventual, în unele țări africane, în special la cele mari din spațiul lusofon, cum ar fi Angola și Mozambic, iar calitatea interacțiunii diplomatice cu partenerii de dezvoltare va fi, de asemenea, probabil, îmbunătățită. Statele Unite și marile state europene care au o prezență puternică (financiară și culturală) în Brazilia, cum ar fi Germania, vor continua să aibă un rol de seamă în această rețea complexă de relații economice, financiare și tehnologice.³⁵ În 2007, Uniunea Europeană și Brazilia au decis să deschidă un dialog la nivel înalt cu privire la un parteneriat strategic, care ar trebui să aibă implicații pentru Mercosur. Un astfel de sistem ar putea permite Braziliei să compenseze prezența covârșitoare a Statele Unite în America de Sud.

În concluzie, se poate aprecia că apariția Braziliei ca un jucător major regional și global depinde mai mult pe continuitatea reformelor sale interne, politicilor economice și chiar mai mult de capacitatea sa de a își construi o imagine proprie solidă în exterior, un proces care pare a fi până în acest moment garantat.

³⁵ Joseph L. Love & Werner Baer (Ed.), *op. cit.* p. 186.

STADIUL INCIPIENT AL RELAȚIEI UNIUNII EUROPENE CU UNIUNEA NAȚIUNILOR SUD AMERICANE

Marin PETRICA*

The Incipient Stage of the Relations Between EU and UNASUR

Abstract: The basic idea of this project refers to the economical and political relationship between E.U. and Latin America, and the necessity of a solid and united Latin world. This goal can only be accomplished realizing that the cooperation and the consensual attitude are the basic steps to be followed.

Latin American state-chiefs have to realize that E.U. liders need a reliable political partener and the Latins haven't achieved this phase. The internal problems of this geographical area, like the one's concerning the energetical issues between Bolivia and Brazilia or the problem represented by The United Forces of Selfdefence from Columbia which affects the relation between Venazuela and Columbia, musn't be neglected.

The constitution of a U.N.A.S.U.R. represent the garanty of the efforts that Latin liders are willing to do.

Keywords: U.E., U.N.A.S.U.R., parteneriat, ordine mondiala, economic.

I. Introducere

Cu toții am auzit de UE (Uniunea Europeană), însă foarte puțini știm ce este UNASUR (Uniunea Națiunilor Sud-Americane); consider că înainte de a începe analiza relațiilor între aceste două organisme internaționale este necesară clarificarea necunoscutei. Astfel, este nevoie de explicarea modului în care a apărut acest nou partener de discuții la nivel mondial, urmând apoi ca prin exemple concrete să fie ilustrat modul în care UE se raportează la UNASUR și tipul de relații care se stabilesc. Cel mai elocvent mod de a ilustra acest fapt este printr-o scurtă analiză a unora dintre documentele ce cuprind decizii privitoare la America Latină.

Motivul prezenței sintagmei “stadiul incipient” este acela că la ora actuală nu putem discuta de o uniune a statelor Americii de Sud, s-au semnat tratate, s-au constituit grupuri de lucru pentru a discuta diverse aspecte decurg din procesul de integrare. Cu toate acestea UE se raportează la America Latină, în principal prin purtătorul său de cuvânt, Brazilia. Nu există rapoarte sau discuții oficiale cu UNASUR. Vorbim de relații incipiente cu un organism creat

* Masterand, secția Politică Mondială și Europeană, Facultatea de Istorie și Științe Politice, Universitatea “Ovidius” Constanța.

după asemănarea UE, dar care mai are mult de lucru până la a fi recunoscut ca o uniune latină la nivel internațional.

Aspirația constituirii Uniunii Națiunilor Sud Americane nu este surprinzătoare. Constituirea de uniunii monetare și economice zonale reprezintă un element fundamental în procesul de aliniere la noua Ordine Mondială.¹ Cea mai avansată materializare a unui astfel de proiect de uniune îl reprezintă Uniunea Europeană, care reunește 27 de state, din care 16 au adoptat moneda unică euro. Această direcție este urmată și în celelalte zone ale lumii; concretizările la nivel geopolitic fiind uniunile continentale.

Încercările au dus la rezultate concrete, începând cu Declarația de la Cusco² (8 decembrie 2004), continuând cu Comisia Strategică de Reflecție³, (constituită în 2005), cu Declarația de la Cochabamba⁴ (adoptată în 2007) și încheind cu Tratatul constitutiv al Națiunilor Sud Americane⁵ (semnat la 23 mai 2009).

Scopul declarat al șefilor de stat latino americani în cadrul întrunirilor din ultimii ani este de „a construi un viitor comun”⁶ și de „a realiza un model de integrare cu o identitate proprie, luând în seama diversitatea și diferențele”⁷.

Idealul ca toate statele să formeze un singur bloc politic, economic, social, cultural, pentru o armonie naturală a regiunii⁸ este posibil dacă luăm în considerare istoria comună „[...] începând cu lupta eroică de obținere a independenței, provocările interne și externe comune arată faptul că țările

¹ Vasilescu, Mihai, *Lumea este deja împărțită în cinci uniuni supranționale. Va urma statul unic mondial?*, 4 decembrie 2009, <http://www.yogaesoteric.net>.

² Declarația de la Cusco este adoptată la 8 decembrie 2004 în cadrul celui de-al Treilea Summit al Președinților Americii de Sud, reprezentând un important act ce va sta la baza Tratatului Constitutiv semnat la 23 mai 2008.

³ La întrunirea de la Montevideo care s-a desfășurat în decembrie 2005 s-a hotărât crearea Comisiei Strategice de Reflecție, alcătuită din reprezentanții personali ai celor 12 președinți. Comisia s-a reunit în cinci rânduri și a elaborat documentul intitulat “Un nou model de integrare al Americii de Sud. Constituirea Uniunii Națiunilor Sud Americane”, prezentat la Reuniunea șefilor de stat ai Comunității Naționale Sud Americane, la sfârșitul anului 2006, la Cochabamba.

⁴ În textul Declarației de la Cochabamba adoptată în decembrie 2006 se preciza faptul că trebuie studiate elementele necesare realizării unui Acord Constitutiv.

⁵ Tratatul de Constituire a Uniunii Națiunilor Sud Americane a fost semnat la 23 mai 2008, în Brazilia de către șefii de stat a 12 țări sud americane: republica Argentina, Republica Bolivia, Republica Federală Brazilia, Republica Chile, Republica Columbia, Republica Ecuador, Republica Cooperativa Guyana, Republica Paraguay, Republica Peru, Republica Suriname, Republica Orientală Uruguay și Republica Boliviană Venezuela.

⁶ *Cusco Declaration on the South American Community of Nations Third South American Presidential Summit*, December 8, 2004, <http://www.comunidadandina.org/ingles/documentos/documentos/cusco8-12-2004.htm>.

⁷ Solon, Pablo, *UNASUR y Suramerica. Reflexiones a mano alzada sobre el Tratado de UNASUR*, în *Revista de la integración*. La construcción de la integración suramericana, iulie 2009, p. 13, http://www.comunidadandina.org/public/revista_1.htm.

⁸ *Ibidem*.

Americii de Sud dețin potențialul necesar [...] în scopul asigurării negocierii și a asigurării protecției în plan internațional”, articolul 1, alineatul I al declarației de la Cusco⁹. În Tratatul Constitutiv este precizat în preambul că „pe baza istoricului comun și a solidarității națiunilor noastre multietnice, multilingvistice și multiculturale, care au luptat pentru independența și emanciparea în America de Sud” se dorește „construirea unui viitor comun”.¹⁰

Un alt element care contribuie în mod natural la unificare este tradiția, care presupune o serie de „[...] elemente care au dus la consolidarea unei identități sud americane [...]”¹¹. Consolidarea multilateralismului și conștientizarea necesității existenței în cadrul unei lumi multipolare se pot observa încă din 2006, când este adoptată Declarația de la Cochabamba, se conturează contextul mondial în care va avea loc integrarea, considerată o etapă în procesul de creare a unei lumi multipolare și echilibrate.¹² În ciuda diversității și varietății specifice culturii andine echilibrul poate fi atins prin coroborarea eforturilor.¹³

II. Raporturile dintre UE și America Latină (2008 – 2010)

În cadrul lucrărilor consultative desfășurate la începutul anului 2009, ale Comitetului Economic și Social European, Direcția B – Lucrări Consultative, Divizia relații externe, s-au hotărât direcțiile de politică externă ce vor fi urmate de UE în cursul anului.

Programul de lucru prevăzut pentru 2009 prevede că, pe lângă „diferitele ședințe ale comitetelor de monitorizare pentru India, China, Euromed, America Latină și ACP și ale grupurilor de contact cu Balcanii și cu vecinii est-europeni, vor fi organizate o serie de evenimente importante”.

Întrunirile se vor purta cu diversele state și organizații ale lumii, iar America Latină își ocupă rolul ei în cadrul acțiunilor ce se vor desfășura, urmând cea de-a doua Masă Rotundă UE – Brazilia, în semestrul II al anului. La secțiunea „Relațiile cu America Latină” se consideră ca principal eveniment organizarea Mesei Rotunde ce se va întruni de două ori pe an. Comisia de Monitorizare a UE va fi prezentă la negocierile ce se vor desfășura cu MERCOSUR,¹⁴

⁹ *Cusco-Declaration...*, *op.cit.*

¹⁰ *Tratado constitutivo de la Union de Naciones Suramericanas*, Revista de la integration . La construction de la integration suramericana, iulie 2009, p.139.

¹¹ *Cusco-Declaration...*, *op.cit.*

¹² Arghir, Radu, *Procesul de integrare sud american*, *Cadran politic*, nr. 67, iunie 2009, http://www.cadranpolitic.ro/view_article.asp?item=2810.

¹³ Lajo, Javier, *Una filosofia propia de la integration andina y suramericana: la vision indigena*, în *Revista de la integration . La construction de la integration suramericana*, iulie 2009, p.117, http://www.comunidadandina.org/public/revista_1.htm.

¹⁴ MERCOSUR = Piața Comună de Sud.

Comunitatea Andină și cu America Centrală, cu scopul de a se „întâlni cu delegații ale societății civile din cele trei regiuni”.¹⁵ În cadrul celor două adunări euro – latino – americane tema de discuții va fi „Promovarea aspectelor economice și sociale în relațiile UE-America Latină”.

Cooperarea UE cu țările de pe continentul latin este mai puțin structurată decât cu alte zone. Cu toate acestea, țările mai puțin dezvoltate sau în curs de dezvoltare din aceste zone se bucură de unele avantaje în cadrul relațiilor economice cu europenii, prin implementare aici a sistemului de preferințe generalizat. Acest sistem presupune tratamentul preferențial în domeniul exporturilor și acordarea de ajutoare financiare.¹⁶

Înainte de a continua este necesară stabilirea interesului Europei în America Latină. Această lămurire este oferită de Renate Weber, șefa misiunii UE în Bolivia „Interesul pe termen lung al UE este asigurarea stabilității politice, economice și sociale[...] în țărilor din America Latină”. De asemenea, „Cooperarea se va concentra pe crearea de activități economice durabile, lupta împotriva producției ilicite și a traficului de droguri și gestiunea echilibrată a resurselor naturale [...]”.¹⁷ Trebuie precizat faptul că reprezentanții UE au manifestat interesul de a coopera cu latinii încă dinainte de crearea UNASUR. În 2006 este inițiat Parteneriatul cu America Latină, axat pe promovarea și sprijinirea integrării regionale, precum și pe înlăturarea inegalității sociale și a fenomenului excluderii aferent acesteia.¹⁸ Aspectele inegalității sociale și corupției, la care face referire Renate Weber sunt prezente și în textul Declarației de la Cusco, art.1, alin.VIII „Împărtășirea sistemului democratic de guvernare și a unei concepții bazată pe participarea populației, fapt care va crește transparența conducerii și a afacerilor private, coroborate cu lupta împotriva corupției în toate sferile”¹⁹

Comisarul pentru Relații Externe și Politica Europeană de Vecinătate, Benita Ferrero-Waldner, a declarat că: „Această comunicare constituie încă un pas vizibil și concret către consolidarea relațiilor noastre, deja bine definite și înfloritoare. Aceasta este o mărturie al rolului important jucat atât de Uniunea Europeană, cât și de America Latină, în calitatea lor de actori importanți pe scena mondială, în special în ceea ce privește abordarea unor provocări cum ar fi criza financiară și economică, schimbările climatice și migrația”. De asemenea afirmă rolul important pe care-l joacă UE în consolidarea păcii și stabilității în

¹⁵ Comitetului economic și Social European, Direcția B – Lucrări Consultative, Divizia relații externe, *Programul de lucru pentru 2009*, www.europarl.europa.eu.

¹⁶ ***, *Relatiile comerciale ale UE cu terte tari America Latina si Asia*. http://ec.europa.eu/romania/news/noua_viziune_a_relatiilor_ue_america_latina_ro.htm.

¹⁷ Hotnews, 24 ianuarie 2009 - Șefa Delegației PNL din Parlamentul European, Renate Weber, http://www.renateweber.eu/ro/detalii_media/161.

¹⁸ Octavia, Cerchez, *Politica de cooperare pentru dezvoltare a Uniunii Europene*, http://www.dce.gov.ro/poli_com/Politica_de_cooperare_a_UE.html.

¹⁹ *Cusco-Declaration..., op.cit.*

zonă, contribuind astfel la consolidarea procesului integrării regionale „Printr-o mai bună cooperare, contribuim în mod direct la pacea și stabilitatea în regiune și la dezvoltarea în continuare a acesteia prin sporirea coeziunii sociale, îmbunătățirea guvernantei democratice și intensificarea integrării regionale”.²⁰

Implicarea Europei este foarte importantă deoarece chestiunea integrării este esențială pentru ca zona Americii Latine să devină un partener de discuții egal pe scena mondială. Acest fapt este precizat și în textul Tratatului Constitutiv al UNASUR, în Preambul „Funcționarea deplină a instituțiilor democratice și respectarea strictă a drepturilor omului reprezintă condiții esențiale pentru construirea unui viitor comun al păcii și prosperității economice, sociale și în consolidarea procesului de integrare între statele membre”²¹ Analiza declarației comisarului european și a acestui fragment cuprins în preambulul tratatului ce stă la baza constituirii unei uniuni latine, relevă convergența opiniilor exprimate în mediile politice din cele două zone.

În cadrul Reuniunii la nivel înalt Uniunea Europeană – America Latină și Caraibe, desfășurată pe data de 24 aprilie 2008, se afirmă dorința ambelor părți de colaborare «își afirmă sprijinul pentru o abordare biregională și pentru privilegierea parteneriatului strategic biregional, considerat a fi cel mai bun mijloc de salvagardare a principiilor, valorilor și intereselor comune ale partenerilor de ambele părți ale Oceanului Atlantic». ²² În acest raport sunt specificate și condițiile necesare pentru a se desfășura bune relații economice între cei doi parteneri. Printre aceste condiții se numără trecerea “de la un nivel strict comercial la unul economic, având în vedere asimetriile dintre economiile ambelor regiuni”; trebuie de asemenea să se asigure un cadru propice de dezvoltare a relațiilor economice dintre cei doi parteneri “să se insiste asupra importanței de a asigura certitudinea juridică și necesitatea de a crea un cadru adecvat și propice pentru investiții”. Se insistă asupra ideii definitivării procesului de integrare “să stimuleze integrarea latino – americană”, ținându-se seama de nivelurile diferite de dezvoltare, fapt care a determinat adoptarea unei politici diferențiate a UE “în special cu țările care au un nivelul cel mai redus de dezvoltare economică și socială”²³

Acest aspect este conștientizat și de liderii politici ai Americii Latine. Președintele Braziliei a declarat că procesul de implementare a acestui plan va fi unul de durată, deoarece este necesar ca țările din America de Sud slab

²⁰ Comunicarea Comisiei Europene din 30.09.2009, *UE-America Latină: un parteneriat între actori globali*.

http://ec.europa.eu/romania/news/noua_viziune_a_relatiilor_ue_america_latina_ro.htm.

²¹ *Tratado constitutivo de la Union de Naciones...*, op.cit., p.139.

²² Jurnal Oficial al Uniunii Europene, Reuniunea la nivel înalt Uniunea Europeană – America Latină și Caraibe, *Rezoluția Parlamentului European din 24 aprilie 2008 privind cea de-a V-a reuniune la nivel înalt Uniunea Europeană – America Latină și Caraibe de la Lima*, www.europarl.europa.eu.

²³ *Ibidem*.

dezvoltate²⁴ să fie sprijinite “Trebuie să le ajutăm deoarece cu cât sunt mai puternice țările din America de Sud din punct de vedere economic, cu atât o să fie mai multă liniște, pace, democrație, comerț, companii, locuri de muncă, venituri și dezvoltare”.²⁵ “Este nevoie de investiții în Bolivia. Trebuie să întărim Uruguayul, Paraguayul și Bolivia. Avem obligația să le ajutăm [...]”.

Tot din textul Tratatului Constitutiv aflăm care este poziția oamenilor politici latini cu privire la relațiile cu o terță parte, art. 15 *Relațiile cu țări terțe* „UNASUR promovează dialogul pe teme de interes regional sau internațional și va căuta să consolideze mecanismele cooperării cu alte grupuri regionale, state și alte entități cu personalitate juridică internațională, domeniile prioritare fiind protecția ariilor energetice, financiare, infrastructura, politicile sociale, educația [...]”²⁶

Președintele temporar al UNASUR, Michelle Bachelet²⁷ a declarat că noua uniune va ajuta regiunea deoarece „contribuie la construcția secolului al XXI-lea, când America Latină este capabilă de a reprezenta o voce puternică și hotărâtă, datorită faptului că am fost capabili să inițiem procesul de integrare”. Totodată ea a subliniat potențialul dezvoltării economice și sociale pe care-l deține Uniunea. În acest context, în fruntea obiectivelor organizației ar trebui să se situeze combaterea sărăciei, eradicarea analfabetismului și coordonarea programelor universitare pentru a facilita deplasarea în scopuri profesionale în cadrul regiunii.²⁸

Lula da Silva²⁹ a insistat asupra faptului că o dată cu constituirea UNASUR „America de Sud cere statutul de actor global”, fapt concretizat prin poziția și acțiunile Braziliei în plan internațional.

III. Relațiile UE cu Brazilia

Brazilia deține rolul de lider al Americii de Sud, fapt ilustrat de forța sa economică; Brazilia este al 10-lea stat din lume care face față crizei datorită resurselor sale de 215 miliarde de \$. În această calitate, Juan Ignacio Lula da

²⁴ El consideră că aceste țări sunt Paraguay, Uruguay și Bolivia.

²⁵ Dorneanu, Paul, *O modedă unică pentru Uniunea Sud Americană*, 27 iunie 2006, http://www.infocon.ro/stiri/2008/06/o_moned_unic_pentru_uniunea_sud_american_-_20080627-132.html

²⁶ *Ibidem*, p.147.

²⁷ Michelle Bachelet a devenit președinte al Republicii Chile în urma alegerilor democratice desfășurate în 2006.

²⁸ La ora actuală rata analfabetismului în Chile este de 4%, în Guyana de 1%, în Argentina de 3%, în Uruguay de 2%, dar există și state cu valori mult mai mari. Astfel rata analfabetismului în Paraguay este de 7%, în Brazilia de 11%, în Bolivia de 13%, în Peru de 10%, în Ecuador de 8%, în Surinam de 10%, în Venezuela de 7%, iar în Columbia de 7%.

²⁹ Luis Ignacio da Silva, aeste președintele Braziliei din anul 2003, fiind la cel de-al doilea mandat.

Silva, președintele statului, este principalul promotor al integrării sud-americeane.³⁰

Ședința Comisiei Europene din 12 martie 2009, prezidată de vicepreședintele Vidal Quadras, secțiunea cu privire la *Parteneriatul strategic UE – Brazilia*, cuprinde o serie de considerații referitoare la procesul integrării sud – americane în contextul conflictelor regionale din această zonă, dintre Argentina și Uruguay, dintre Bolivia și Brazilia privind naționalizarea resurselor energetice, precum și între Ecuador și Columbia, Columbia și Venezuela. Inițiativa acestui parteneriat, susținută de Parlament și de Consiliu, trimite „un mesaj clar, bine definit conform căruia America Latină rămâne pe lista acțiunilor prioritare pentru UE”.³¹

Maria Eleni Koppa,³² raportor în cadrul Comisiei se arată încântată de decizia membrilor acesteia de a întări relațiile UE cu Brazilia „[...] sunt încântată că dezbaterem și că vom vota astăzi îmbunătățirea relațiilor noastre cu Brazilia”.³³ Deoarece „crearea unei relații strategice între Uniunea Europeană și Brazilia va aduce beneficii reciproce, mai întâi datorită schimbării poziției Braziliei la nivel global pentru a deveni o forță conducătoare în dezvoltarea mondială, și, în al doilea rând, deoarece Brazilia joacă un rol vital de depășire a diferențelor privind aspecte de interes global”.³⁴ Faptul că statul brazilian se evidențiază prin producția de produse alimentare, prin resursele energetice și prin mărimea pieței de desfacere, o face nu numai un pilon al integrării, ci și un partener viabil în relațiile internaționale. După cum afirmă Hector R. Sanchez³⁵ „Brazilia este singura țară din regiune care menține constante și de durată proiectele productive și o politică industrială de dezvoltare la nivel regional”.³⁶

Motivele pentru care UE ar trebui să stabilească un parteneriat cu Brazilia sunt expuse și în cadrul *Propunerii de recomandare a Parlamentului European adresată Consiliului privind Parteneriatul Strategic Uniunea Europeană – Brazilia*, din 25 februarie 2009. Creșterea importanței economice a Braziliei impune un parteneriat strategic extins „[...] ținând cont de rolul economic și politic tot mai

³⁰ Sergiu, Tămaș, *Dimensiunea geoeconomică a crizei globale*, <http://www.sferapoliticii.ro/sfera/134/art07-tamas.html>.

³¹ Ședința Comisiei Europene din 12 martie 2009, prezidată de vicepreședintele Vidal Quadras, secțiunea cu privire la *Parteneriatul strategic UE – Brazilia*, www.eurpparl.europa.eu.

³² Maria Eleni Koppa deține o serie de funcții în cadrul organismelor Uniunii Europene: Membru al Alianței Progresiste a Socialiștilor și Democraților din Parlamentul European, Membru al Comitetului pentru Afaceri Externe, Membru al Subcomitetului pentru Securitate și Apărare.

³³ Adică ale Uniunii Europene.

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ Hector R. Sanchez este unul din cei mai renumiți jurnaliști din Argentina și analist politic.

³⁶ Hector, R. Sanchez, *America de Sud – Statele Unite : Spre o nouă ordine regională*, 26.06.2009, <http://www.europe2020.org/spip.php?article610>

important jucat de Brazilia la nivel regional și global”³⁷; la primul Summit UE - Brazilia care s-a desfășurat în 2007, la Lisabona s-a hotărât intensificarea relațiilor bilaterale. Parteneriatul strategic din 2009, nu reprezintă decât materializarea discuțiilor ce au avut loc în urmă cu doi ani. Noul pas în relația dintre cele două se bazează pe „[...] valorile și principiile lor comune, care, includ, printre altele, democrația, statul de drept, promovarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale, economia de piață și coeziunea socială”.

Parteneriatul cu Brazilia urmărește de asemenea dezvoltarea relațiilor Europei cu țările din America Latină în cadrul Asocierii Strategice Bi-Regionale „Având în vedere rolul jucat de Brazilia în cadrul proceselor de integrare din America Latină, precum și interesul Uniunii Europene de a întări dialogul cu această regiune, Uniunea Europeană salută inițiativele Braziliei privind promovarea integrării politice și economice între statele Americii Latine”. Brazilia este văzută ca un factor de unificare și de stabilitate în zonă „Rolul crucial jucat de Brazilia ca principal susținător a recent înființatei Uniuni a Națiunilor Sud-Americane merită recunoașterea deplină”.³⁸

Cooperare dintre cele două părți are drept coordonate protejarea drepturilor omului, apărarea democrației, statul de drept și buna guvernare, parteneriatul devenind în acest context „un instrument pentru promovarea și protejarea acestor valori fundamentale la nivel internațional”.³⁹

La nivel regional, Brazilia este membră a Mercosur, cel mai important proiect de colaborare economică de pe continent și a recent createi Uniuni a Națiunilor Sud-Americane constituită în 2008 după modelul Uniunii Europene. Brazilia este nu numai prima economie a Americii Latine, dar se prefigurează și ca un actor economic global din ce în ce mai important și de acum încolo. Întrebarea este cum va folosi Brazilia această putere politică? La nivel regional lucrul acesta e deja vizibil în rolul informal asumat. Ca lider regional, Brazilia acționează deja ca mediator între regimurile pro-Washington (Columbia) și cele din „noua stangă” (Venezuela, Bolivia, Nicaragua, Ecuador). În același timp, Brazilia este și una dintre porțile de intrare ale Rusiei în America Latină în numele multipolarității.⁴⁰

După cum se poate observa, UE, în planul relațiilor internaționale nu se raportează la America Latină ca la o Uniune, fapt datorat în mare parte problemelor întâmpinate în procesul de integrare latino – american. O problema este aceea legată de procesul de ratificare a documentului adoptat în mai 2008 ;

³⁷ Comisia pentru Afaceri Externe, *Raport conținând o propunere de recomandare a Parlamentului European adresată Consiliului privind parteneriatul strategic Uniunea Europeană – Brazilia* din 25.02.2009, www.europarl.europa.eu.

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ Caterina, Preda, Ileana, Racheru, Octavian, Manea, *BRIC – Economiiile emergente Brazilia, Rusia, India și China*, 9.12.2009, <http://www.revista22.ro/bric-economiiile-emergente-brazilia-rusia-india-si-china-5205.html>.

pentru ca acesta să intre în vigoare trebuie să fie ratificat de nouă din cele doisprezece state ce au fost prezente la discuții. Până la mijlocul anului 2009 îl ratificaseră doar trei state : Bolivia, Venezuela și Ecuador, și se estimează că pentru ca și celelalte state să-l ratifice va mai trece cel puțin un an. Cu toate acestea au avut loc întruniri ale miniștrilor și s-au constituit grupuri de lucru în domenii de interes, infrastructură, energie, securitate.⁴¹ În acest context UE nu are un partener real de discuții și se raportează nu la UNASUR, ci la America Latină, prin reprezentantul său, Brazilia.

Concluzii

Din aspectele prezentate mai sus se pot desprinde mai multe concluzii privind raporturile existente între Europa și America de Sud. Aceste raporturi se rezumă la domeniile economic, asigurării păcii și securității regionale și, nu în ultimul rând, la necesitatea accelerării procesului integrării sud – americane.

Inexistența unei uniuni a acestor state decât la nivel oficial, fapt ilustrat de documentele și de declarațiile oficiale ale șefilor de stat latini, face din America Latină un partener de discuții, dar nu și din UNASUR. Uniunea Națiunilor Sud – Americane practic nu există, există însă dorința de integrare a națiunilor latine, există un program comun ce are ca scop final definitivarea integrării.

Până când problemele regionale vor fi rezolvate, iar Tratatul Constitutiv din mai 2008 va fi ratificat, UNASUR nu poate fi considerat un actor al scenei politice internaționale. Vorbim de o Uniune în faza incipientă, fapt care face ca și relațiile unei terțe părți cu aceasta să se afle tot într-o fază incipientă.

Un lucru este sigur, ambele părți și-au manifestat dorința de a coopera pentru realizarea unei uniuni la fel ca cea din Europa, ca și colaborarea în domenii de primă importanță în acest context.

⁴¹ Arghir, Radu, *op.cit.*

RETORICA PROMISIUNII ÎN DISCURSUL POLITIC ACTUAL

Drd. Oana TĂTARU *

The Rhetoric of Promise in Nowadays Political Discourse

Abstract: The present paper debates the populist and elitist type of discourse that are exemplified by the Discourse of the president of Romania, Traian Băsescu on the occasion of The Unification of Romanian Principalities (Iași 24 of January 2008) and the Discourse asserted by the Prime Minister, Călin Popescu Țăriceanu, at the reception that was organized on the occasion of the Europe's Day (9th of May 2007) by means of of thematic and relational analysis. The choice of language of the two political discourses is marked by indexes such as clarity, emotional impact and context, each of them being present more or less in direct relation to the intentions of the above mentioned political actors. The words of the political discourses might be said to have been carefully chosen, thus deducing the association of ideas that the receptor is likely to operate, respectively the two categories of public to whom they are addressed. The language of discourses make use of the images that words evoke and which are based on stereotypes the audience has assimilated along the time, while the word itself is carefully sought in order to emphasize the message. A common expression of a trivial truth “the power of words” seems to be a truism. Words are endowed with the attribute of expressing both sides, good and bad, but they might prove to be a real element in constructing relations or might destroy the role of language by annihilating its power. Therefore, both facets should be taken into consideration and studied in such a manner that the audience to be aware of the effects they exert.

Keywords: communicational act, message, norm, political language.

„Orice individ are dreptul la libertate de opinie și de exprimare, ceea ce implică dreptul de a nu fi hărțuit pentru opiniile sale și pe cel de a căuta, de a primi și de răspândi, fără limitări de frontieră, informațiile și ideile, prin intermediul câtorva mijloace de expresie existente”.(Articolul 19 din *Declarația Internațională a Drepturilor omului*, votată de ONU în 1948)

Studiul de față își propune să analizeze tipul de discurs populist și elitist, exemplificate prin *Discursului președintelui României, Traian Băsescu, cu ocazia Zilei Unirii Principatelor Române* (Iași 24 ianuarie 2008) și *Discursul susținut de primul ministru Călin Popescu Țăriceanu, la recepția organizată cu ocazia Zilei Europei* (9 mai 2007) pe baza analizei tematice și relaționale.

* Asist. Univ. Drd. Facultatea de Istorie și Științe Politice, Universitatea „Ovidius” Constanța

Comunicarea politică se prezintă ca expresie a modernității sociale, care a atras atenția pe măsură ce dezvoltarea sistemului democratic avea să transforme politicul

într-un domeniu de interes public. Aceasta apare sub forma unei activități strategice ce necesită competențe diverse și tipuri diferite de resurse, un câmp în care se intersectează diverse modalități de persuadere a electoratului.

Prin comunicare se asumă, întâi de toate, o identitate. Faptul de a comunica are mereu ca finalitate exprimarea acestei identități. Astfel, comunicați pentru a avea identitatea voită în situația de comunicare în care te găsești.

În oricare situație de comunicare, fiecare „actor” interpretează un rol menit să-i asigure în final controlul situației, altfel spus, capacitatea de a se face cunoscut în rolul său. La un anumit moment, fiecare emite enunțuri plasându-se în diferite puncte de vedere, iar locutorul se joacă cu identitatea interlocutorului, rezervându-i diverse locuri.

Comunicarea este percepută ca un proces complex în care informația și mesajul sunt mai puțin importante decât chestiunea centrală, care este aceea de a ști cui vorbești. Așadar, poți comunica chiar și numai pentru a te poziționa și a fi recunoscut în această poziție, modalitatea de intervenție comunicativă ce este legată de existența socială. Actul de comunicare este întotdeauna și o tentativă de influențare a celuilalt.

În măsura în care orice schimb comunicațional și, în special cel politic, este purtător de mize și în măsura în care el reprezintă construirea în comun a unei realități. Acest schimb este tentativă de alienare a unuia de către celălalt și/sau viceversa, adică tentativă de a impune o lume posibilă care să-i asigure unuia sau celuilalt controlul asupra mizelor.¹

Actul de comunicare pare în primul rând să producă efecte. El urmărește să-l determine pe celălalt să creadă, să gândească sau să acționeze. Comunicarea înseamnă omul care se modelează, deschis către celălalt prin cuvânt, semn, prin demersul relațional. Această finalitate de influență se accentuează când se constată că toate enunțurile dintr-o limbă își atribuie și capătă sens din faptul că își atribuie, în măsura în care îl manipulează pe interlocutor, un tip determinat de concluzie. Influența este o resursă umană întrucât este și o aptitudine de a-l motiva pe celălalt, adică de a-l face capabil să gândească sau să acționeze în sensul dorit.

Așadar, comunicarea este un fenomen global cel puțin din două motive. Mai întâi, pentru că tot ce e exprimat de individ face parte din comunicarea sa. Comunicarea interpretează, astfel, vorbele, comportamentele, atitudinile și toate paralimbajele.² Apoi, deoarece comunicarea este țesută dintr-un ansamblu complex de mize, orice comunicare încearcă să influențeze, în grade diverse,

¹ Alex Mucchelli, *Arta de a comunica-Metode, forme și psihologia situațiilor de comunicare*, Iași: Polirom, 2005, p. 82.

² *Ibidem*, p. 102.

informația semenilor noștri, poziționarea individuală, mobilizarea celuilalt, calificarea relațiilor cu acest celălalt, precum și să specifice normele de referință ale situației de schimb.

Stilul propriu de a comunica al unui „actor” politic va fi deci și modul său personal de a utiliza și de a combina limbajul și paralimbajele. Subiectivitatea lui, stimulată de situația în care se găsește, va participa la definirea mizelor comunicării sale. Această comunicare poate fi atunci concepută drept expresia modului său de a răspunde la ceea ce se percepe ca fiind mizele situației. Astfel, raționând în paradigma structural-expresivă, se poate spune că în fiecare clipă anumite elemente ale personalității subiectului pot fi înțelese pornind de la stilul său propriu de exprimare, care dezvăluie propria-i ierarhizare a mizelor situației.

Orice comunicare îi propune celuilalt o definire a lumii și, implicit, un ansamblu de norme ce vor susține interacțiunile viitoare. În ideea de a comunica se face uz de două mari categorii de semnale, cele *digitale* reprezentate de cuvinte, comprehensibile pe baza unui cod precis și semnalele *analogice* care se referă la gesturi, posturi, paralimbaj care, însă, nu trimit la coduri precise.

Reușita comunicării unui mesaj politic nu poate fi luată ca ceva de la sine înțeles, expeditorul mesajului trebuie să depună eforturi pentru a o obține. Calitatea unui mesaj, gradul de măiestrie și de rafinament al elaborării lui nu contează câtuși de puțin dacă publicul nu este receptiv. Coerența internă a discursului politic este asigurată de respectarea normelor generale de raționalitate. Dacă în uzajul politic ordinar este puțin probabil ca cerința să fie încălcată, în discursul politic posibilitatea aceasta este mai mare decât în oriunde altă parte, deoarece acesta se referă la o realitate într-o continuă dinamică în raport cu alte tipuri de realitate.³

Funcția de comunicare din interiorul sistemelor politice se realizează în raport cu structuri de comunicare specifice acelu sistem politic și cu stilurile particulare de comunicare politică acceptate în acel context. Stilul limbajului politic variază în funcție de trăsăturile puterii politice și în funcție de așteptările celui ce comunică despre angajamentul elementelor comunicării ce va atinge efectul optim de putere, drept urmare limbajul apare în dublă ipostază de scut și armă.

Problemele de comunicare se datorează, adesea, semanticii, iar efortul în acest sens comunicare trebuie să se axeze sau focalizeze pe apropierea codurilor dintre cei doi poli, și anume emițător și receptor, instituție și publicuri. Respectiv, cuvintele care sunt folosite, în calitate de emițător, trebuie să însemne și pentru receptor același lucru.

Pe de altă parte, există mesaje sărace în context care se produc în cadrul așa-numitei „comunicări în context slab”, în cadrul cărora masa informației este

³ Brian McNair, *Introducere în comunicare politică*, Editura Polirom, Iași, 2007, p. 60.

inclusă în enunțul explicit. Într-un cadru contextual sărac, grila de selecție culturală joacă un rol cât se poate de mic în filtrarea informațiilor.⁴

Simplul fapt de a comunica implică în anumite împrejurări, o formă de acțiune îndreptată asupra celuilalt. Acțiunea de manipulare poate da numai iluzia de libertate, de alegere liberă, dar sunt, de fapt, „situații paradoxale de supunere forțată cu alegere liberă”, astfel încât individul face ceea ce se așteaptă de la el, părând că este o situație de libertate. Tehnicile de manipulare în limbaj constau din selectarea din realitatea istorică și prezentarea lor, a acelor elemente care susțin cel mai bine ipoteza pe care manipulatorii vor să o demonstreze.⁵

Dar, în același timp, puterea nici nu poate fi privită doar ca o simplă relație de subordonare existentă între indivizi sau între grupuri. Ea rezultă din însăși complexitatea acestor relații, ca acțiune socială concertată ce dă substanță politicului și intereselor care se întrepătrund pentru a da naștere la ce îndeobște este numit spațiu public.

Credibilitatea este acel atribut al informației care naște cele mai multe suspiciuni din partea audienței față de sinceritatea celor care comunică. Ambiguitatea limbajului natural sau excesiva sa rigiditate, cunoscută sub denumirea de „limbă de lemn”, pot constitui, deopotrivă, o sursă inepuizabilă de „răs-tălmăcire” a realității. Ambivalența vorbirii cotidiene este, de altfel, o caracteristică a tuturor celor dispuși să exploateze polisemii, sintaxe ori pragmatici lingvistice ce au intrat în uzanțele și „tipificările” comunicării intra și intercomunitare.

Așadar, limbajul este zestrea noastră semantică și normativă, mai mult sau mai puțin stăpânită într-un mod competent din punctul de vedere al comunicării și, deci, și al socializării. Discursul însă este modul de utilizare a limbajului în viața de zi cu zi, cel care poate trăda radiografia noastră identitară din punct de vedere politic, dar și psihic, social sau cultural. Analizând cum vorbim –noi sau ceilalți-deopotrivă, putem constata că lucrurile pe care le considerăm evidente sunt înfinit mai puțin certe și mult mai deschise interpretărilor diverse decât am fi presupus. Mai ales modalitatea de definire a unor noțiuni cum ar fi politica, societatea au suferit schimbări considerabile în ultimii ani. Noi înșine ne reinventăm în cadrul limbajului, al discursului abordat și al culturii, în modalități foarte complexe.

În cantități și varietăți copleșitoare limbajul stimulează interpretări simbolice și fragmentare dintre cele mai diverse. Limbajul politic îndoctrinează, influențează, distrează sau informează, poate plectisi sau exaspera.

În toate formele sale de manifestare, limbajul politic vizează reprezentarea realității prin prisma intereselor politice, iar actorii politici îl utilizează în mesaje construite „aici și acum”, urmând scheme simple de producere de mesaj, uzitând

⁴ Daniela Roventă-Frumușani, *Analiza discursului-ipoteze și ipostaze*, Editura Tritonic București, 2005, p. 79.

⁵ Joule Beauvois, 1997, p. 37, *apud* Tatiana Slama Cazacu, *Stratageme comunicaționale și manipularea*, Editura Polirom, Iași, 2000, p.51.

de imagini și simboluri, la jocuri de cuvinte și chiar cuvinte inventate, precum și gesturi, toate importante în crearea dimensiunii de spectacol. Dimensiunea de spectacol este necesară sporirii acceptabilității mesajului politic, dar determină și ruperea echilibrului dintre adresabilitatea sa rațională și cea afectivă, în avantajul celei din urmă și în detrimentul dimensiunii sale informative.

Limbajul politic poate fi deopotrivă flexibil și precis. Flexibilitatea sa este aceea posibilitate a limbajului de a crea metafore, metonimii, jargon, jocuri de cuvinte, cuvinte inventate. Precizia sa presupune posibilitatea limbajului de a susține structuri logice, liniare sau arborescente, dar și constelațiile semantice care dau posibilitatea alegerii cuvântului potrivit în exprimare. Acestea sunt tot ce trebuie pentru „poveștile frumoase” ale artei posibilului, care este politica.⁶ Limbajul politic este suportul ideologiei și propagandei prin funcțiile îndeplinite și prin efectele produse în societate. Acest limbaj realizează funcții specifice și variate, cum ar fi de comunicare și socializare, incitare și mobilizare, de legitimare a guvernanților și a grupurilor politice, a instituțiilor politice și a deciziei acestora. Îndeplinindu-le, limbajul politic stabilește o relație de comunicare între guvernanți/ actorii politici, emițători de limbaj politic structurat în mesaj și guvernați – receptori de mesaj politic, esențială pentru menținerea ori accederea la putere a actorilor politici, care stimulează aderarea la putere a actorilor politici, care stimulează aderarea guvernanților la grupări politice și le întreține obediența față de lideri și decizii politice.

Prin stil, structură, conținut și prin frecvența de difuziune a mesajelor produse, dar și prin adaptarea la contextul politic, acest limbaj provoacă atitudini și incită acțiuni care servesc interesele emițătorului de mesaj, inoculând receptorului valori care îi consolidează convingerea că atitudinile și deciziile sale sunt cele firești, ce decurg din urmărirea propriului interes.

Realitatea realizează o împletitură complicată de limbaje propagandistice, aflate în competiție pentru rolul de vehicul al puterii și în continuă adaptare la dinamica intereselor politice. O ipoteză ar fi aceea conform căreia pluralitatea limbajelor reprezintă caracteristica importantă a societății democratice.

Limbajul politic apare și se prezintă ca esență a puterii politice manifeste și instrument al său – ca limbaj al puterii politice. Puterea este posibilitatea de a defini, adică de a stabili semnificații specifice ale termenilor, instituțiilor și ale relațiilor politice din societate. Cuvintele sunt implicate în exercițiul manifestării puterii și în reajustarea puterii.

Puterea cuvintelor, cunoscută și controlată, poate să genereze recursul la un lexic specific, la reguli și strategii de comunicare. Limbajul reprezintă în acest sens mai mult decât un stoc de cuvinte și devine în contextul analizat o emblemă a puterii ce încearcă să fie acaparată.

⁶ Henrieta Mitrea Șerban, *Limbajul politic în democrație*, Editura Institutului de Științe Politice și Relații Internaționale, București, 2006, p.12.

Influența funcției politice asupra limbajului implică semantica și, anume, termenii cheie, slogane și sintaxa reprezentată de relațiile logice și gramaticale dintre cuvinte.

Doctrina politică reprezintă mai mult decât un set corespunzător de reguli de acțiune politică, un set de așteptări și cerințe privind relațiile și practicile de putere din societate, incluzând și simbolurile cheie exprimate prin limbaj. Răspunsul publicului este în funcție de „mediul” său sau receptivitatea sa.

Discursul politic nu este o simplă ficțiune politică. Orice tip de comunicare implică o degradare a „faptului brut”, în cazul discursului politic termenul de mediatizare vizează atât circulația discursului propriu-zis, cât și construcția mediatică. Dacă într-o primă etapă discursul politic se întemeiază ca „adevăr” pe bază de criterii ideologice, în epoca mediatizării, politicienii beneficiază de un întreg dispozitiv tehnologic și scenic care produce „imagini adevărate”.

Un discurs este politic când evaluează situații de interes public. Ceea ce distinge discursul politic de alte tipuri de acest fel este în primul rând convenționalitatea sa: oricât de „originală” ar fi conjunctura care declanșează acest tip de discurs, ea este imediat „normalizată” printr-un comentariu corespunzător cu rangul instituției și al celui care reprezintă instituția. Orice discurs politic funcționează pe baza unei argumentații convenționale care justifică, pe de o parte, rolul instituției și, pe de altă parte, imaginea publică a celui care reprezintă instituția. Mai mult decât oricare tip de discurs, cel politic comunică prezumtiv versiunea „corectă” a unor fapte precum și implicarea maximă a autorului în ceea ce privește veridicitatea conținutului.⁷

Discursul este un mod de utilizare a unei limbi, precum și a altor resurse de comunicare într-o anumită situație: limbaje, vocabulare specifice, convenții de adresare, canale de comunicare, identitatea interlocutorului. Toate acestea, adunate, converg către ideea conform căreia discursul politic poate fi asimilat unui proiect de interacțiune socială.

Producând un discurs, se utilizează resursele care există în situația dată, în primul rând limba, astfel încât acțiunea să fie îndreptată asupra auditoriului și, implicit, asupra situației respective. Cu fiecare utilizare a categoriilor unei limbi și a diferitelor reguli sociale, se produc efecte, se crează, așadar, un eveniment.

Analiza tematică și relațională care, vor susține analiza de discurs politic, identifică „practicile discursive” ale actorului politic, care ajută la decriptarea subiectivității omului politic, intenționalitatea discursului, „comportamentele de enunțare” și strategiile de persuadere.⁸ Dacă, inițial, analiza de discurs a fost percepută ca o demonstrație lingvistică, astăzi ea acoperă un cadru de interpretare din perspectivă psihologică, social și cognitivă.

⁷ Camelia Beciu, *Politica Discursivă – Practici politice într-o campanie electorală*, Editura Polirom, Iași, 2000, p.42.

⁸ Viorica Roșca, *Mediatizarea discursului electoral*, Editura Polirom, Iași, 2007, p. 109.

Producerea discursului este deopotrivă controlată, selecționată și organizată, dar libertățile discursului politic fac uneori extrem de grea raționalizarea persuasiunii prin „comportamente enunțiative”.

Analiza conceptuală sau analiza tematică, reprezintă un procedeu de selecție a unui concept, iar analiza presupune cuantificarea și analiza prezenței conceptului respectiv. Această analiză operează pe baza a două metode:

- a) analiza frecvențelor se reduce la identificarea frecvenței cu care un cuvânt, o temă sau un subiect revine în cadrul textului discursului;
- b) analiza tendințelor urmărește să pună în evidență atitudinea pozitivă, negativă sau neutră a emițătorului față de idee, fapt social sau eveniment; această metodă este expresia critică asupra analizei frecvențelor, cu alte cuvinte, identifică temele, fiecare temă fiind clasificată după poziția pozitiv, negativ sau neutru.

Analiza relațională este cunoscută sub două denumiri : analiza ocurențelor și analiza contingențelor. Metodele analizei relaționale permit evidențierea structurilor de asociere a conceptelor într-un text.

Analiza aserțiunilor evaluative ia în considerare patru premise:

- a. orice text conține un oarecare discurs;
- b. discursul este ansamblul evaluativ al obiectelor atitudinale și al relațiilor dintre ele;
- c. obiectul atitudinal aparține lumii reale și poate fi perceput ca atare;
- d. orice frază dintr-un text poate fi redusă la una sau mai multe propoziții cheie.

Analiza co-ocurențelor pune accentul pe relațiile semantice care există între contexte și se interesează să extragă din text relațiile dintre elementele mesajului. Metoda ocurențelor sesizează disocierile dintre elemente, manifestate prin absența anormală a unor elemente în aceeași unitate de context. Ne / asocierea a două sau mai multe idei formale exprimă asocierea sau disocierea unor idei în mintea vorbitorului. În toate cazurile , actorul politic nu-și poate controla total asocierile sau excluziunile și, de aceea, poate falsifica sensul corelațiilor.

Analiza contingențelor poate fi utilă pentru a apune în lumină mai mult structuri de personalități, preocupări latente, individuale, colective, stereotipii, reprezentări sociale sau ideologii împărtășite de vorbitori. În cadrul analizei relaționale există trei tehnici distincte:

- a. analiza influențelor afective urmărește evaluarea emoțională a conceptelor explicite care apar în text;
- b. analiza proximității se referă la corelarea aparițiilor conceptelor explicite într-un text, astfel, în această abordare, textul reprezintă o înșiruire de cuvinte care este analizată pe baza unor grupuri de concepte corelate sau inter-relaționate;
- c. schematizarea cognitivă încearcă surprinderea înțelesului de ansamblu al textului analizat, astfel, structurile mentale ale individului se configurează în funcție de modul în care acesta își organizează informația și de felul în

care face inferențe cu privire la faptele sociale. Metoda identifică modele mentale care reflectă percepțiile individului asupra faptelor sociale.

Într-o accepțiune mai largă analiza de discurs apare ca „analiză a uzului limbii” sau „studiul uzajului real al limbajului” de către locutori în situații reale. Dacă analiza de conținut clasică consideră discursul ca un act dat, un enunț, segmentabil și manipulabil, analiza actelor de vorbire consideră discursul ca pe un proces în cadrul căruia se produc cuvinte, se elaborează sensuri, se operează transformări.

În acest sens, pentru a evidenția mai bine atât subiectivitatea actorului politic cât și intenționalitatea discursului, exemplul *Discursului președintelui României, Traian Băsescu, cu ocazia Zilei Unirii Principatelor Române (Iași 24 ianuarie 2008)*⁹ pare a fi concludent. Comunicarea prezidențială include ansamblul practicilor de comunicare prin intermediul cărora instituția prezidențială și/sau președintele diseminează informații de interes public și național, dat fiind momentul aniversativ în care este plasat discursul. Acest tip de comunicare este unul dintre cele mai ritualizate forme de comunicare politică. „Contractul” de comunicare prezidențială pornește de la premisa potrivit căreia acesta intervine public mai ales în ocazii speciale, cum și cazul discursului mai sus menționat, rolul de comunicare tipic fiind alocuțiunea.¹⁰ Referitor la acest aspect trebuie făcută o paranteză și menționat faptul că președinții francezi cultivă din ce în ce mai mult comunicarea personalizată, înlocuind treptat alocuțiunea sau conferința de presă cu modalități de comunicare aparent mai puțin ritualizate, care pun accent pe psihologia personajului prezidențial. După formula de introducere specifică unui eveniment de sărbătoare și categoriei de auditoriu căreia îi este adresată „*Bună ziua*”, acesta face uz, prin exprimarea sa, de funcția expresivă și conativă a limbajului:

„*Îmi face plăcere să revin la Iași, nu-mi face plăcere că politizați o sărbătoare a moldovenilor, în primul rând.*” Astfel, emițătorul, în această situație, președintele, comunică atât un fapt obiectiv reprezentat de revenirea sa la Iași, dar și se comunică deopotrivă pe sine însuși, în sensul că exprimă ceva subiectiv și contingent, legat de propriile trăiri și interese și totodată își orientează de la început actul verbal către destinatar prin folosirea imperativului verbelor.

La polul opus al exprimării se află tipul de limbaj elitist, descifrat prin intermediul analizei relaționale și exemplificat prin *Discursul susținut de primul ministru Călin Popescu Tăriceanu, la recepția organizată cu ocazia Zilei Europei*¹¹, în care formula de început stabilește categoria de public căruia îi este adresat discursul:

„*Excelențele Voastre, doamnelor și domnilor ambasadori,
Doamnelor și domnilor,*

⁹ www.presidency.ro, *Discursul Președintelui României cu ocazia Zilei Unirii Principatelor Române (Iași 24 Ianuarie 2008)*.

¹⁰ Călin Sinescu, *Comunicare politică*, Editura Universitară, București, 2007, p.85.

¹¹ www.gov.ro, *Discursul susținut de primul ministru Călin Popescu Tăriceanu, la recepția organizată cu ocazia Zilei Europei*, București, 9 mai 2007.

Stimați invitați?, formulă care îi urmează în coerența discursului stabilirea ariei tematice, și anume „sărbătorirea Uniunii”:

„Sărbătorim astăzi, alături de ceilalți cetățeni europeni, o Uniune care reunește aproape jumătate de miliard de oameni, de naționalități și tradiții diferite, dar mai ales de valori comune.”

Aceeași logică de succesiune a secvențelor este prezentă și în discursul președintelui, de data aceasta tematica fiind reprezentată de Unire și istoria acesteia, care face apel la bagajul informațional al auditoriului, dată fiind locația evenimentului. De fapt, discursul în sine aduce negreșit informații, și contribuie la concretizarea comunicării lingvistice prin raportare la orizontul ontologic în cadrul prezentei situații concrete de comunicare. Ca lider simbolic, președintele se adresează națiunii, în cazul discursului analizat este vorba de o colectivitate care are o anumită istorie, ca lider politic – el comunică în numele unui stat, iar în calitate de cetățean, se adresează opiniei publice: *„noi, românii”*.

Se poate afirma că discursul președintelui urmează o anumită gradație ideatică și posedă acel ritm care încearcă a „confisca” auditoriul, iar repetiția verbului la imperativ *„avem”* creează un efect deosebit asupra acestuia, atrăgând astfel atenția asupra esenței acțiunilor vizate prin discurs:

„Avem nevoie de continuarea proceselor de modernizare a statului român. Avem nevoie de continuarea proceselor de modernizare a justiției în România. Avem nevoie de instituții ale administrației de stat care să-i servească pe români, în primul rând. Avem nevoie de modernizarea agriculturii, a educației, avem nevoie a sănătății – sistemul de sănătate care trebuie să răspundă nevoilor românilor.”

Același impact asupra auditoriului este întreținut și prin repetiția cuvântului *„solidar”*:

„Toate acestea sunt obiective pe care le putem realiza dacă suntem solidari. Solidari, în primul rând, cu aspirațiile românilor, solidari cu viitorul nostru, solidari cu ideea că România nu poate să rămână o țară care să se plimbe în zona de mediocritate”.

Aspectul dinamic al limbajului discursului pare a fi prezent în încheiere, fiind susținut de propozitii în care actorul politic – președintele – implică auditoriului și face apel la sensibilitatea acestuia prin folosirea apelativelor *„dragi ieșeni”, „dragi moldoveni”*:

„Dragi ieșeni, dragi moldoveni, vă doresc o sărbătoare plină de bucurii, vă doresc să fiți solidari, iar ziua de 24 ianuarie să fie întotdeauna o sărbătoare a dumneavoastră și, în același timp, o sărbătoare a românilor!”

Sloganul, element al retoricității și instrument al performanței discursive, este prezent în încheierea discursului, făcând trimitere la realitatea imediată: *„(...) să trăiți bine!”*¹²

¹² Constantin Sălăvăstru, *Discursul puterii-încercare de retorică aplicată*, Editura Institutul European, Iași, 1999, p.291.

Dacă tipul de discurs populist analizat nu a făcut uz de neologisme și cuvinte abstracte dată fiind categoria de public căruia i-a fost adresat, discursul primului ministru uzează de acestea, fiind susținut în fața unui auditoriu educat. Construcțiile de genul : „profil global”, „profil instituțional”, „funcționare solidară” îngreunează exprimarea și totodată înțelegerea esenței mesajului, oarecum alienând auditoriul de la aria tematică inițială a discursului:

„Europa unită se află acum într-o perioadă extrem de dinamică, marcată de efortul comun pentru definirea profilului global, a profilului social sau a formulelor instituționale cele mai potrivite pentru o funcționare solidară.”

Actorul politic operează în cadrul discursului un schimb de statut, și anume, pentru o clipă acesta anulează poziția privilegiată pe care o reprezintă, aceea de prim ministru și o asumă pe cea de cetățean prin intermediul sintagmei „noi,(...) românii” adresându-se de data aceasta opiniei publice și nu elitei:

„Pentru noi, la început de drum, este important să ne asigurăm că cetățenii români sunt bine informați despre șansele pe care le-a deschis statutul de membru la Uniunii și că sunt pregătiți să utilizeze aceste oportunități”.

Discursul premierului se încheie cu urarea tipică unui moment de sărbătoare, însă, spre deosebire de discursul populist care, prin apelative ce țin de apropierea și sensibilitatea umană, fiind caracteristice limbajului de zi cu zi, formula de final are mai degrabă un caracter neutru, ce denotă o oarecare distanță între locutor și auditoriul acestuia:

„La mulți ani Europa! La mulți ani România!”

Alegerea limbajului celor două discursuri politice analizate este caracterizată de indici precum claritate, impact emoțional și context, fiecare dintre aceștia fiind prezenți mai mult sau mai puțin în directă relație cu intențiile celor doi actori politici. Cuvintele discursurilor politice sunt alese cu grijă, intuind asociațiile de idei pe care le-ar putea face receptorul, respectiv cele două categorii de public cărora le este adresat. Limbajul discursurilor se folosește de imaginile pe care cuvintele le evocă, imagini bazate pe stereotipurile pe care le are auditoriul, și adecvând cuvântul în sine la respectivul mesaj.

O expresie comună a unui adevăr banal: „puterea cuvintelor” pare un truism.¹³ Cuvintele pot exprima și „face”- de bine, dar și „de rău”, adică în beneficiul sau cel puțin nu împotriva auditoriului. Mai direct spus, având în vedere și malversațiile din actul de comunicare, concretizat prin discursul politic al președintelui și deturnarea comunicării prin schimbarea semnificațiilor cunoscute ale unor cuvinte, exemplificată în discursul președintelui prin utilizarea verbului „a plăcea” atât la aspectul pozitiv și negativ exprimă ideea asumării unui tip de atitudine și chiar, a unei orientări a auditoriului către o anumită direcție dorită, pentru a masca sau a ascunde realitatea. Folosirea seducției anumitor cuvinte, așa cum este cazul apelativului folosit de președinte „dragi” sau a necunoașterii acestora în cazul premierului român: „profil global”,

¹³ Tatiana Slama Cazacu, *op.cit.*, p.45.

„profil instituțional”, „funcționare solidară” au scopul de a devia sau chiar a obnubi gândirea auditoriului de la ideea centrală a mesajului discursului sau de a forța conduita acestuia într-o direcție de care el nu este conștient. Altfel spus, putem presupune că se intenționează un act de manipulare, mergând până la a „forța” o persoană să fie receptor împotriva voinței sau a intenției sale prin intermediul actului de promisiune și redat foarte clar de sloganul președintelui din finalul discursului: „(...) să trăiți bine!”, toate acestea accentuează ideea conform căreia cele două texte analizate sunt structurate astfel încât să servească intențiilor dorite de emițători.

Shimon Peres, fost prim ministru israelian și actual președinte al statului, afirma în 1995:

„Într-o democrație ce guvernează prin cuvinte, cuvintele pot fi pumnale, după cum pot să și vindece. Totul depinde de modul cum sunt utilizate.”

Cuvintele pot construi sau pot dăuna contactului dintre oameni, pot să și-l distrugă și să anihileze încrederea în limbaj. Ambele fațete ar trebui studiate, astfel încât auditoriul să fie conștient relativ la aceste efecte, iar aici se justifică analiza corpusului studiat.

ABORDARI CONCEPTUALE ALE CONCURENTEI DE OLIGOPOL

Drd. Cristian MOȘNIANU*

Conceptual approaches of oligopoly competition

Abstract: The interval between 1860-1890 was characterized by a significant change of the economical aspect. It is important to mention that a series of changes were determined by transformations in the scale of technology output.

Technological changes had major consequences as regards the structure of a company. First and foremost, although the production cost of various goods decreased, this reduction might have been obtained only by the companies that were able to enlarge their production scale. Thus, manufacturers had to expand in order to gain economies of scale. Secondly, the new technologies necessitated quite expensive equipments and facilities. As a consequence, fixed costs became high and determined limitation in point of access regarding certain areas, thus restricting the competition. The outcome of these fixed costs was a quite important one, namely it became difficult to go bankrupt and more profitable the carrying on of activity even if loss conditions were present. Even if important companies were suspected to have had as target the monopolization, they had preferred to share the market with various rivals. The reasons involved the economical and psychological aspect.

The world is ruled by megacorporations that are not only interested in selling a significant amount of goods on international markets but also in buying and producing abroad different components and materials. Consequently, transnational companies have to co-ordinate functional operations abroad and to increase their efficiency.

Keywords: oligopoly, competition, globalization, monopoly, cartel, trust

Perioada 1860-1890 s-a confruntat cu o transformare fundamentală a peisajului economic. La începutul acestei perioade, cele mai multe manufacturi erau deținute de firme mici. În 1776, Adam Smith descria o firmă „tipică” ca o firmă cu 10 angajați¹. Dar în 1890, multe manufacturi și sectoare din transport erau dominate de firme mari, deseori organizate în trusturi în Statele Unite și în carteluri în Europa, care aveau mii de angajați și care se bucurau de o putere politică semnificativă. În SUA în ultimul sfert al secolului XIX, firmele au evitat concurența formând trusturi. Astfel, s-au putut menține prețuri ridicate prin limitarea producției. În Europa, cartelurile erau legale și, ca urmare, firmele dintr-o industrie puteau intra într-o înțelegere pentru a limita producția și a menține prețul ridicat. Ambele forme de înțelegeri au adus stabilitate afacerilor și profiturilor la un preț înalt și au diminuat concurența.

* Lect.univ.drd. Facultatea de Istorie și Științe Politice Constanța

¹ Smith, A., *Avuția națiunilor, cercetare asupra naturii și cauzelor ei*, Editura Academiei Române, Vol.I, București, 1962.

În spatele acestor transformări au stat schimbările în scara tehnologiilor de producție. Schimbările tehnologice au avut două efecte majore asupra structurii unei firme. Prima, deși costul producției multor bunuri a scăzut, această reducere putea fi obținută numai de firmele care erau capabile să-și mărească scara lor de producție. Astfel, fabricile au trebuit să devină mai mari pentru a putea obține economii de scară.

În al doilea rând, noile tehnologii impuneau echipamente și facilități specializate foarte scumpe. Ca urmare, costurile fixe au devenit foarte mari și au determinat limitarea intrării în multe domenii, restrângând, astfel, concurența. Efectul acestor costuri fixe mari a fost unul foarte important: a devenit mai greu să părăsești afacerea și mai probabilă continuarea activității chiar în condiții de pierdere.

Acuzate deseori că urmăresc să devină monopoluri, marile firme preferă, de fapt, să împartă piața cu câțiva rivali. Motivele sunt atât economice cât și psihologice.²

În lucrarea „Triumful Oligopolului”, Galambos a observat că liderii afacerilor americane au preferat oligopolul în locul monopolului deoarece le-a permis să păstreze o piață fără să cedeze prea mult control. La aceasta se adaugă faptul că un monopol este interzis și trebuie să se supună reglementărilor în domeniu. „Concurența oligopolistică s-a dovedit a fi profitabilă deoarece ea a prevenit osificarea, asigurând menținerea organizației inovativă și eficientă chiar și pe termen lung”³.

Oriunde în lume, industriile sunt dominate de câteva firme foarte mari: industria țigărilor de trei firme, industria automobilelor tot de trei firme, industria aviației comerciale de două firme. „Ceea ce avem este de fapt o reacție în lanț...am devenit globali pentru că consumatorii noștri au devenit globali”⁴.

Creșterea oligopolului pune probleme atât pentru teoria economică, cât și pentru politica economică. Teoria economică standard precizează că orice diminuare semnificativă a concurenței determină o creștere economică mai înceată; totuși era oligopolului a fost însoțită de rate rapide de creștere economică. Marele economist J.K. Galbraith spunea: „*cum organizarea necesită putere, ea folosește această putere pentru a servi scopurilor celor implicați. Aceste scopuri - securitatea locului de muncă, salariul, promovarea, prestigiul - sunt bine servite de creșterea întreprinderii...Nu surprinzător creșterea firmei este o tendință dominantă a dezvoltării economiilor avansate*”⁵.

Firma gigant este o caracteristică a peisajului economic. Această concentrare a puterii economice este mai aparentă în sectorul manufacturier, unde 50 de firme produc 15% din bunurile manufacturate în lume. Însă vedem cum crește concentrarea în sectorul serviciilor: liniile aeriene și lanțurile fast-food sunt doar două exemple. Galbraith scria în „Economics and the Public Purpose” că economia o putem diviza în

² Dobre, Claudia, *Firma în economia mondială actuală*, Globalizarea încotro? Realizări, tendințe, consecințe - Sesiune științifică cu participare internațională: ed.I, București, 20 aprilie 2006, Vol.I, Editura Cartea Studentească, București, 2006, p.149.

³ Galambos, L., *Triumful Oligopolului*, apărut în T.J. Weiss and Schaefer, American Economic Development in Historical Perspective, Stanford University Press, 1994.

⁴ Dobre, Claudia, *Firma în economia mondială actuală*, Globalizarea încotro? Realizări, tendințe, consecințe -Sesiune științifică cu participare internațională: ed.I, București, 20 aprilie 2006, Vol.I, Editura Cartea Studentească, București, 2006, p.149.

⁵ Galbraith, J.K., *Economics and the Public Purpose*, New American Library, New York, 1973.

două părți: una care se compune din aproximativ 1000 de corporații gigant și alta compusă din 12 milioane de mici afaceri.

Lumea este condusă de megacorporații, care nu sunt doar interesate de a vinde cât mai multe bunuri pe piețele internaționale, ci și de a cumpăra, de a produce în străinătate diferite componente și materiale. De aceea, firmele transnaționale trebuie să coordoneze operațiuni funcționale peste granițele statelor și să-și sporească eficiența.

Astăzi, megafirmele americane domină scena economică mondială. Potrivit „Topului firmelor cu cele mai mari vânzări pe plan mondial în anul 2004”, publicat de Forbes în data de 28.02.2005, compania Toyota Motor ocupă locul 4 cu o cifră de afaceri de 165,68 mld. USD și un număr de salariați de 264.410 persoane.

Un oligopol este o industrie care cuprinde doar câteva firme concurente, fiecare firmă având suficientă putere de piață pentru a nu fi în situația de-a prelua prețul de piață, ca în cazul concurenței perfecte. În același timp, fiecare firmă este subiectul unei accentuate rivalități între firme pentru a nu considera curba cererii pieței ca reprezentând propria sa curbă a cererii.⁶

Caracteristicile pieței cu concurență de oligopol sunt:

- *Interdependența* acțiunilor diferiților vânzători - prețurile produselor, cantitatea vândută și profitul unui producător depind de reacțiile celorlalți producători;
- *Gradul înalt de concentrare* a capitalului și a producției - poate fi analizat atât la nivelul fiecărei țări cât și la nivel mondial;
- *Diversificarea produselor*, activităților, a mărcilor de fabricație.

Oligopolul reprezintă structura de piață cu cea mai mare răspândire în țările dezvoltate din punct de vedere economic. Pe piața de oligopol, oferta este asigurată de un număr mic de firme (câțiva vânzători), între care nu există diferențe semnificative sub aspectul înzestrării tehnice, forței economice, nivelul costului mediu, gradului de internaționalizare a activității. Fiecare vânzător deține o pondere importantă în oferta totală și are capacitatea de a influența piața: în mod *direct* prin deciziile privind prețul, cantitatea, publicitatea, lansarea de modele noi, modul de comercializare etc., și *indirect* prin reacțiile pe care fiecare le are la acțiunile concurenților.⁷

Concurența dintre oligopolisti este un fenomen economic important. Deoarece grupul de firme este destul de mic pentru ca fiecare firmă să ia în considerare la modul propriu modul în care vor reacționa alte firme la ceea ce face ea, modelele posibile de comportament sunt foarte numeroase.

În industria automobilistică europeană, putem observa că odată cu procesul de globalizare, sfârșitul anilor 1980 și 1990 sunt marcați de schimbări structurale. Structura oligopolistă a fost foarte perturbată, făcând nevalide comportamentele constructorilor. Noile reguli ale unei concurențe intensificate și evolutive își intră în rol. Această fază de mutații, în care inițiativele strategice se arată îndrăznețe, evocă un proces de renaștere industrială a unui sector matur: în finalul fazei de maturitate a ciclului de viață a unui sector, în anumite condiții, unele industrii pot să inverseze procesul de maturizare, aflat în desfășurare și să treacă la o fază de renaștere. Întoarcerea la o predominanță a

⁶Lipsey, G. Richard, Chrystal, K. Alec, *Economia pozitivă*, Editura Economică, București, 1999, p. 299.

⁷Ciucur, D., Gavrilă, I., Popescu, C-tin., *Economie*, Editura Tribuna Economică, București, 2004, p. 207.

strategiilor de diferențiere asupra celor de mimetism reprezintă o cale a trecerii la această fază de renaștere industrială.⁸

Pe piața cu concurență de oligopol cererea este atomizată, iar barierele de intrare pentru concurenții noi sunt foarte puternice. Acestea constau în bariere tehnice (deținerea de licențe, brevete etc.), financiare (privilegii speciale cu marile instituții de credit care sunt piedici pentru eventualii nou veniți) și organizatorice (contracte de exclusivitate cu furnizorii de anumite materii prime, cu producătorii de autoturisme).

Amploarea pieței de oligopol se apreciază prin ponderea pe care primele 3 sau 4, cele mai puternice firme dintr-o ramură, o dețin în valoarea adăugată, cifra de afaceri, volumul producției, ocuparea forței de muncă ș.a. în totalul industriei respective.⁹

Pentru piața de autoturisme, pe care o analizăm, avem de-a face cu un *oligopol eterogen* deoarece bunurile economice produse și oferite sunt de același gen, dar diferențiate intrinsec sub aspect funcțional.

Interdependența firmelor din ramură reprezintă caracteristica ce deosebește fundamental această structură de piață de alte forme de piață imperfectă. Această interdependență este rezultatul natural al numărului mic de ofertanți, ceea ce face ca prin deciziile și acțiunile unui agent în privința reducerii prețurilor, lansării unui model etc. curba cererii pentru produsele celorlalte firme să se deplaseze spre stânga (se reduce).

În fața acestei perspective, reacțiile celorlalte firme care acționează pe piața de autoturisme de la noi din țară sunt certe dar indeterminate. Ele pot provoca acțiuni de același fel, adică: reduc prețul, lansează un nou model, își măresc efortul de publicitate etc. sau pot întreprinde acțiuni complementare: acordă alte avantaje cumpărătorilor (service gratuit și după terminarea perioadei de garanție) pentru a contracara acțiunile concurentului și menținerea clientelei.

Pe acest tip de piață relațiile dintre firmele care acționează pe ea nu pot fi încadrate într-o schemă rigidă, deoarece nu există o teorie generală a oligopolului, ci doar situații particulare și modele specifice. Ele pot fi incluse în două situații extreme: relații de *confruntare deschisă* și relații de „*cooperare*” limitată, din interes.

În ceea ce privește oligopolul „necooperant” putem spune că a fost specific pieței de autoturisme de la noi din țară în anii care au urmat după 1990 când piața de oligopol era în curs de constituire. Între firmele de pe această piață s-a declanșat o concurență deschisă sub forma războiului prețurilor „cu cuțitele deschise”, care s-a soldat cu dispariția unor combatanți și sleirea forței economico-financiare a învingătorului. Un asemenea comportament a facilitat intrarea în ramură a unor outsideri care au asistat la concurența violentă dintre competitorii ce au aruncat în luptă importante resurse, soldându-se cu pierderi importante pentru fiecare. Dar odată cu maturizarea pieței, cu trecerea la o economie de piață consolidată acest tip de comportament a dispărut.

Astfel, și-a făcut apariția celălalt tip de comportament - „cooperant” care se bazează pe existența unor înțelegeri - de regulă confidențiale - înțelegeri exprese sau tacite asupra unor chestiuni importante, dar limitate prin care participanții să aibă comportamente comune sau similare, comportamente (și înțelegeri) aflate adeseori la

⁸ Jackie, Krafft, *Le processus de la concurrence*, Edition Economica, 1999, p.148.

⁹ Ciucur, D., Gavrilă, I., Popescu, C-tin., *Economie*, Editura Tribuna Economică, București, 2004, p. 207.

limita legii sau în conflict cu ea (dar pentru care cu greu se pot aduce dovezi). Există numeroase situații tipice dintre care trei sunt relevante:

- Formarea unui oligopol coordonat de tipul cartel sau trust;
- Firma lider;
- Înțelegeri temporare și parțiale asupra unor aspecte de interes comun.

Specific pieței de autoturisme din țara noastră este comportamentul cooperant de tip trust.

Trustul este structura de piață bazată pe faptul că un grup financiar puternic - holdingul - deține pachetul acțiunilor de control la mai multe firme oligopol, independente, din punctul de vedere al producției. Holdingul stabilește modul de împărțire a piețelor, nivelul prețurilor între firme pentru maximizarea profitului sau realizarea altor obiective strategice.¹⁰

În România, pe piața auto, își desfășoară activitatea mai multe trusturi dintre care trei sunt mai importante, și anume: Țiriac Auto (o denumire generică sub care coordonează activitatea a cinci dintre cei mai mari importatori de autoturisme din România: Auto Rom, MCar Trading, Romcar, Premium Auto și Hyundai Auto România), Porsche România (compania dispune de o rețea de 70 de dealeri în toată țara, din care opt sunt în București) și AutoItalia (la ora actuală, compania dispune de o rețea de distribuție și service, printr-un sistem de concesionari, care acoperă toate zonele țării, fiind prezentă în toate orașele principale).

În mod firesc, întrebarea care se pune este dacă în modelul comportamentului cooperant între firmele oligopol mai există concurență. Răspunsul este afirmativ, cu precizarea că regula generală este renunțarea la concurența prin preț, folosindu-se metode mult mai subtile și rafinate, precum: publicitatea, acordarea de avantaje cumpărătorului pentru menținerea și atragerea clientelei, service-ul ș.a.

Atunci când firmele sunt de acord să coopereze prin a restrânge producția și a crește prețurile, comportamentul lor este numit *complicitate explicită sau tacită*. Comportamentul de complicitate poate apărea cu sau fără o înțelegere stabilită de a fi complici. Acolo unde apare un acord explicit, economiștii vorbesc despre complicitate deschisă sau acoperită, în funcție de acordul care poate fi deschis sau secret. Acolo unde nu apare un acord explicit, este vorba despre complicitate tacită. Un astfel de comportament de complicitate a existat și între compania producătoare de automobile Volkswagen AG și dealerii săi din Germania în perioada 1996-1999, sancționat de Comisie în anul 2001 cu o amendă în valoare de 30,96 milioane euro.¹¹

Deși, inițial, nu a existat un acord scris, prin circularele și scrisorile trimise de compania producătoare în mod repetat dealerilor din Germania, prin care îi atenționa să respecte prețul recomandat în ceea ce privește vânzarea noului model VW Passat, prin minutele întâlnirilor dintre conducerea asociației dealerilor, dar și scrisorile prin care unii dintre dealeri divulgau practicarea unor prețuri sub nivelul stabilit de către alți dealeri, putem califica acest comportament ca pe unul de *cooperare explicită*. Dar care este rațiunea acceptării de către firmele distribuitoare a unui astfel de comportament? Cooperarea explicită sau tacită, prin corelarea producției sau a prețului, permite firmelor

¹⁰ Ciucur, D., Gavrilă, I., Popescu, C-tin., *Economie*, Editura Tribuna Economică, București, 2004, p. 209.

¹¹ Commission Decision of 29 June 2001 relating to a proceeding under Article 81 of the EC Treaty (Case COMP/F-2/36.693-Volkswagen).

participante la cartel să atingă rezultatele echivalente unui monopol pe acea piață. În cazul unui oligopol (piața dealerilor din Germania), unde numărul de firme este destul de mic pentru ca fiecare dintre acestea să ia în considerare modul în care vor reacționa alte firme la propriile sale acțiuni, modelele de comportament sunt foarte numeroase.

Comportamentul oligopolului este, în general, un *comportament strategic*, ceea ce înseamnă că firmele țin cont, în mod explicit, de impactul deciziilor lor asupra altor firme de pe piață și de reacțiile pe care le așteaptă din partea acestora. Dacă firmele cooperează, fie deschis, fie tacit, pentru a-și împărți între ele producția sau teritoriul (în cazul de față o rețea de distribuție), se poate ajunge la *maximizarea profiturilor lor reunite* (acesta a fost obiectivul urmărit de compania producătoare WV). Dacă ele fac acest lucru, vor atinge ceea ce se numește soluția cooperării, adică acea poziție pe piață pe care o singură firmă (monopol) ar avea-o dacă ar deține toate firmele de distribuție de pe acea piață. Acordurile de distribuție exclusivă (prin care dealerii germani acceptau condițiile impuse de compania producătoare de a comercializa produsele doar într-o anumită zonă și la un preț fixat) au avut practic semnificația unei *înțelegeri de tip cartel de fixare a prețului* pe piață (la un preț cu amănuntul impus, neavând posibilitatea de a acorda reduceri de preț, decât în mod excepțional și foarte mici) și de *împărțire a pieței* (aceștia erau obligați și agreau să vândă într-o zonă prestabilită).¹²

Acceptarea unui astfel de comportament cooperant din partea dealerilor din Germania poate fi mai simplu exemplificată cu ajutorul *teoriei jocurilor* (și anume „*dilema prizonierului*”). Pe scurt, explicația rezidă în faptul că, în situația de oligopol, cum este cazul de față, rezultatele pe care le obține fiecare firmă depind nu numai de decizia lor ci și de deciziile concurenților.¹³

Să presupunem că două companii, X și Y, formează un duopol local în sectorul de distribuție pentru automobile. În luna decembrie, ambele firme obișnuiesc să facă investiții în publicitate atât de mari, încât aproape că pierd întregul beneficiu. În acest an s-au decis și au convenit să nu facă publicitate pentru că dacă fiecare îndeplinește acordul să poată obține beneficii de 40 milioane euro. Însă, una dintre ele își poate pregăti în secret campania sa publicitară și o lansează în ultimul moment astfel încât atrage toți consumatorii. Beneficiile sale, în acest caz, ar fi de 60 milioane euro, în timp ce compania concurentă ar pierde 20 milioane euro.

Fig. Nr. 1

Matricea luării deciziilor de către duopoliști

¹² Dima, Alina Mihaela, *Mutații în structurile concurențiale în condițiile globalizării pe fond de regionalizare*, Teză de doctorat, ASE București, 2006, p. 41.

¹³ Modul de analiză a fost demonstrat de către un matematician, John von Neumann, în colaborare cu economistul Oskar Morgenstern. Cartea pe care au publicat-o în 1944, *Teoria jocurilor și comportamentul economic*, a deschis un nesferat de amplu câmp de studiu, în care lucrează azi mii de specialiști din toată lumea.

<i>Firma X</i>			
<i>Firma Y</i>		Cooperează	Trădează
	Cooperează	40, 40 (2,2) ¹⁴	0, 60 (4,1)
	Trădează	60, 0 (1,4)	20, 20 (3,3)

Sursa: Dima, Alina Mihaela, *Mutații în structurile concurențiale în condițiile globalizării pe fond de regionalizare*, Teză de doctorat, ASE București, 2006, p. 41.

Dacă ambele firme se implică într-un război al prețurilor, făcând de fiecare dată reduceri mai mari, ambele vor suferi pierderi importante, 20 milioane euro fiecare. Dacă ele sunt de acord să nu facă reduceri, fiecare va putea câștiga 40 milioane euro, iar per ansamblu vor avea un profit maxim. Faptul că maximum ce se poate obține este de 60 milioane euro sau 68 milioane euro nu influențează prea mult deciziile adoptate, singurul lucru care interesează în realitate este forma în care sunt ordonate rezultatele.

Dacă substituim valoarea concretă a beneficiilor în funcție de ordinea pe care o ocupă în preferințele jucătorilor, vom obține nouă matrice. Situațiile de acest gen sunt foarte frecvente în viața reală și se întâlnesc sub denumirea de „Dilema prizonierului” (de a coopera sau a nu coopera). Plecând de la acest raționament și de la aplicațiile teoriei jocurilor în economie, se poate deduce obiectivul final urmărit de compania VW: maximizarea profiturilor cumulate din vânzarea noului model Passat (care nu se putea obține dacă permitea dealerilor să încalce înțelegerea și să acorde reduceri de preț) și consolidarea poziției sale pe piață.

Contextul pieței mondiale este dificil și pentru producătorii americani. Concurența producătorilor regionali se accentuează și competiția prețurilor se prelungește, ca de exemplu, reducerile medii de preț depășesc 3.200 de dolari pe automobil, comparativ cu anul 2002.

Segmentul de monopol american al pick-up-urilor se confruntă cu asaltul producătorilor niponi. În ciuda reducerilor de personal, productivitatea G.M., Ford și Chrysler este inferioară recordului în domeniu atins de Nissan, care alocă 15,74 de ore asamblării unei berline în capacitatea sa de la Smyrna - Tennessee, comparativ cu timpul necesar american ce ajunge în medie la 25,23 de ore. Nissan, după exemplul de la Toyota, adoptă strategii ofensive, cum ar fi de pildă, inaugurarea în luna mai 2003 o nouă uzină uriașă la Canton-Mississippi programată să asambleze 400.000 de unități anual, în special pick-up-uri, cu ajutorul a 5.300 de noi angajați. În paralel, Honda a decis în noiembrie 2002, să-și dubleze capacitatea de asamblare specifică uzinei de la Lincoln - Alabama.

Cei trei „grei” americani au asistat la diminuarea cotelor de piață din vânzările ansamblului America de Nord, de la 65,2% în anul 2000, la 61,6% în 2002. Aceștia nu reușesc reducerea supracapacităților prin închiderea unor uzine, datorită acordului convenit în 1999 cu puternicul sindicat United Auto Workers. Același acord mărește presiunea cheltuielilor de sănătate pentru personal (la 9,2 miliarde de dolari în 2002 pentru cei trei constructori, în creștere cu 12%) și a planurilor de pensii dezechilibrate.¹⁵

¹⁴ 1, 2, 3, 4 reprezintă ordinea luării deciziilor de către cele două firme.

¹⁵ Meghișan, F., *Strategii internaționale de marketing în industria automobilului*, Editura Universitaria, Craiova,

La debutul anului 2006, Ford a anunțat o creștere de 19% a câștigurilor, în cel de-al patrulea trimestru al anului 2005, efect al scăderii pierderilor diviziei auto. Cu toate acestea, Ford dorește implementarea unui plan de restructurare: concedierea a 25.000 - 30.000 de angajați, închiderea a 14 fabrici și reducerea costurilor cu 6 miliarde de dolari.¹⁶

În final putem concluziona că toate aceste modele de comportament influențează decisiv mecanismul de formare și mișcare a prețului de oligopol.

2006, p. 26-27.

¹⁶ InfoAPIA, Ianuarie 2006, nr.1, p.2.

CONSOLIDAREA DEMOCRATICĂ ȘI PARTIDELE POLITICE ÎN SPANIA POST-FRANCHISTĂ

Anne Maria DRAGOMIR *

Democratic Consolidation and Political Parties in Post-Franco Spain

Abstract: The essay focuses on the problems regarding transition and democratic consolidation. This analysis presents different theories of transition, especially taking into consideration works like *The Third Wave* and *Problems of Democratic Transition and Consolidation*. The case of Spain represents a landmark for transition examples. The role of political parties, as link between the state and the people, is a central one, taking into consideration the fact that any democratic system is based on representation. Power alternation is another key factor in transitions that we can find in the case of Spain. The process of transition is a complex one, and therefore meets many obstacles. In Spain, political parties helped during the transition, but also represented interference in the case of nationalistic parties.

Keywords: transition, Franco, democratic consolidation, Juan Carlos, political parties

INTRODUCERE

Secolul trecut a fost marcat de conflicte, crize, alianțe și decizii care au condus întreaga umanitate, în general, și europenii în particular către două conflagrații mondiale care au provocat schimbări serioase în aproape toate statele implicate. Primul și cel de-al Doilea Război Mondial au lăsat urme vizibile atât sub aspect economic, cât și politic și social. Statele, împărțite între învingători și învinși s-au confruntat cu un număr inimaginabil de pierderi umane și au fost nevoite să facă mari eforturi pentru a depăși crizele economice prin care treceau. În același timp, pe plan politic trebuie subliniată instalarea la putere a unor noi curente ideologice și în acest fel apariția de noi regimuri politice. Europa de Est cade sub dominația ideologiei comuniste, aderând la principiile Uniunii Sovietice, în timp ce un alt curent, fascismul, atrage din ce în ce mai mulți simpatizanți în state considerate puteri europene, cum ar fi Italia și Germania. Este și cazul Spaniei franchiste. Dacă dictaturile comuniste reușesc să supraviețuiască până la sfârșitul anilor 90, regimurile fasciste își găsesc sfârșitul începând cu înfrângerea Germaniei naziste la sfârșitul celui de Al Doilea Război Mondial. Moartea generalului Franco creează cadrul perfect

* Masterand la Facultatea de Științe Politice (Universitatea din București, secția Relații Internaționale); Masterand la Universitatea Națională de Apărare “Carol I”, secția Securitate și Apărare.

pentru a orienta Spania către drumul democratizării, transformând-o în ultimul stat fascist care alege calea tranziției democratice.

Așadar a doua jumătate a secolului XX și începutul secolului XXI sunt martorii unor schimbări de regim care reconfigurează Europa și suscită atenția politologilor. Tema tranziției și consolidării democratice, alături de problema integrării în structurile euro-atlantice, rămân încă de actualitate, mai ales dacă sunt abordate sub aspectul elementelor care intervin pe parcursul procesului de democratizare, și reprezintă punctul de plecare al acestei lucrări. Teza studiului se concentrează, însă, asupra unuia dintre aceste elemente în particular, și anume partidele politice. Singura modalitate de a câștiga și de exercita puterea într-o democrație constă în participarea la alegeri. În acest context importanța partidelor politice crește semnificativ.

Există o serie de factori care influențează tipul de tranziție sau durata procesului de consolidare a unui fost stat non-democratic, însă rolul partidelor este crucial. Democrația prin definiție face referire la autoguvernare, iar participarea cetățenilor la viața publică nu se poate realiza decât prin intermediul partidelor politice care le reprezintă interesele. Partidele politice dețin un rol fundamental într-un sistem democratic, acela de a stabili și de menține legătura între societate și stat. Pentru a justifica alegerea de a fonda lucrarea pe studiul partidelor politice și pentru a evidenția rolul pe care acestea îl au în stabilizarea scenei politice pe timpul tranziției și în consolidarea democratică voi utiliza teorii și concepte ale unor autori precum Samuel Huntington, Almond și Powell, Mark Gasiorowski, Svetlozar Andreev, Jose Ivorra Alemany, Manuel Alcantara, Adam Przeworski sau Michael Johnston. Fie că atribuie partidelor rolul de factor fundamental pentru construirea și stabilizarea regimurilor democratice fie că fac referire doar la anumite funcții care contribuie alături de alte elemente la democratizarea unui stat, politologii afirmă în unanimitate că fără partide politice nu se poate vorbi despre regimuri democratice.

IMPORTANȚA ANALIZEI CONSOLIDĂRII DEMOCRATICE și al ROLULUI PARTIDELOR

Putem defini consolidarea democratică ca o a doua etapă a procesului de tranziție, etapă ce urmează alegerilor fondatoare. Există, însă și perspective, cum ar fi cea a lui Juan Linz care suprapune consolidarea tranziției fără a considera necesară trasarea unei linii care să separe cele două fenomene, considerându-le unul și același lucru. Cu toții sunt însă de acord că există o serie de indicatori care ne arată momentul în care putem vorbi despre o democrație consolidată într-un stat post dictatorial.

Pentru a înțelege cât mai bine procesul de consolidare democratică este necesar să analizăm factorii care intervin pe parcursul acestuia. David Collier susține că această problemă trebuie abordată din trei perspective: a actorilor care intervin, a evenimentelor care se succed și, nu în ultimul rând, al gradului de

instituționalizare.¹ Literatura de specialitate atribuie rolul principal partidelor politice „*A democracy cannot be called consolidated unless...elected elites occupy the most important policy-making positions and all other state elites are, in effect, subordinated to them.*”² Așadar partidele politice sunt considerate de analiști ca fiind actorii care joacă rolul central în consolidarea și stabilizarea democrațiilor proaspăt înființate. Argumentele pe care se bazează această constatare pornesc de la faptul că partidele sunt elementul de legătură între stat și populație, iar participarea acestora la viața politică se face prin intermediul acestor organisme. „*Since participation in democratic elections is mediated by political parties, and since democratic theory has long emphasized the role of parties in bridging the gap between the state and civil society, it is not surprising that much of the debate on democratic consolidation would turn to these institutions.*”³

De asemenea conceptul de democrației nu poate fi pus în discuției decât în contextul existenței partidelor politice. Democrația funcționează pe principiul reprezentării, principiu care nu poate fi împlinit decât prin intermediul partidelor care să reprezinte interesele anumitor segmente de societate. „*Political parties have developed alongside democracy, and it is commonly assumed that democracy cannot survive without them. The type of party organizations that compete in a state’s party system profoundly affect the character of the democracy.*”⁴ Este important de menționat și faptul că partidele politice trebuie să fie niște organisme puternice, care să dea dovadă de capacitatea de a găsi soluții la problemele cetățenilor, atât a celor care i-ai votat cât și a celorlalte. „*A democracy needs strong and sustainable political parties with the capacity to represent citizens and provide policy choices that demonstrates their ability to govern for the public good.*”⁵ Această caracteristică a partidelor politice, forța, este cu atât mai necesară în cazul prospectelor democrații, în cazul statelor care au luat-o de curând pe drumul democratizării. „*Strong political parties*

¹ Powers, Nancy Issues in the Consolidation of Democracy in Latin America and Southern Europe”, Department of Government and International Studies at the University of Notre Dame, versiunea electronică, p.2

² Valenzuela în Powers, Nancy, op.cit., p.5 “O democrație nu poate fi considerată consolidată decât în momentul în care elitele alese ocupă cele mai importante poziții în procesul decizional, iar celelalte elite sunt subordonate acestora.”

³ Powers, Nancy, op.cit., p.2 „În condițiile în care participarea, în alegerile democratice, este mediată de partidele politice, iar teoria democratica a subliniat îndelung rolul partidelor în asigurarea unei legături între stat și societatea civilă, nu este deloc surprinzător faptul că dezbaterile cu privire la consolidarea democratică se vor canaliza pe aceste instituții.”

⁴ Perkins, Doug, “Political Parties and Democracy: A Comparative Analysis of Party Mobilization”, Department of Political Science The Ohio State University, 1998, versiunea electronică, p.1”Partidele politice s-au dezvoltat alături de democrație, și este cunoscut faptul că democrația nu poate supraviețui fără ele. Tipul de organizații partidiste care se luptă pentru câștigarea puterii într-un sistem de partide afectează în mod profund calitatea democrației.”

⁵ Johnston, Michael “Political Parties and Democracy in Theoretical and Practical Perspectives”, National Democratic Institute for International Affairs, versiunea electronică, p.1 “O democrație are nevoie de partide politice puternice care să aibă capacitatea de a reprezenta cetățenii și de a face alegeri politice care să le demonstreze abilitatea de a guverna pentru binele public.”

are essential to open competitive, democratic policies, particularly in emerging democracies”⁶ Spania post-franchistă s-a bucurat de două partide puternice, care au dominat atât stânga cât și dreapta spectrului politic, și care au facilitat tranziția din punct de vedere politic, dar și economic, fiecare partid ocupându-se de domeniul care dădea dovadă de cele mai mari slăbiciuni la momentul în care s-a aflat la putere. Teoria partidelor politice puternice găsește și critici. Michael Johnston recunoaște că partidele politice puternice au avut efect pozitiv asupra calității democrației, însă subliniază faptul că scopul suprem al unui partid este câștigarea alegerilor și nu promovarea democrației. „Strong parties and party organizations might improve the quality of democracy in the West, and help ensure its survival elsewhere. However, politicians and parties do not make decisions regarding organizational structure with the goal of promoting democracy, but in order to win elections.”⁷ Chiar dacă teza lui se aplică într-o serie de cazuri nu este o teorie validă pentru contextul spaniol. Unde partidele politice s-au unit într-un efort comun în vederea democratizării statului. Chiar dacă și-au urmărit scopul și au încercat să se impună, au știut să facă pe rând compromisuri pentru a facilita procesul de transformare

Un alt aspect îndelung dezbătut este momentul în care putem afirma că procesul de consolidare s-a încheiat. Părerile sunt împărțite, deoarece nu există un eveniment care să marcheze consolidarea democratică în toate cazurile. Maria Carrilho consideră că democrația este consolidată în momentul în care legea fundamentală care reglementează noul regim este promulgată, iar primele alegeri ținute. Aceleași evenimente sunt considerate și de Juan Linz ca fiind momentul în care democrația poate fi considerată consolidată. Există și un alt tip de perspectivă asupra finalului procesului de consolidare. Schmitter, de exemplu, nu-l plasează în timp. Aceasta se rezumă la a afirma că putem considera un regim democratic consolidat după ce instituțiile democratice sunt fondate. Cazului spaniol i se aplică teoria lui Terry Karl, care vede în alegeri un util indicator al consolidării democratice.⁸ Samuel Huntington afirmă, de asemenea, în lucrarea sa *Third Wave* că o democrație poate fi considerată consolidată în momentul în care partidul care câștigă primele alegeri le pierde pe următoarele.⁹ În Spania anul 1982 a avut loc pentru a treia oară de la căderea dictaturii franchiste alegeri libere. Data de 28 octombrie 1982 este momentul în care în Spania se împlinise principiul fundamental al democrației, alternanța la putere. Mario Caciagli numește alegerile din 1982, alegerile schimbării. Acest eveniment este considerat momentul în care putem să vorbim despre o democrație consolidată. Transferul de putere se face în mod pacifist între două partide care fondate pe ideologii în antiteză. Faptul că poporul a votat diferit față de

⁶ Idem, p.3

⁷ Perkins, Doug, op.cit., p.5 “Partidele și organizațiile partidiste puternice pot îmbunătăți calitatea democrației în Vest, și pot să-i asigure supraviețuirea în orice altă parte. În orice caz politicienii și partidele nu iau decizii cu privire la structurile organizaționale cu scopul de a promova democrația ci în vederea câștigării alegerilor.”

⁸ Powers, Nancy, op.cit.

⁹ Samuel Huntington în Lijphart, Arend *Modele ale democrației*, Editura Polirom, București, 2006, pag.29

alegerile din 77 și cele din 79 evidențiază faptul că Spania se confrunta cu noi probleme cărora partidul de la guvernare nu le mai putea face față. « *Teniendo en cuenta además que el electorado español había confirmado en las elecciones de 1979 las opciones principales de 1977, hay que reflexionar sobre las transformaciones ocurridas.* »¹⁰ Problemele apărute vizau domeniul economic, domeniu neglijat de guvernarea UCD. În Spania post franchistă responsabilitățile s-au împărțit în mod egal între cele două partide care au dominat scena politică. Dacă UCD-ul a asigurat o tranziție pacifistă și a dus la stabilizarea democrației, PSOE s-a centrat pe problemele economice și a scos statul din criza în care intrase la începutul anilor 80.

Adam Przeworski lansează o altă perspectivă asupra procesului de consolidare. Trasând o linie clară între tranziție și consolidare, afirmând că sunt două procese distincte, acesta critică tranzițiile negociate deoarece acest tip de tranziție viciază democrația. „*the danger inherent in such substantive pacts is that they'll become cartels that restrict competition, bar access, and distribute the benefits of political power among the insiders. Democracy would then turn into a private project of leaders of some political parties and corporatist associations, an oligopoly in which leaders of some organizations collude to prevent outsiders from entering.*”¹¹

În acest context apare întrebarea dacă natura tranziției spaniole, bazate pe negocierea între reprezentanții vechiului regim și cei ai opoziției democratice, a avut efecte negative, dacă a întârziat consolidarea sau a viciat regimul democratic proaspăt instaurat. Bonnie Field contrazice teza lui Przeworski și afirmă că sunt numeroase argumente care pot dovedi că un astfel de tip de tranziției nu viciază în niciun mod consolidarea democrației. În primul rând, dacă observăm gradul de continuitate în Camera Deputaților putem constata că este mai scăzut decât în alte regimuri democratice consolidate. De asemenea este necesar să subliniem faptul continuitatea elitelor nu a presupus nicio renovare a vechiului regim, dar nicio un transfer brusc către opoziția de stânga, din contră tranziția făcându-se gradual.¹²

REÎNFIINȚAREA PARTIDELOR POLITICE

Făcând referire la faptul că principala caracteristică a regimului democratic este pluralismul politic, prima etapa a tranziției democratice este asigurarea dreptului la liberă asociere. Principala problemă care trebuie să-și găsească o soluție în

¹⁰ Caciagli, Mario, España 1982: las elecciones del cambio, *REIS*, No. 28, 1984, p.86, versiunea electronică <http://www.reis.cis.es>; “Luând în considerare că electoratul spaniol a confirmat în alegerile din 1979 principale opțiuni din 1977, este necesară o analiză a transformărilor produse.”

¹¹ Adam Przeworski în Field, Bonnie „Modes of Transition, Internal Party Rules, and Levels of Elite Continuity: A comparison of the Spanish and the Argentine Democracies”, Center for the Study of Democracy, University of California, 2004, versiunea electronică, <http://repositories.cdlib.org/csd/04-03>, “Pericolul în aceste cazuri de negociere este faptul că devin carteluri care restrâng competiția, accesul și distribuie beneficiile puterii politice doar în interior. În acest caz democrația se transformă într-un proiect privat al liderilor unor partide politice și asociații corporatiste, un oligopoly în care liderii unor organizații își unesc forțele pentru a evita alte persoane să pătrundă.”

¹² Field, Bonnie, op.cit., p.17

momentul luării deciziei de a democratiza un stat este crearea unui cadru legal pentru funcționarea partidelor politice, pluralismul politic fiind unul dintre principiile fundamentale ale unui regim democratic. În pofida faptului că partidele politice spaniole au existat încă dinaintea promulgării legii asocierii politice, fie activând în clandestinitate ca PCE, fie în exil precum socialiștii PSOE, fie înființându-se la începutul anului 1976, partidele politice intră în legalitate doar după promulgarea legilor liberei asocieri din 14 iunie 1976 și 8 februarie 1977. Subliniez faptul că problema reînființării partidelor politice a fost pusă în discuție înaintea promulgării unei noi Constituții.

Ca o consecință a decretului lege din 18 martie 1977 care reglementa organizarea alegerilor libere Spania post franchistă produce un tip de sistem electoral în care au existat două partide dominante. Cu toate că aceasta se bucură de un sistem de partide pluralist, cazul spaniol tinde către un bipartidism imprefect, folosind terminologia lui Pierre Letamendia sau un multipartidism atenuat dacă este să vorbim în termenii lui Cesáreo Aguilera de Prat. Este cu atât mai interesant cu cât în Spania există un număr destul de ridicat atât de partide naționale cât și de partide care reprezintă regiunile autonome. În perioada 1977-1986 puterea este împărțită între stânga și dreapta prin intermediul reprezentanților săi UCD și PSOE. În pofida faptului că UCD-ul câștigă două alegeri consecutive, din 1977 și din 1979, socialiștii sunt cei care se consolidează din ce în ce mai mult și câștigă gradual simpatia și încrederea poporului. Dacă PSOE-ul anilor 80 este un partid puternic, caracterizat de un înalt grad de coeziune internă și care se bucură de o popularitate în creștere pentru UCD trecerea anilor marchează apariția numeroaselor sciziuni în interiorul coaliției care vor conduce, inevitabil, la dispariția partidului.

În momentul câștigării alegerilor în 1982 PSOE este deja o formațiune politică consolidată, care se bucură de un context politic mult mai favorabil decât cel în care a guvernat UCD. Situația politică este stabilă, monarhia constituțională consolidată, fapt demonstrat și de lovitură de stat eșuată din 1981. Astfel programul de guvernare al PSOE este totalmente diferit de cel UCD, concentrându-se pe soluționarea problemelor de natură economică. Principalul scor al socialiștilor este de a pune în mișcare o serie de reforme care să stabilizeze statul și din punct de vedere economic. « *The first party concentrates, out of necessity, on democratic consolidation while the secondly, electorally stronger party, concentrates on economic reform.* »¹³

Una dintre principalele probleme ale consolidării democratice spaniole a fost existența partidelor naționaliste, care aveau ca scop lupta pentru obținerea autonomiei, în special în Țara Bascilor și Catalonia « *If Spain had been relatively homogeneous nation-state, like Portugal, Greece and the Latin America, the Spanish Transition to*

¹³ Bermeo, Nancy, Sacrifice, Sequence, and Strength in Successful Dual Transitions: lessons from Spain, *op.cit.*, p.602, “Primul partid se concentrează, din necesitate, pe consolidarea democratică, în timp ce al doilea, un partid mult mai puternic din punct de vedere electoral, se concentrează pe reforma economică”

the democracy would probably had been completed with the approval of the Constitution. »¹⁴ Existența acestei fragmentări teritoriale nu făcuseră altceva decât să întârzie procesul de tranziție, marcând faptul că partidele naționaliste erau cea mai puternică opoziție a guvernului, fie că acesta era de stânga sau dreapta.

În Spania post-franchistă drumul democratizării este început de către formațiuni politice care vin din același spectru ideologic pe care s-a fondat dictatura autoritară. Tranziția de la dictatura franchistă de dreapta a fost realizată de UCD¹⁵, o coaliție de dreapta. Subliniem importanța partidelor politice spaniole de-a lungul procesului de tranziție și consolidare și datorită sistemului electoral care exista. Alegerile se făceau pe liste, alegătorul având la dispoziție un singur vot la nivelul partidelor. Aceștia nu diferențiau între candidați, astfel că ceea ce preleva nu era promovarea personală a candidatului ci sigla partidului.¹⁶ „*The electoral laws stipulate the use of closed-party lists for elections to the lower house, which means that the political parties control which candidates appear on the election ballot and the order in which they appear. The voter cannot designate whether the vote goes for a particular candidate, alter the order of the list or cross out any candidates. The voter must vote for the entire list as presented by the party.*”¹⁷

PARTIDELE POLITICE ȘI PROBLEMATICA FORMEI DE GUVERNĂMÂNT

Pentru a evidenția rolul pe care l-au avut partidele politice spaniole în fondarea democrației actuale voi lua ca exemplul momentul alegerii formei guvernamentale pe care o adopta statul spaniol după dispariția dictaturii franchiste.

Soluția găsită după moartea generalului Franco este de a renunța la regimul autoritar în favoarea unui democratic prin intermediul unui proces de autotransformare a dictaturii propriu-zise. Pentru monarhie implementarea democrației apare ca o condiție esențială pentru a putea supraviețui și pentru a se consolida, ținând cont, de asemenea, de criza regimului autoritar care a dat dovadă de incapacitatea de a se adapta schimbărilor ulterioare morții lui Franco. « *Parecía dudoso que esa monarquía débil y que acababa de restaurarse pudiera ganar fuerza y legitimidad enlazando su destino con el de una dictadura decadente y en gran medida deslegitimada.* »¹⁸ Nici

¹⁴ Linz, Juan et Alfred Stephan, *Problems of Democratic Transition and Consolidation*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore and London, 1996, p.98 “Dacă Spania ar fi fost un stat-națiune relativ omogen, precum Portugalia, Grecia sau America Latină, tranziția spaniolă s-ar fi sfârșit cu aprobarea Constituției.”

¹⁵ UCD – Unión del Centro Democrático, Uniunea Centrului Democratic

¹⁶ CAREY, John “Design instituțional și sisteme de partide” în DIAMOND, Larry, *Cum se consolidează democrația?*, Polirom, București, 2004, p.113

¹⁷ Field, Bonnie, op.cit., p.6 „Legile electorale stipulau folosirea votului pe liste pentru Camera Deputaților, reglementare care lăsa în mainile partidelor ce politicieni apăreau pe liste și în ce ordine. Electoratul nu poate vota un anumit candidat, modifica ordinea de pe liste, sau elimina vreun candidat. El va trebui să voteze pentru întreaga listă prezentată de partid.”

¹⁸ Maravall, José María; Santamaría Julián, *El cambio político en España y las perspectivas de la democracia en Guillermo O'Donnell*, *Transiciones desde un gobierno autoritario*, Ediciones Paidós, Barcelona, 1994, p.126 „Părea de necrezut ca această monarhie slabă, deabia instaurată,

opozanții regimului franchist, dar nici simpatizanții acestuia nu se bucurau de resursele necesare pentru a-și impune voința (fie de a continua cu regimul autoritar, fie de a provoca o ruptură definitivă de franchism și de a crea un cadru nou favorabil implementării și dezvoltării regimului democratic) astfel încât ambele tabere s-au văzut obligate să accepte ideea de a demara un proces de tranziție spre democrație, reformând regimul autoritar. « *Tras cuarenta años en el poder, el régimen franquista se suicida políticamente, se auto transforma y democratiza hasta el punto que el modelo de ruptura pactada-reforma no estaba entonces inventado* »¹⁹

Așadar forma de guvernământ care a urmat dictaturii franchiste a fost monarhia constituțională, însă monarhia în sine era văzută ca o moștenire a franchismului, Franco numindu-și ca succesor un membru al familiei regale. În acest context putem afirma că dictatura autoritară franchistă dictează forma de guvernământ a viitoarei democrații. «...*algunos autores consideran la monarquía actual, encarnada por el Rey Juan Carlos, un legado institucional y personal de la dictadura, dado que este fue nombrado por Franco su heredero político e incluso el mecanismo sucesorio previsto por el dictador fue respetado escrupulosamente.* »²⁰. Datorită acestui aspect primul pas care trebuia făcut consta în consolidarea instituției regale care se confrunta cu una din cele mai grave probleme, lipsa de legitimitate. Asocierea cu vechiul regim și lipsa de legitimitate vor îngreuna considerabil, așa cum vom vedea în continuare, negocierile dintre Juan Carlos și partidele de stânga cu privire la forma de guvernământ. Fiind moștenitorul lui Franco Juan Carlos era constant asociat cu franchismul, astfel încât aceasta s-a văzut obligat să ducă o luptă îndelungată pentru a putea să câștige de partea sa atât opoziția democratică cât și populația. “*The difficulties of consolidating the throne after 1975 were related, above all, to political identification between the restored monarchy and the Franco regime as well to the close personal ties between Franco and King Juan Carlos.*”²¹ Regele nu putea, însă, să-și concentreze atenția doar spre opoziția democratică, de o importanță majoră fiind și menținerea unei bune relații cu simpatizanții vechiului regim. Unul din cele mai mari avantaje ale educației militare date de Franco a fost

ar fi putut să câștige putere și legitimitate, legându-și destinul de o dictatură în cădere și în mare măsură lipsită de legitimitate.”

¹⁹ Sastre Garcia, Cayo, La transición política en España: una sociedad desmovilizada, *Revista Española de Investigación Social (REIS)*, No. 8, 1997, p.37 „De-a lungul celor 30 de ani la putere, regimul franchist se sinucide politic, se auto-transformă și se democratizează până în punctul în care se inventează de ruptură pactată-reformată.”

²⁰ Aguilar, Paloma, *Justicia Política y Memoria: Los legados del Franquismo en la Transición Española*, publicat pe site-ul Juan March Institute, 2001, p.35 “Unii autori consideră monarhia actuală, încarnată în Juan Carlos, o moștenire instituțională și personală a dictaturii, luând în considerare că acesta a fost numit de Franco succesorul lui politic și chiar și mecanismul succesiunii a fost scrupulos respectat”

²¹ Bernecker, Welter *Monarchy and Democracy: The Political Role of King Juan Carlos in the Spanish Transition*, *Journal of Contemporary History*, Vol. 33, No. 1, London, Sage Publications, 1998 p.74 “Dificultățile consolidării tronului după 1975 erau legate, mai presus de orice, atât de identificarea politică dintre monarhia reinstaurată și regimul lui Franco cât și de legătura personală dintre Franco și Regele Juan Carlos.”

faptul că s-a bucurat de respect și loialitate din partea Forțelor Armate. Obiectivul principal al lui Juan Carlos fiind să se înconjoare de reprezentanți ai întregii sfere politice, capabili să faciliteze tranziția. Regale era conștient că partidele politice erau actorii care jucau rolul principal în viitorul Spaniei

În momentul punerii în discuție adoptarea unui nou text fundamental care să pună bazele regimului democratic una dintre primele dezbateri s-au centrat pe această problemă a reinstaurării monarhiei. Clivajul stângă-dreaptă marchează și pozițiile diferite față de această problemă. Dacă partidele de dreapta susțin instaurarea monarhiei constituționale, stânga se declară împotriva afirmând că singura formă de guvernământ, viabilă în contextul actual, este republica. În august 1977 socialiștii ce întâlnesc la Segovia pentru a adopta o rezoluție cu privire la conținutul viitoarei Constituții. Rezoluția prezenta republica drept forma de guvernământ acceptată de PSOE. Conștient de diferențele de opinie care existau între partidele care formau spectrul politic spaniol Juan Carlos cere la 22 august, o clarificare a poziției partidelor cu privire la acest aspect al viitorului regim democratic. Președintele Comitetului Constituțional este cel însărcinat cu redactarea unui raport în care să fie precizate opiniile partidelor. În timp ce UCD –ul lui Suárez îmbrățișează cu entuziasm instaurarea monarhiei afirmând că este „*unul dintre pilonii de bază ai proaspetei democrații*”²², stânga socialistă respinge cu vehemență această soluție. Alianța Populară, condusă de Fraga, și comuniștii lui Carillo se arată mai moderați, susțin monarhia însă nu manifestă un entuziasm exacerbă. La mai puțin de două luni discuțiile încep să se învârtă în jurul prerogativelor regelui în eventualitatea instaurării monarhiei. Socialiștilor li se alătură și comuniștii în inițiativa de a reduce la minim puterile pe care viitorul rege le-ar avea. UCD nu vede viitoare monarhie decât în contextul în care monarhul se va bucura de puteri depline. Cea mai importantă dispută este legată de numirea primului ministru. AP-ul, prin intermediul președintelui Fraga, propune ca numirea premierului să fie făcută de Parlament, singurul rol al regelui fiind acela de a sancționa alegerea legislativului.²³ Regele este dispus să accepte orice condiție impusă de partidele spaniole chiar dacă acesta nu se va putea bucura de puteri depline. „*Cred că voi avea mai puține prerogative decât regele Suediei, dar, dacă aceasta este condiția pentru ca toate partidele să accepte monarhia, atunci voi accepta și eu.*”²⁴ Juan Carlos se întâlnește în luna octombrie de două ori cu liderul socialist în vederea ajungerii la înțelegere. În urma negocierilor cu regele Gonzalez se arată mai deschis și dispus să accepte monarhia. Această schimbare de atitudine s-a datorat în mare parte faptului că regele s-a arătat dispus de accepta un guvern socialist atâta timp cât PSOE își câștigă dreptul de a governa în urma alegerilor. Următorul obiectiv al regelui era să ajungă la o înțelegere și cu comuniștii, care au avut un rol foarte important în procesul de tranziție în pofida faptului că nu au reușit să se impună la urne.

²² Powell, Charles *Juan Carlos al Spaniei – Povestea unui rege*, trad. Bogdan B. Bogdan, București, Nemira, 2003, p.184

²³ Idem, p.185

²⁴ Juan Carlos în Powell, Charles *Juan Carlos al Spaniei – Povestea unui rege*, trad. Bogdan B. Bogdan, București, Nemira, 2003, p.184

Întâlnirea din 5 decembrie 1977 s-a dovedit a fi favorabilă monarhului Carillo asigurându-l de sprijinul său necondiționat. La 11 mai 1978 Cortesul respinge varianta republicii, marcând astfel începutul monarhiei constituționale. Rezultatul votului a fost de 22 voturi împotriva, 13 pro și o abținere.²⁵

Regele pierde, în aceste condiții, o mare parte din puteri, iar președintele guvernului este principala instanță de decizie în statul spaniol.

CONCLUZII

Majoritatea autorilor care au tratat problema tranziției către democrație, fie în Europa de Est, de Sud, America Latină sau Africa, au pus în discuției, inevitabil, și aspectul consolidării democratice. Consolidarea democratică este un fenomen dificil de analizat datorită imposibilității de a-l plasa între niște coordonate temporale clare și general valabile. Consolidarea democratică prezintă caracteristici distincte la fiecare caz în parte, caracteristici care sunt consecințe ale actorilor care au interacționat de-a lungul drumului democratizării. Procesul consolidării este pusă în discuției doar în cazul statelor problematice. În această categorie se află și Spania, unde problema consolidării a apărut ca o consecință negativă a faptului că democrația spaniolă este de fapt o metamorfozare a fostului regim autoritar franchist. Tranziția spaniolă este, însă, o tranziție pacifistă care conduce la o consolidare rapidă a regimului democratic. Principalii actori care au contribuit la accelerarea acestui proces au fost partidele politice care au arătat pe tot parcursului procesului o deschidere către discuție, negociere, compromis.

²⁵ Powell, Charles *Juan Carlos al Spaniei – Povestea unui rege*, trad. Bogdan B. Bogdan, București, Nemira, 2003, p.192

SISTEMUL POLITIC EGIPTEAN: ELITE, PARTIDE ȘI ALEGERI

Gabriel FLOREA*

Egyptian Political System: Elites, parties and elections

Abstract: This paper presents the overall situation of the political evolution from Egypt during the last half of century. After a short introduction on colonial heritage the study approaches issues regarding the three presidents: Nasser, Sadat and Mubarak. The essay also defines the role of the opposition in Egypt and how the main party managed to keep control of the political power during all these years, especially by blocking any form of real opposition. In this article can be found the main reasons why Egypt hasn't got an actual democratic political system and can be called a blocked transition.

Keywords:

Elections, elites, Nasser, Sadat, Mubarak, opposition, parties, Muslim Brotherhood, National Democratic Party, Al-Azhar.

Evoluția politică și socială a statelor moderne cunoaște o multitudine de forme. În lucrarea de față vom face referire la statul egiptean, analizând modul în care elemente precum partidele politice, elitele, organizațiile au influențat viața socio-politică. De asemenea, vom examina și o serie de alegeri recente din Egipt, pentru o mai bună conturare a mediului politic și pentru o caracterizare cât mai precisă a acestui stat.

Pentru a putea realiza acest lucru în primul rând trebuie să evidențiem conceptele cu care vom lucra, dar și să face o serie de mențiuni esențiale în legătură cu statul egiptean.

Este interesant să observăm că avem de a face cu un stat greu de încadrat într-o tipologie și care deține o identitate greu de determinat, dat fiind faptul că se află într-o zonă de contact a mai multor tipuri de culturi. Pe de-o parte, avem un stat care din punct de vedere geografic se află în Africa, dar care din punctul de vedere al culturii este mult mai apropiat și de cele mai multe ori este inclus în mulțimea statelor din Orientul Mijlociu (principala cauză fiind religia musulmană care domină societatea egipteană). Egiptul are parte și de multe influențe europene, ținând cont de faptul că este o fostă colonie britanică. În cazul statelor din Africa vorbim în principiu de foste colonii britanice și franceze, aceste sisteme coloniale aflându-se în opoziție unul față de celălalt. În

* Masterand la Facultatea de Științe Politice (Universitatea din București, secția Relații Internaționale); Masterand la Universitatea Națională de Apărare “Carol I”, secția Securitate și Apărare

primul rând, în cazul coloniilor birtanice avem de a face cu un sistem descentralizat, cu o serie de principii de bază, dar care s-au transformat în funcție de specificul fiecărei colonii.¹ Un element distinctiv al colonialismului britanic este *indirect rule*. Mai exact, este vorba despre utilizarea în paralel a unui guvern colonial și a unuia indigen, fiecare ocupându-se de lucruri distincte. Deși ultimul cuvânt îl avea autoritatea colonizatoare, putem spune că folosirea băștinașilor în administrație și în procesul decizional a dus la o colaborare mult mai bună între autoritatea centrală și elitele locale, astfel ajungându-se la o echilibrare a diferențelor culturale.²

Egiptul în secolul al XX-lea

Pe parcursul secolului al XX-lea Egiptul s-a aflat în repetate rânduri în centrul relațiilor politice la nivel internațional. După cum am precizat și mai devreme, acest lucru este ușor de determinat, ținând cont de poziția sa geografică (doi astfel de factori favorabili sunt ieșirea la Marea Mediterană și vecinătatea cu canalul Suez - unul dintre punctele cheie ale comerțului și transportului pe plan global).

Un alt element important ce trebuie menționat este că, deși Egiptul și-a obținut independența în mod oficial în 1952 (*Revoluția Ofițerilor Liberi*), acest stat beneficiază de o autonomie sporită încă din 1922,³ lucru care i-a conferit un avantaj în evoluția sa față de statele din vecinătate.

Egiptul apare în prim-planul politicii secolului al XX-lea odată cu venirea la putere a lui Gamal Abdel Nasser. Acesta avea să devină, după cum urmează să detaliem, unul important lider al aceluși spațiu geostrategic. Deoarece încă vorbim despre perioada *Războiului Rece*, trebuie să evidențiem faptul că Egiptul a devenit un element al luptei dintre cele două superputeri. În 1955 Uniunea Sovietică aprovizionează Egiptul cu armament. Pe de altă parte Occidentul promitea Egiptului finanțarea barajului Aswan, pentru a nu pierde un teritoriu în dauna inamicului ideologic. În ciuda acestor angajamente, Nasser continuă să aibă relații apropiate cu URSS, lucru ce a dus la stoparea oricărei finanțări a construirii barajului. În semn de protest, Nasser decide să naționalizeze Compania Canalului Suez (acțiune care a provocat una dintre cele mai mari crize ale *Războiului Rece*, în care au fost implicați principalii actori ai acelei perioade: Marea Britanie, Franța, URSS și SUA).⁴ De altfel, în a doua jumătate a secolului al XX-lea, Egiptul s-a implicat în mai multe conflicte regionale.

¹ Anna M.GENTILI, *Il leone e il cacciatore. Storia dell'Africa sub-sahariana*, editura Carocci, 1995, p. 203.

² *Ibidem*, pp. 220-224.

³ <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/eg.html> (site-ul CIA)

⁴ Henry KISSINGER, *Diplomația*, ALL, București, 2008, pp.456-459.

Președinții care i-au urmat lui Nasser au fost de asemenea importanți lideri ai lumii arabe, atât Anwar Al-Sadat, cât și Hosni Mubarak reușind să se impună pe plan intern și internațional.

În prezent Egiptul este cea mai dezvoltată și cea mai populată țară din nordul Africii. De asemenea, cea mai stabilă economie din Africa de Nord este cea egipteană, la baza acestui lucru fiind multitudinea de sectoare de producție dezvoltate.

Un alt lucru important este să clarificăm noțiunile de bază care vor fi utilizate în cadrul acestui articol. Pe de-o parte, vom face referire la alegeri, un element ce implică existența unui sistem de vot care determină un corp electoral și o clasă politică, fiind o componentă de bază a democrației.⁵ De asemenea, vom lua în discuție și rolul principalilor actori de pe scena politică din Egipt, conducătorii statului, partide politice, sindicate, organizațiile și instituțiile cele mai importante.

Vom începe prin a prezenta principalele figuri politice ale acestui stat. Egiptul este o republică semi-prezidențială, un regim care privity în ansamblu a fost unul stabil, dacă ținem cont de faptul că din 1954 până prezent a fost condus de doar trei președinți.

Primul dintre aceștia, Gamal Abdel Nasser, este o figură centrală a lumii arabe a anilor 50' și 60'. Opoziția față de Occident și gândirea sa naționalistă l-au făcut foarte apreciat în lumea arabă. Acesta a concretizat viziunile lansate de Sati al-Husri (teoretician al naționalismului arab), care considera încă din anii 40' că Egiptul va fi statul călăuzitor al arabilor. În anul 1958 Nasser reușește să unească Egiptul și Siria în ceea ce avea să se numească Republica Arabă Unită (o uniunea care a durat doar 3 ani).⁶ De asemenea, și recunoașterea acestui stat de către Republica Populară Chineză a venit tot ca un reproș asupra politicilor Occidentale.⁷ Nasser a devenit un mit și un mentor în lumea arabă în urma acestor acțiuni, fiind un factor esențial pentru recalibrarea relației arabilor cu Occidentul.⁸ Subliniem faptul că lumea arabă trecea printr-o perioadă efervescentă, în care naționalismul era în plină ascensiune.⁹

⁵ Cristian PREDA, *Mic dicționar de gândire politică liberală*, Humanitas, București, 2004, p.15.

⁶ Mohammed HARBI, *Națiuni și naționalisme*, Corint, București, 2002, pp.90-92.

⁷ Henry KISSINGER, *op.cit.*, p.462.

⁸ Ali MERAD, *Islamul contemporan*, Corint, București, 2003, p.92.

⁹ Un alt teoretician al naționalismului egiptean afirma ca: “Noi, egiptenii, ne iubim țara și nu acceptăm apartenența la o altă patrie [...] am făcut din Egipt patria noastră, cu care am încheiat un contract întemeiat pe sinceritate. Naționalismul nostru înseamnă în primul rând că ne cinstim pe noi înșine și ne cinstim patria, refuzând să aparținem oricărei alte patrii, închinându-I doar ei tot ceea ce avem mai bun și toate puterile noastre, înconjurând-o, doar pe ea, cu toată mândria noastră.” În Ahmad Lufti Al-SAYYID, “Egiptul nostru”, *Națiuni și naționalisme*, Corint, București, 2002, p.155.

În anul 1970 puterea este preluată de către Anwar al-Sadat. Din punctul de vedere al politicii la nivel înalt, Sadat a continuat să aibă o relație bună cu URSS. În momentul în care vom face referire la instituții, vom vedea și modul în care acesta a obținut sprijin pe plan intern, dar și ce reforme a adus sistemului (subliniem faptul că Sadat a pus bazele sistemului multipartidist în 1976 prin formarea unor forumuri de centru, de stânga și de dreapta).¹⁰

Sadat a fost asasinat în anul 1981, succesorul său deținând funcția de șef al statului egiptean până în prezent, Hosni Mubarak. Deși în anii 80' acesta a dus o politică reformistă, asigurând o evoluție ușoară spre democrație, anii 90' se pot caracteriza printr-un regim cu un mod de conducere abuziv. Acest lucru va fi evidențiat în momentul în care vom analiza o serie de legi susținute de Mubarak. Astfel de probleme încă macină viața politică și socială a Egiptului. Un exemplu în acest sens este un raport al *Freedom House* din martie 2007, în care se specifică faptul că președintele egiptean dorește să implementeze o serie de amendamente în Constituție, în urma cărora partidele de opoziție vor întâmpina mult mai multe constrângeri.¹¹

În 2005 au apărut modificări la nivelul legii electorale. Astfel, în prezent președintele este desemnat în urma votului popular, iar la alegeri pot participa mai mulți candidați (inițial președintele era numit de către parlamentul bicameral, și confirmat prin referendum).¹²

Partide și elite

După această scurtă prezentare a celor trei președinți care au marcat istoria recentă a Egiptului, voi face referire și la cadrul politic al acestui stat, în special analizând evoluția sistemului de partide.

Așa cum am amintit mai devreme, peisajul multipartidic s-a conturat în 1976, în urma deciziei președintelui Sadat. Un an mai târziu au avut loc alegeri care s-au încheiat cu victoria partidului de centru (*Misr*), cel care avea să reprezinte în 1978 baza pentru crearea *Partidului Național Democrat* (partidul prezidențial). Observăm că în ciuda procesului de democratizare, avem de a face cu probleme importante în ceea ce privește conturarea principalelor elemente ale democrației. Analizând legislația perioadei respective (legea 40/1977) sesizăm faptul că niciun partid nu poate fi creat în baza religiei, clasei sociale sau a viziunii expuse de un partid deja existent. O altă frână în cadrul procesului de formare a partidelor a fost înființarea Comisiei pentru Partidele Politice (CPP), un organism subordonat executivului (trei membri numiți direct de președinte, aceștia din urmă alegând la rândul lor încă trei membri pentru Comisie din

¹⁰ Joshua STACHER, „Parties over, The Demise of Egypt's Opposition Parties, în *British Journal of Middle Eastern Studies*, vol.31, 2004, p. 220.

¹¹ <http://www.freedomhouse.org/template.cfm?page=70&release=475> (site-ul Freedom House)

¹² <http://www.electionguide.org/country.php?ID=65> (site al Election Guide)

rândul judecătorilor pensionați).¹³ În timp CPP s-a dovedit a fi o instituție foarte eficientă în conservarea puterii, dat fiind faptul că în decursul a 25 de ani a eliberat o singură licență de înființare a unui partid politic (martie 2000, *Partidului Acordului Național*). Pe parcursul acestor ani, a respins 51 de cereri pentru formarea de partide politice.¹⁴ Consiliul de Stat avea autoritatea de a lua o decizie peste CPP, în anumite situații acordând 16 licențe pentru crearea unor partide în anii 80' și 90'.

În ciuda acestui fapt, contrângerile continuă și după înființarea partidelor.¹⁵ Privind asupra rezultatelor alegerilor din Egipt, putem remarca un lucru evident, partidul prezidențial a câștigat toate alegerile cu o majoritate covârșitoare (în 1984 a primit 87% din voturi, iar în 1987 obținând 78%). Această majoritate era suficientă pentru ca PND să dețină 2/3 din numărul total de locuri din Parlament și astfel să poată trece orice lege și să nominalizeze candidatul la președinție.

În 1990 PND a obținut 86% din sufragii, candidații independenți reușind să câștige mai multe locuri în Parlament decât opoziția. Și în cazul alegerilor din 1995 și din 2000, opoziția a pierdut orice relevanță, obținând 3%, respectiv 4%.¹⁶ După cum am precizat și mai devreme, au existat multe constrângeri pentru partide (multe dintre acestea nu au propus candidați la alegeri sau nu și-au putut publica ziarele). Partidele de opoziție sunt adesea supuse și unor presiuni financiare. Pe lângă acestea, pot apărea elemente de destabilizare și din interiorul partidelor, unde sunt infiltrați activiști ai PND.¹⁷ Pe lângă aceste specificații, trebuie subliniat și faptul că alegerile din 1995 au fost marcate de violențe grave în rândul populației.

Partidul Al-Ahrar (Liberal) a reușit să se mențină pe scena politică o bună perioadă de timp prin susținerea pe care o acorda președintelui. În 1998, când liderul partidului a decedat, în partid s-a produs o sciziune, fapt ce a dus la stoparea activității acestui actor politic de către CPP.¹⁸

Partidul Nasserist este singurul partid care a fost legalizat după 1990 și care a reușit să câștige locuri în Parlament. Cu toate acestea, partidul este unul dintre multele aflate sub control financiar indirect. Publicațiile partidelor controlate financiar sunt produse la tipografia de stat, unde, în mod intenționat, guvernul le lasă să fie îndatorate, astfel încât să fie mai ușor de influențat pe termen lung (acest lucru s-a întâmplat și cu ziarul *Partidului Nasserist*). În cazul în care această măsură nu este eficientă, dependența financiară se regăsește și la nivelul reclamelor, cele mai multe dintre venituri provenind din publicitatea

¹³ Joshua STACHER, *op.cit.*, p. 220.

¹⁴ *Ibidem*, p.221.

¹⁵ *Ibidem*, p.221.

¹⁶ *Ibidem*, pp.222-223.

¹⁷ *Ibidem*, pp.223-224.

¹⁸ *Ibidem*, p.225.

cumpărată de către firmele de stat.¹⁹ Al-Amal (Partidul Social) a fost înființat de Sadat în 1978, dar la mijlocul anilor 80' s-a aliat cu organizația islamistă și ostilă puterii *Frăția musulmană*. Acestora din urmă li se interzisese să își formeze propriul partid. Din cauza acestei alăturări, în timp, partidul a avut parte de multe piedici, culminând cu “înghețarea” activității partidului în 2000 de către CPP.²⁰

Din punct de vedere socio-economic și cultural, sfârșitul anilor 80' și începutul anilor 90' au fost caracterizați de violențe puternice, care au avut la bază ascensiunea islamismului radical. Numărul mare a asasinatelor în rândurile figurilor politice și culturale a dus la prăbușirea industriei de turism, cea care susținea în mare parte economia egipteană. O altă problemă a fost rata mare a șomajului, care a ajuns la 22% în urma privatizărilor din anii 90'. Pentru a evidenția mai ușor acest șoc al anilor 90', putem sublinia prăbușirea rapidă a societății în sărăcie (în 1990 procentul celor care trăiau în sărăcie era de 20%, dar acesta a ajuns în 1996 la 44%).²¹

O caracteristică a mediului politic egiptean este numărul mare de candidați independenți care câștigă locuri în Parlament (de multe ori fiind mai numeroși decât numărul locurilor deținute de partidele de opoziție). Acești independenți nu reușesc să aibă o activitate coerentă.

Există două tipuri de personaje care candidează ca și independenți. Primii sunt oameni bogați, cu o notorietate consolidată în societate și care sunt interesați doar de statutul lor, candidând doar pentru a ocupa un loc în Parlament, fără să aibă vreo intenție de a face o opoziție veritabilă. De partea cealaltă se află o serie de opozanți reali ai regimului, dar care nu reușesc să găsească elemente ideologice sau de interes comune între ei, sau cu vreun partid de opoziție.²² Astfel, putem conchide prin a spune că în Egipt avem de a face cu o opoziție slabă atât prin prisma numărului redus de locuri din Parlament, dar și prin înaltul grad de fragmentare al ei (fie ca vorbim de partide sau de independenți). La acestea se adaugă și dependența partidelor de opoziție față de resursele venite de la stat.

Asociații și ONG-uri

Pe scena politică din Egipt s-au dezvoltat asociațiile de voluntari și ONG-urile, fiind una dintre primele țări din lumea arabă care au cunoscut o evoluție în această direcție încă de la începutul secolului al XX-lea. În perioada în care Nasser a fost președintele Egiptului, aceste asociații nu au funcționat, ele

¹⁹ Joshua STACHER, p. 226.

²⁰ *Ibidem*, p. 227.

²¹ Vickie LANGOHR, „Too much civil society, too little politics: Egypt and liberalizing arab regimes”, în *Comparative Politics*, vol.36, 2004, p.186.

²² *Ibidem*, pp. 190-191.

fiind reactivate odată cu venirea la puterea a lui Sadat.²³ Legea 32/1964 prevede ca aceste asociații trebuie să primească autorizație din partea Ministerului Afacerilor Sociale. Multe dintre aceste asociații au înșelat sistemul, înregistrându-se ca și companii civile.²⁴

În timp ce sindicatele își pierdeau din libertatea de acțiune, asociațiile de voluntari și ONG-urile și-au consolidat rolul pe scena societății civile. Astfel, în 1983 apare primul ONG în Egipt (*Organizația Arabă a Drepturilor Omului*), acesta fiind urmat de nenumărate mișcări feministe și grupări ecologiste. În unele cazuri, ONG-urile au reușit să aducă la suprafață abuzuri ale statului (cum ar fi cele în legătură cu reforma agrară).²⁵ Decretul emis de Mubarak (4/1992) stipula faptul că acceptarea finanțărilor străine fără permisiunea statului se va pedepsi cu închisoare,²⁶ dar cu toate acestea ONG-urile au primit fonduri substanțiale din exterior. Șase ani mai târziu (1998), o nouă decizie a fost luată cu scopul de a consolida puterea politică. Astfel, conform legii 153/1998 organizațiile apolitice urmau să primească sprijin, dar limitau asociațiile care ar fi putut exercita opoziție.²⁷

Al-Azhar

În cele din urmă, voi face referire și la principala instituție de învățământ, dar care deține și un important rol pe plan religios, Al-Azhar. Această organizație se bucură de o importantă legitimitate atât în Egipt, cât și în lumea arabă, principalul motiv fiind vechimea sa de peste un mileniu (Al-Azhar a apărut în anul 973).²⁸ De asemenea, și analizând mărimea instituției putem observa că este foarte importantă (la începutul anilor 90' instituția avea aproape un milion de studenți și aproximativ 3200 de institute).²⁹ Începând cu anul 1952, Al-Azhar a fost subordonată șefului de stat. În 1961 se adoptă o lege care reorganizează instituția, Nasser dorind o îndepărtare de religie pe de-o parte, și în același timp să creeze condițiile pentru apariția unor facultăți moderne.³⁰ Venirea lui Sadat la putere a dus la la resuscitarea interesului pentru religie în cadrul Al-Azhar. Apariția radicalilor islamiști a reprezentat și creșterea importanței instituției, fiind utilizată în special de către Mubarak ca și o armă

²³ Vickie LANGOHR, *op.cit.*, pp. 182-183.

²⁴ *Ibidem*, p.193.

²⁵ Vickie LANGOHR, *op.cit.*, pp. 187-188..

²⁶ Joshua STACHER, *op.cit.*, p. 217.

²⁷ Vickie LANGOHR, *op.cit.*, pp. 193-194.

²⁸ Tamir MOUSTAFA, "Conflict and cooperation between the state and religious institutions in contemporary Egypt", în *International Journal of Middle East Studies*, vol.32, no.1 (feb,2000), p.4.

²⁹ Malika ZEGHAL, Religion and politics in Egypt: The Ulema of al-Azhar, Radical Islam and the state (1952-1994), în *International Journal of Middle East Studies*, vol 31, no 3 (aug, 1999), p.379.

³⁰ *Ibidem*, p. 5.

teologică împotriva acestora.³¹ De asemenea, statul a preluat și controlul asupra moscheelor, între 1982 și 1994 numărul celor coordonate direct crescând de la 6000 la 50.000).³² Așadar, observăm că această importantă instituție de cultură a reprezentat un instrument pentru conducătorii egipteni din a doua parte a secolului al XX-lea. Pe parcursul acestor ani aceștia fie s-au dezis, fie s-au folosit de prestigiul ei pentru controlul popular. Aceste precizări au fost făcute pentru a scoate în evidență rolul deosebit al instituțiilor culturale și religioase în cadrul oricărui sistem politic.

Concluzii

În urma acestor elemente prezentate, putem observa că regimul democratic din Egipt are parte de multe lacune. Deși la prima vedere, dacă ne uităm la instituțiile prezente, am putea spune că există premisele unei democrații veritabile (avem asociații de voluntari și ONG-uri, partide politice, vot, alegeri, candidați, parlament, presă, etc.), dar modul în care acestea funcționează și faptul că sunt în mod sistematic împiedicate să lucreze, indică problemele scenei politice egiptene. Am arătat cum partidele politice de opoziție sunt practic subordonate puterii, așadar orice opoziție este eliminată din start. Constatăm că din 1998 și până în prezent au fost interzise șapte partide politice. Faptul că în 2002 s-a înființat un nou partid politic nu reprezintă o dovadă a îndreptării lucrurilor în Egipt.³³ Spațiul politic egiptean se află la nivelul la care alternanța la putere reprezintă o idee aproape utopică, această alternanță fiind un element esențial în orice regim democratic autentic, așa cum consideră Samuel Huntington.³⁴ Cercetătorii sunt de părere că Egiptul este un stat democratic doar „pe hârtie”, deși în anii 80’ existau premise pozitive, anii 90’ au reușit să răstoarne procesul de democratizare. Din cauza numărului mare de amendamente ale codului penal, acuzele de fraudă electorală și nenumăratele abuzuri ale autorităților, în literatura de specialitate Egiptul este privit ca fiind un stat aflat în *tranziție blocată*.³⁵

Așa cum consideră teoreticianul Karl Popper, ar fi nevoie de o libertate sporită pentru a împiedica statul să abuzeze de putere.³⁶ În cazul Egiptului, nici un se pune problema de așa ceva. Președintele are puteri sporite, iar orice forma de opoziție s-ar forma cu greutate. Alegerile din ultimele două decenii demonstrează faptul că PND un are nici un competitor (analizând rezultatele pe site-ul <http://www.electionguide.org> putem observa că acest partid obține cu ușurință peste 2/3 din numărul locurilor din Parlament, iar în ceea ce privește succesul lui Hosni Mubarak, acesta este incontestabil).

³¹ *Ibidem*, p. 11.

³² Tamir MOUSTAFA, *op.cit.*, p.8.

³³ Joshua STACHER, *op.cit.*, p. 220.

³⁴ Arend LIJPHART, *Modele ale democrației*, Polirom, Iași, 2006, p.29.

³⁵ Joshua STACHER, *op.cit.*, p. 215.

³⁶ Karl POPPER, *Lecții acestui secol*, Nemira, București, 1998, p.81.

Deși față de celelalte state din regiune, Egiptul a avut parte de autonomie încă de la începutul secolului al XX-lea și a beneficiat de un sistem instituțional bine pus la punct de către coloniștii britanici, acest stat nord-african nu a reușit să se dezvolte într-o direcție democratică în mod veritabil. Dorințele președinților de a deveni lideri regionali, prin mișcări naționaliste, dar și nenumăratele conflicte în care s-a implicat Egiptul au dus la stoparea procesului de democratizare. Unii dintre cercetători sunt de părere că Egiptul este un regim autoritar autentic. Desigur, aceste considerații sunt făcute făcând referire la reperatele impuse de statele democratice autentice din alte regiuni ale lumii. Dacă luăm în calcul însă situația generală a statelor africane, putem spune că Egiptul este un stat cu o stabilitate ridicată.

